

T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT BİLİM DALI

**TÜRKİYE EKONOMİSİNDE
DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE YATIRIMLARININ SEKTÖREL
DAĞILIMININ ÖNEMİ**

DOKTORA TEZİ

Danışman
Doç. Dr. Serdar ALTINOK

Hazırlayan
Murat ÇETİNKAYA

KONYA- 2004

İÇİNDEKİLER

İçindekiler	I
Tablolar	VI
Şekiller	X
Kısaltmalar	XI
GİRİŞ	XII

BİRİNCİ BÖLÜM

EKONOMİK BÜYÜME AÇISINDAN YABANCI SERMAYENİN ÖNEMİ

I- Çağdaş Büyüme Modelleri.....	2
A- Keynesçi Büyüme Modeli.....	2
B- Ekonomik Büyüme ve Yabancı Sermaye İlişkisinin Harrod-Domar Büyüme Modeli Çerçevesinde İncelenmesi	3
II- Toplam Sermaye Stoku Artışı İçinde Yabancı Sermayenin Payı.....	12
III- Ekonomik Büyümenin Belirleyici Faktörü Olarak Yabancı Sermaye	17
IV- Yabancı Sermaye ve İstihdam İlişkisi	25
A- Çok Uluslu Şirket Yatırımları ve İstihdam İlişkisi	26
B- Yabancı Sermaye-İstihdam İlişkisinin Türkiye Ekonomisi Açısından Değerlendirilmesi.....	29
V- Yabancı Sermaye-Ödemeler Dengesi İlişkisi ve Türkiye Ekonomisi.....	31
VI- Yabancı Sermaye ve Teknoloji Transferi İlişkisi.....	37
VII- Yabancı Sermayenin Ekonomik Büyüme Üzerindeki Diğer Etkileri	44
A- Yabancı Sermayenin Katolizer İşlevi.....	44
B- Yabancı Sermayenin Tasarrufa Katkısı.....	45

C- Yabancı Sermaye ve Üretim Kapasitesi	46
D- Yabancı Sermayenin Bölgelerarası Gelişmişlik Farkını Giderme İşlevi.....	46
E- Yabancı Sermayenin Servet Etkisi	48
F- Yabancı Sermaye ve Dünya Ticaret Hacmi.....	48
G- Yabancı Sermayenin İhracata Katkısı	49
H- Yabancı Sermaye ve Dünya Ticaret Hacmi	52
I- Yabancı Sermayenin Yerli İşletmelere Etkisi.....	52
VIII- Yabancı Sermaye Girişlerinde Yararlanılan Başlıca Araçlar	53
IX- Yabancı Sermaye Yatırımlarının Yol Açacağı Bazı Olumsuz Etkiler.....	57
X- Yabancı Sermaye Yatırımları ve Turizm Sektörü	60
A- Turizm Sektöründe Yabancı Sermaye Zorunluluğunun Nedenleri.....	61
B- Türkiye’de Turizm Sektöründe Yabancı Sermaye Yatırımlarını Turizm Potansiyeline Sahip Avrupa Ülkeleri İle Kıyaslanması.....	63

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE’DE YABANCI SERMAYENİN YATIRIMLARININ TARİHSEL GELİŞİMİ VE İLGİLİ DÜZENLEMELER

I- Cumhuriyet Öncesi Dönemde Yabancı Sermaye Girişleri	70
A- Cumhuriyet Döneminde Yabancı Sermaye Girişleri	73
1. 1923–1950 Dönemi Yabancı Sermaye Girişleri	74
2. 1950–1960 Döneminde Yabancı Sermaye Girişleri	78
3. Planlı Dönemde Yabancı Sermaye Girişleri	86
a- Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1963–1967).....	87

b- İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1968–1972).....	88
c- Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1968–1972).....	90
d- Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1968–1972).....	91
e- Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1968–1972).....	93
B- 1980 Sonrası Yabancı Sermaye Girişleri	98
1. Yabancı Sermaye Yatırımlarına İlişkin Yasal Düzenlemeler.....	99
a- 08/168 ‘Nolu Yabancı Sermaye Çerçeve Kararnamesi.....	99
b- 8/911 Sayılı Garantisiz Ticari Borçlanma (GTB).....	102
c- Serbest Bölgelerin Örgütlenmesi ile ilgili Kararname.....	102
d- Yabancı Sermaye Çerçeve Kararı Hakkında 1 Sayılı Tebliğ.....	105
e- 95/6990 sayılı Yabancı Sermaye Çerçeve Kararı.....	106
f- 4875 Sayılı Doğrudan Yabancı Yatırımlar Yasası.....	107
2. Yabancı Sermaye Girişlerinde 1980’den Sonraki Gelişmele.....	111
a- 1980’den Sonraki Gelişmelerin Genel Değerlendirme.....	111
b- 1980 Sonrası Yabancı Sermaye Yatırımlarındaki Sayısal Gelişmeler.....	114

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

III. TÜRKİYE EKONOMİSİNDE YABANCI SERMAYE GİRİŞLERİNİN SEKTÖREL DAĞILIMI

I- Türkiye Ekonomisinde Yabancı Sermaye Girişlerinin Sektörel Dağılımı	121
II- Yabancı Sermaye Yatırımlarının Sanayi Sektörü İçindeki Dağılımı	131
A- 1980–1989 Döneminde İmalat Sanayinde Yabancı Sermaye İzinleri	131

B- 1990–2000 Döneminde İmalat Sanayinde Yabancı Sermaye İzinleri	133
C- 2000–2002 Yıllarında İmalat Sanayinde Yabancı Sermaye Girişleri	135
D- İmalat Sanayinde Yabancı Sermaye Girişlerinin Firma Bazında Dağılımı ..	137
III- Yabancı Sermaye Yatırımlarının Hizmetler Sektörü İçindeki Dağılımı	139
A- 1980–1989 Döneminde Hizmetler Sektöründe Yabancı Sermaye İzinleri .	140
B- 1990–1999 Döneminde Hizmetler Sektöründe Yabancı Sermaye İzinleri .	142
C- 2000–2002 Yıllarında Hizmetler Sektöründe Yabancı Sermaye İzinleri....	144
D- Yabancı Sermayeli Firmaların Hizmetler Sektörü İçindeki Dağılımı.....	145
IV- Ekonomik Büyümede Hizmetler Sektörünün Alt Sektörlerinin Sürükleyicilik Etkisi ve Yabancı Sermaye İlişkisi.....	148
A- Turizm Sektöründe Yabancı Sermaye Girişleri.....	149
B- Turizm Sektörü İle İlgili Faaliyet Dallarında Yabancı Sermaye Girişlerinin Firma Bazında Dağılımı.....	153
C- Yabancı Sermaye Girişlerinin Turizm Sektörü Açısından Önemi	154
D- Turizm Sektöründe Yabancı Sermaye Girişlerini Sınırlayan Sorunlar	155
V- Serbest Bölgelerin Yabancı Sermaye Girişi Açısından Önemi ve Kısa Tarihçesi	157
A- Serbest Bölgelerin Yabancı Sermaye Girişleri Açısından Önemi	157
B- Serbest Bölgelerin Yabancı Sermaye Girişlerinin Tutar Olarak Analizi	161
C- Ülkemizde Faaliyette Bulunan Serbest Bölgelerin Genel Değerlendirilmesi.....	162
VII- Yabancı Sermayenin Sektörel Dağılımında Dışsallık Etkisi	164
A- Dışsal Ekonomilerin Sektörel İlişkilere Etkisi.....	164
B- Yabancı Sermaye Yatırımlarının Dışsal Ekonomi Etkisi	169

VIII-Turizm Sektörüne Gelen Yabancı Sermaye Yatırımlarının Yaratacağı Dışsal Ekonomilerin Genel Değerlendirilmesi.....	171
SONUÇ ve ÖNERİLER	175
EKLER	
Ek- 1- Yabancı Sermaye Yatırımlarını Çekmede Etkili Politikalar	179
Ek-2- Yabancı Sermaye Yatırımları İle İlgili Yasal Düzenlemeler.....	180
Ek-3- Doğrudan Yabancı Sermaye Yasası	181
KAYNAKÇA.....	186

TABLolar LİSTESİ

Tablo 1- Sabit Sermaye Yatırımları (1980–1992).....	13
Tablo 2- Sabit Sermaye Yatırımları (1993–2003).....	13
Tablo 3- Türkiye’de Yurtiçi Tasarrufların ve Sabit Sermaye Yatırımlarının GSMH İçindeki Payı.....	16
Tablo 4- Türkiye’de Gayri Safi Sabit Sermaye Oluşumu ve Büyüme Hızı	23
Tablo 5- Türkiye’de 1980–2002 Yılında Beş Yıllık Dilimler Bazında Yabancı Sermaye	24
Tablo 6. 500 Büyük Sanayi Kuruluşu İçinde En Çok Kişi Çalıştıran 50 Kuruluş İçinde Yabancı Sermayeli 11 Kuruluş	30
Tablo 7- Yabancı ve Yerli Sermayeli Büyük Şirketlerin Görelî Konumları	31
Tablo 8- Ödemeler Dengesinde, Gelen Yabancı Sermaye ve Kar Transferleri	35
Tablo 9- 500 Büyük Sanayi Kuruluşu İçinde En Çok İhracat Yapan 50 Kuruluş İçinde Yabancı Sermayeli Firmaların İhracatı.....	36
Tablo 10.- Teknoloji Transferinden Sağlanan Kazançlar.....	40
Tablo 11- Yabancı Sermayeli ve 500 Büyük Firmanın İhracatı.....	51
Tablo12- 500 Büyük Sanayi Kuruluşu İçinde En Çok İhracat Yapan Yabancı Sermayeli 10 Firmaların İhracatı.....	51
Tablo 13. Seçilmiş Akdeniz Ülkelerinde Turizm Gelirleri.....	64
Tablo 14. Turizmde Yabancı Sermaye İzinleri.....	65
Tablo 15. Portekiz, İspanya, Yunanistan ve Türkiye’de Turizm Teşvikleri.....	67
Tablo 16- 1910 Yılında Türkiye’de Yabancı Sermaye Yatırımlarının Sektörel Dağılımı	72

Tablo 17- 1 1929’da Türkiye’de Yerli ve Yabancı Sermaye	75
Tablo 18- Dış Sermaye Kaynakları (1946–1954).....	78
Tablo 19- 1954–1962 Yılları Arası Türkiye’ye Gelen Yabancı Sermaye.....	86
Tablo 20- 1963–1967 Yılları Arası Türkiye’ye Gelmesi Hedeflenen Yabancı Sermaye.....	88
Tablo 21- 1968–1972 Yılları Arası Türkiye’ye Gelmesi Hedeflenen Yabancı Sermaye.....	89
Tablo 22- 1973–1977 Yılları Arası Türkiye’ye Gelmesi Hedeflenen Yabancı Sermaye.....	91
Tablo 23- 1979–1983 Yılları Arası Türkiye’ye Gelmesi Hedeflenen Yabancı Sermaye.....	93
Tablo 24- 1985–1989 Yılları Arası Türkiye’ye Gelmesi Hedeflenen Yabancı Sermaye.....	94
Tablo 25- 6224 Sayılı Kanun Kapsamında 1980’e Kadar Türkiye’ye Gelen Yabancı Sermaye	96
Tablo 26- Türkiye’de Yabancı Sermaye Yatırımı (6224 Sayılı Kanun Altında)	104
Tablo 27- Türkiye’de Yıllara Göre Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları (1980–1990).....	114
Tablo 28- Türkiye’de Yıllara Göre Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları (1990–2002).....	116
Tablo 29- Yabancı Sermayeli Şirket Sayısı.....	118
Tablo 30- 1951–1960 Yılları Arası Türkiye’ye Gelen Yabancı Sermayenin Sektörel Dağılımı.....	123
Tablo 31- 1965 Yılında Fiilen Gelen Yabancı Sermayenin Sektörel Dağılımı.....	124

Tablo 32- Kararnamelerle Verilen Yatırım İzinlerinin Üretim Dallarına Dağılışı....	125
Tablo 33- 6224 Sayılı Kanun ve 30 Sayılı Karara Göre Türkiye’de Faaliyette Bulunan Firmaların Sektörel Dağılımı	126
Tablo 34- İzin Verilen Yabancı Sermayenin Sektörel Dağılım.....	128
Tablo 35- 1980–1984 Yılları Arası İmalat Sanayisinde Seçilmiş 11 Alt Sektörde İzin Verilen Yabancı Sermaye	132
Tablo 36- 1985–1989 Yılları Arasında İmalat Sanayisinde Seçilmiş 11 Alt Sektörde İzin Verilen Yabancı Sermaye.....	133
Tablo 37- 1990–1994 Yılları Arası İmalat Sanayisinde Seçilmiş 11 Alt Sektörde İzin Verilen Yabancı Sermaye	134
Tablo 38- 1995–1999 Yılları Arası İmalat Sanayisinde Seçilmiş 11 Alt Sektörde İzin Verilen Yabancı Sermaye	135
Tablo 39- 2000–2002 Yılları Arasında İmalat Sanayisinde Seçilmiş 11 Alt Sektörde İzin Verilen Yabancı Sermaye.....	136
Tablo 40- Türkiye’de 1954–2002 Yılları Arası İmalat Sanayinde Türkiye’de Faaliyette Bulunan Yabancı Sermayeli Firmaların Dağılımı	138
Tablo 41- 1980–1984 Yılları Arasında Hizmetler Sektöründe Seçilmiş 6 Alt Sektörde İzin Verilen Yabancı Sermaye.....	140
Tablo 42- 1985–1989 Yılları Arasında Hizmetler Sektöründe Seçilmiş 6 Alt Sektörde İzin Verilen Yabancı Sermaye.....	141
Tablo 43- 1990–1994 Yılları Arasında Hizmetler Sektöründe Seçilmiş 6 Alt Sektörde İzin Verilen Yabancı Sermaye.....	142
Tablo 44- 1995–1999 Yılları Arasında Hizmetler Sektöründe Seçilmiş 6 Alt Sektörde İzin Verilen Yabancı Sermaye.....	143
Tablo 45- 2000–2002 Yılları Arasında Hizmetler Sektöründe Seçilmiş 6 Alt Sektörde İzin Verilen Yabancı Sermaye.....	144
Tablo 46- Faaliyette Bulunan Yabancı Sermayeli Firmaların Dağılımı.....	146

Tablo 47- 1997–2000 Döneminde Yabancı Sermaye İzinlerinin Türlerine Göre Dağılımı	147
Tablo 48- 1984–1993 Yılları Arası Turizm Sektöründe Yabancı Sermaye	151
Tablo 49- Turizmde Sektöründe 1991–2000 Yılları Arası Yabancı Sermaye İzinleri	152
Tablo 50- 01.01.1954 – 31.12.2002 Tarihleri Arasında Türkiye’de Faaliyette Bulunan Yabancı Sermayeli Kuruluşların Hizmetlerin Bazı Alt Sektörlere Göre Dağılımı.....	153

ŞEKİLLER LİSTESİ

- Şekil 1- Türkiye’de İzin Verilen Toplam Yabancı Sermayenin Sektörel Dağılımı (1980–2002).....129
- Şekil 2- Türkiye’de İzin Verilen Yabancı Sermayenin Yatırım Türlerine Göre Dağılımı (1980–2002).....148
- Şekil 3- 1984–1993 Yılları Arasında Turizm Sektörüne Gelen Yabancı Sermayenin Türüne Göre Dağılımı.....151

KISALTMALAR

AB: Avrupa Birliği

ABD: Amerika Birleşik Devletleri

AR-GE: Araştırma Geliştirme

AT: Avrupa Topluluğu

BBYKP: Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı

ÇUŞ: Çok Uluslu Şirketler

DBYKP: Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı

DYSY: Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları

FDI: Foreign Direct Investment

GB: Gümrük Birliği

GSMH: Gayri Safi Milli Hasıla

GTB: Garantisiz Ticari Borçlanma

GTB: Garantisiz Ticari Borçlar

IMF: Uluslar arası Para Fonu

İBYKP: İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı

KİT: Kamu İktisadi Teşebbüsleri

KOBİ: Küçük ve Orta Büyüklükte Şirketler

SMP: Sermayenin Marjinal Produktivesi

T.C. :Türkiye Cumhuriyeti

TL: Türk Lirası

TPKKK: Türk Parasının Kıymetini Koruma Kanunu

UNCTAD: Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Fonu

ÜBYKP: Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı

YİD: Yap-İşlet-Devret Modeli

GİRİŞ

Gelişmekte olan pek çok ülkede olduğu gibi Türkiye ekonomisinin sektörel yapısının değişimi eşliğinde ekonomik büyümede belirleyici en önemli öge sermayedir. Çünkü bu ekonomilerde kıt üretim ögesi sermayedir.

Sermaye ögesinde ortaya çıkan yetersizlik toplam sermaye tutarı için söz konusu olduğu gibi sermayenin niteliği için de söz konusudur. Sermayenin niteliksel yetersizliği, özellikle bilgi ve deneyim birikimi şeklinde ortaya çıkmaktadır. Bu yetersizliği kısaca “sermayenin uzlanım düzeyi” gibi ifade etmek mümkündür. Gelişme yönünde olan ülkelerde sermaye ögesinde yetersizlik genellikle böyle uzmanlaşmış sermaye yetersizliği şeklinde olmakta; bu yetersizlikte ancak yabancı sermaye ile giderilebilmektedir. Böyle olunca yabancı sermaye bütün az gelişmiş ekonomiler için olduğu gibi Türkiye ekonomisinin büyüme ve gelişmesinde son derece önemli bir öge kimliği kazanabilmektedir.

Uzmanlaşmış yabancı sermayenin ekonomik büyümedeki belirleyicilik işlev ve etkisi bu ögenin sektörel dağılımında önem kazanmaktadır. Ancak böylece yabancı sermayenin uzmanlığı üretken olabilmekte ve bir anlamda yabancı sermayenin marjinal verimini belirlemektedir. Bu husus özellikle ülkemiz ekonomisi için önemlidir. Çünkü Türkiye 1960’lardan bu yana uygulaya geldiği planlı kalkınma modelinde sektörel yapının değişimi; önemli bir hedef olarak benimsenmiş ve plan ona göre hazırlanmıştır. Buna göre yabancı sermaye girişleri kaçınılmaz olarak sektörel yapıda amaçlanan bu değişmelere göre biçimlenecek ve ona göre yönlenecektir. İşte çalışmamızda böyle bir sektörel yönelme temel konu olarak seçilmiş; yabancı sermaye girişlerinin sektörel yapıda değişmeye ne ölçüde uyum ve paralellik gösterdiği analiz edilmeye çalışılmış ve bu konuda karşılaşılan sorunlar ortaya konularak ona göre önerilerde bulunmak amaçlanmıştır.

Çalışmamız üç ana bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm, yabancı sermayenin ekonomik büyüme açısından önemini açıklamaya ayrılmıştır. İkinci Bölümde, Türkiye ekonomisinin gelişmesinde yabancı sermaye girişlerinin tarihsel analizi yapılmaya çalışılmış; böylece yabancı sermayenin yöneldiği sektörler

ayrıştırılmak istenmiştir. Çalışmanın Üçüncü Bölümü ilk iki Bölümde yapılan açıklamalar çerçevesinde yabancı sermaye girişlerinin sektörel dağılımı bu kıt ve değerli, bu anlamda da marjinal verimliliği çok yüksek olan yabancı sermaye bu verimliliğinin en fazla katkıda bulunacağına inandığımız sektörlerdeki etki ve işlev ortaya konmaya çalışılmıştır. Bu açıklamalar sonucunda somut sayılabilecek önlem ve öneriler ortaya konmaya çalışılmış; böylece araştırmamız dialiktif araştırma yöntemine uygun özgün bir çalışma olarak tamamlanmak istenmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

EKONOMİK BÜYÜME AÇISINDAN YABANCI SERMAYENİN ÖNEMİ

Ekonomik büyüme en geniş açıdan bir ekonominin toplam üretim, toplam yatırım, toplam ithalat ve toplam ihracat gibi temel göstergelerin, istihdam ve üretim kapasitesi ile ilgili olarak bir dönemden bir döneme artması şeklinde tanımlanabilir. Daha dar anlamda ise ekonomik büyüme, bir ülkenin gayri safi milli hasılasının (GSMH) bir dönemden bir döneme reel olarak artması şeklinde ifade edilir.

İster geniş ister dar anlamda ifade edilsin, ekonomik büyümede önemli ve hatta tek faktör yatırımdır. Yatırımında, bilindiği gibi sermaye artışından bir dönemden diğerine net artıştır. Öyleyse ekonomik büyüme temelde, “sermaye,, stokundaki gelişme veya artış demektir. Bu nedenle çağdaş ekonomik büyüme modelleri sermaye faktörüne göre geliştirilmiş ve ifade edilmiştir.

Çağdaş büyüme modellerinin temeli “sermaye,, olmakla birlikte buradaki “sermaye,, soyut bir kavram veya unsur (öge) olarak kabul edilmekte; bu unsuru açıkça ifade edilmese de “sabit sermaye,, olduğu bilinmektedir. Fakat bunun yerli-yabancı sermaye ayrımı yapılmamaktadır. Aslında kıt faktör olarak sermaye ekonomik büyümenin temeli olmakla birlikte, bu kıtlığın gelişmekte olan ülke ekonomileri açısından çok daha fazla ve önemi göz önünde tutulduğunda sermaye stoku içinde yabancı sermayenin payının bu ekonomi büyüme ve gelişme açısından ne kadar önemli ve belirleyici olduğu hemen görülür. Aşağıda bu konu bu açıdan ele alınacak; önce çağdaş büyüme modelleri kısaca açıklandıktan sonra, bu model içinde sermayenin yabancı-yerli ayrımı vurgulanmaya çalışılacak, bunda da örnek ekonomi olarak Türkiye Ekonomisi genel çerçeve olarak kabul edilecektir.

I- Çağdaş Büyüme Modelleri

Çağdaş büyüme modelleri olarak Keynesçi düşünceye dayanan büyüme modelleri kastedilir. Burada bu modeller hakkında kısa bilgi verilmesi uygun görülmüştür.

A- Keynesçi Büyüme Modeli

Keynesçi büyüme modeli, statik ve dinamik model olarak iki şekilde gerçekleşmiştir.

Statik model iki göstergeye dayanır. Bunlardan birincisi çarpan, diğeri ise, hızlandıran mekanizmasıdır. Statik model, tüketim, yatırım-tasarruf ve ithalat fonksiyonuna dayanır. Ekonomik büyüme, tüketim ve yatırım fonksiyonlarında marjinal tüketim eğilimine bağlı olarak otonom yatırımlarla açıklanmıştır.

Keynesçi büyüme modelinde otonom yatırımlardaki bir artış, gelir dalgaları şeklinde milli geliri kendisinden birkaç kat fazla arttırır. Statik analizde ekonomik büyüme, marjinal tüketim eğilimine bağlıdır. Buna göre marjinal tüketim eğilimi ne kadar yüksekse, otonom yatırım milli geliri o ölçüde fazla arttırır.

Gelişmiş ülkelerde marjinal tüketim eğilimi düşük olduğu için bu ülkelerde otonom yatırım, milli geliri o kadar etkilemeyecektir. Buna karşılık azgelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde marjinal tüketim eğilimi yüksek olduğu için, çarpan katsayısı olacaktır. Buna göre bu ülkelerde küçük bir otonom yatırım harcaması, milli geliri daha yüksek oranda arttıracaktır. Bu durum statik büyümenin esasını oluşturmaktadır.

Keynesçi statik analizde, otonom yatırımların milli gelir üzerindeki etkisi sınırlı değildir. Aynı şekilde milli gelirdeki artış, tüketim harcamaları aracılığı ile uyarılmış yatırımlar üzerinde etki yapar. Kısaca gelir artışı, marjinal tüketim eğilimine bağlı olarak tüketim harcamalarını arttırır. Tüketim harcamalarının artışı talep artışı demektir. Bu talep artışı, tam istihdam seviyesinde fiyatları yükselterek, girişimcilerin yatırım taleplerini artırır. Böylece hem tüketim harcamasından, hem de uyarılmış yatırım harcamasından tekrar milli gelir etkilenecek ekonomi yeni bir üst denge

durumuna ulaşır. Bu etkileşim, hızlandıran mekanizmasıdır. Burada yatırım-gelir, gelir-yatırım etkileşimi karşılıklıdır. Çarpan mekanizması ile birlikte düşünüldüğünde bu etkileşim, kümülatif olarak ekonomik büyümeyi artırır. Sonuç olarak, Statik Keynesçi Büyüme Modeli, çarpan ve hızlandıran mekanizmaları ile çalışan ve daha çok otonom yatırımlara dayanan bir büyüme modelidir.

Keynesçi dinamik modelde ise, bu iki mekanizma başka bir şekilde yorumlanmaktadır. Dinamik modelin hareket noktası, uyarılmış yatırımların makro açıdan gelirin bir fonksiyonu olarak düşünülmüş olmasıdır. Ancak makro açıdan yatırım, faiz oranı ve sermayenin marjinal verimliliğinin fonksiyonudur. Dinamik modelde yatırımın milli gelir üzerine etkisi sınırlıdır. Halbuki yatırım yalnızca milli geliri arttırmakla kalmaz, uzun dönemde yatırımların kapasite yaratma etkisi daha önemlidir. Kısaca, yatırımların bu etkisi dikkate alındığında, Keynesçi model, dinamik bir nitelik kazanır. Burada kapasite artışı, toplam üretimde yani toplam arzdaki artış demektir. Toplam arzdaki artış kısa dönemde efektif talebe eşit olmayabilir. Bu eşitsizlik, yatırım harcamalarını etkileyerek, statik analizde dengeyi sağlar. Dinamik analizde ise, dengeden uzaklaşmaya neden olur. Öyleyse sorun, birbirini izleyen dönemlerde (uzun dönemde) toplam yatırımlardaki artışın ne kadar olacağı sorusudur.

B-Ekonomik Büyüme-Yabancı Sermaye İlişkisinin Harrod-Domar Büyüme Modeli Çerçevesinde İncelenmesi

Keynesçi statik model analizinde yatırımın uzun vadedeki kapasite yaratma etkisi ihmal edilmiştir. Bu etkiyi ortaya koyan model, dinamik modeldir. Bu model Harrod-Domar tarafında geliştirilmiştir.

Harrod-Domar'ın büyüme teorisine yaptığı en önemli katkı “yatırımın düal karakteri etkisi” olmuştur. Her yatırım üretim kapasitesini, aynı zamanda her yatırım milli geliri artırır. Yani yatırımın “kapasite yaratıcı etkisi” ve “gelir arttırıcı etkisi” olmak üzere iki etkisi vardır¹.

---

¹W. Easterly, “The Ghost of Financing Gap: How The Harrod-Domar Growth Model Still Haunts Development Economics”, *World Bank Policy Research Working Paper No. 1807*, July 1997. s:10.

Domar'a göre her net yatırım, ekonominin üretim gücünü arttırır. Burada kapasite artışı, üretim artışı, yani büyümedir. Üretim artışı kısa dönemdeki talep artışından büyük ya da küçük olabilir. Çünkü statik modelde yatırım yalnızca efektif talebin bir unsuru gibi düşünülmüştür. Halbuki, tam kapasitede arz talepten küçük ise, fiyat yükselişleri sonucu yatırımlardaki artışlar başlangıç dengesine dönüşü imkansızlaştırır ve arz talep eşitsizliği giderek büyür. Bunun dengeye gelmesi imkansızdır. Öyleyse statik model, dengeli büyümeyi ve sürekli büyümeyi açıklamaz. Bunun için, yani dengeli ve sürekli büyüme için önemli olan, girişimcilerin her dönemde verecekleri yatırım kararıdır.

Burada cevaplanması gereken en önemli soru,

Toplam arz=toplam talep ($Y = C+I$) ve $I=S$ olabilmesi için girişimcilerin yatırımdaki artış kararı ne olmalıdır? sorusudur.

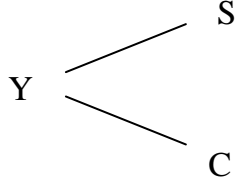
Burada iki kritik katsayı vardır:

$K / Y = \text{Sermaye} / \text{Hasıla}$	► Sermaye Hasıla Katsayısı
$\Delta I / \Delta Y = \Delta K / \Delta Y$	► Marjinal Sermaye Hasıla Katsayısı
$S = I$	► Sermayenin Marjinal Verimi
$\Delta Y / \Delta I$	► Marjinal Tasarruf Eğilimi
$\Delta S / \Delta Y$	

Bu oranlar veri ise, yani sermaye hasıla katsayısı ile sermayenin marjinal verimi sabitse, dengeli büyüme için (her dönemde $Y = C+I$ ve $I=S$) ne oranda yatırım artışı gereklidir sorusu cevaplandırılacaktır.

Bu soruya cevap veren model, Harrod-Dommar modeli veya Keynesçi dinamik modeldir. Keynes'te statik modelde denge, kararlı dentedir. Bunun için yatırım harcamasının bir tek fonksiyonu vardır (otonom yatırım). Otonom yatırımlardaki değişiklikler bu dengeyi sağlar. Dinamik modelde arz ve talep bozuldu mu, ekonomi bir daha dengeye gelmez. Bu da kararsız denge demektir. Eğer yatırım harcamaları nedeniyle toplam arz < toplam talep ise, statik modelde bu denge değişebilir fakat dinamik modelde değişmez. Bu nedenle bu modele aynı zamanda "bıçak sırtı modeli" de denir. Bu durumda girişimcilerin kararı öyle olmalıdır ki bu denge bir daha bozulmasın.

Bu açıklamalar geleneksel olarak sembollerle şöyle ifade edilir:

Keynesci modelde milli gelir toplam üretim ve toplam tasarruf olmak üzere iki alanda kullanılır. Burada toplam tüketim fonksiyonu $C = C_0 + c.Y$, toplam yatırımlar da otonom yatırım şekline dönüşmüştür. Toplam tasarruf otonom ve uyarılmış olan tasarruflardır.

$$Y = C + S$$

$$I = S$$

$$C = C_0 + cY$$

$$I = I_0$$

$$S = S_0 + sY$$

$$Y = (S_0 + I_0) / s$$

$$Y = C + I_0 / (1 - c)$$

Buradan; toplam arzdaki artış, bu anlamdaki toplam talep unsurlarındaki artışa eşittir.

$$\Delta Y = (\Delta C + \Delta I_0) / (1 - c)$$

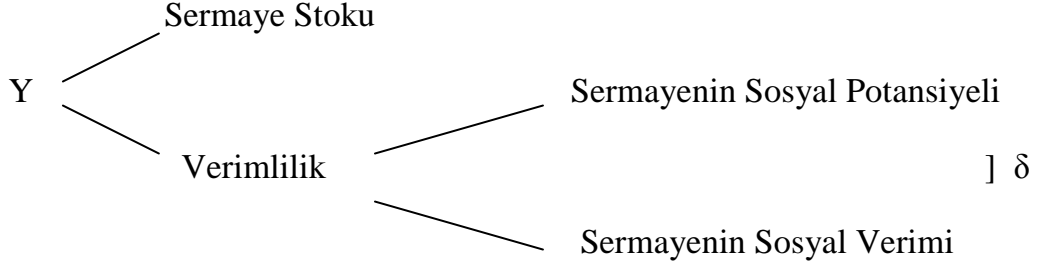
$$\Delta Y = (-\Delta S_0 + \Delta I_0) / s$$

Burada ΔI yani yatırımlardaki artış statik modelde yalnızca talebi etkiler. Halbuki yatırımlardaki bu artış yalnızca talebi değil, aynı zamanda arz da (kapasiteyi de) etkiler. Öyleyse dengeli büyüme için arz etkisinin dikkate alınması gerekir. Yani, bugünkü yatırım artışı, talepte bir etki yapacaktır. Bu etki gelecekteki kapasite artışı ile, yani üretimdeki artış ile dengelenmesi gerekir ki bunun için, ΔI yatırım artışı kararı veya oranı çok önemlidir. Bu durum Harrod ve Domar modelinin ortaya çıkış nedenidir.

Domar modelinde, tasarruf marjinal tasarruf eğilimine bağlı olarak milli gelirin bir fonksiyonudur. Gelir ise, sermayenin sosyal (potansiyel) verimlilik oranına (δ) bağlı olarak sermaye stokunun fonksiyonudur.

$$S = \alpha \cdot Y$$

$$\alpha = s - \Delta S / \Delta Y$$

Ayrıca, toplam arz Y'yi belirleyen iki unsur vardır. Bunlar sermaye stoku (K) ve verimlilik (sermayenin potansiyeli ve sermayenin sosyal verimi) tir.

Buna göre;

$$Y = \delta \cdot K \text{ olacaktır.}$$

Burada K sermaye stokudur. Buna göre dengeli büyüme hızı iki eğilimin veya oranın çarpımına eşittir.

Sermayenin potansiyel verimliliği; yaratılan kapasitenin tam kullanımı durumunda sosyal hasılda yani milli gelirdeki artış, sermayenin sosyal verimi; sermaye artışının yarattığı hasıla artışıdır.

Bir t dönemdeki milli gelir, aynı dönemdeki yatırımın şu şekilde fonksiyonudur.

$$Y_t = I_t / \alpha \quad \alpha = \text{marjinal tasarruf eğilimi}$$

$$\alpha = \Delta S / \Delta Y = s$$

Öyleyse yaratılan kapasite (t dönemdeki), bu dönemdeki yatırım artışının marjinal tasarruf eğilimine bağlı fonksiyonudur.

$$\Delta Y_t = \Delta I_t \cdot 1 / \alpha$$

Ancak t dönemdeki ΔY artışı bir önceki dönemin yatırım harcamalarının bir fonksiyonudur.

$$\Delta Y_t = \delta \Delta K_{t-1} = \delta I_{t-1}$$

Yani, bir önceki dönemde ekonomide genel denge (arz=talep) sağlanmış ise, bu dengenin devamı için t dönemdeki arz artışının talep artışına eşit olması gerekir. Yani;

$$\Delta Y_t = \Delta Y_{t-1}$$

$$\Delta I_t / \alpha = \delta I_{t-1}$$

Buna göre burada önemli olan artış ΔI yatırım artışıdır. Bu da;

$\Delta I_t / \Delta I_{t-1} = \alpha \cdot \delta$ bu iki oranın çarpımına eşittir. Bunun anlamı, müteşebbisler her dönem bu iki çarpım ($\delta \alpha$) kadar yatırım yapmak zorundadır. Aksi halde dengeli kalkınma modeli gerçekleşmez. Buna göre bu orana aynı zamanda ekonominin büyüme hızının hesaplanmasında kullanılabilir.

$$r_y = \alpha \cdot \delta \quad \blacktriangleright \text{Büyüme Hızı}$$

$r_y = \alpha \cdot \delta$ 'nin anlamı, ekonomide arz-talep dengesinin devamı için girişimcilerin yatırımlarda yapacağı artış oranı kararı marjinal tasarruf eğilimi (α) ile sermayenin verimlilik oranının çarpımına bağlıdır.

Harrod Modeli ise, $S = s \cdot Y$ $\blacktriangleright$ tasarruf, marjinal tasarruf eğilimine bağlı olarak gelirin fonksiyonudur. Gelirdeki artış ise, iki dönemin geliri arasındaki artıştır. Yatırımcılar, bu kadarlık bir gelir artışı öngörürlerse bunu sağlayacak olan oran marjinal sermaye hasıla katsayısıdır.

Ekonomide genel dengenin sürdürülebilmesi için yatırımcıların üretimde üretime artış kararı ne olmalıdır?

$\Delta Y = Y_{t+1} - Y_t$ $\blacktriangleright$ Milli gelirdeki artış (ΔY), iki dönem arasındaki ($Y_{t+1} - Y_t$) gelir farkıdır. Burada ΔY öngörülen, planlanan, hedeflenen üretim artışıdır. Bunu gerçekleştirmek için planlanan (exant) yatırım tutarını (ΔI) sermaye hasıla oranı (g) belirler.

$g = \Delta K / \Delta Y$ $\blacktriangleright$ gelirden 1 br artış gerçekleştirmek için sermaye stokuna ne oranda ilave yapılmalıdır?

Bu oran Domar modelindeki sermayenin verimliliği ($1/\delta$) oranını tersidir. Buradan,

$I_t = g (Y_{t+1} - Y_t)$ eşitliği yazılır. Bunun anlamı; planlanan yani exant tasarruflarının tamamı gene planlanan yatırımlar tarafından tamamen kullanılmış olması gerekir. Bunu belirleyecek olan oran ise, büyüme hızıdır. Yani üretimdeki, hasıladaki artış oranıdır. Bu oranı da kararlaştıran yatırımcılardır.

Burada yatırım-tasarruf eşitliğini gösteren $S_t = I_t$, t zamandaki toplam tasarruf aynı zamandaki (t) toplam yatırıma eşittir. Ayrıca t zamanındaki marjinal tasarruf eğilimine bağlı olan milli hasıla şu şekilde ifade edilir;

s. $Y_t = g (Y_{t+1} - Y_t)$ buradan büyüme hızı şöyle hesaplanacaktır;

$$r = \frac{Y_{t+1} - Y_t}{Y_t} \quad r = s / g \quad s \blacktriangleright \text{marjinal tasarruf eğilimi}$$

Harrod'a göre planlanan toplam tasarruf ile planlanan toplam yatırımları eşitleyen büyüme hızı, gerekli büyüme hızıdır. Eğer bu büyüme hızı gerçekleştirilir ve devam ettirilirse ekonomik büyüme, dengesizliğe yol açmadan devam edecektir ve bozulmayacaktır. Ancak; belirli bir dönemde ekonomideki bütün kaynaklar yani mevcut girdi stoku o ekonominin o dönemdeki üretim kapasitelerini yani ulaşabileceği en yüksek büyüme hızını belirler. Bu büyüme hızı Harrod Doğrusal Büyüme Hızı olarak adlandırılmıştır.

Eğer gerekli büyüme haddi doğal büyüme haddine eşitlenirse bunun devamı çok güçtür. Burada doğal büyüme haddi gerekli büyüme haddi özelliğini kazanır. Bunun devamı için ekonomideki tüm kaynakların kullanılması zorunludur.

Sonuçta Harrod-Domar Modeli dinamik bir modeldir, ancak statik Keynesçi modele dayanmaktadır. Statik ve dinamik modeller gelişmiş ekonomiler içindedir. Ancak gelişmekte olan ülkelerdeki planlama çalışmaları zorunlu olarak ekonomik büyüme ve gelişmeyi kapsayacağından bu ülkelerdeki büyüme hızı hesaplamalarından da yararlanır. Türkiye'de de bu model kullanılmıştır.

Harrod-Domar modelinde tek bir yatırım artış oranına göre dengenin devam edeceği fikri hakimdir. Yani bu oran dönemden döneme ekonomik dengeyi sürdüren bir orandır. Yatırım artışı gerçekleşmez ise, ekonomi genel dengeyi (toplam

arz=toplam talep) ve $I = S$ (yatırım -tasarruf) dengesini gerçekleştirmek mümkün olmaz. Burada sözü geçen yatırım girişimcilerin yatırım kararıdır.

Buradaki genel denge iki eşitliktir:

1. $Y = C + I$ ► Toplam arz = Toplam talep

2. $I = S$ ► Tasarruf = Yatırım

Bu eşitlik gerçekleşmiş ise, daha uzun süre nasıl devam eder? Bu dengenin devamı için yatırımcıların yatırım ve üretim kararı ne olmalıdır? Modelin esası üretim fonksiyonları, yani reel ilişkilere dayanır. Bunun en yaygın olanı Cobb-Douglas üretim fonksiyonudur.

Bu üretim modeli;

$$Q = A \cdot K^\alpha \cdot L^\beta \quad / \quad Q = f(E,S)$$

└──────────► Diğer faktörler veri kabul edilir.

Q = Gayri Safi Milli Hasıla (Milli Gelir, Milli Üretim, Toplam Arz)

A = Bir Çarpan (katsayı)

K = Toplam Sermaye Stoku

L = Üretimde Kullanılan İşgücü Miktarı

β = Emegın Üretim Elastikiyeti

α = Sermayenin Üretim Elastikiyeti

$$\alpha = \Delta Q/Q \quad / \quad \Delta K/K = \Delta Q/\Delta K \quad / \quad Q/K$$

$$\beta = \Delta Q/Q \quad / \quad \Delta L/L = \Delta Q/\Delta L \quad / \quad Q/L$$

$\Delta Q/Q$ ► Sermayenin marjinal verimi, üretimdeki değişimin sermaye stokundaki değişmeye oranıdır.

Sermayenin marjinal verimi

Emegın marjinal verimi

Sermayenin ortalama verimi

Emegın ortaklama verimi

$$\alpha + \beta = 1$$

$$\beta = 1 - \alpha$$

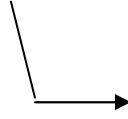
$$Q = A \cdot K^\alpha \cdot L^{1-\alpha}$$

Harrod-Domar modeli bu orana dayanır. Üretimdeki 1 br artışı gerçekleştirmek için sermaye stokuna ne kadarlık bir artış olacağıdır. Buradaki üretim, toplam üretim, toplam arz, milli hasıladır.

Burada K (sermaye) önemli bir faktördür.

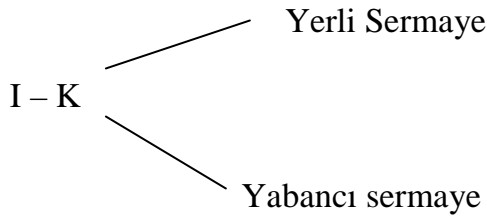
K^α 'de α = sermayenin üretim elastikiyetidir.

$$\frac{\Delta K/K}{\Delta Y/Y} = \frac{\Delta K/\Delta Y}{K/Y} \text{ dir.}$$

Sermayenin marjinal verimi.

Toplam K aynı zamanda I 'dır. Çünkü yatırımlar K'daki net artıştır. Sonuç olarak, K büyümeyi etkileyen faktördür. K'nın içerisinde hem yerli hem de yabancı sermaye mevcuttur.

Dış finansman kaynaklarının yatırım üzerine etkisi, büyümeye ilişkin olmak üzere ilk kez Harrod-Domar modelinde kullanılmıştır. Harrod-Domar modeli büyüme açısından tasarrufun önemli olduğunu ortaya koymaktadır. Her ilave büyüme oranında tasarruf (yada yabancı sermaye) artışına gitmek gerekir². Modele göre, tasarruflarla büyüme arasında fonksiyonel bir ilişki olduğunu ortaya koymuştur. Bu ilişki;

---

² C. Rames ve J. R. Sandilans, "...Does Investment Cause Growth? A Test of an Endogenous Demand-Driven Theory of Growth Applied to India 1950-1996", *Edward Elgar*, Cheltenham, UK, Northampton, MA, USA 2002, s: 203.

$g = s \cdot K$ denklemi ile ifade edilmiştir. Burada, g büyüme oranı, s tasarruf, K ise sermaye hasıla oranıdır. Bu denklemden hareketle, %6'lık bir büyüme oranı sağlamak için k 'nın (sermaye hasıla katsayısının tersi / yatırımın marjinal etkinliği) 4 olması halinde %24'lik bir tasarruf oranının sağlanması gerekmektedir. Örneğin %15'lik bir tasarruf geçerli olduğu bir ekonomide kalan % 9'luk kısım yabancı sermaye yatırımları veya dış yardım ile giderilebilecektir³.

Harrod-Domar modeli büyüme modeli olarak ortaya konmasa da günümüzde en çok başvurulan ekonomik büyüme modeli olması bir ironidir.

1997 yılında William Easterly'nin yapmış olduğu çalışmada, Harrod-Domar modelinin 1953'lerde nasıl derinlik kazandığını göstermiştir. İktisatçılar bu modeli Cezayir'den Zimbabwe'ye fakir ülkelere "gerekli" yatırımlarla, mevcut tasarruf arasındaki oranı hedef büyüme oranı olarak ortaya koymada kullanmışlardır. Gerekli yatırımla mevcut tasarruf arasındaki fark mali açıktır. Bu mali açık yabancı yardımlarla büyüme hedefini kapatmak için doldurulur. Bu yatırımlarla büyüme arasındaki uzun dönem ilişkisi değil yabancı sermaye ve yatırımlarda fakir ülkelerin büyümelerindeki deneyimdir⁴.

Son dönemlerde yapılan çalışmalarda ise, Harrod -Domar büyüme modelinin, yeni gelişen teorilerde izleri görülmektedir. Paul Romer (1987) çıktı ve sermaye arasında liner bir ilişki olduğunu göstermiştir. Çalışmasına Solow modelinin Cobb – Douglass versiyonu ile başlar⁵.

$Y = A \cdot K^\alpha \cdot L^{1-\alpha}$ ancak, modelin K^β teknolojik bilgi eklenir.

$Y = A \cdot K^\alpha \cdot L^{1-\alpha} \cdot K^\beta$

Eğer $\beta + \alpha = 1$ ise, Romer'e göre en uygun budur, böylece sermaye ve çıktı arasında lineer bir ilişki vardır.

Başka bir çalışmada, Harrod-Domar'ın modelinde oluşan yeni üretim fonksiyonlarından biri Rebelo'nun (1991) basit modelidir. $Y=A.K$. Ancak Rebelo'ya göre K sadece fiziksel sermayeyi değil aynı zamanda beşeri sermayeyi, yani

³ P. M. Todoru, "Economic Development in Third World", *Economics Journal 3. Edition*, 1987, s:437-438

⁴ Easterly, a.g.m. s:2.

⁵P. Romer, "Crazy Explanation for the Productivity Slowdown", in Fischer, S .Ed. NBER, *Macro Economics Annual. Cambridge:MIT Pres*, 1987, s:163-202.

organizasyonel sermaye ve teknolojik bilgiyi de kapsar⁶. Bu durumlarla ilişkili olarak modelin tam olarak çalışmadığı durumda bile iktisatçılar modeli kullanmışlardır. Örneğin, Guyana'da GSYİH 1980-1990'da önemli derecede azalırken, yatırım %30'dan %42'ye yükselmiştir ve GSYİH'da yabancı yatırımlar %8'dir. Dünya Bankası Raporunda (1993) Guyana'da ekonomik kalkınmanın devam edebilmesi için yabancı sermaye akış seviyelerinin yükselmesi gerekir. Bu durum Harrod-Domar, Cobb-Douglass ve dışsallıklar arasındaki ilişkiyi ortaya koyar⁷.

II- Toplam Sermaye Stoku Artışı İçinde Yabancı Sermayenin Payı

Sabit sermaye yatırımları, bir ekonomide üretim faktörlerinin mal ve hizmet üretimini çoğaltmak ve gelecek dönemlerde tüketim ve ihracat imkanlarını arttırmak amacıyla, belirli bir dönem içerisinde reel sermayenin arttırılması, korunması ve düzenlenmesi için kullanılmaktadır. Sabit sermaye yatırımları genel olarak ikiye ayrılır, devlet kanalı ile olan kamu yatırımlar ve özel sektör ve bireyler tarafından gerçekleştirilen özel yatırımlar olmak üzere. Özel yatırımlar da yerli ve yabancı yatırımlar şeklinde ele alınmaktadır. Kısaca sabit sermaye yatırımları hakkında ön bir bilgi verdikten sonra, Türkiye'de sabit sermaye yatırımlarındaki değişimler yıllar itibariyle incelenerek, sabit sermaye yatırımları içerisinde yabancı sermayenin payının ne olduğu ortaya konulmaya çalışılacaktır.

---

⁶ S. Rebelo, "Long Run Policy Analysis and Long Run Growth," *Journal of Political Economy* 99, USA 1991, s:200-521.

⁷ Rebelo, a.g.m., s:12.

Tablo 1- Sabit Sermaye Yatırımları (1980-1992)(Cari fiyatlarla Milyar TL)

	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989	1990	1991	1992
Kamu Yatırım	462	723	869	1,231	1,777	3,236	5,222	7,480	11,451	17,346	27,684	47,585	81,295
Özel Yatırım	694	865	1,165	1,586	2,507	3,879	6,449	11,011	22,286	34,490	62,208	102,571	177,111
Yerli	693,73	864,85	1,005	1,396	2,097	3,369	5,599	10,031	17,226	20,4	44,41	64,641	114,841
Yabancı	0,27	0,15	0,16	0,19	0,41	0,51	0,85	0,98	5,06	14,09	17,87	37,93	62,27
TOPLAM	1,156	1,589	2,034	2,799	4,284	7,115	11,671	18,491	33,738	51,834	89,892	150,156	258,406
Özel /Toplam	60,0	54,5	57,3	56,7	58,5	54,5	55,3	59,5	66,1	66,5	69,2	68,3	68,5
Özel/GSMH	13,1	10,8	11,0	1,4	11,3	11,0	12,6	14,7	17,3	15,0	15,7	16,2	16,0

Kaynak: DPT (www.dpt.gov.tr) ve Hazine Müsteşarlığı Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü Yabancı Sermaye Raporu 2002 verilerine göre düzenlenmiştir.

Tablo 2- Sabit Sermaye Yatırımları (1993-2003) (Cari fiyatlarla Milyar TL)

	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002*	2003**
Kamu Yatırım	143,977	192,052	330,140	762,067	1,671,929	3,192,781	5,247,524	8,709,004	11,108,742	16,066,143	19,199,154
Özel Yatırım	381,529	760,270	1,552,085	2,981,166	5,687,840	9,784,320	13,333,180	19,705,465	22,361,649	31,014,414	45,124,951
Yerli	299,329	570,2	1,123,165	2,234,309	4,385,800	7,285,510	10,107,310	9,063,087	18,838,152	30,183,780	44,755,128
Yabancı	82,20	190,07	428,92	746,89	1,299,040	2,498,810	3,225,870	1,064,237	3,980,124	830,634*	369,823**
TOPLAM	525,,506	952,322	1,882,225	3,743,233	7,359,769	12,977,101	18,580,704	28,414,469	33,470,391	47,080,557	64,324,105
Özel /Toplam	72,6	79,8	82,5	79,6	82,5	79,6	71,7	69,4	47,4	65,8	-
Özel/GSMH	19,1	19,6	19,8	20,0	20,2	18,1	15,6	15,6	13,3	12,9	-

¹ Gerçekleşme Tahmini

² Program

* Temmuz Ayı İtibariyle

** Ocak-Ağustos İtibariyle

Kaynak: DPT (www.dpt.gov.tr) ve Hazine Müsteşarlığı Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü Yabancı Sermaye Raporu 2002 verilerine göre düzenlenmiştir.

1980'li yıllarda özellikle de 1980 24 Ocak kararları ile sabit sermaye yatırımlarıyla ilgili olarak, özel sektör yatırımlarını arttırmaya yönelik tedbirlerin alınması, bu yıllarda kamu yatırımlarına oranla özel yatırımlarda bir artış olmuş ve 1980'li yıllarda özel sektör yatırımı kamu yatırımına göre daha yüksek düzeylerde gerçekleşmiştir. Bu dönemde oluşan olumlu hava ile birlikte, 1980 yılında özel yatırımlar içerisinde yabancı sermaye payı takip eden ilk üç yıla nispeten daha yüksek düzeyde gerçekleşmiştir. Yine 1980 yılında, toplam yatırımlar içerisinde özel sermayenin payı %60,0 olarak gerçekleşmiş ve aynı dönemde özel yatırımlar içerisinde yabancı sermaye yatırımların payı ise, % 3,8'dir.

1980 sonrası yıllarda toplam yatırımlar içerisinde özel yatırımların tutarı kamu yatırımlarına göre daha yüksek düzeyde gerçekleşmiştir. 1980'li yılların sonunda tasarruf açıklarının kapatılmasında yabancı sermayenin öneminin anlaşılması bu yıllarda yabancı sermaye yatırımlarında daha önceki yıllara oranla artışlar olmuştur. 1989 yılında toplam özel sermaye içerisinde yabancı sermayenin payı %41 olarak gerçekleşmiştir. Bu oran, 1990 yılında %28, 1991'de % 38 ve 1992 yılında ise, %35 olarak gerçekleşmiştir.

1990'lı yıllarda da özel yatırımların oranı kamu yatırımlarına göre daha yüksek düzeylerde gerçekleşmiştir. Doksanlı yıllarda özel yatırımlardaki görülen artışla birlikte, yabancı sermayeyi ülkeye çekmeye yönelik tedbirler neticesinde bu yıllardan sonra yabancı yatırımlarda önemli artışlar olmuştur. Özellikle 5 Nisan 1994 istikrar tedbirlerini yarattığı istikrar ve 1996 yılında Avrupa ile Gümrük Birliği sürecine girilmesi özel yatırımlar içerisinde yabancı yatırımların oranı artmıştır. 1993 yılında toplam yatırımlar içerisinde özel yatırımların oranı, %72,6, özel yatırımlar içerisinde yabancı sermayenin payı ise, %25 düzeyindedir. 5 Nisan kararlarının yarattığı olumlu hava ile birlikte, 1995 yılında toplam yatırımlar içerisinde özel yatırımların oranı, %82,5 ve özel yatırımlar içerisinde yabancı sermayenin payı ise, %36 olarak gerçekleşmiştir.

1999 yılında, toplam sermaye içerisinde özel sermayenin payı, %71,7 ve özel sermaye içerisinde yabancı sermayenin payı ise, %24 düzeylerinde gerçekleşmiştir. 2001 yılında yabancı sermaye yatırımlarında önemli atılımların olduğu yıldır. Fakat

aynı dönem içerisinde özel yatırımlar da önemli artışlar olmasının sonucu olarak, toplam özel sermaye içinde yabancı sermayenin payı %17 olarak gerçekleşmiştir. Bu yıldan sonra özellikle Türkiye Ekonomisinde ortaya çıkan krizler ve bunun sonucu ülkedeki ekonomik ve siyasi istikrar ortamının bozulması yabancı sermaye yatırımlarının oldukça düşük seviyede kalmasına neden olmuştur. 2002 yılında toplam özel sermaye içerisinde yabancı sermayenin payı, % 2,6, 2003 yılında ise, %0,8 gibi oldukça düşük düzeyde gerçekleşmiştir.

Ekonomilerde sermaye oluşumu yetersiz ise, ekonomik kalkınma olumsuz yönde etkilenecektir⁸. Türkiye’de ekonominin %6’lar seviyesinde daraldığı 1994 ve 1999 yıllarında gayri safi sabit sermaye oluşumu, bir önceki yıla göre %15’ler seviyesinde gerilemiştir⁹. Bu yıllarda gelen yabancı sermaye yatırımı incelendiğinde bir önceki yıla göre artış göstermemiştir. Sonuçta, yabancı sermaye yatırımları, ülkenin sabit sermaye birikimine katkıda bulunarak ekonomik gelişmeyi ve kalkınmayı hızlandırmaktadır¹⁰.

Herhangi bir ülkede üretim kapasitesinin artması, kişi başına düşen milli gelirin artmasını sağlayacaktır. Bu sebepten dolayı ekonomide üretilen kaynakların belirli bir dönemde belirli bir kısmını harcamak yerine yatırıma dönüştürmesi zorunluluğu ortaya çıkacaktır. İşte bu noktada yatırıma ayrılan kısım, ekonomide tasarrufları oluşturmaktadır. Düşük gelir seviyesinde marjinal tasarruf eğilimi düşük, yüksek gelir seviyesinde ise, bu eğilim yüksektir. Gelişmekte olan ülke konumunda olan ülkelerin en önemli sorunu büyümenin gerçekleştirilebilmesi için yeterince kaynağı olmamasıdır. Bu ülkelerde ortaya çıkan tasarruf-yatırım açıklarının ortadan kaldırılabilmesi için finansman kaynağı ihtiyacı ortaya çıkmaktadır. Bu noktada gerekli olan finansman kaynakları yurtiçi tasarruflarının yetersiz olmasının sonucu yabancı finans kaynakları yardımı ile giderilmeye çalışılacaktır. Yabancı finans kaynağı olarak, ya dış borçlanma yada yabancı sermaye yatırımları ile giderme imkanı ortaya çıkacaktır.

---

⁸ J. H. Gapinski, "Economic Growth in the Asian Pacific Region", Journal of Comparative Economics, Volume 29, Macmillan, 1999, s:12.

⁹ R. Karluk, " Türkiye’de Yabancı Sermaye Yatırımlarının Ekonomik Büyümeye Katkısı", Ekonomik İstikrar, Büyüme ve Yabancı Sermaye Semineri (8-12 Mayıs 2000), T.C. Merkez Bankası Yayınları, Ankara 2001, s:112.

¹⁰K. Meyer, "Direct Investment in Economics in Transtion", Edward Elgar Publishing co. Ltd. 1998, s:111.

Tablo 3- Türkiye’de Yurtiçi Tasarrufların ve Sabit Sermaye Yatırımlarının GSMH İçindeki Payı

Yıllar	Yurtiçi Tasarruflar (%)	Gelişme Hızı (%)	Sabit Sermaye Yatırımları (%)	Yabancı Sermaye Girişi (Milyon \$)
1988	27,2	1,5	26,1	488
1989	22,1	1,6	22,5	855
1990	22,0	9,4	22,6	1,005
1991	21,4	0,3	23,7	907
1992	21,6	6,4	23,4	911
1993	22,7	8,1	26,3	746
1994	23,1	-6,1	24,5	636
1995	22,1	8,0	24,0	934
1996	20,0	7,1	25,0	914
1997	20,1	8,3	25,3	852
1998	23,1	3,9	24,5	953
1999	19,8	-6,4	22,4	813
2000	18,1	5,5	22,6	1,707

Kaynak: DPT 2002 Yıllık Rapor, Yıllık Programlara Göre Düzenlenmiştir.

1988-2000 yılları arasında Türkiye’de yurtiçi tasarrufların ve sabit sermaye yatırımlarının GSMH içindeki payı Tablo 3’te görülmektedir. Özellikle büyüme hızının düştüğü yıllarda (1991) yabancı sermaye girişlerinde artma olmadığı gibi, azalma meydana gelmiş, sabit sermaye oluşumu da zayıflamıştır. 1994 yılında bir önceki yıla göre sabit sermaye yatırımları azalmış ve Nisan krizi büyüme hızı %-6’ya olarak gerçekleşmesine neden olmuştur.

Yabancı sermaye yatırımlarının temel etkisi, ev sahibi ülkenin milli gelirine olan net katkısıdır. Ülkenin ekonomik kalkınması için yatırımların özellikle sabit sermaye yatırımlarının büyük önemi vardır. Eğer ülke ekonomik büyümeyi gerçekleştirmek için gerekli olan yatırımlarını finanse edecek yeterli tasarrufa sahip değilse, ya ülke içerisinde mevcut olan eski tasarrufları (rezervleri) büyüme için kullanacak ya da yabancı sermayeyi yurda çekmek isteyecektir. Ekonomilerde yurtiçi tasarruflar sabit sermaye yatırımlarının gerisinde kalıyor ise, ekonomide kaynak açığından söz edilir. Bu açığın kapanması ya dış borçlanma ya da yabancı sermaye ile giderilecektir. Fakat yabancı sermaye yatırımları tasarruf açığını kapatmada

borçlanmaya göre daha fazla avantajları söz konusudur. Bu avantajlar ileriki konularda incelenecektir.

8. Beş Yıllık Kalkınma Planı döneminde, 1998 fiyatlarıyla toplam 73 katrilyon TL. düzeyinde sabit sermaye yatırımının gerçekleşeceği, bu büyüklüğün yaklaşık 50 katrilyon TL'sinin özel kesim, 23 katrilyon TL kadarının da kamu kesimi tarafından gerçekleştirileceği öngörüldüğü görülmekte, fakat ülkenin ekonomik koşulları ve tasarruf yapısı göz önüne alındığında hedeflenen sabit sermaye yatırımlarına ulaşmada yabancı sermayenin önemli katkıları olacaktır.

III- Ekonomik Büyümenin Belirleyici Faktörü Olarak Yabancı Sermaye

Ülkelerin ekonomik yapıları ve gelişmişlik düzeylerinde faktör donanımları belirleyici bir niteliktedir. Malların ulusal ve uluslararası değişiminde mal fiyatları, emeğin değişiminde ücret, sermayenin değişiminde de faiz belirleyici girdiler olmaktadır. Ülkeler arasındaki ücret ve faiz farklılıkları, emek ve sermaye donanımı yoğunluğundaki farklardan oluşmaktadır. Sermaye ve emek yönünden zengin olan ülkelerde bu girdilerin fiyatı düşük, kıt olan yerlerde ise, yüksektir. Bu da faktörlerin bol olduğu ülkelere doğru bir girdi akımı başlatmaktadır¹¹. Bu akım yabancı sermaye yatırımlarının ortaya çıkmasının en önemli nedenlerindedir.

Yabancı sermaye yatırımlarının kalkınma süreci içerisinde yeri öteden beri çok farklı görüşlerin ortaya atıldığı hassas bir konu olmuştur. İkinci Dünya savaşını izleyen yıllarda siyasi bağımsızlığını yeni kazanan bir çok ülkenin ekonomik kalkınma çabasına girmesiyle konu ile ilgili görüş ayrılıkları giderek artırmıştır. Bu dönemde gelişmiş ülke iktisatçıları ve yöneticileri arasında hakim olan görüş, sermaye yetersizliği kalkınmayı engelleyen en önemli faktör olduğu şeklinde idi. Gelişmiş ülkelere ve uluslar arası kuruluşlardan sağlanacak yardımın, bu eksikliği gidermede önemli bir rol oynayacağı düşünülüyordu. Özellikle az gelişmiş olan ülkeler açısından ele alındığında kalkınmanın sağlanmasında gerekli ve faydalı bulunmaktadır. Bu

---

¹¹ R. Jenkins, *Transnational Corporation and Uneven Development: Internationalization of Capital*, The Third World, Methuen, New York 1987, s:18.

amaçla, mevcut kaynakları yetersiz olan ülkelerin yabancı sermaye ile gelen ilave kaynak, kalkınmayı hızlandıracak önemli bir etken olarak nitelendirilmektedir¹².

Az gelişmişliğin nedenini açıklayan liberal “açık kuramına” göre; az gelişmiş ülkelerdeki yatırım, tasarruf, dış ticaret ve teknolojideki açıklar, ancak yabancı sermaye yatırımları ile kapatılarak iktisadi kalkınma sağlanır. “Az gelişmişlik Kuramı” ise, daha kötümser bir tutum sergileyerek, kar transferi ve dış ticaret yoluyla ekonomik değerleri, yoksul ülkelere zengin ülkelere doğru akacağı için kalkınma sağlanamaz savını öne sürmektedir.

Neo-klasik düşünce akımında sermaye hareketleri, sermayenin hareketliliğinin farklı büyüme düzeylerine ulaşmış ülkeler arasındaki ilişkiler bütünü olarak açıklanmıştır. Gelişmiş ülkelerdeki birikmiş tasarruflar ve sermayenin marjinal verimliliği, ülke içinde dışarıdakilerden fazla olduğu sürece, iç yatırımlar tarafından emilerek denge dış ülkeler lehine yükseldiğinde dış yatırımlar ortaya çıkar¹³.

Bir ülkenin güçlü bir ekonomiye, yüksek milli gelir seviyesine, üretim düzeyinin artmasına, sağlıklı ödemeler dengesine, tam istihdam seviyesine ve düşük işsizlik oranına ulaşılabilmesi için, yatırım düzeyini devamlı arttırması gerekir. Yatırım düzeyinin arttırılabilmesi için ise, daha çok kaynağa ihtiyaç gösterecektir.

Az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde ekonomi politikasının temel hedefi, ekonomik kalkınmayı gerçekleştirmektir. Ekonomik kalkınmanın gerçekleşebilmesi için bu ülkeler genellikle sermaye birikimi ve finansman sorunu ile karşı karşıya kalmaktadırlar. 1970 yıllardan bu yana ülkelerin karşılaştıkları temel sorunların başında, sermaye oluşumundaki yetersizlik gelmektedir. Bu tür ülkelerde sermaye kıtlığı ve emek bolluğu, ülkelerin başka bir belirleyici özelliği olmaktadır. Bu özellik göz önüne alındığında, kalkınmanın sağlanabilmesi amacıyla yurtiçi tasarruflara ilaveten, sermaye açığını ortadan kaldırabilmenin iki yolu vardır: Bunlardan birincisi dış borç, ikincisi ise, yabancı sermaye yatırımlarıdır. Tasarruf açığının kapatılması

---

¹² H. L. Oygur, “Kalkınma Sürecinde Yabancı Sermaye Yatırımları”, *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt 7, Sayı 1-2, Ankara 1989, s:15.

¹³ J. Freyssinet, *Az gelişmişlik İktisadi*, Çev, Tezer Öcal-M. Ali Kılıçbay, Gazi Üniversitesi Yayınları, No:73, Ankara 1985, s:206.

yönünde “dış borçlanma mı?” yoksa “yabancı sermaye yatırımları mı?” daha uygun sorusu tartışıla gelmiştir.

Yabancı sermaye yatırımlarının dış borçlanma üzerine belirli noktalarda üstünlükleri söz konusudur: Şöyle ki; doğrudan yabancı sermaye olarak gelen kaynak mutlak suretle yatırıma dönüşmektedir. Kısaca bu akımda parasal (monetary) sermayeden gerçek (real) sermayeye dönüşüm söz konusudur. Dış borçlanma da böyle bir durum söz konusu değildir. Dış borçlanmada kesin yatırım yapılacak garantisi söz konusu olmayıp borçlanma, mevcut hükümet tarafından yapıldığı için, alınacak borcun hükümetin inisiyatifinde olması sonucu bu kaynağın genellikle üretken olmayan bazı yatırımlara dönüşmesine neden olabilmektedir. Dolayısıyla dış borçlanmada, ülke ekonomisine olan aktif sermayeye katkı gereksinimi, göz ardı edilebilmektedir.

Öte yandan doğrudan yabancı sermaye yatırımının dış borçlanmayla, sağlanan sermaye ile yapılan yatırıma nazaran daha verimli olduğu açıktır¹⁴. Yatırımları gerçekleştiren karlılık, verimlilik hedef ve ilkelerine sahip özel firmalar olduğundan devlet tarafından gerçekleştirilen yatırımlara nazaran daha fazla özen gösterilmektedir. Yabancı sermaye yatırımlarının ekonomik gelişme açısından diğer bir üstünlüğü, doğrudan yatırım yapan firmanın hem karı hem de zararı ülke ekonomisi içinde gerçekleşirken, dış borçlanmada sermaye nasıl kullanılırsa kullanılsın, borcu veren tarafın zararı paylaşmaksızın, daima bir kar yüzdesi alması olmaktadır. Ayrıca, dış borçlarda geri ödeme söz konusu iken, yabancı yatırımlarda firmanın kar etmesi durumunda sadece kar transferi söz konusudur. Diğer bir üstünlük, yabancı sermaye yatırımları beraberinde, teknoloji ve know-how gibi başka kaynakları da getirmesine karşın, dış borçların böyle bir özelliği söz konusu değildir.

Yabancı sermaye yatırımlarının dış borçlanmaya nazaran başka bir üstünlüğü yerli tasarruf konusundadır. Dış borçlanma ikame edici özelliğinden ötürü genelde iç tasarrufu gevşetici ve oluşum yüzdesini azaltıcı bir rol oynarken, doğrudan yatırımlarda böyle bir etki büyük ölçüde söz konusu değildir¹⁵. Sonuçta, yabancı

---

¹⁴ A. Akman, “Yabancı Sermaye Yatırım Neden ve Etkileri, Dünyada ve Türkiye’de Yabancı Sermaye Yatırımları ve Beklentiler”, *YASED Yayınları*, Kasım 1998 s:28.

¹⁵ A.g.m., s: 28.

sermaye yatırımları ülke ekonomisine dışardan sağlanacak kaynaklardan riskini kendisinin üslenmesinden dolayı dış borçlanmaya göre daha avantajlıdır.

Stratejik Teknik Ekonomik Araştırmalar Merkezi tarafından düzenlenen “Yabancı Sermaye Arenası” konulu toplantıda, Türkiye’nin dış borçla bir yere varamayacağı ve mutlaka yabancı sermaye çekmesi gerektiği vurgulanmıştır. Bu toplantıda, Dünya Bankası Türkiye direktörü Ajay Chhibber, Türkiye’nin daha fazla borçlanması imkanının bulunmadığını belirterek, “Türkiye önümüzdeki on yılda her yıl yüzde beş büyümeyi ve enflasyonu düşürmeyi istiyorsa borç dışı yabancı sermaye kaynakları bulmasını önemli” belirtmiştir¹⁶.

Sermayenin kendi ülkesinden çıkıp diğer ülkelere geliş nedenleri arasında ekonomik nedenler oldukça önemlidir. Dolaysız yabancı sermaye yatırımlarının amacı, kendi ülkesinden daha fazla kar elde etmek olduğundan, gidecekleri ülkelerin maliyet koşullarını dikkate alarak yatırımlarını gerçekleştirirler¹⁷. Yabancı sermaye yatırımlarının yatırımcıların kendi ülkeleri dışında başka bir ülkede yatırımda bulunmasının bir takım nedenleri vardır. Bunlar¹⁸:

- Yüksek kar beklentisi,
- Yeni pazar arayışı ve pazarı genişletmek,
- Daha verimli üretim beklentisi,
- İthalat ve ihracat işlemlerinde gümrük ve diğer engelleri aşmak,
- Hammadde ihtiyacının sağlanmasında kolaylıklar sağlamak,
- Mevcut piyasaları genişletmek,
- Teknolojiyi diğer ülkelere transfer etmek şeklinde sıralanabilir.

Teorik açıdan ele alındığında, yabancı sermaye yatırımlarının yatırım yapılan ülke ekonomisi üzerine yapacağı etkilerin daha iyi anlaşılabilmesi için bu yatırımların, ödemeler dengesi, istihdam, ekonomik gelişme, refah ve üretim gibi ekonomik etkilerinin iyi bir şekilde anlaşılması gerekir. Bu yatırımların etkisi yapıldığı anda bazıları ise, çok daha uzun dönemde ortaya çıkmaktadır.

¹⁶ <http://www.aksam.com.tr/arsiv/aksam/2002/03/07/ekonomi1.html>, 01.06.2003.

¹⁷E. İkin, *Uluslararası Ekonomik İlişkiler*, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Yayınları, Yayın No:478, İstanbul 1981, s:206.

¹⁸E. Karakoyunlu, “Türkiye’de Yabancı Sermaye Yatırımları Uygulamaları”, *II. Türkiye İktisat Kongresinde Sunulan Tebliğ*, İzmir 2-7 Kasım, s:426.

Gelişmekte olan ülkelerde olduğu gibi ülkemizin de en önemli ekonomik sorunlarından birisi, sermaye birikiminin yetersizliğidir. Ülkemiz “tasarruf açığı” ve “dış ticaret açığı” olmak üzere, iki dar boğazla karşı karşıyadır. Kamu kaynaklarının büyük bir bölümü cari harcamalara ayrılmakta, geri kalan kısmı ise borç faiz ödemlerine gitmektedir. Bu nedenle kamu kaynaklarından yatırıma gerekli olan payın ayrılması pek mümkün olmamaktadır. Ülke kaynaklarının yetersiz, dış borçlarla yatırım yapmanın çok pahalı ve riskli olduğu bir ortamda, getireceği teknoloji, know-how, modern işletme ve pazarlama yöntemleriyle yabancı sermayenin önemi büyüktür.

Türkiye'nin ekonomik durumu, kalkınma ve sanayileşme hedefleri ile uzun vadeli projeleri, gerek sermaye gerekse teknoloji bakımından yabancı sermaye yatırımlarını gerektirir niteliktedir¹⁹.

Yabancı sermaye Türkiye açısından özellikle dört noktada önem taşımaktadır: Finans gücü, teknoloji transferi, yönetim becerisi ve dış pazar imkanları²⁰. Ülkemizde yabancı sermaye yatırımlarının artırılması, büyük ölçüde sermaye açığının ortadan kalkmasına, üretimde eski teknoloji yerine yeni teknolojinin kullanılması ve yeni teknoloji ile birlikte üretimde verimliliğin artması ve yeni dış pazarlara açılmasında büyük imkanlar sağlayacağı aşikardır.

Yabancı sermayeden ülkemizin beklentilerini ise, aşağıdaki gibi sıralanmaktadır²¹:

- Kalkınma yolundaki iki engelin, “tasarruf ve döviz darboğazı”nın aşılmasına ek imkanlar sağlanması ve ülke kalkınmasına bu yoldan katkıda bulunması,
- Yatırım imkanlarının artırılıp istihdam imkanları yaratılması,
- Türkiye'nin sahip olmadığı yada geri olduğu üretim teknolojilerinin yurda getirilmesi,

¹⁹E. Güney, “Yabancı Sermaye Üzerine”, Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü ile Yabancı Sermaye Konusundan Yapılan Görüşme, *Finans Dergisi*, Mart 1995, s:65.

²⁰T. Minibaş, *Az gelişmiş Ülkelerde Kalkınmanın Finansman Politikaları ve Türkiye*, Der Yayınları, İstanbul 1992, s:70.

²¹ YASED, “Ekonomide Yabancı Sermayenin Yeri”, *Yabancı Sermaye Koordinasyon Derneği*, Yayın No:21, İstanbul 1985, s:7.

- Etkin ve verimli çalışan işletmelerin kurulmasıyla ekonomide rekabet ortamının oluşması,
- Dış piyasalarda rekabet gücünün genişlemesi ve yeni pazarlara giriş kolaylaşması ve yeni pazarlama açılma,
- Dünya ekonomisiyle hem ticaret hem de sermaye hareketleri açısından bütünleşmesinin hızlanmasıdır.

Yabancı sermaye yatırımlarının yarattığı toplam faydayı elde edebilmek için “dışsal ekonomiler” (external economies) ve “dışsal eksi ekonomiler” (external diseconomies)’in oluşturduğu dolaylı faydanın da göz önüne alınması gerekir. Dışsal ekonomik etki, yabancı kuruluşun sağladığı rekabet sayesinde yerli kuruluşların yarattığı gücü kamçılama (müspet gösteri etkisi-positive demonstration effect), verimliliğin ve etkinliğin artmasını teşvik etmesi sonucu milli gelire olan katkısıdır. Bunun aksine dışsal eksi ekonomiler ise, yabancı kuruluşun getirdiği sermaye yoğun teknoloji ile işsizlik sorununa katkı sağlayamaması, rekabet gücüyle yerli kuruluşların gözünü yıldırmaması (menfi gösteri etkisi-negative demonstration effect), gibi nedenlerle ortaya çıkmakta ve olumlu etkiler bir ölçüde azalmaktadır²².

Ülke bireylerinin belirli bir dönemde (genellikle 1 yıl) yarattıkları mal ve hizmet toplamının gösteren GSMH’nın dönemler içerisinde meydana gelen değişimler ülke ekonomisinin performansını yansıtmaktadır.

---

²² G. Selamoğlu, *Yabancı Sermaye*, İktisadi Araştırmalar Müdürlüğü, Temmuz 1985 s: 54.

Tablo 4- Türkiye’de Gayri Safi Sabit Sermaye Oluşumu ve Büyüme Hızı

Yıllar	Yıllara Göre Yabancı Sermaye Yatırımları (Fiili Giriş) (Milyon Dolar)	GSMH (Alıcı Fiyatlarıyla) (Milyar TL)	Büyüme Hızı (Alıcı Fiyatlarıyla)	Enflasyon
1990	684	84591,4	9,4	57,6
1991	907	84887,1	0,3	59,2
1992	911	90332,5	6,4	63,5
1993	746	97676,6	8,1	67,4
1994	636	91733	-6,1	107,3
1995	934	99028,2	8,0	82,7
1996	914	106079,8	7,1	77,3
1997	852	114874,3	8,3	84,2
1998	953	119303,1	3,9	73,8
1999	813	111684,4	-6,4	52,6
2000	1,707	125596,1	6,3	53,4
2001	3,288	176483,9	-9,5	60,3
2002	569*	232254,4	7,8	60,1

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü, DPT, T.C. Merkez Bankası.
* Kasım 2002 İtibariyle.

Büyüme hızının nispeten düşük olduğu yıllarda yatırım oranları da nispi olarak düşük seviyede artış göstermiştir. Genel olarak göstergeler incelendiğinde yabancı sermaye yatırımları ile büyüme oranları arasındaki ilişki göze çarpmaktadır. Ülke ekonomisi içerisinde yabancı sermaye yatırımlarının artması ekonomide büyümeyi beraberinde getirecektir. GSMH artış hızına bakıldığında 1990 yılında %9,4’lük bir büyüme gerçekleşmiş, 1991 yılında körfez krizinin etkisiyle büyüme hızı %0,3’e düşmüştür. Büyüme hızı 1994 yılına gelene kadar artış şeklinde devam etmiştir. 1994 yılında ekonominin daralması, ekonomik istikrarsızlığı da beraberinde getirmiş, bunun sonucunda 5 Nisan istikrar tedbirleri alınmıştır. Bu yıl içerisinde ekonomi 6,1 oranında küçülmüştür.

1995 yılında gerçekleşen 934 milyon dolar yabancı sermaye karşısında, büyüme oranı %8 olarak gerçekleşmiştir. 1994 yılında, makro ekonomik dengelerin bozulması ekonomik istikrarsızlığı beraberinde getirmiştir. Bu yıl içerisinde 636 milyon dolarlık yabancı sermaye karşısında, ekonomi %6,1 oranında küçülmüştür. Ekonomik ve politik istikrarın bozulduğu 1998 ve 1999 yılında hem yabancı sermaye

yatırımları hem de, büyüme hızında nispi olarak daha düşük bir hızla artış göstermiştir. 2000 yılında hem yabancı sermaye hem de büyüme oranında artış kaydedilmiştir. 2001 yılı Türkiye'nin yeni bir ekonomik kriz ile karşı karşıya olduğu dönemdir. Bu yılda diğer yıllardan farklı olarak yabancı sermayede diğer yıllara oranla artış karşısında, ekonomi %9,5 oranında küçülmüştür. Ülke ekonomisinde yabancı sermaye yatırımlarının artmasına rağmen ekonominin bu denli küçülmesinin nedeni, mali ve reel ekonominin oldukça kötüleşmesinden kaynaklanmaktadır. Özellikle 2001 yılında ekonomideki istikrarsızlığa rağmen, iletişim ve bankacılık sektöründe karı yüksek olan firmaların olması istikrarsızlığa rağmen yabancıların bu sektöre yatırım yapmasını engellememiştir.

Doğrudan yabancı sermayenin ekonomik büyüme sağlayacağı katkıları göz önüne alındığında, ülkemizin yabancı sermaye yatırımlarından daha fazla yararlanma gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Fakat gerek yasal düzenlemeler, gerekse ekonomik ve siyasi belirsizlik, yabancı sermayeli firmaların ülkemize karşı çekingen davranmasına ve bunun sonucu olarakta yeterince yabancı sermaye girişi oldukça sınırlı kalmaktadır. Nitekim, Türkiye'deki yabancı sermaye yatırımları Dünya'daki yabancı sermaye stokunun yaklaşık olarak %0,33 gibi çok düşük bir düzeydedir.

Tablo 5- Türkiye'de 1980-2002 Yılında Beş Yıllık Dilimler Bazında Yabancı Sermaye

Zaman Dilimi	İzin Verilen Yabancı Sermaye (Milyon \$)	Fiili Yabancı Sermaye Girişi (Milyon \$)
1980-1984	195,12	95,8
1985-1989	415,15	271,2
1990-1994	1,837	776,8
1995-1999	2,360	893,2
2000-2002	2,435	20,5

Kaynak: Hazine ve TCMB'nin 1980 ve 2003 yılı verilerinden yararlanılarak oluşturulmuştur.

Yukarıdaki Tabloda izin verilen ve fiili giriş şeklindeki yabancı sermaye akımı son yirmi yıl itibariyle topluca gösterilmiştir. Görüldüğü üzere, 1980-1984 yılları arasında izin verilen yabancı sermaye 195,12 milyon dolar olarak belirlenmiş, bu yıllar arasında gerçekleşen fiili yabancı sermaye tutarı ise, 95,8 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. 2000-2002 yılları arasında izin verilen yabancı sermaye 2,435 milyon

dolar iken fiili yabancı sermaye girişi ise, 20,5 milyon dolar düzeyindedir. Bu oran neredeyse %10 civarındadır.

Aşağıdaki göstergeler Türkiye'deki yabancı sermayeli işletmelerin ekonomiye katkısı ve ekonomideki yerini tespit açısından önem taşımaktadır.

- 2002 sonu itibariyle Türkiye'de 6311 adet yabancı sermayeli kuruluş faaliyette bulunmaktadır.
- 2002 Kasım sonu itibariyle bu kuruluşların gerçekleştirmiş oldukları yatırım tutarı 569 milyon dolardır.
- Türkiye'nin 500 büyük firmanın 139 adedi yabancı sermayelidir.
- Yine Türkiye'nin 500 büyük sanayi kuruluşları ilgili 2002 raporunda, en çok kişi çalıştıran ilk 50 kuruluş içerinden, 14 tanesi yabancı sermayeli ve yabancı sermaye ortaklı firmalardır. Bu 14 firma, toplam 35.838 kişiyi istihdam etmektedir. .
- Türkiye'nin 500 büyük sanayi kuruluşları ilgili 2002 raporunda, en çok ihracat yapan ilk 50 kuruluş içerinden 20 tanesi yabancı sermayeli ve yabancı sermaye ortaklı firmalardır. 20 firmanın toplam ihracat tutarı, 4,836 milyar dolar olarak gerçekleştirmiştir.
- Türkiye'nin 500 büyük sanayi kuruluşları ilgili 2002 raporunda, en çok kar eden ilk 50 kuruluş içerinden 12anesi yabancı sermayeli ve yabancı sermaye ortaklı firmalardır.

IV- Yabancı Sermaye ve İstihdam İlişkisi

Yabancı sermaye yatırımlarının istihdam üzerinde sağlayacağı katkı, sermayenin geliş biçimiyle alakalıdır. Yatırımcı eğer var olan bir tesisi satın almak suretiyle geliyor ise, istihdam üzerine herhangi bir katkısı söz konusu olmayacaktır. Yabancı sermayeli firma yeni bir yatırım yapmak amacıyla ülkeye geliyor ise, istihdam üzerine olumlu katkısı ortaya çıkacaktır. Ayrıca gelen yatırımcının emek yoğun teknoloji mi yoksa sermaye yoğun bir teknoloji mi kullanacağı da istihdam

yaratması açısından önemlidir. Yabancı şirketlerin üretim süreci içerisinde istihdama sağlayacağı olumlu katkı ile işgücü ve yöneticileri eğiterek ekonomide kalifiye işgücü ve yönetici açığının kapatılmasına ve dolayısıyla yönetim tekniğinin gelişmesine de olumlu katkılar sağlamaktadır²³.

Yabancı sermaye yatırımları genellikle çok uluslu şirketler tarafından gerçekleştirdikleri için bu hususta yabancı sermayenin istihdam üzerindeki ilişkisi önce şirketler ile ilgili olarak ele alınmış; daha sonra Türkiye Ekonomisi açısından açıklamaya çalışılmıştır.

A- Çok Uluslu Şirket Yatırımları ve İstihdam İlişkisi

Çokuluslu Şirket'i kabul eden ülkede yapılan yatırımlarda, yatırımda bulunma biçimleri, istihdam açısından önem taşımaktadır. Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarda, yabancı ülkedeki fiziki sermayeye sahip olan ve bunu işleten firmaya, Çokuluslu Şirket adı verilir²⁴.

ÇUŞ yeni şirketler kurma, var olan şirketleri satın alma veya yerli sermaye ile ortak şirket kurma yollarından birini tercih etmesine bağlı olarak istihdam üzerinde farklı etkiler ortaya çıkarabilecektir. Örneğin yeni bir şirket kurulması halinde tam istihdam düzeyi söz konusu değilse, yatırım yapılan işkolunda aşırı büyüme söz konusu olmayacak, istihdam seviyesi üzerinde fazla bir etki de ortaya çıkmayacaktır.

Bir yerli şirketin ÇUŞ tarafından satın alınması veya uluslararası birleşmeler sonucu, işletmenin çok uluslaşması halinde ortaya çıkan durumun istihdam üzerine etkisini ise belirlemek güçleşmektedir. Böyle bir durumda yeni sahibin istihdam politikası ve işletmeyi devreden satıcı firmanın elde ettiği likiditeyi kullanma tarzı istihdam seviyesi üzerinde etkili olmaktadır. Ortak yatırım halinde ise yeni istihdam olanakları yaratılabilmektedir. Ancak rasyonel davranma, maliyet düşürme,

---

²³ IFC, *Lessons of Experience: Foreign Direct Investment*, International Finance Corporation and Foreign Direct Investment Advisory Service, Publication No:5, Washington 1997, s.10.

²⁴ P. R. Krugman ve M. Obstfeld, *International Economics, Theory and Policy*, Harper Collins College Publishers, Newyork,1994, s:4.

otomasyon ve taşeronlar yolu ile yan sanayi oluşturma çabaları olması durumlarında istihdama katkı sınırlı kalmaktadır²⁵.

Yabancı sermayenin istihdam üzerine etkisi, yabancı sermaye yatırımı alan ülkelerin gelişmişlik düzeylerine göre farklılık arz etmektedir. Gelişmekte olan ülkelerde sermaye faktörünün yetersiz olması ve bu sermaye açığının kapatılmasında yabancı sermaye yatırımları önemli rol oynayarak ülkeye yeni teknoloji ve ihracat imkanlarına arttırma imkanı sağlamaktadır. Gelişmekte olan ülkelerde emek yoğun üretim faktörü kullanılması, istihdam sorunun çözümü bakımından tercih edilmektedir. Gelişmiş ülkelerde ise bu durum farklılık arz etmekte, yabancı sermayenin getirdiği üretim tekniği daha fazla önem kazanmaktadır.

ÇUŞ'un yabancı ülkelerdeki işlevlerinin köken ülkede global istihdam olanakları üzerine etkisi konusunda işçi ve işveren tarafları arasında görüş farklılıkları bulunmaktadır. İşveren tarafı olumsuz bir etkinin olmadığını belirtirken, işçi tarafı ÇUŞ'in yabancı ülkelere iş ihracı yapmaları nedeni ile köken ülkede işsizliğe yol açtıklarını ifade etmekte, üyelerinin istihdam güvencesini tehlikede görmekte²⁶.

Özellikle mevcut tasarrufların işsizliği ortada kaldıracak şekilde yatırım imkanını sağlamadığı ülkelerde yabancı sermaye ile birlikte ortaya çıkacak olan yeni iş imkanları, işsizlik sorununun ortadan kalmasına katkıda bulunacaktır. Bu katkı; hem kendi yatırımlarıyla hem de yaratacağı dışsal ekonomiler vasıtasıyla ortaya çıkacaktır.

1970'li yıllardan itibaren dünya ekonomisindeki gelişmelere paralel olarak çokuluslu şirketlerin, dünya ekonomisi içindeki payları giderek artmıştır. Nitekim uluslararası ticaretin büyük bir miktarı çokuluslu şirketler tarafından gerçekleştirilmektedir. Yapılan tahminlere göre dünya ticaret hacminin yaklaşık olarak yarısı, şirket içi (intra-firm) yapılan ticari işlemlerden oluşmaktadır.

ÇUŞ'ların dünya'da 73 milyon kişiyi istihdam ettiği tahmin edilmektedir. Bunun %60'ı (43 milyon kişi) gelişmiş ülkelerdeki ana şirketlerde bulunmaktadır. Geriye kalan %40'ı ise, dışarıda yerleşik bağlı kuruluşlarda istihdam edilmektedir.

---

²⁵A. Tokol, "Çokuluslu Şirketlerde İnsan Kaynakları Yönetimi", *İş, Güç-Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi*, Cilt:3, Sayı:2, 2001.s:15.

²⁶ Tokol, a.g.m., s:15.

ÇUŞ'lerin istihdam ettiği kişi sayısı, dünyada mevcut iş gücünün yaklaşık %3'lük kısmını temsil etmektedir²⁷.

Buna karşılık ÇUŞ'un köken ülkede istihdam bünyesini olumsuz şekilde etkiledikleri konusunda görüş birliği bulunmaktadır. Buna göre ÇUŞ'un yüksek vasıf gerektiren elektronik sanayi, uçak sanayi, hassas makine sanayi gibi sanayiler ile bütün sanayilerin araştırma ve geliştirme işlevlerini köken ülkede yoğunlaştırmaları ve teknolojik gelişmelerin öncüsü olarak üretimde buldukları ülkede işgücünün vasıf seviyesini devamlı yükseltmeleri vasıfsız işçilerin iş olanaklarını sınırlandırmakta, vasıflı işçilerin ise vasıf seviyelerini sürekli düşürmektedir²⁸.

Kabul eden ülkede ise ÇUŞ bir istihdam kapasitesi yaratmakta ve işgücüne yeni vasıflar kazandırmaktadır. Ancak yarattıkları istihdamın boyutu çeşitli faktörlere bağlı olarak farklılık göstermektedir. ÇUŞ kabul eden gelişmiş veya gelişmekte olan ülkelere istihdam, bu katkılardan etkilenmektedirler. Gelişmiş ülkelere yatırımların gerçekleştirilme tarzı, gelişmekte olan ülkelere gelen yabancı sermayenin beraberinde getirdiği üretim tekniği istihdam açısından önem kazanmaktadır. Gelişmiş ülkelere yeni işyerleri açılması veya mevcut işyerlerinin devir alınması, gelişmekte olan ülkelere emek yoğun üretim tekniklerinin kullanılmasına imkan sağlayarak, istihdam sorununun çözümüne katkıda bulunmaktadır.

Yabancı sermaye yatırımlarının bir ülkede yaratacağı istihdam, genellikle ülkenin toplam istihdamının %1 ile %6 oranında değişmektedir²⁹.

İstihdam sorununun çözülmesinde ÇUŞ belirleyici rol oynamaktadır. Bu şirketler uluslar arası üretim, uluslar arası ticaret gibi roller üstlenmekte ve özellikle istihdamın ve kalkınmanın gerçekleşmesinde katkı sağlayarak, milli ekonomik yapıda da ihtisaslaşma ve yüksek rekabet ile etkinlik ve teknolojik kazançlar sağlamaktadır. İstihdamın ülkeler ve bölgeler arasındaki dağılımı ÇUŞ'un konuşlandırma ve tercihlerinden etkilenmektedir³⁰.

²⁷ UN, WIR; United Nations, New York and Geneva, 1998, s:160.

²⁸ Tokol., a.g.m., s:14.

²⁹ Brand H, "Global Capitalizm And The Decay of Employment Policy", *Dissent, Fall*, London-England, 1977, s:58.

³⁰ A. Parisotto, "Recent Trend in Employment In Transnational Corporatio , Foreign Direct İvestment, Trade And Employment", *OECD*, Paris 1995, s:69.

ÇUŞ'ların istihdama yapmış oldukları katkıların yanında, istihdam artışına ters yönde etkide bulunabilmektedir. Bu etkiler³¹:

- Sanayi ülkelerindeki durgun ekonomik gelişmeler,
- İşgücü tasarrufuna yönelik teknolojiler,
- Sermaye yoğun yatırım politikaları,
- Ulusal ve uluslar arası taşıeronluk hizmetlerinin gelişmesi ve
- ÇUŞ'lerin maliyetleri azaltıcı politika izlemeleridir.

Yabancı sermaye yatırımı ile genellikle üst düzey yöneticileri de yatırım yapılan ülkeye gitmekte, ancak diğer işgücü ev sahibi ülke tarafından karşılanmaktadır. Emek faktörünün oldukça yoğun olduğu bu ülkelerde, işsizliğin önlenmesinde ve bu işsizliği önleyecek yatırımların yapılmasında kendi kaynaklarını yetersiz olması istihdam açısından elverişli bir durum yaratmaktadır. Örneğin 1960 yılında İrlanda da yabancı sermaye yatırımları sonucu 82,000 kişiye iş imkanı sağlanmıştır³².

B- Yabancı Sermaye-İstihdam İlişisinin Türkiye Ekonomisi Açısından Değerlendirilmesi

Yabancı sermaye yatırımlarının Türkiye'de yatırım yapılmasına imkan verilemesinden beklenen en önemli faydalardan bir tanesi istihdam alanlarının yaratılmasıdır. Ülkemiz açısından tasarrufların ve yatırımların miktarı işsizlik miktarına oranla yetersiz kalması nedeniyle, işsizliğin önlenmesi için yatırımların arttırılması zorunluluğu ortaya çıkmaktadır. Tasarruf ve yerli yatırımlara ilaveten, yabancı sermaye yatırımlarıyla yeni yatırım imkanlarının ortaya çıkması işsizliğin ortadan kalkmasına önemli katkılar sağlayacaktır.

Ülkemizde resmi verilere göre işsizlik ve eksik istihdam birlikte düşünüldüğünde, %12'nin üzerinde atıl işgücü bulunmaktadır³³. İstihdam edilenlerin

³¹ Parisotto, a.g.e., s:67.

³² F. N. Özdemir, "Dünyada Ve Türkiye'de Yabancı Sermaye", Uzmanlık Tezi, *T.C Başbakanlık Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı*, Ankara. 1992. s:13.

³³ F. Cömert, "İstihdam Sorunu ve Yabancı Sermaye" *Hazine Dergisi*, Sayı:13, Ankara Ocak 2000, s:2.

%45'nin tarım sektöründe çalışması ise, vasıfsız işgücü kaynağını oluşturmaktadır. Türkiye'de tasarruf açığı, öz kaynakların yetersiz olduğu ve dış borçlarla yatırım yapmanın oldukça külfetli ve riskli olduğu göz önüne alındığında, istihdam konusunda yabancı sermayeden yararlanmak büyük önem arz etmektedir. İşte bu noktada Türkiye şartlarını göz önüne aldığımızda on yıl içerisinde yedi milyon kişiyi istidam etmek için yaklaşık 580 milyar dolarlık bir yatırıma ihtiyaç vardır. İşsizliğin, gerekli düzenlemeler ve özellikle yabancı sermaye yatırımlarının ülkeye çekilebilmesi Türkiye'nin istikrarlı ve hızlı bir kalkınma sürecine girmesine katkıda bulunacaktır.

Tablo 6. 500 Büyük Sanayi Kuruluşu İçinde En Çok Kişi Çalıştıran 50 Kuruluş İçinde Yabancı Sermayeli 11 Kuruluş

Firma ve Müessesler	Ücretle Çalışanların Ortalaması	Ücretle Çalışanlar Kamu /Özel Sıralama	500 Büyük Firma Sıra No
Tofaş Türk Oto. Fab. A.Ş.	4.395	7	5
Ford Otomotiv San A.Ş.	3.973	8	13
Oyak-Rena.Oto.Fab. A.Ş.	3.780	10	7
Mercedes Benz Türk A.Ş.	2.792	13	19
Bosch Sanayive Tic. A.Ş.	2.775	14	24
Vestel Elekt. San. A.Ş.	2.665	15	4
Sasa Dupont Polyester San. A.Ş.	2.524	16	27
Siemens Sanayi Tic. A.Ş.	2.413	17	53
BSH Profilo Elek.Ger.San A.Ş.	2.161	26	30
MAN Türkiye	1.951	29	55
Banvit Band. Vit. Yem. San.A.Ş.	1.825	32	94

Kaynak: İSO, 500 Büyük Sanayi Kuruluşu 2002 verilerine göre oluşturulmuştur.

Yukarıdaki tabloda yabancı sermaye yatırımlarının Türkiye Ekonomisine istihdam açısından yapacağı katkıları görmek açısından önemlidir. 2002 yılı 500 büyük sanayi kuruluşu ile ilgili yapılan çalışmada, en çok kişi çalıştıran 50 kuruluş içerinden 11 tanesi yabancı sermayeli firmadır. Bu 11 firmanın bünyelerinde çalıştırdığı kişi sayısı 31.254 kişidir.

Hazine Müsteşarlığı Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğüne 1980-1999 yılları arasında 3,747 adet İzin ve Teşvik Belgesi verilmiş ve bu belgelerde öngörülen istihdam

rakamı yaklaşık olarak 500 bin kişi olarak belirtilmiştir. Ülkemizde yabancı sermayenin istihdama olan katkısı tam olarak bilinmemekte ve bununla ilgili yine İstanbul Sanayi Odası'nın 1999 yılında yapmış olduğu çalışmalar bulunmaktadır. Bu durumu açıklamak amacıyla aşağıdaki tablo sunulmuştur.

Tablo 7- Yabancı ve Yerli Sermayeli Büyük Şirketlerin Görelî Konumları

500 Büyük Firma (yabancı ve yerli)	Özsermaye	İstihdam	Özkaynak / İşçi
128 Yabancı Sermayeli	1,582,528	115,048	13,755
500 Büyük	6,605,038	585,433	11,282

Kaynak: Türkiye'nin 500 Büyük Sanayi Kuruluşu, İSO Özel Sayısı, Ağustos 1999 İstanbul.

İstanbul Sanayi Odasının yapmış olduğu araştırmada elde edilen sonuçlara göre, ülkemizde faaliyet gösteren 500 büyük firma verilerine göre, 500 firma içerisinde yabancı sermayeli firma sayısı 128'dir. Bu 500 büyük firmada toplam 584,443 kişi istihdam edilirken, 128 yabancı sermayeli firmada 115,048 kişi istihdam edilmektedir³⁴.

V- Yabancı Sermaye-Ödemeler Dengesi İlişkisi ve Türkiye Ekonomisi

Yabancı sermayenin ülkeye getirdiği yabancı para, uzun dönemde ithalatı ikame edici ve ihracatı arttırıcı etkiler yaratarak, ödemeler dengesine olumlu katkıda bulunur. Ancak daha sonra yurtdışına yapılan kar transferleri ve lisans ve diğer yabancı faktör ödemeleri sonucu ödemeler dengesinin olumsuz yönde etkilenmesi söz konusu olacaktır. Bu durum göz önüne alındığında çoğu ev sahibi ülkeler, yabancı sermayeli şirketlerin kar transferlerini sınırlandırıcı düzenlemelere giderek, karın yatırımın gerçekleştiği ülkede yeniden yatırıma yönlendirilmesini bir ön koşul gibi benimsemektedirler.

Cari işlemler kaleminde yer alan rakamlar, yabancı sermaye hareketlerine göre değişim göstermektedir. Çünkü, yabancı sermaye yatırımları vasıtasıyla üretim

³⁴ İstanbul Sanayi Odası, *Türkiye'nin 500 Büyük Sanayi Kuruluşu*, İSO Özel Sayısı, Ağustos 1999, İstanbul , s:117.

kapasitesinin artması, üretim fazlasının ihracını gerektireceğinden, ödemeler dengesine olumlu katkılar sağlayacaktır.

Yabancı sermaye yatırımlarının ödemeler dengesine olan etkisinin Kindleberger iki şekilde ortaya çıktığını belirtmiştir. Birincisi, yabancı sermaye yatırımları ile birlikte ülkenin döviz rezervinin artması; ikincisi ise, ithalatı ikame ederek ve ihracattan sağlanan kazançla ödemeler dengesine sağlayacağı katkıdır³⁵. Yatırım yapmak üzere ülkeye gelen yatırımcı fabrika veya işletmesini kurma aşamasında veya kuruluş sırasında, bir çok girdiye ihtiyacı olacaktır. Bu girdilerin büyük bir kısmı ev sahibi ülke tarafından sağlanacağı için, yabancı sermaye girişi, döviz kazandırıcı bir etkiye neden olacaktır.

Ülkelerin dış kaynak ihtiyacını doğuran başka bir neden ise, dış ticaret açığıdır. Daha önce dışardan ithal edilen mal ve hizmetler ülkeye gelen yabancı sermaye ile birlikte yurt içinde üreilmeye başlanması ithal ikamesini sağlamaktadır. Ayrıca yabancı sermayeli şirketin üretmiş olduğu mal ve hizmetin belirli bir kısmını da ihraç etmesi de, ödemeler dengesine olumlu katkı sağlayacaktır.

Yabancı sermaye yatırımlarının ödemeler dengesine sağlayacağı katkılar, yabancı sermayeli şirketlerin ihracat olanaklarının fazla olması ile orantılıdır. Uluslararası piyasalardaki etkinlikleri ile yabancı sermayeli firmalar ülke ihracatının artmasına neden olacaktır. Bunun sonucunda ödemeler dengesi üzerinde kar transferinden doğan olumsuzlukları da azalmaktadır. Yabancı sermayeli şirketler, kendileri ihracat yapmasalar dahi üretim kapasitelerini arttırarak yerli müteşebbisi ihracata teşvik etmektedirler³⁶. Yabancı sermayeli şirketlerin kar transferi, yatırım ve ara malı ithali ile ödemeler dengesine yapmış olduğu olumsuz etkileri, üretim kapasitesi ve ihracat artışı ile giderebilme imkanına sahiptir.

Yabancı yatırımlar sonucu oluşan ek gelir ve tüketim imkanları sonucu, marjinal tüketim eğilimine bağlı olarak ülkenin ithalatını uyarabilir.

---

³⁵ C. P. Kindleberger, *Economic Development*, The McGraw, Hill Book Company, Tokyo 1965, s:270.

³⁶ M. Akdiş, "Dünyada ve Türkiye'de Yabancı Sermaye Yatırımları, Dünya ve Türkiye'de Yabancı Sermaye Yatırımları ve Beklentiler", *YASED*, Yayın No:33, Kasım 1988, İstanbul, s:74.

Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının ödemeler dengesine olan katkısını aşağıda basit bir model yardımıyla açıklanabilir³⁷.

$$B_t = I_t + E_t + S_t - M_t - R_t - G_t - D_t$$

B = yabancı yatırımın ödemeler dengesine etkisi

I = yabancı yatırımcının döviz olarak getirdiği sermaye

E = yabancı yatırımcının ihraç ettiği ürünlerden elde ettiği döviz

S = yabancı yatırımcının üretimi sonucu ikama edilen ithalat

M = üretim sürecinde ithal edilen kapital malları, hammadde ve diğer ana girdiler.

R = yabancı üretim faktörlerine ödenen ve transfer edilen diğer girdiler (teknoloji için lisans, kredi için faiz, yabancı işçi için ücret)

D = yıllık olarak ayrılan amortisman değeri projenin başlangıçta ödemeler dengesi üzerinde yaratacağı dolaysız etki.

t = Zaman

n = Yatırım Türü

Eğer yatırımcı şirket, yatırımı iç pazara yönelik, girdiler bakımından dış kaynaklara bağımlı teknelci bir karı söz konusu ise ve üretilen mal herhangi bir ithal ikamesi sağlamıyorsa $E_t = 0$, $B_t = 0$ ve $R_t > 0$, $M_t < 0$ olacağından projenin daha başlangıç aşamasında ödemeler dengesi üzerinde olumsuz etki yapması muhtemeldir.

Yani;

$$B_t = I_t - M_t - R_t - G_t - D_t$$

Yatırım, ithal ikamesi sağlıyorsa ve bir süre sonra ihracatta söz konusu ise, üretimin ödemeler dengesine etkisi;

$$B_t = I_t + (E_t + S_t) - (M_t + R_t + G_t + D_t) \text{ olacaktır.}$$

---

³⁷ C. Alpar, T. Ongun, *Dünya Ekonomisi ve Uluslararası Ekonomik Kuruluşlar*, Evrim Yayınları, No:20, İstanbul 1988, s:111-1112.

$T = 1, \dots, n$ süresi boyunca ayrılan amortisman, yatırım değerinin tümüne eşit olacak, oysa döviz şeklinde gelen yabancı sermaye;

$I_t < D_t$ olacaktır.

$K = D_t - I_t$ ise,

$B_t = (E_t + S_t) - (R_t - G_t - M_t)$ olarak yazılabilecektir.

Yukarıdaki model gösteriyor ki, yabancı sermaye yatırımlarının ödemeler dengesi üzerine olumlu katkısının söz konusu olabilmesi için, döviz kazandırıcı ithal ikamesi ve ihracat gelirlerinin, yabancı üretim girdisi payı ve girdi, ithalatı için yapılan döviz transferleri ve döviz olarak gelen sermaye ile yatırım amortismanının değeri arasında farkı aşması gerekir. Sonuçta yabancı sermayenin ödemeler dengesine olumlu katkısı için, sermayenin artış hızının, transfer edilen sermaye gelirinin artış hızından daha yüksek olması gerekmektedir.

Türkiye'nin son yıllarda karşılaştığı en önemli problemlerinde biri, ödemeler dengesi açıklarıdır. Bunun ortadan kaldırılabilmesi için yurtiçi kaynakların yanı sıra, yurt dışından elde edilecek kaynaklara da ihtiyaç vardır. Gelişmekte olan ülkeler grubuna dahil olan ülkemizde ödemeler dengesi açıklarının kapatılmasında, yurtiçindeki tasarruflar yeterli düzeyde olmamaktadır. Bu açıkları kapatabilmek için en iyi alternatif doğrudan yabancı sermaye yatırımlarıdır. O halde, yabancı sermayeden en verimli ve çabuk bir şekilde yaralanmanın yollarını bularak uygulamaya konulması zorunluluğu ortaya çıkmaktadır.

Yabancı yatırımcılar, ev sahibi ülkede yapmış oldukları yatırımları sonucu elde ettikleri karları ana ülkelerine transfer etmeyi amaçlarlar. Diğer taraftan ev sahibi ülke ise, bunun tam tersine karların yurt içinde kalmasını ve yurt içindeki yeni yatırımlara kanilize edilmesi amacındadır. Sonuçta, ev sahibi ülke açısından, ödemeler dengesinin yabancı sermaye yatırımlarından olumlu etkisinin olabilmesi için gelen yabancı sermayenin artış hızının, transfer edilen sermaye gelirinin artış hızından fazla olması gerekir. Bir ülkedeki yabancı sermaye yatırımlarının ödemeler dengesine olan katkısının hesaplanabilmesi için, ülkeye gelen yabancı sermaye ile çıkan kar transferleri oranlarının bilinmesi gerekir. Örneğin Türkiye'deki yabancı sermaye

yatırımlarının ödemeler dengesine olan katkısının tam olarak anlaşılabilmesi için, yatırımcıların getirmiş oldukları sermaye ve transfer ettikleri sermaye gelirlerinin (kar, lisans,yabancı işçi ücretleri, faiz) yıllar itibariyle hesaplanması gerekir. Buna örnek olarak aşağıdaki tabloda yer alan verilerden yararlanılabilir.

Tablo 8- Ödemeler Dengesinde, Gelen Yabancı Sermaye ve Kar Transferleri (Milyon \$)

Yıllar	1984	1985	1986	1987	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994
Gelen Yabancı Sermaye	113	99	125	115	354	663	684	1041	1242	1016	830
Kar Transferi	63	98	84	80	88	104	161	158	198	306	231
Çıkan Yabancı Sermaye	0	0	0	0	0	0	0	97	67	110	28
Net	113	99	125	115	354	663	684	944	1175	906	802
Yıllar	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	
Gelen Yabancı Sermaye	1127	964	1032	976	817	1,700	3,228	1042	1694	2733	
Kar Transferi	390	304	325	643	437	539	395	--	--	--	
Çıkan Yabancı Sermaye	49	192	47	13	30	725	155	5	8	100	
Net	1078	772	985	963	787	975	3,073	585	651	1125	

*(Ocak-Eylül)

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı, Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü, Yabancı Sermaye Raporu 2002.

Tabloda görüleceği üzere, 1984–2001 yılları arasında ülkeye gelen 16,161 milyon dolar yabancı sermayenin 4,604 milyon doları yani yaklaşık %28'i, yurt dışına transfer edilmiştir. Bir ülkeye gelen yabancı sermayenin, giden kar transferlerinden fazla olması gerekir. Bu yaklaşımdan hareketle, tabloda, 1984 yılında 113 milyon dolar olarak gelen yabancı sermaye 2001 yılında 3,228 milyon dolara ulaşmıştır. 1984 yılında gelen yabancı sermayenin 63 milyon dolarlık kar transferi söz konusu iken, 2001 yılında 395 milyon dolara ulaşmıştır. 1984–2001 yılları arası 16,161 milyon dolar olan sermaye girişi yanında, 1,513 milyon dolar yabancı sermaye çıkışı ve 4,604 milyon dolar kar transferleri göz önüne alındığında, yabancı sermaye yatırımlarının ödemeler dengesine olan katkısının oldukça sınırlı olduğu söylenebilir.

Yabancı sermaye yatırımları içerisinde kar transferleri yıllar itibariyle incelendiğinde, 1984 yılına kadar ödemeler dengesine yansıyan herhangi bir kar transferi söz konusu olmadığı görülür. 1983 yılından sonra mali serbestleşme politikalarının uygulamaya konulması ile yabancı sermaye yatırımlarında kar transferi başlamıştır.

Sonuçta, Türkiye’de yabancı sermaye yatırımlarının ödemeler dengesine olan olumlu katkısının artırılabilmesi için, yabancı sermaye girişlerinin artırılması ve kar transferlerindeki artışların düşürülüp, yabancı sermayeli şirketin karlarını ülkesine götürmek yerine, ülkemizde tekrar yatırıma dönüştürmek üzere kullanılması için gerekli tedbir ve teşviklerin uygulanmaya konulması gerekir.

Yabancı sermaye yatırımlarının ödemeler dengesine olan katkısı, yabancı sermayeli firmaların ihracat payı ile ortaya konulabilir. Yabancı sermayeli firmaların Türkiye’nin ihracatına katkısı var mıdır? Bu sorunun cevabını İstanbul Sanayi Odasının 2002 yılında 500 Büyük Sanayi Kuruluşu adlı çalışmadan yararlanmak suretiyle açıklanmaya çalışılacaktır. 500 büyük sanayi kuruluşu içinde en fazla ihracat yapan 50 kuruluş incelendiğinde, bunlardan 20 tanesi yabancı sermayeli veya yabancı sermaye ortaklı firmalardan oluşmaktadır³⁸.

Tablo 9- 500 Büyük Sanayi Kuruluşu İçinde En Çok İhracat Yapan 50 Kuruluş İçinde Yabancı Sermayeli Firmaların İhracatı

Firma ve Müessesler	İhracat (1000\$)	İhracat Kamu /Özel Sıralaması
Vestel Elekt. San. A.Ş.	783.806	1
Tofaş Oto. Fab. A.Ş.	711.286	2
Oyak-Rena.Oto.Fab. A.Ş	688.567	3
Toyota. Oto.San.Türk. A.Ş.	400.387	5
Ford Otomotiv San A.Ş.	341.507	7
Bosch Sanayi ve Tic. A.Ş	311.697	8
Mercedes-Benz Türk A.Ş.	186.885	15
Diğerleri	1412.564	--

Kaynak: İSO, 500 Büyük Sanayi Kuruluşu 2002 verilerine göre oluşturulmuştur.

Tablo 9’da, 500 büyük sanayi kuruluşu için de, en çok ihracat yapan 50 büyük kuruluş içerisinde, en çok ihracat yapan yabancı sermayeli 20 firma alınarak inceleme yoluna gidilmiştir. En fazla ihracat yapan 50 firma arasında, en çok ihracat yapan ilk üç firma yabancı sermayelidir. Bu iki firmanın toplam ihracatı 2,183 milyar dolardır.

³⁸ İSO, “Türkiye’nin 500 Büyük Sanayi Kuruluşu 2002”, *İstanbul Sanayi Odası Dergisi “Özel Sayı”*, İstanbul, Ağustos 2003, s.132.

En çok ihracat yapan 50 kuruluş içinde yabancı sermayeli firmalar ihracatın yaklaşık %70 civarındadır. Yani 50 firma 9.779 milyar dolarlık ihracat hacmine sahipken, bu ihracatın 7.020 milyar doları yabancı sermayeli firmalar tarafından gerçekleştirilmiştir. Görülüyor ki, yabancı sermayeli firmaların Türkiye ihracatına yapmış olduğu katkı oldukça yüksek düzeydedir.

VI- Yabancı Sermaye ve Teknoloji Transferi İlişkisi

Teknoloji sözcüğü, yeni bir mal üretirken veya mevcut olan malların daha ucuz ve kaliteli şekilde üretimine imkan veren her türlü bilgi, beceri ve süreçler olarak tanımlanmaktadır³⁹. Uluslararası teknoloji transferi ise; dünyadaki teknolojik gelişmelerin izlenmesi, gereksinim duyulan (bilgi, beceri, makine sistemi vb) teknolojilerin seçimi, seçilen teknolojilerin ülkeye ithali, ithal edilen teknolojilerin ulusal koşul ve teknolojilere uyarlanarak üretime gidilmesi, geliştirilmesi, yayılması olmak üzere birbirini izleyen işlemlerden oluşmaktadır⁴⁰.

Uluslararası teknoloji transferi ile yalnızca teknolojinin uluslararası hareketi veya aktarımı anlaşılmalıdır. Teknolojinin kullanımı ve uyarlanması gerçekleşene kadar tamamlanmamış bir süreç şeklinde uluslararası teknoloji transferi hakkında daha geniş bir tanımın kabul edilmesi gereklidir. Başka bir ifade ile bir ülkenin sahip olduğu ekonomik değerlerdeki bilgileri elde etmesi “teknoloji transferi” olarak tanımlanmaktadır⁴¹. Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını diğer dış sermaye hareketlerinden ayırtan temel özellik, yabancı yatırımcının bu anlamdaki teknoloji ve bilgi birikimini beraberinde getirmesidir.

Gelişme çabası içerisinde olan ülkelerin çoğu, yeni teknolojiyi ne üretebilmekte, ne de kendi imkanları dahilinde ithal edebilme imkanına sahip olabilmektedir. Bu teknolojiler; ya teknoloji transferi yardımıyla ya da doğrudan yabancı sermaye yatırımlarıyla gelişmekte olan ülkelere gelebilmektedir. Teknoloji transferi, doğrudan sermaye malları yollanması ve yatırımlar aracılığı ile olabildiği

³⁹ H. Seyidoğlu, *Uluslararası İktisat Teori ve Politika*, Güzem Yayınları, 12 Baskı, İstanbul 1998, s: 743.

⁴⁰ İ. Demir, *Teknolojik Gelişme ve Türkiye'nin Teknolojik Meseleleri*, Ankara 1986 , s:67., DPT, Özel İhtisas Komisyonu Raporu, 1988: s:100.

⁴¹ A. Erdilek, “International Technology Transfer in the Middle East and North Africa”, *Journal Management Decision* ISSN: 0025-1747, 1984, s:145.

gibi lisans anlaşmaları, teknik yardım programları, teknik eleman yollama gibi yollarla da gerçekleştirilebilmektedir⁴².

Daha önce üzerinde durduğumuz büyüme yaklaşımları çerçevesinde yabancı yatırımlar, ekonomik büyüme için katolizer görevi üstlenmektedir. Çünkü sermaye birikimi ile teknoloji gelişme arasında yakın bir ilişki söz konusudur. Yatırımlar, genellikle yeni teknolojiler içermekte ve teknolojinin yayılmasında da temel araç olarak görülmektedir⁴³.

Herhangi bir ülke için gerekli olan teknoloji transferinin bir çok farklı yolu bulunmaktadır. Örneğin yerli kaynaklardan teknoloji transferi şirketlerin kendi birikimleri ve AR-GE araştırmaları ile, ya da yerli literatür takibi ile gerçekleştirilebilmektedir. Yabancı kaynaklardan teknoloji transferi ise, başta yabancı yatırımlar olmak üzere, yabancı ortaklarla yapılan lisans anlaşmaları, yabancı müşavirlik firmaları ve yabancılardan satın alınan makine-kopyalama faaliyetleridir. Doğrudan yatırımlarla gerçekleşen teknoloji transferi, diğer teknoloji transferleri yollarına oranla daha avantajlıdır. Bu avantajlar şöyle belirtilmektedir⁴⁴:

- i- Yüksek teknolojinin daha düşük maliyetle transferi: Belli transfer yollarından verici firma kontrol güçlükleri sebebiyle en son teknolojiyi iletmek istemeyebilir (lisans anlaşmalarında olduğu gibi). Diğerlerinde ise, maliyetlerin yüksekliği sorun olabilir (yabancı müşavirlik firmaları).
- ii- Yönetim metotları: Doğrudan yatırımlarda, şirketin ülkeye getireceği yeni yönetim teknikleri önem kazanmaktadır.
- iii- Yaparak öğrenme: İşgücünün ülkeye ek bir maliyet gerektirmeksizin doğru pratiklerle donatımı, ülke için genel bir kazançtır.

---

⁴² E. Alkin, *Uluslararası Ekonomik İlişkiler*, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Yayınları, Yayın No:478, İstanbul 1981, s:169.

⁴³ T. Bulutay, "Teknoloji ve İstihdam", DİE İstihdam ve Eğitim Projesi İşgücü Piyasası, *DİE Yayın*, No: 2101, Ankara 1996, s:48.

⁴⁴ M. A. Yülek, "Doğrudan Dış Yatırımlar ve Alıcı Ülke Teknolojilerine Katkıları", Üretim Teknolojilerinin Yenilenmesinde Dış Yatırımların Rolü, *YASED*, Yayın No:37, İstanbul 1990, s:49.

Yabancı sermaye yatırımları ile sağlanacak teknoloji ile ekonominin kalkınmasına ve bütün sektörlerde diğer ülkelerdeki firmalarla rekabet gücünün artmasına olumlu katkılar sağlayacaktır. Ayrıca, yabancı bir firma ile yapılan çok uluslu ortaklıklar (Joint-Venture⁴⁵) ile, ülkedeki mevcut küçük işletmelerin rekabet gücünün sağlanmasına ve artmasına imkan verecektir.

Gelişmekte olan ülkeler, kendi yapılarına uygun olan ileri teknolojiyi uygulamak suretiyle üretimde verimliliği artırarak uluslararası piyasalarda rekabet gücünün artmasına ve ödemeler dengesine olumlu katkı sağlama imkanı elde edebilirler. Yeni yatırım imkanlarının ortaya çıkmasıyla da bu ülkeler, istihdam açığının giderilmesinde olumlu katkılar sağlayacaklardır.

Teknoloji seçimi yapılariken ülkenin “emek yoğun teknoloji mi?., yoksa “sermaye yoğun teknoloji mi., daha uygun olur sorusunun cevaplanması gerekir. Ülkede emek faktörü yoğun ise, emek yoğun teknoloji daha fazla istihdam imkanı yaratacak ve daha az yatırım malı ihtiyacı ortaya çıkacaktır. Sermaye yoğun teknoloji kullanılmasında ise, bu teknoloji dönüşebilir fonlar yaratacağından, orta ve uzun dönemdeki etkileri bakımından ekonomideki efektif talebi yükseltecektir⁴⁶.

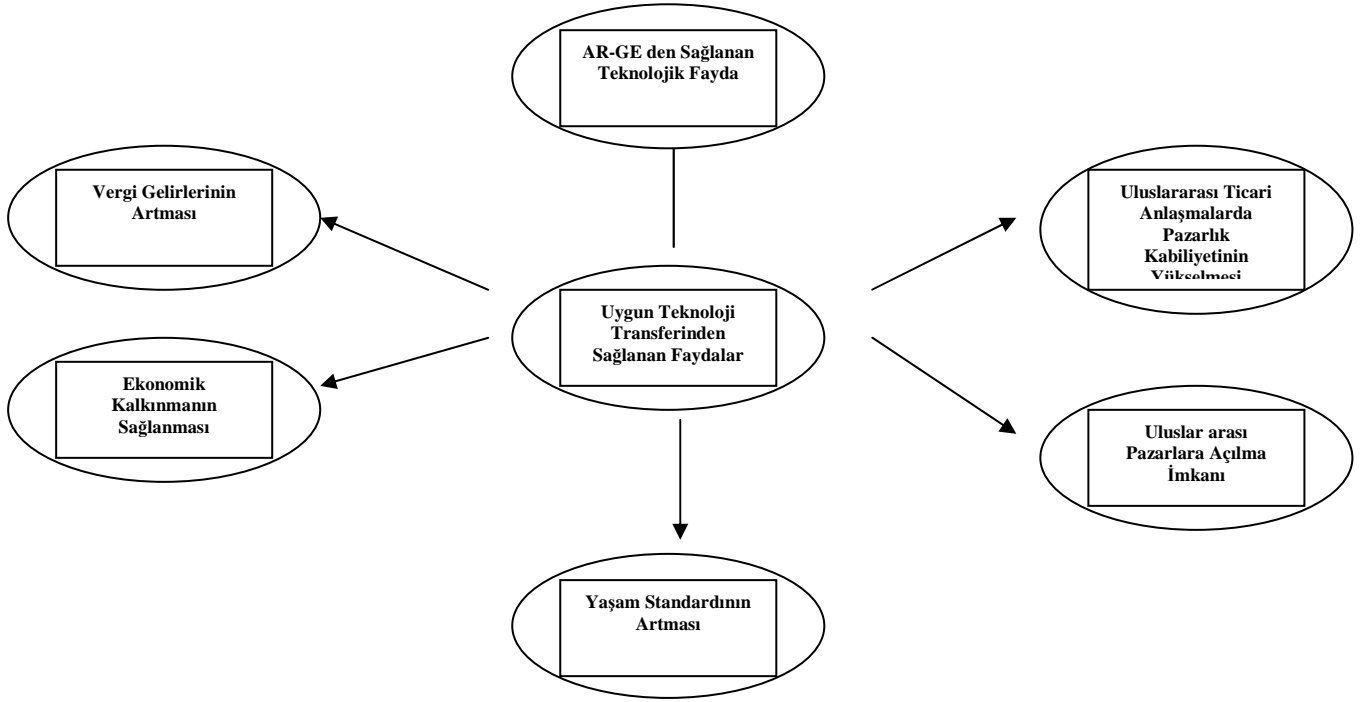
Teknoloji ve yabancı sermaye ilişkisi Türkiye açısından ele alındığında ülkemizde teknoloji konusunda emek-yoğun teknolojinin kullanılması daha uygun görünmektedir. Çünkü ülkemizde sermaye yönünden sıkıntılar söz konusu iken, emek faktörü bol faktördür. Ancak gelişen dünya konjektüründe artık emek yoğun teknoloji veya sermaye yoğun teknoloji tercihi sorusundan çok çağdaş ve diğer ülkelerle rekabet edebilecek bir teknolojinin kullanılması önem kazanmaktadır. Teknoloji seçimi, ülkenin ekonomik yapısına ve gelişme düzeyine ilişkin özelliklerine, üretim yapısına ve aynı zamanda ulaşılması gereken kalkınma hedeflerine göre belirlenmelidir.

---

⁴⁵1980’li yıllardan sonra yabancı sermaye yatırımlarının seyirinde değişiklikler meydana gelmiş ve yabancı sermayeli firmalar yerli firma ile ortaklık şeklinde değişiklik olmuştur. Join Venture’nin (çok uluslu ortaklıklar) ortaya çıkış nedeni, rekabetin uluslar arası sınırları aşip global piyasaya dönüşmesinden kaynaklanmaktadır.

⁴⁶O. Dinç, “Sanayileşme ve Teknoloji Transferi, Japonya Örneği”, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Haziran 1981, s:20.

Tablo 10. Teknoloji Transferinden Sağlanan Kazançlar

Kaynak: Madu N.C., Jacob R., *Strategic Planning in The Tecnology Transfer: A Dialectical Approach*, Technological Forecasting and Social Change 35, New York 1989, s:327.

Yabancı sermaye yatırımlarının gelişmekte olan ülkeler açısından tartışmaya açık yönlerinden birisi de, teknoloji transferidir. Teknoloji; ilerlemenin ekonomik ve sosyal gelişmenin motoru sayılabilir. Bu açıdan teknoloji gelişmekte olan ülkelerde yeni teknoloji üretmek amacıyla yapılacak AR-GE çalışmaları çok büyük öneme sahiptir. Ancak bu ülkelerin buna ayrılacak kaynakların yetersiz olması gelişmiş ülkelerde üretilen en yeni teknolojinin transferini, zorunlu kılmaktadır. Özellikle ülkemiz gibi dışa dönük ekonomik bir politika izleyen bir ülke açısından dış pazarlarda rekabet gereği sanayi kesiminde en ileri teknolojinin seçimini zorunlu hale getirmektedir. Aksi halde diğer ülkelerin sınai ürünleri ile rekabet edebilecek kalite ve fiyatta bir üretim gerçekleştiremeyecektir⁴⁷. Bu noktada yabancı sermaye yatırımları ile teknoloji transferi, en iyi ve yaygın yol olarak karşımıza çıkmaktadır. Çok geniş AR-GE olanaklarına sahip yabancı yatırımcı, doğal olarak maliyetleri en aza indirerek

⁴⁷ G. Uras, *Türkiye’de Yabancı Sermaye Yatırımları*, YASED, İstanbul, 1979, s:48.

karlılığını arttırmak ve diğer firmalara karşı oligopolistik avantaja sahip olmak amacıyla geliştirdiği teknolojiyi de beraberinde getirecektir⁴⁸.

Kalkınmanın sağlanmasında teknoloji, önemli bir paya sahiptir. Lisans, patent, know-how anlaşmaları ile yapılan teknoloji transferini maliyeti oldukça yüksektir. Doğrudan yabancı sermaye yatırımları, teknoloji transferinin gerçekleşmesinde önemli bir araçtır. Kalkınma sürecinin ana unsuru sermaye birikiminden çok teknolojinin elde edilmesidir. Yatırım ise sermaye ve teknolojiyi ekonomi içine dahil eden önemli bir araçtır⁴⁹.

Teknoloji eğitim, bilimsel yayınlar veya lisans anlaşmaları ile transfer edilebilir. Ancak gelişmekte olan ülkelerdeki sermaye, yetişmiş işgücü, yönetim bilgisi gibi faktörlerin eksikliği, bu teknolojilerin uygulamasını güçleştirmekte; hatta imkansız hale getirebilmektedir. Bu nedenle yabancı sermaye, teknoloji ve yönetim bilgisini bir bütün olarak, bir sektöre transfer etmek daha verimli olmaktadır. Böyle bir uygulamanın doğal bir sonucu olarak da, dolaysız yabancı sermaye yatırımları ve bunları geçekleştiren uluslar arası şirketlerin faaliyetleri artmaktadır.

Yabancı sermaye yatırımları sonucu ülkeye iki türlü teknoloji gelmektedir. Birincisi fiziksel teknoloji, ikincisi ise, yönetsel teknolojidir.

Fiziksel teknoloji, çeşitli girdilerin ürüne dönüştürülmesinde kullanılan bilgi birikimi diye tanımlayabileceğimiz teknoloji olup bu tür teknoloji üretim işlevinde önemli bir yere sahip olmaktadır. Ekonomi içerisinde sermaye stoku sabit kalsa dahi, teknolojik gelişme ile birlikte ürün ve verim artışı sağlanabilir. Yabancı sermaye yatırımlarının verimliliği arttıran ve gelişmiş ülkelerle aradaki teknolojik uçurumun kapatıcı etkiye sahip olan, yeni fiziksel teknoloji getirmeleri ülke ekonomisine olumlu katkıda bulunacaktır.

Yönetsel teknoloji ise; işletmecilik, yönetim teknikleri ve know-how, yani işletme teknolojisi olan teknolojidir. Yönetimsel teknolojide üretimde ve pazarlamada

---

⁴⁸ Y. Çilesiz ve O. Mısırlı, "Türkiye'de Yabancı Sermaye: Karlılık, Yoğunluk ve Teknoloji: 500 Büyük Sanayi Kuruluşu Çerçevesinde İnceleme", Dünya Ve Türkiye'de Yabancı Sermaye Yatırımları Ve Beklentiler, *YASED*, Kasım 1998, s:6.

⁴⁹ H. Uçar, "Yabancı Sermaye Yatırımları Kanalıyla Teknoloji Transferi ve Türkiye'deki Yabancı Sermayenin Teknoloji Transferi Fonksiyonu", Üretim Teknolojisinin Yenilenmesinde Dış Yatırımların Rolü, *YASED*, Yayın No: 37 , 1990, s:7.

verimliliğe önemli ölçüde katkı sağlayacaktır. Yatırımların etkin bir şekilde kullanılmasında know-how, önemli bir yere sahiptir. Ülkeye yatırım amacıyla gelen firmalar, yanlarında know-how' da getirerek, ülke içinde kullanmış oldukları kaynakların verimliliğinin artmasını sağlarlar.

Teknolojik yeniliğin uluslararası transferi iki yolla gerçekleşmektedir⁵⁰. Birinci yol, lisans anlaşmaları, resmi teknik yardım programları, makine ve teçhizat ithalatı, teknik yayınlar, teknik işbirliği, yönetim sözleşmesi ve diğer haberleşme araçları ile aktarılması; ikinci yol ise, teknoloji ÇUŞ'lar tarafından yapılan doğrudan yatırımlarla bizzat getirilmesidir. Birinci yolda teknoloji ithali, ülkelere daha pahalıya mal olmakta ve geçmişte ülkelerin bu şekilde dışarıya yaptıkları ödemeler 1,5 milyar dolara ulaşmış bulunmakta, bu tutarda da bu ülkelere giden yabancı sermayenin yarısından fazlasını oluşturmaktadır⁵¹.

Yabancı sermaye yatırımlarının kendileri ile birlikte ileri düzeydeki teknolojiyi ülkeye getirmesi beklenemez. Çünkü uluslararası şirketler, en ileri düzeydeki teknolojiyi öncelikli olarak kendi merkezlerinde kullanarak daha büyük ekonomik fayda sağlarlar; bu nedenle yeni bir teknolojiyi buluncaya kadar ellerindeki gelişmekte olan ülkelere aktarmazlar. Çokuluslu şirketlerin böyle bir yapı ile hareket etmelerinin en önemli nedeni, ileri teknolojinin gerçekleştireceği ilave yatırımlardan örneğin yeni eğitim masraflarından kaçınmak ve yeni teknolojiye geçiş nedeniyle stokta kalmış eski teknolojiye ait ara mallarını tüketmektedir.

Yabancı sermayeli kuruluşların teknoloji transferi etkisi sadece doğrudan etki biçiminde değil, çoğu kez yabancı sermaye ile gelen teknoloji milli kuruluşlarda öğrenilerek üretime uygulanma imkanı sağlamaktadır⁵².

Teknoloji transferinin gerçekleşmesinde serbest bölgeler, önemli bir araçtır. Serbest Bölge, ülkenin milli sınırları içinde olduğu halde, o ülkenin gümrük sınırları dışında sayılan yerlerdir. Gümrük dış ticaret ve iş hayatıyla ilgili mevzuat bu alanlarda uygulanmamakta; bölgeye giriş ve çıkışlar belli noktalardan kontrollü olarak

---

⁵⁰ Selamoğlu, a.g.e., s: 64.

⁵¹ R. Karluk, *Türkiye'de Yabancı Sermaye Yatırımları*, İTO, Ekonomik Yayınlar Dizisi, No:13, 1983, s:35.

⁵² G. Uras, "Türkiye'de Teknoloji Transferi Konusunda Uygulama ve Uygulamada Ortaya Çıkan Sorunlar, Teknoloji Transferi ve Türkiye", *Türkiye'de Yabancı Sermaye Yatırımları, İktisat Yayınları*, 1979, s:42.

yapılmaktadır⁵³. Serbest bölgelerin ekonomiye sağlayacağı faydalardan birisi de, yabancı sermayenin gelişi ile ülkeye teknoloji girişinin sağlanmış olmasıdır.

Yabancı sermaye yatırımları ile birlikte ülkeye gelen teknolojinin ev sahibi ülkenin ekonomik büyümesine katkıda bulunabilmesi için bazı koşulların olması gerekir. Bu koşullar kısaca şöyle belirtilmiştir.⁵⁴:

- Ev sahibi ülkedeki kıt yerel kaynakları iktisadi kullanmalı ve ekonomik büyümeye doğrudan ve dolaylı katkı sağlamalıdır.
- Sadece GSYİH üzerinde değil, aynı zamanda ev sahibi ülkedeki insanların geçim ve istihdam olanakları üzerinde de etki yapmalıdır.
- Ev sahibi ülkenin kalkınma planlaması süreç ve stratejilerinin entegre bir parçasını oluşturmalı ve bölgesel dengesizlikler yaratmamalıdır.

Yabancı sermaye yatırımları ile gelen teknolojinin ülke koşullarına uygun olup olmadığı ve bu teknolojinin ekonomik büyüme üzerindeki katkısının ne olduğu, üzerinde önemle durulan tartışmalı bir konulardır.

Türkiye açısından ele aldığımızda, özellikle ithal ikamesi politikaların terk edilerek, ihracatın teşvik politikalarının önem kazandığı dönemde yabancı işletmelerin kullanmış oldukları teknolojiler, büyük önem arz etmektedir. Ülkemizde satın alınan teknoloji, genellikle kullanılmış veyahut eski teknolojidir. Eski teknolojinin kullanılması ülkenin rekabet gücünü sınırlandırmakta ve üretim verimliliğini önemli ölçüde azaltmaktadır. Bu nedenle ülkemizde yeni teknoloji transferinin sağlanmasında yabancı sermaye alternatif bir politika olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunun gerçekleştirilebilmesi için de orta ve büyük ölçekli işletmelerin yabancı sermaye ile sistemli organize bir işbirliğine gitmesi zorunluluğu ortaya çıkmaktadır.

Gelişmiş ülkelerde teknolojinin üst seviyelerde olmasının en önemli nedeni, AR-GE araştırmalarına gereken önemin verilmesinden kaynaklanmaktadır. Ülkemizde AR-GE araştırmalarına gereken önemin verilmemesi, teknolojik gelişmelerin

---

⁵³ DPT, "Bilim-Araştırma-Teknoloji Ana Planı", *Özel İhtisas Komisyonu Raporu*, Ankara 1988, s:193.

⁵⁴ A. Bende-Nabende, "Globalisation, FDI, Regional İntegration and Sustainable Devolopment, Theory, Evidence and Policy", *Ashgate Publishing Ltd, England 2002*, s: 17, Alınan Yer, Birol Efe, *Küreselleşme Sürecinde Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Analizi: İzmir Örneği*, İzmir Ticaret Odası, İzmir 2002, s:28

olmaması sonucunu ortaya çıkarmaktadır. Gelişmiş ülkelerde AR-GE harcamalarının GSMH içindeki payı, %2'den de daha fazla iken, bu oran gelişmekte olan ülkelerde oldukça düşük düzeydedir. Ülkemizde ise bu oranın, %2 dolayında olduğu tahmin edilmektedir.

Ülkemizde sağlıklı bir ekonomik ve sinai kalkınma için ihtiyaç duyulan teknolojiyi, mevcut imkanların optimal olduğu çokuluslu bir yapı içerisinde gerçekleştirmek, uluslararası ekonomik dinamizme de ayak uydurmayı sağlayacaktır⁵⁵.

Türkiye açısından teknolojiyi üretebilme imkanının oldukça kısıtlı olmasının bir sonucu olarak, teknolojik açığın kapatılmasının en uygun yolu, yabancı sermaye yatırımlarıdır. Özellikle sinai yatırımların çeşitlenmesi, gelişmiş tüketim malları üretiminden ara malı ve yatırım malı üretimine geçiş, ihracat olanakları ve ihracat ve maliyet faktörünün ortaya çıkması, teknolojinin yenilenmesini zorunlu kılmaktadır.

VII- Yabancı Sermayenin Ekonomik Büyümeye Üzerideki Diğer Etkileri

Yabancı sermaye yatırımlarının ödemler dengesi, istihdam ve teknoloji transferi üzerine etkilerine ilaveten, katolizer görevi üstlenmesi, tasarruflar üzerine katkısı, sermaye ve üretim kapasitesi, bölgelerarası gelişmişlik farkını giderme işlevi, servet etkisi ve dış dünya ile ilişkiler ve ihracata katkısı üzerine etkileri de söz konusudur.

A- Yabancı Sermayenin Katolizer İşlevi

Yabancı sermaye yatırımlarının geçmişte yalnızca sermaye açığının giderilmesi, işsizliğin önlenmesi, üretimi arttırmak, üretim maliyetlerini düşürerek, ucuz hammadde kullanmak ve döviz rezervlerini genişletmek gibi katkılarından dolayı önem arz ederken, artık günümüzde yabancı sermaye, ülke içerisinde sağlıklı bir rekabet ortamının yaratılması, yeni teknolojilerin ülkeye transferini sağlanması, know-how getirmek, dışa açılma ve insan kaynaklarının geliştirilmesi açısından ele alınmaktadır. Bu açıdan bakıldığında yabancı sermayenin, bir ülke ekonomisinin kalkınması için katolizer görevi üstlendiği kabul edilecektir.

---

⁵⁵ Uçar, a.g.e., s:16.

B- Yabancı Sermayenin Tasarrufa Katkısı

Ülke içerisindeki tasarrufların artırılmasının iki yolu vardır. Bunlardan birincisi, özel yatırımların artırılması; ikincisi ise kamu yatırımlarının artırılmasıdır. Türkiye’de ve gelişmekte olan ülkelerde bu sorun sürekli güncelliğini korumaktadır. Bu ülkelerde kişi başına düşen milli gelir düşüktür. Bu kısır döngünü kırılabilmesi için yatırımların artırılması zorunluluğu ortaya çıkmaktadır. Yatırımların artırılabilmesi için tasarrufların artırılması gerekir. Tasarruf darboğazının aşılmasında ülkenin yetersiz olması, dışardan ülkeye yapılacak tasarruflar ile ortadan kalkacaktır. Bu sorun yabancı sermaye yatırımları ortadan kaldırma imkanı söz konusudur.

Ülkeye gelen yabancı sermaye yatırımlar ev sahibi ülkenin ekonomi içerisinde tasarruf ve yatırımlar üzerinde etkilere neden olacaktır. Bir ülkenin refah göstergesi, kişi başına düşen milli gelir düzeyidir. Kişi başına düşen milli gelirin artırılması için, üretim kapasitesinin genişletilmesi gerekir. Üretim kapasitesinin geliştirilmesi de, yatırımların artırılmasıyla mümkün olacaktır. Bunun anlamı ise, toplam kaynakların belirli bir kısmının harcanmayarak yatırıma ayrılması demektir. İşte bu harcanmayan kısım, bir ülkenin gerçek tasarruflarıdır.

Gelişmekte olan ülkelerde kişi başına düşen milli gelir oranları düşük olduğu için, marjinal tasarruf eğilimleri de düşüktür. Bunun sonucu tasarruflar nüfus tarafından emilmekte ve bunun neticesinde tasarruf imkanları kısıtlanmaktadır. İşte bu noktada tasarrufları ve buna bağlı olarak yatırımları arttırabilmek için yeni bir finansman ihtiyacı ortaya çıkmaktadır. Gelişmekte olan ülkelerin hızlı bir kalkınma çabasına ve “take-off” a geçebilmesi, her şeyden önce bu tasarruflara bağlı olmaktadır⁵⁶. Sonuçta, kalkınma sorununun önünde önemli bir engel olan yatırımların yeterli düzeyde olmaması, ancak dışarıdan ülkeye yapılacak tasarruflarla yani yabancı sermaye transferi ile gerçekleştirilebilir. Bu açıdan yabancı sermaye, iç tasarruf darboğazını genişletmek için kullanılacak önemli bir kaynaktır⁵⁷.

---

⁵⁶ Karluk, a.g.e., s:210.

⁵⁷ A.g.e., s:209.

Ülkelerin yatırımlarının sürekli arttırabilmesi, yurtiçi tasarrufların bir kısmının tüketilmeyerek yatırıma ayrılmasıyla mümkündür. Gelişmekte olan ülkelerde ortaya çıkan tasarruf yetersizliğini ortadan kaldırabilmek için yabancı sermaye önemli bir finansman aracı olacaktır.

C- Yabancı Sermaye ve Üretim Kapasitesi

Yabancı sermayenin diğer bir etkisi de, sermaye birikimine ve üretim kapasitesine yapmış olduğu etkidir. Yabancı sermaye, ev sahibi ülkenin sermaye birikimine ve üretim kapasitesine dolaysız olarak katkıda bulunur. Az gelişmiş olmanın başlıca özelliği, sermaye birikiminin yetersizliğidir. Yabancı sermaye, hem başlangıçta getirdiği ve sermaye ile, hem de sağladığı karları yeniden yatırarak, gittiği ülkenin üretim kapasitesini artırır⁵⁸. Yabancı sermaye yatırımları sonucu, yerli ekonomi dinamizm kazanarak, iç rekabetin artmasını sağlayacaktır. Yerli sanayinin tekelci bir yapıya sahip olması durumunda, yeni firmaların piyasaya girişi, tekelliliği kırarak üretimin genişlemesine ve fiyatların düşmesine neden olabilir.

D- Yabancı Sermayenin Bölgelerarası Gelişmişlik Farkını Giderme İşlevi

Ülkelerin çözmek zorunda olduğu önemli sorunlardan biri de ülkenin coğrafi bölgeler arasında mevcut olan ekonomik ve sosyal gelişmişlik farklarının azaltılmasıdır. Gelişmekte olan ülkelerde, gelişmemiş bölgelere teşvikler ne kadar artırılırsa arttırılsın yabancı sermaye yatırımları o bölgelere kanalize etmek oldukça güçtür.

Yabancı şirketler yatırım yapacakları ülkeyi seçerken, alt yapı hizmetleri, hammadde kaynakları, pazar büyüklüğü gibi faktörleri ve bunu yanında üreteceği malın özelliğine göre bu faktörlere göz önüne alarak yatırım yapacağı bölge için karar vermektedir. Yabancı yatırımcının amacı yukarıda değinilen faktörlerin üretim maliyeti yönünden en uygun olduğu bölgede yatırım yapmak isteyecektir.

---

⁵⁸ Seyidoğlu, a.g.e., s: 657.

Ülkemiz açısından ele aldığımızda, bölgeler arasında gerek coğrafi gerekse sosyo-ekonomi açıdan farklılıklar mevcuttur. Bu durum bölgeler arasında kalkınma düzeyleri bakımından farklılıklara sebep olmakta; bu da yatırımların; işgücünün daha kolay, elektrik, su ve yol gibi altyapı yatırımları tamamlanmış olduğu ve büyük pazarlara yakın bölgelerde toplanmasına yola açmaktadır. İşte bu noktada, gerekli düzenleme ve teşviklerle ülkemizde diğer bölgelere nazaran nispeten daha az gelişmiş olan bölgelerimize yabancı yatırımlar çekilebilir. Bu yabancı yatırımlar sayesinde de o bölgede kalkınma ve refah düzeyini artırıcı bir etkiye neden olabilir. Bu aşamada, yatırımın yapıldığı ülke hükümeti ekonomik ve sosyal yönden daha geride olan bölgeye yabancı yatırımın yapılması yönünde gelişmiş bölgelere oranla daha fazla teşvik ve imkan sağlayarak yatırımların bu bölgelere kaymasını sağlayabilir. Uygulamaya konulacak teşvik tedbirleri, gerice olan bölgelere yabancı sermaye yatırımları için çekici olmayabilir.

Yapılan araştırmada Dunning, yabancı yatırımları geri bölgelere çekmek için verilecek teşvik tedbirlerinin yatırımcının yalnızca bu bölgede yatırım yapması nedeniyle yüklendiği ilave maliyet farkını değil, belirli bir süre için katlanacağı belirsizlik maliyetiyle karşılamalıdır⁵⁹. Verilecek teşvik tedbirlerinin etkinliğinin de, her yatırım için aynı olmayacağı açıktır. Örneğin sermayenin yoğun kullanıldığı bir yatırımda, yabancı şirketin tedbir olarak yatırım indirimine, diğer teşvik tedbirinden daha fazla duyarlılık göstermesi beklenebilir⁶⁰.

Ev sahibi ülke, yabancı sermaye yatırımlarını daha çok geri kalmış bölgelerde yapılmasını ister. Bunu gerçekleştirmek amacıyla teşvik tedbirleri uygulamaya koyarlar. Burada önemli olan, teşvik tedbirlerinin yabancı yatırımı ülkenin geri kalmış bölgelerine çekmekte ne derece etkin olduğu veya yabancı sermayenin teşvik tedbirlerine ne ölçüde duyarlılık gösterecekleridir. Teşvik tedbirleri veya uygulanan politikalar yabancı sermaye yatırımlarını bu bölgelere çekebilirse geri kalmış bölgelerin kalkınmasında yabancı sermaye yatırımları önemli bir paya sahip olacaktır.

---

⁵⁹ H. J. Dunning, "Multinational Enterprise and Regional Development", *University of Reading*, 1975,s:5.

⁶⁰ C. Alpar, *Yabancı Sermaye Kaynakları, Türkiye Ekonomisinde Sektörel Gelişmeler*, Türkiye Ekonomi Kurumu Yayını, Öztürk Matbaacılık, Ankara 1992, s:127.

E- Yabancı Sermayenin Servet Etkisi

Yabancı sermaye yatırımları diğer bir etkisi de servet üzerindedir. Yabancı sermaye yatırımlarını önem kazandığı 1960'lı yıllarda bu yatırımların servet etkisi yoğun şekilde tartışıldı. Bu etki, büyük ve giderek artan açıklarla karşılaşan ABD ve İngiltere'de ödemeler dengesi üzerinde etkili oldu. Esnek döviz kuru sistemlerinin uygulanmaya başlandığı 1970'li yıllarda bu etkinin nispeten azaldığı gözlemlenmiştir. Doğrudan yabancı sermaye yatırımları, bu süreçten sonra genellikle bağımsız şekilde elde edilemeyen ve işçilerin yeteneklerinin artışına yol açan yeni teknoloji olarak şekillenmeye başladı. Bu bir anlamda marjinal verimliliğin ülkeler arasında farklı şekilde artmasına neden oldu. Bu süreç, doğrudan yabancı sermaye yatırımının yapıldığı ülkenin rekabet gücünün artmasına yol açarken, ulusal kaynakların kullanımının da etkinliğini arttırmıştır. Bunun doğal bir sonucu olarak da, ülkeler arasında dış ticaret hadleri değişme trendine girmiştir⁶¹.

F- Yabancı Sermaye ve Dış Dünya İle İlişkiler

Yabancı sermaye yatırımlar ile, ülkenin dış dünya ilişkilerinin ekonomik ve siyasal boyutu giderek genişler. Ülkelerin siyasal ve sosyal durumlarıyla ulusal gücüne bağlı olarak, yabancı sermayenin etkisi de farklı olmaktadır. Yabancı sermaye yatırımları, ülkenin uluslararası sisteme daha çok ve daha verimli şekilde entegre olmasını sağlamaktadır⁶². Doğrudan yabancı sermaye yatırımları ile dış ticaret arasındaki ilişki incelendiğinde, yabancı sermaye yatırımları dış ticaret üzerinde olumlu katkılar sağlamaktadır. Çünkü herhangi bir ülkeye yapılan yatırım sonucunda, firmalar üretmiş oldukları malları yalnız ülke içerisine satmıyor, aynı zamanda ihracat ta yapıyor. Doğrudan yabancı sermaye yatırımları ülkenin kredibilitésinin artması yönünde önemli katkılar sağlamaktadır.

Yabancı ve yerli sermaye ortaklıkları ile birlikte, uluslararası pazarda fazla rekabet gücü olmayan yerli firmaların kurdukları ortaklıklarla dışa açılabilmeleleri kolaylaşmaktadır.

---

⁶¹ www.activefinans.com/activeline/sayi23/yabanci_yatirim.html (02.04.2003)

⁶² Akman, a.g.e., s:32.

Sonuçta daha yoğun entegrasyon anlamına gelen doğrudan yatırım, daha uygun koşullarda daha fazla dış borç ve kredi alımını kolaylaştırmaktadır. Ayrıca ekonominin dış dünya ile entegre olması yabancı sermaye yatırımlarında önemli gelişmeler sağlayacaktır. Özellikle Türkiye açısından ele aldığımızda, Avrupa Birliği ile entegre olma sürecinde, Türkiye'nin Avrupa Birliğine girmesiyle, oluşacak Avrupalı imajı yabancı sermaye açısından daha olumlu gelişmeleri beraberinde getirecektir. Örnek ülke açısında ele aldığımızda, Yunanistan'ın Avrupa Birliğine katılmasıyla, hem yabancı sermaye hem de yabancı sermayeli firma sayısında gözle görülür artışlar gerçekleşmiştir. Ayrıca yabancı sermaye yatırımları ile Avrupa Birliğine bütünleşmeye önemli katkılar sağlayacaktır. Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını arttırmaya yönelik faktörler arasında NAFTA, MERCOSUR gibi ekonomik kuruluşlar ticaret engellerini aşmak için yapılan yatırımlar da gösterilebilir. Bu argüman, ekonomik entegrasyon bölgelerine yönelik doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının artışını açıklamaktadır. Bölgesel ekonomik entegrasyonların yapılma sebeplerinden birisi doğrudan yabancı sermaye yatırımlarında artış sağlamaktır. Örneğin NAFTA görüşmelerinde ABD ile Meksika arasındaki ilişkinin ticaretten çok, yatırımla ilgili olduğu ortaya konulmuştur⁶³.

G- Yabancı Sermayenin İhracata Katkısı

Yabancı sermaye yatırımlarının ev sahibi ülkenin ihracatına önemli katkıları söz konusudur. Yabancı sermaye yatırımlarını gerçekleştiren ÇUŞ'lar dış piyasalar konusunda geniş deneyimleri ve yeryüzüne dağılmış satış ve pazarlama örgütleri vardır. Bu sayede ev sahibi ülkelerin ihracat olanakları artmaktadır. Yabancı sermaye yatırımlarının ihracata yönelik bir özelliği olmadığı halde, katkısından söz edilmesinin nedeni, yabancı sermaye yatırımına izin verilirken, ihracat yapma hükmünün olmasından kaynaklanmaktadır. Ayrıca yabancı sermaye yatırımlarının ithalatı ikame etme imkanı söz konusu olduğu için ve özellikle az gelişmiş ekonomilerin ihracatın ithalatı karşılayamama gibi bir durumla karşı karşıya olması göz önüne alındığında,

---

⁶³ P. Hirst ve G. Thompson., *Küreselleşme Sorgulanıyor*, Çev: Çağla Erdem , Ankara Dost Kitapevi, Ankara 1988, s:86.

yabancı yatırımcıları ülkeye davet ederken ithal edilen mallara yatırım yapılması yönünde teşvik edici politikaların uygulanması daha yararlı olacaktır.

Deniz Erden'in yapmış olduğu çalışmada yabancı sermayeli şirketlerin ihracata katkısı nedir? sorusuna cevabını aramış, bulmuş olduğu cevap ise: bu firmaların döviz elde etme kapasitesi göz önüne alındığında, bu döviz firmaların yarısı ihracat yapmak suretiyle elde ediyor. Yani döviz kazançlarının üçte birinden daha fazlasını ihracattan elde ediyor. Dünya genelinde de yabancı sermaye yatırımları gittiği ülkenin ihracatını arttırıyor, bunun bir sonucu olarak ihracat yapma imkanlarının olduğu yerlere yabancı sermaye yatırımı daha fazla yapılıyor. Araştırması sonucu ortaya çıkan bir başka önemli bulguda, Türkiye'deki yabancı sermayeli firmaların büyük kısmının ürün geliştirme bölümleri olmayışı; buna karşılık ihracat yapanlarında bu bölümlere sahip olması⁶⁴.

Yabancı sermayeli firmaların Türkiye'nin ihracatına katkısı var mıdır? Bu sorunun cevabını İstanbul Sanayi Odasının 2002 yılında 500 Büyük Sanayi Kuruluşu adlı çalışmadan yararlanmak suretiyle açıklamaya çalışılacaktır. 500 büyük sanayi kuruluşu içinde en fazla ihracat yapan 50 kuruluş incelendiğinde, bunlardan 20 tanesi yabancı sermayeli veya yabancı sermaye ortaklı firmalardan oluşmaktadır.

Yabancı sermayeli firmaların ihracatları 1994 yılında 2,180 milyon dolar ve 500 büyük firma içindeki payı % 26,6 iken 1995 yılında % 27,6'ya yükselmiştir. 500 Büyük Firma ihracatı 1993 yılında 8373 milyon dolardan 1995 yılında 9,539 milyon dolara çıkmıştır. Yabancı sermayeli firmaların 1983'ten 1995 'e artışı %103 ve ortalama artış %27,3 iken 500 büyük firmanın 1983-95 yılları artışı %38,9 ve ortalama artış 12,6 dır.

---

⁶⁴ D. Erden, "A Survey Of Foreign Direct Investment Firms In Turkey /Türkiye de Yabancı Sermayeli Yatırımlar Üzerine Bir Araştırma " *Boğaziçi Üniversitesi Yayınları*, İstanbul Haziran 1996.

Tablo 11- Yabancı Sermayeli ve 500 Büyük Firmanın İhracatı (Milyon \$)

Yıllar	YSF İhracatı (I)	% Değişim	500 BF İhracatı (II)	% Değişim	I/II
1983	225	-	2451	-	10,4
1990	1307	0,7	5842	3,9	22,4
1991	1380	5,6	5967	2,1	23,1
1992	1563	13,3	6295	5,5	24,8
1993	1,130	-29,5	6400	1,1	17,8
1994	2,180	92,9	8373	30,8	26,6
1995	2,641	21,1	9539	13,9	27,6

Kaynak : İSO 1996 Yıllığı

Tablo 12’de, 500 büyük sanayi kuruluşu için de, en çok ihracat yapan 50 kuruluş ele alınarak bunun içerisinde de, en çok ihracat yapan yabancı sermayeli firmadan 10 tanesi alınarak inceleme yoluna gidilmiştir. En fazla ihracat yapan 50 firma arasında, en çok ihracat yapan ilk üç firma yabancı sermayelidir. Bu üç firmanın toplam ihracatı 2,183 milyar dolar civarındadır. En çok ihracat yapan 10 firmadan 6 tanesi yabancı sermayelidir. Görülüyor ki, yabancı sermayeli firmaların Türkiye ihracatına yapmış olduğu katkı oldukça yüksektir.

Tablo 12. 500 Büyük Sanayi Kuruluşu İçinde En Çok İhracat Yapan Yabancı Sermayeli 10 Firmaların İhracatı

Firma ve Müessesler	İhracat (1000\$)	İhracat Genel Sıralaması	İhracat Kamu /Özel Sıralaması	500 Büyük Firma Sıra No
Vestel Elekt. San. A.Ş.	783,806	1	1	4
Tofaş Oto. Fab. A.Ş.	711,286	2	2	5
Oyak-Rena.Oto.Fab. A.Ş.	688,567	3	3	7
Toyota. Oto.San.Türk. A.Ş.	400,387	6	5	15
Ford Otomotiv San A.Ş.	341,507	8	7	13
Bosch Sanayiye Tic. A.Ş.	311,697	9	8	24
Mercedes Benz Türk A.Ş.	186,885	16	15	19
Goodyear Last. T.A.Ş.	151,308	19	17	41
Kordsa Sab. Dop.End. İpl. San	141,178	22	20	62
BSH Profilo Elek.Ger.San A.Ş.	121,623	25	23	30

Kaynak: İSO, 500 Büyük Sanayi Kuruluşu 2002 verilerine göre oluşturulmuştur.

H- Yabancı Sermaye ve Dünya Ticaret Hacmi

Doğrudan yabancı sermaye yatırımları, iktisadi sürecin bir boyutunu oluşturan uluslararası ticaretin gelişmesine de katkıda bulunurlar. Özellikle ÇUŞ'lar tarafında yapılan ticaret sonucu bu şirketlerin dikey ve yatay bütünleşme suretiyle örgütlendikleri görülmektedir. Böylece ÇUŞ'ların yalnızca dahili işlemleri sonucu gerçekleşen ticaretle dahi uluslararası ticaretin önemli bir parçası oldukları açıktır. Dünya ticaretinin 1/3'ünden fazlasının firma içi ticarete oluşması da, gerçeği doğrulamaktadır⁶⁵.

ÇUŞ'lar, yabancı şubeden ana firmaya yapılan satışla, ana firmadan yabancı şubelere yapılan satışlar ve farklı ülkelerdeki yabancı şubeler arasında yapılan satışlar şeklinde üç farklı işlemin yapıldığı bir piyasa yapısı vardır⁶⁶.

ÇUŞ'ların dünya ticaretini çeşitli nedenlerle artırdığı konusunda bir fikir birliği olmasına rağmen, bu artışın Gelişmekte Olan Ülkelerin ekonomik kalkınmalarına olumlu bir katkı olup olmadığı konusunda tartışma vardır. Doğrudan yabancı sermaye yatırımları, ödemeler bilançosunda olumlu ve olumsuz etkiler meydana getirerek, yatırım yapılan ülkenin ekonomisini etkide bulunmaktadır⁶⁷. Ülkeye yabancı sermaye girişinin ülke ekonomisine sağladığı katkı döviz girişi şeklinde iken yani döviz rezervlerini arttırıcı etkide bulunurken, sermayenin ülkeyi terk etmesi veya kar transferleri döviz azaltıcı bir etkiye neden olmaktadır.

I- Yabancı Sermayenin Yerli İşletmelere Etkisi

Yabancı sermaye yatırımları ev sahibi işletmeler üzerinde de bir çok etkilere sahiptir. Bu etkiler ele alındığında önemli bir kısmı, olumlu etkiler olarak göze çarpmaktadır. İleri teknoloji ile faaliyette bulunan yabancı sermayeli kuruluşlar, yerli işletmeleri de modernizasyona yöneltmiş ve üretim standardını yükselmişlerdir. Ayrıca yabancı sermayeli işletmelerde kalifiye iş gücünün kullanılması, yerli istihdamın

---

⁶⁵ B. Efe, *Küreselleşme Sürecinde Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Analizi: İzmir Örneği*, İzmir Ticaret Odası, İzmir 2002, s: 29.

⁶⁶ Bende-Nabende, a.g.e., s:160.

⁶⁷ Efe, a.g.e., s:30.

gelişmesine katkıda bulunarak, işgücü kalitesini de yükseltmişlerdir. Özellikle yan sanayinin yoğun olarak kullanıldığı sektörlerde faaliyet bulunan yabancı sermayeli kuruluşlar, yerli işletmelerin gelişmesine ve modernizasyona olumlu katkılar sağlamaktadır.

Yabancı sermaye yatırımları ile ortaya çıkan teknoloji transferi bir süreç olduğu için, transfer edilen teknolojinin yerel endüstriye yayılmaktadır. Yabancı sermaye ile ülkeye giren teknoloji, bağlı firmaların çeşitli yollarla ilişki içinde buldukları yerel firmalara sızarak dışsallık sağlayabilmektedirler. Dışsallıklar, firmaların birbiri ile kurdukları ilişkiler yoluyla bilgi alış verişi şeklinde ortaya çıkmaktadır.

Serbest piyasa ekonomisinin etkin olarak işlediği ekonomilerde sürekli ve hızlı değişimler, yerli işletmeleri rekabet koşullarına hazır duruma gelmeye zorlamaktadır. Ayrıca ihracat ağırlıklı üretim yapan yabancı sermayeli firma bu açıdan yerli sektöre öncülük ederek, dış pazara açılmaya ve kaliteyi artırma yönünde imkanlar yaratmaya yönelmektedir.

Günümüzde yabancı sermayeden beklenenler daha da artmış, yukarıda sayılan beklentilere ilaveten şu etkiler vurgulanmaktadır:

- Gelişmiş ve sermaye ihraç eden ülkenin politik ve ekonomik desteği,
- Promosyon (tanıtım),
- Globalizasyon (dışa açılma),
- Çevre koruma ve
- İnsan kaynaklarının geliştirilmesi gibi yeni imkanlar ortaya çıkarmaktadır⁶⁸.

VIII- Yabancı Sermaye Girişlerinde Yararlanılan Başlıca Araçlar

Yabancı sermaye yatırımlarının bir ülkeye gelişini etkileyen bir takım faktörler söz konusudur. Bu faktörler, ekonomik, siyasi, psikolojik ve ahlaki

---

⁶⁸ *New from YASED*, s: 42, 1992

değerlerdir. Yabancı sermaye yatırımlarının bir ülkeye gelişinde etkili olan bu faktörler ele alındığında amaç ülkemizde yabancı sermaye yatırımlarını arttırmak olduğuna göre, bu faktörlerin yabancı yatırımcı açısından istenilen düzeye getirmek için gerekli önlemlerin alınması zorunluluğu ortaya çıkmaktadır.

Bu konuda birçok uygulama araçları geliştirilmiştir. Bunlar arasında “Yap İşlet Devret,, “Joint Venture,, ve “Özelleştirme,, uygulamaları yaygın araçlar niteliğindedir.

Yap-İşlet-Devret (YİD) Modeli, genel olarak kamu kurumlarınca üretilen bir malın ya da hizmetin, ilgili kamu kuruluşunca verilecek satın alma garantisi kapsamında, özel sektörce üretilmesi ve kamu kuruluşuna ve/veya doğrudan tüketiciye satılması maksadına yöneliktir. Modelin esası, uluslar arası bir konsersiyum ve ilgili bir kamu kuruluşunun müştereken kuracakları bir şirket üzerinde projenin dizaynı, finansmanın temini ve projenin gerçekleştirilerek 10-15 yıl gibi belirli bir sürede işletildikten sonra kamuya devridir⁶⁹.

Modelin avantajları alarak şunlar gösterilmektedir⁷⁰:

- Önemli alt yapı projelerinin genel bütçeye yük getirmeden gerçekleştirerek verimli bir şekilde işletilmesi ve özel sektör yatırımlarının teşviki,
- Projelerin gecikmesinin veya hiç gerçekleştirilmemesinin ulusal ekonomiye maliyetinin izale edilmesi,
- Yabancı sermaye girişi sağlanması,
- Gelişmiş teknolojinin yurda getirilmesi,
- Gelişmiş yönetim ve teknik işletme tekniklerinin yurda getirilmesidir.

3996 Sayılı Bazı Yatırım ve Hizmetlerin Yap-İşlet-Devret Modeli Çerçevesinde Yaptırılması Hakkında çıkarılan, Yasa bu tip projeleri düzenlemek

⁶⁹ Yabancı Sermaye, T.C. Başbakanlık, Ankara 1990, s:14.

⁷⁰ A.g.e., s:14.

amacıyla yürürlüğe konulmuştur. Bu Yasayla Yap-İşlet-Devret Modelinin çerçevesi belirlenmiştir.

Yap İşlet Devret modelindeki yatırımların genellikle belirli sektörlerde yoğunlaştıkları görülmektedir. Bu sektörler; enerji, serbest bölge kurulması, otoban, tren, liman, hava limanı, telekomünikasyon ve benzerleridir. Yap İşlet Devret modelleri yüksek miktarlarda sermaye gerektiren yatırımlar olduğu için bu alanlar bu tür yatırımlarda ön plana çıkmaktadır.

Ülkemizde yap-işlet devret modeli 04.12.1984 tarih ve 3090 sayılı Yasayla başlamıştır. Kanun amacı, Türk Elektrik Kurumu dışındaki özel hukuk kurumlarına tabi şirketlerin elektrik üretimi, dağıtımı ve ticareti ile görevlendirilmesini düzenlemek amacı ile çıkarılmıştır. Özellikle ülkemiz açısından finansman ve ileri teknoloji gerektiren alt yapı projelerinin gerçekleştirilmesi için, yabancı sermayeden yararlanılmasını amaçlayan yap- işlet devret modeli, büyük önem arz etmektedir. Kamu için büyük sermaye gerektiren yatırımların gerçekleşmesinde hem yabancı sermayeyi kullanmak, hem de belirli bir süre sonunda alt yapı projelerine sahip olma imkanı ortaya çıkarmaktadır.

Yabancı sermaye yatırımlarının arttırılmasında yaygın bir uygulamada özelleştirme değildir. Özelleştirme, devletin asli görevi olan ve özel sektör tarafından yüklenilemeyecek sağlık, eğitim savunma ve altyapı yapı yatırımlarına yönelmesi, ekonominin ise, pazar mekanizması tarafından yönlendirilmesi amacını taşıyan bir uygulamadır⁷¹. KİT'lerin ortaya çıkmasının en önemli nedenleri, kaynakların yetersizliği, girişimci yetersizliği ve devletçiliktir. Özellikle yüksek miktarda sermaye gerektiren yatırımları özel sektörün yapma imkanının olmaması ve yatırımlar devletin gerçekleştirmesi KİT'lerin ortaya çıkışmasında diğer bir nedenidir.

Küreselleşme süreciyle birlikte hız kazanan özelleştirme politikaları, pek çok ülkenin ekonomik gündeminde önemli bir yer tutmaktadır. Özelleştirme uygulamalarının ana hedeflerinden birisi, mülkiyetin el değiştirmesi yoluyla ekonomide rekabetin sağlanmasıdır.

---

⁷¹ Özelleştirme İdaresi Başkanlığı, *Dünya ve Türkiye'de Özelleştirme Uygulamaları*, Ankara 1996, s:1.

Özelleştirme programları doğrudan yabancı yatırımları giderek Latin Amerika'ya, Orta ve Doğu Avrupa ülkelerine doğru yönelmiştir. Yabancı yatırımcıların yönetim deneyimini, know-how getirebilme yeteneğini ve ekonominin geneline kazandıracacağı etkinliği göz önünde bulunduran ve yabancı firmaları, devlet firmalarına yatırım yapmaya yönlendiren bir özelleştirme politikası, bu bağlamda daha yararlı görülmektedir⁷².

Özelleştirme yoluyla yabancı sermaye yatırımlarının bir ülkeye gelişi çeşitli nedenlere bağlıdır. Bu nedenlerden birincisi maliyetin azaltılması, bölgesel ve küresel ağ kurma, pazar payını yükseltme ve geldiği ülkeye göre, daha düşük maliyetli yatırım fırsatı aramadır⁷³. Maliyet yönünden yabancı sermayeli firma, kendisinin tesisi kurmak yerine mevcut olan tesisi gerek teknik ve gerekse teknolojik açıdan düzenleme yaparak devralabilir. Böylece yabancı firma yeni bir tesis kurma maliyetinden kurtulmuş olur. Rekabet şartlarının güçlenmesi ile girişimciler maliyet konusunda, daha hassas olmaya başlamışlardır. İşte bu amaçla, kendi ülkesinde pahalı olan bir yatırımı daha elverişli bir ülkede yapmak suretiyle maliyetini önemli ölçüde azaltmış olacaktır. Pazar payı açısından, yabancı sermayeli firma kendisi ile aynı faaliyet kolunda çalışan bir firmayı özelleştirme yolu ile satın almak suretiyle o faaliyet kolunda o bölgedeki pazar payını önemli ölçüde genişletecektir. Ayrıca yabancı sermayeli firma özelleştirme yolu ile alacağı her hangi bir firma sayesinde bölgesel ve küresel ağ kurma fırsatı da etmiş olacaktır.

Kamunun gerçekleştirdiği bazı yatırımlar, daha sonra devlete yük olmaktadır. Bunun en önemli nedeni, mevcut KİT'lerin ülke koşullarına bağlı olarak, teknik ve teknolojik koşullara ayak uyduramamasıdır. Türkiye'de 1970'li yıllara kadar ülkenin sanayileşmesine, doğal kaynakların değerlendirilmesine ve alt yapının kurulmasına büyük katkılar sağlamıştır. 1970'li yıllardan sonra, ekonomide ve siyasetteki gelişmeler KİT'lerin performansını büyük ölçüde azaltmıştır. Bunun nedeni KİT'lerin teknik ve teknolojik gelişmeleri yeterli düzeyde gerektiği zaman içinde izleyememeleri ve uygulayamamalarıdır.

---

⁷² H. Sabır, "Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarını Gelişmekte Olan Ükelere Yönlendirici Politikalar, *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, İstanbul 2001, s:3.

⁷³ O. Maurice, *Transnational Corporation*, United Nation, Cilt:2, Sayı:2, 1993, s:23.

Türkiye’de son zamanlarda KİT’lerde, aşırı istihdam ve eski teknoloji kullanımı gibi yapısal bozukluklar ve yönetim yapısındaki değişimler, onların makro dengeler üzerindeki yüklerini ağırlaştırmıştır. Bu noktada hantallaşan bu teşebbüslerin özelleştirmek suretiyle işlerlik kazandırılması yoluna gidilmiştir. Özelleştirme, gerek yerli gerekse yabancı müteşebbislerin KİT’leri satın alma imkanı vermektedir.

Özelleştirme ile yerli ve yabancı sermaye arzı artacak, özellikle atıl tasarrufların değerlendirilmesine imkan vermiş olacaktır.

Yabancı sermaye yatırımlarını artıran üçüncü uygulama joint-venture uygulamasıdır. 1980’li yıllardan sonra yabancı sermaye yatırımlarının seyrinde değişiklikler meydana gelmiş ve yabancı sermayeli firmalar yerli firma ile ortaklıklar kurma yoluna gitmişlerdir. Buna kısaca çok uluslu ortaklıklar denilebilir. Bu modelin ortaya çıkış nedeni rekabetin uluslararası sınırları aşp, global piyasaya çıkmış olmasıdır. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde işletmelerin küçük ve backgroundunun iyi olmaması, çokuluslu şirketlerle ortaklık kurarak kapasitelerini yeni teknolojilerle arttırarak ve yeni piyasalara ulaşma imkanı sağlayacaktır.

Çok uluslu ortaklıklar sayesinde teknik bilgi ve teçhizatın, ülkeye girişi sağlanmış olur. Böylece, yönetimin paylaşılması ile birlikte pazarlama sorumluluklarının paylaşımı da gerçekleşmiş olur. Bu şekilde transfer, yerli teknolojinin ve yönetsel kapasitenin büyümesi sonucunu doğurur⁷⁴.

IX- Yabancı Sermaye Yatırımlarının Yol Açacağı Olumsuz Etkiler

Buraya kadar yabancı sermayenin makro ekonomik göstergeler üzerinde yapacağı olumlu etkilere değinilmiştir. Genel olarak bu olumlu etkinin yanı sıra, gelen yabancı sermaye yatırımlarının ülke ekonomisi açısından ortaya çıkaracağı bir takım olumsuzluklar da söz konusudur. Bu olumsuz etkiler üzerinden kısaca durmakta fayda vardır.

Ülke içerisindeki ekonomik koşullara bağlı olarak yabancı sermayenin bazı olumsuz etkileri de olabilmektedir. Bu olumsuz etkiler daha çok devalüasyon

---

⁷⁴ R. Aksoy, ve M. Berber, *Üretim Teknolojisinin Yenilenmesinde Teknoloji Transferin Rolü*, Yayın No:37, YASED, İstanbul 1990, s:68.

uygulamalarında ortaya çıkmaktadır. Kısaca devalüasyon milli paranın değerinin düşürüldüğü oranda, yabancı sermayenin ülke içerisinde alım gücünü arttıran bir önlemdir. Özellikle döviz kurunun aşırı değerli olduğu ülkelerde yabancı yatırımcının ulusal para açısından değeri gerçek değerinin altında olması söz konusu olacağı için, bu durumdan yabancı yatırımcılar olumsuz yönden etkilenmektedir. Yabancı yatırımcılar bu durumları göz önüne alarak yatırımlarını nerelerde yapacaklarına karar verirken, döviz kurunun istikrarlı olduğu ekonomileri tercih etmektedirler. Devalüasyon söylentilerinin olduğu ekonomilerde yabancı sermayeli girişimci, en hızlı bir şekilde karlarını dışarıya transfer etme yoluna gidecektir⁷⁵.

Çok uluslu şirketler, yatırımı yaptığı ülkeye düşük maliyet ve kitlesel üretim avantajını kullanarak yerel firmaları tavsiye eder. Bu şirketlerdeki amaç piyasayı monopol bir yapıya sokarak karlarını artırma eğilimidir. Ayrıca elde edilen bu karların transferi de yatırım yapılan ülkenin ekonomisini olumsuz yönde etkilemektedir.

Özellikle gelişmekte olan ülkelerde, işletmelerin büyük bir bölümünün eski teknoloji ile üretim yapması ve modernizasyona gitmemektedir. Bu işletmelerin karşısında modern teknolojiler ile faaliyette bulunan yabancı sermayeli kuruluşlar haksız bir rekabete neden olmaktadır. Aynı ürünü daha ucuz ve daha kaliteli piyasaya sunan yabancı sermayeli firma, yerli sermayeli firmaya göre avantaj sağlayarak haksız bir rekabete neden olmaktadır.

Yatırım gerçekleştirmek üzere ülkeye gelen yabancı firma, ülkeye özgü olan fırsatların yerel girişimci yerine yabancı girişimcinin kullanması, ülke içerisinde girişimci oluşumunu engel olacaktır⁷⁶. Bu durum ülke içerisinde gerçekleştirilecek yatırımların büyük oranda azalmasına ve bu yatırımların yabancı şirketler tarafından yapılma zorunluluğu ortaya çıkacaktır.

Tasarruf açığının kapatılmasında, yabancı şirketlerin kendileri için gerekli olan fonların finansmanını az gelişmiş ülke kaynaklarından sağlamaları halinde gerçekte tasarruf açığının kapatılması yönünde beklenen katkılar sınırlı kalacaktır⁷⁷.

---

⁷⁵ A. Eralp, "Türkiye'de İzlenen İthal İkameci Kalkınma Stratejisi ve Yabancı Sermaye", *ODTÜ Gelişim Dergisi*, Özel Sayı, Ankara 1981, s:626.

⁷⁶ P. Gray, "The Economics of Business Investment Abroad", *MacMillan*, 1972, s:118.

⁷⁷ M. Çalışır, *Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Ülke Riski Açısından Analizi ve Türkiye*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2001, s:25.

Ülkeye gelen yabancı firmanın “tekelci ayrıcalık” elde etmesi geniş pazarları ele geçirmesine imkan vermektedir. Firmalar mal farklılaştırmasına giderek, fiyat politikaları ve teknikleri ile yerli üreticiye nazaran daha geniş pazarları ele geçirme imkanı sağlayabilmektedir. Bu durum ülke içerisindeki yerli firmaların pazar paylarını kaybetmelerine ve dolayısıyla yerli üreticiyi zor durumda bırakılmaktadır. Ayrıca yabancı firmaların oligopolistik bir yapı içerisinde olmaları ürün farklılaştırmasına, know-how ve kredi temin edebilme imkanları fazla olduğu için piyasadaki rekabeti yok edebilmektedirler⁷⁸.

Yabancı sermayeli firma, yatırım için gerekli fonların büyük bir kısmını ülkenin sınırlı imkanları içinden sağlandığı öne sürülmektedir, böyle bir durumda yabancı yatırımcının getirdiğinden daha fazla yerli kaynak kullandığı; böylece yerli yatırım aleyhine bir durum yarattığı üzerinde durulmaktadır. Bunun da yabancı sermayenin tekelci gücünü arttıracığı vurgulanmaktadır. Aynı şekilde yabancı sermaye ile gelen teknolojinin eski olduğu eleştirisi yapılmaktadır. Yabancı sermayenin ödemeler bilançosu üzerindeki etkisi de tartışılmaktadır. Genelde dünya pazarlarına dönük üretim için gelenlerin dışında yatırımlar ihracata yönelememekte, iç pazara dönük yatırım yapılmaktadır. Ayrıca büyük ekonomik güce sahip olan çok uluslu şirketler, gittikleri ülkede siyasi hayat üzerinde etkili de olabilmektedir. Kısaca yabancı sermayenin bazı olumlu katkıları yanında; ekonomi üzerinde yabancı denetimin artması, ekonomik bütünlüğün bozulması, dış ticaret kısıtlamalarının aşınması, yerli şirketler karşısında haksız rekabet üstünlüğünün ortaya çıkması, döviz giderlerini artırıcı etki yaratması ihracatı kısıtlaması ve teknolojik bağımlılığa neden olması gibi olumsuz etkisi de söz konusu olabilmektedir.

Yabancı sermayeli firmaların yerli işletmeler üzerinde yapmış olduğu olumlu katkılara ilaveten bazı olumsuz katkılar da söz konusu olabilmektedir. Bunların başında, özellikle gelişmekte olan ülkelerde işletmelerin büyük bir bölümünün eski teknoloji ile üretim yapması modernizasyona gitmemeleridir. Bu işletmelerin karşısında modern teknolojiler ile faaliyette bulunan yabancı sermayeli kuruluşlar haksız rekabete neden olmaktadır. Aynı ürünü daha ucuz ve kaliteli olarak piyasaya

---

⁷⁸ Mc. B. Clintock., “Recent Theories of Direct Foreign Investment An Institutional Perspective” *Journal of Economics Issues*, Vol:22, 1988, s:477-479.

sunan yabancı sermayeli firmaya göre avantaj sağlayarak, haksız bir rekabete ve bir anlamada çok önemli bir piyasa rantı elde edebilmektedir.

X. Yabancı Sermaye Yatırımları ve Turizm Sektörü

Turizm ülkelerin gelişme çabalarına paralel ve onun bir uzantısı olarak, birinci derecede önem verilen bir sektör haline gelmiştir. Turizm sektörüne, daha önceki yıllardan önem ve önceliği veren ülkelerde, bu faaliyet kolunun milli gelir ve ödemeler dengesine sağladığı yararlar, pek çok ülkeyi turizm sektörünün gelişmesi için yeni imkanlar yaratmaya zorlamaktadır.

Ülke ekonomisi için gerekli olan yatırımların yapılabilmesi, yatırımların finansmanı ile mümkündür. Ancak yatırımların finansmanı her zaman için yurtiçi tasarruflarla karşılanamayabilir. Yatırımların finansmanında yabancı sermaye, ülke ekonomileri açısından büyük önem arz etmektedir. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde hem finansman yönüyle hem de kazandırdığı teknoloji, üretim yöntem ve teknikleriyle büyük önem arz etmektedir. Bu açıdan bakıldığında hizmetler sektörünün alt kolu olan turizm sektöründe yabancı sermaye büyük önem haiz etmektedir. Ülke ekonomisinde iç ve dış turizm hareketlerinin yarattığı tüketim-gelir hacmi, turizm sektörü ile birlikte diğer sektörlerde de bir canlanma ve harekete neden olacaktır. Böylece yabancı sermayenin öncelik sağladığı veya sürükleyicilik-çekicilik işlevi yarattığı sektörlerin göreceli olarak daha hızlı büyümesiyle diğer sektörlerde de dışsallıklar yaratacaktır.

Turizm sektörü özelliği gereği, yüksek oranda sermaye ve ileri düzeyde teknolojiye ihtiyaç göstermektedir. Bu açıdan bazı ülkeler turizm potansiyeli açısından zengin olmasına rağmen, bu potansiyeli harekete geçirecek sermaye ihtiyaçları vardır. Sermaye yetersizliği olan ülkelerin, bu sermaye yetersizliğini ortadan kaldırabilmenin yollarından bir tanesi de ülkeye yeterli oranda doğrudan yabancı sermaye girişinin sağlanmasıdır.

Gelişmekte ülkeler, küreselleşen ve dolayısıyla sermaye hareketlerinin de giderek serbestleştiği dünya konjektüründe, iç tasarruflardaki yetersizlik ve bunun sonucunda ortaya çıkan sermaye açığı turizm sektörü için uzun vadeli yatırımlara

yönelik doğrudan yabancı sermaye yatırımlarına ihtiyaç göstermektedir. Son dönem bu ülkelerdeki ekonomik yapısı göz önüne alındığında, yüksek enflasyon, yüksek faiz ve siyasal istikrarsızlık özel sektörün yatırımları önünde engel teşkil etmekte ve yabancı sermayeye olan ihtiyacı her geçen gün arttırmaktadır.

Turizm yatırımları, geri dönüşü uzun vadeli, sermaye/ hasıla oranı yüksek; siyasal, sosyal, doğal ve ekonomik olaylara çok duyarlı, dolayısıyla da yatırımcılar için fazla cazip olmayan, riskli yatırımlardır. Bu nedenle gelişmekte olan ülkelerde, özel sektör turizm yatırımlarında uzak kalmış ve bu yatırımlar daha çok devlet tarafında gerçekleştirilmiştir. Turizm sektöründe başarı sağlamış ülkelerin, turizm yatırımlarına bakıldığında, turizm yatırımları hükümet tarafından özendirilmekte, özellikle yatırımlara hibe, ucuz kredi, faiz ve vergi sübvansiyonları gibi nakdi teşvik araçları uygulanmaktadır. Bunun örnekleri Akdeniz havzasında turizmde iddialı ülkelerde görülmektedir.

O halde ülkelerin turizm sektörünün gelişmesine yönelik ihtiyaç duyduğu sermayeyi ülkeye çekebilme noktasında, ülkenin siyasi yapısında istikrarın sağlanması, mali piyasada derinliğin oluşması ve özellikle de turizm yatırımlarını daha cazip bir hale getirerek gerekli sermayenin ülkeye kazandırılması sağlanabilir.

A- Turizm Sektöründe Yabancı Sermaye Zorunluluğunun Nedenleri

Bir ülkenin turizm potansiyelinin yüksek olması, o bölgeye yabancı sermaye yatırımlarını gelmesindeki en önemli etkidir. Ülkelerarasında uluslararası sermaye hareketlerinin artması turizm sektörüne olan yabancı sermaye yatırımlarının da artmasını beraberinde getirmiştir. Lakin sunulan imkanlar açısından yabancı sermaye ona göre gideceği ülkeyi belirlemektedir.

Turizm gelirlerinin artırılması, iş olanaklarının artmasına, döviz gelirlerinin ve vergi gelirlerinin artmasına önemli ölçüde katkı sağlamaktadır. Turizm sektörünün kalkınmasıyla sağlanacak olan sosyo-ekonomik faydalar, ticaret ve ulaştırma gibi geleneksel üretim sektörlerinin rekabet gücünün genişlemesine ve birçok gelişmekte olan ülkelerin fakirlik oranının düşmesine katkı sağlayabilecektir. Birçok ekonomi

turizmi ekonominin çok önemli bir parçası olarak görmekte ve zayıf ekonomilerin kalkınmasında önemli finansman kaynağı olarak ifade edilmektedir. Tabii özellikle turizmdeki bazı hizmetlerin yapısı göz önüne alındığında oldukça fazla sermaye gerektiren bir karakter arz etmektedir. (örneğin: hava ulaşımı, hava alanı ve otel yapımı gibi hizmetler). Sonuçta, birçok gelişmekte olan ülkenin sermaye açısından sıkıntısının söz konusu olması aşikar bir durumdur ve buna ilaveten uluslararası piyasalara girişte karşılaşmış oldukları sorunlar ve bu sorunların aşılmasında doğrudan yabancı sermayeye ihtiyaç duyarlar.

Son dönemde doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının artmasının en önemli nedenleri arasında, yatırımların geri dönüş oranının %20'den daha yüksek olmasından kaynaklanmaktadır⁷⁹. Bunlara ilaveten yeni ekonomik ve birlikteliklerin ve uluslararası piyasalardaki bütünleşmelerin artması turizm sektörüne yabancı sermaye yatırımlarını hızlandırmıştır.

Turizmin kapsadığı büyük çaptaki faaliyetler (örneğin: ulaşım, otel, ve lokantalar, tur elemanları, seyahat acenteleri, turizm rehberleri, finansal hizmetler ve pazar) yabancı sermayeye olan ihtiyacı özellikle de gelişmekte olan ülkelerde arttırmaktadır.

Türkiye'de turizm sektöründe olduğu gibi diğer sektörlerinde temel sorunu kaynakların yetersizliğidir. Son 10 yılda (1990-2000) Türk turizmini küresel turizmdeki payı binde 3'ten yüzde 1.6'ya yükselmiş olsa da, gelen turist bakımından ve elde edilen gelir açısından istenilen düzeye ulaşamamıştır. Tabii ki bununun en önemli nedeni ülkedeki tasarruf yetersizliğine bağlı olarak ortaya çıkan sermaye yetersizliğidir. Turizm sektöründe artan talebe cevap verebilmek için, büyük ölçekli tesislerin yetersiz olması ülke turizminin de yeterince gelişmemesini beraberinde getirmiştir⁸⁰.

Turizm sektörü yatırımlarını yüksek oranda teknolojiye ve finansmana ihtiyaç göstermesi nedeniyle özellikle ülkemizde turizm yatırımlarına yabancı sermayeye gereksinimi oldukça yüksektir. Ülkemizde yatırımlar için gerekli olan sermayenin

---

⁷⁹ A. Williams ve G. Shaw, *Tourism and Economic Development*, Belhaven Press, England 1988, s:7-8.

⁸⁰ H. Çeken, *Küreselleşme, Yabancı Sermaye ve Turizm Sektörü*, Değişim Yayınları, İstanbul 2003, s:154.

oldukça sınırlı olması, mevcut olan kaynaklarında diğer alanlarda kullanılması yabancı sermayenin turistik yatırımlar için gerekli olan finansman ihtiyacının sağlanmasında katkı sağlayacaktır. Ayrıca artan turizm talebine cevap verebilmek için, ülkemizde bu turizm talebini karşılayacak yüksek kapasiteye sahip tesislerin inşasında yabancı sermayeli firmalar yatırımları ile önemli katkılar sağlayacaktır.

B- Türkiye’de Turizm Sektöründe Yabancı Sermaye Yatırımlarının Turizm Potansiyeline Sahip Avrupa Ülkeleri İle Kıyaslanması

Avrupa Birliği 10 trilyon dolarlık milli geliri ile dünyadaki toplam gelirin % 35’ini, 2 trilyon doları aşan ihracatıyla da dünya ticaret hacminin % 40’ını elinde bulundurmaktadır. Dünyanın en büyük ekonomik ve siyasi entegrasyonu olan Avrupa Birliği, aynı zamanda dünyanın turistik açıdan en fazla ilgi çeken bölgelerinden birisidir. Dünya Turizm Örgütü’nün (WTO) 2002 yılı verilerine göre AB ülkelerini 399 milyon turist ziyaret etmiş, böylece AB’nin turist sayısı bakımından pazar payı % 56 olarak gerçekleşmiştir.

Uluslararası turizm faaliyetlerinden elde edilen gelirin AB toplam milli geliri içindeki payı % 2 oranında olup, bu oran AB’nin en önemli turizm merkezlerinin bulunduğu İspanya’da % 5,8, Yunanistan’da % 5,7, Avusturya’da % 4,9 ve Portekiz’de % 4,7 oranında gerçekleşmektedir. Ülkemizde de bu oran 2002 yılı itibariyle % 4,7’dir. Turizm gelirlerinin toplam mal ihracatına oranı AB ortalaması olarak % 8 olup, bu oran Yunanistan’da % 80’e, İspanya’da % 32’ye, Portekiz’de % 21’e ve Avusturya’da % 19’a kadar çıkmaktadır. Türkiye’nin turizmden elde ettiği gelirin ihracata oranı % 23,5 olarak gerçekleşmiştir.

AB ülkelerinde uluslararası standartta 9.5 milyon yatak bulunmakta olup, bu rakam dünyadaki toplam konaklama kapasitesinin %33’ünü oluşturmaktadır. 2002 yılı itibariyle, Türkiye’de bu rakam 430 bindir. Turizm sektörünün toplam istihdam içindeki payı AB genelinde % 6 olup, bu ülkelerden Akdeniz havzasında yer alanlarda oran % 10’lara ulaşmakta, ülkemizde ise turizm sektörüncü yaratılan istihdam toplam istihdamın yaklaşık % 5’ine tekabül etmektedir.

Tablo 13. Seçilmiş Akdeniz Ülkelerinde Turizm Gelirleri

		1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
Dünya	Turist Sayısı (milyon kişi)	463,0	502	518,0	550,0	552,3	595,0	613,0	626,7	652,2	696,7	692,7
	Yıllık Değişim (%)	1,49	8,42	3,19	6,18	0,42	7,73	3,03	2,23	4,07	6,82	-0,57
	Turizm Geliri (milyar \$)	277,0	314,0	321,0	353,0	406,5	434,0	443,0	442,4	456,3	474,4	462,2
	Yıllık Değişim (%)	5,46	13,36	2,23	9,97	15,16	6,77	2,07	-0,14	3,14	3,97	-2,57
Fransa	Gelen Turist (Milyon Kişi)	52,6	59,8	60,7	61,30	60,0	62,6	67,3	70,1	73,0	75,6	76,5
	Gelir (Milyar\$)	21,5	25,2	23,7	24,7	27,5	28,5	28,0	30,0	31,5	30,7	29,6
İspanya	Gelen Turist (Milyon Kişi)	38,4	36,5	37,3	43,3	34,9	40,5	43,2	43,4	46,8	47,9	49,5
	Gelir(Milyar\$)	19,1	22,2	19,8	21,4	25,4	27,7	26,6	29,8	32,4	31,5	32,9
İtalya	Gelen Turist (Milyon Kişi)	25,9	26,1	26,4	27,5	31,0	31,7	34,7	34,9	36,5	41,2	39,0
	Gelir(Milyar\$)	18,5	21,5	22,2	23,8	28,7	30,2	29,7	29,9	28,4	27,5	25,9
Yunanistan	Gelen Turist (Milyon Kişi)	8,0	9,4	9,6	10,7	10,1	9,2	10,1	10,9	12,2	13,1	14,2
	Gelir (Milyar\$)	2,6	3,3	3,4	3,9	4,1	3,7	5,1	6,2	8,8	9,2	10,3
Türkiye	Gelen Turist (Milyon Kişi)	5,2	6,5	5,9	6,1	7,1	8,0	9,0	9,0	6,9	9,6	10,8
	Gelir (Milyar\$)	2,7	3,7	4,0	4,3	5,0	5,7	7,0	7,2	5,2	7,6	10,1

Kaynak: Turizm Bakanlığı 2003 Yıllığı.

Yukarıdaki tabloda, Avrupa ülkeleri içinde turizm sektöründen en yüksek payı Fransa'nın aldığı görülmektedir. Dünyadaki turizm sayısının da yıllar itibariyle sürekli artış içinde olduğu gözlenebilir. Tabi yukarıdaki tablodan anlaşılacağı üzere, Türkiye'nin sektörden almış olduğu payın oldukça düşük olduğunu söyleyebiliriz. Tabi bu payın düşük olmasındaki etkilerden biri de turistik talebi karşılayacak olan gerekli tesislerin yetersizliğidir. Ülkemizde turizm için gerekli olan doğa, tarihi ve kültürel yapının mevcut olmasına rağmen yukarıda değindiğimiz turistik talebi karşılayacak tesislerin yetersizliği turizmden gereken verimin alınamamasına neden olmaktadır. Turizm sektörüne kanalize edilecek yabancı sermaye yatırımları ile sektörden istenen verime ulaşmada önemli imkanlar sağlayacaktır.

Turizminin göstermiş olduğu gelişmeye paralel olarak, gelir açısından da tatmin edici düzeye gelmesi için ülkelerin yeniden yapılanmalarını sürdürülmesi gerekmektedir. Ülkelerin turizmdeki başarısı, uluslararası pazarlardaki rekabet gücüne ve özelliklede gelişme yolundaki ülkeler açısından turizm yapısını geliştirecek

sermayeye bağlıdır. Bu nedenle yeni pazarlara açılmak için pazarlama kesimi özellikle desteklenmeli, yabancı yatırımcının ülkeye gelmesi noktasında da çeşitli teşviklerle gelişmeler izlenerek politika oluşturulmalıdır.

Tablo 14. Turizmde Yabancı Sermaye İzinleri

Teşvik İzni Adedi		İzin Verilen Yb. Sermaye (milyon \$)				
Yıllar	Turizm	Toplam	Turizmin payı %	Turizm	Toplam	Turizmin payı %
1991	117	940	12,4	240	1.967	12,2
1992	138	1.081	12,8	108	1.820	5,9
1993	121	1.120	10,8	107	2.271	4,7
1994	73	1.089	6,7	57	1.485	3,8
1995	84	1.225	6,9	175	2.938	6,0
1996	127	1.178	10,8	129	3.837	3,4
1997	142	1.340	10,6	240	1.678	14,3
1998	111	1.224	9,0	52	1.645	3,1
1999	80	1.019	7,9	40	1.700	2,4
2000	94	1.082	8,7	50	3.060	1,6
2001	104	1.233	8,4	87	2.726	3,2
2002	71	1.355	5,2	80	2.243	3,6
2003 (*)	44	659	6,7	42	1.208	3,5

Kaynak: DPT Yıllık Göstergeler 2002.

(*) 17.06.2003 tarihinde yürürlüğe giren 4875 sayılı Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanunu ile yabancı sermayeli şirketlerin ve şubelerin kuruluşu ve faaliyetlerine ilişkin izin sistemi kaldırılmış olduğundan izine dayalı istatistikler 2003 yılının yarısında sona ermiştir.

Turizm sektöründe 1991’de 240 milyon dolar olan yabancı sermaye izinleri bu yıldan sonra düşüş göstermiş, 2003 yılının ilk yarısında 42 milyona gerilemiştir. Turizm sektörü yabancı sermaye izin tutarının, toplam yabancı sermaye izinleri içindeki payı ise 1991’te % 12,2 iken 2003’de % 3,5’e düşmüştür.

Küresel ticari faaliyetlerde turizm gelirinin önemine rağmen, turizm sektöründe doğrudan yabancı sermaye yatırımı üzerine fazla araştırma yapılmamıştır. Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının büyük bir çoğunluğu gelişmiş ülkelere yönelmiştir. Lakin gelişmekte olan ülkelere turizm sektörüne olan yabancı sermaye yatırımları gelişmiş ülkelere oranla ekonomik faaliyetlerde oynadığı rol daha önemlidir.

Uluslararası piyasalarda liberalizasyon hareketlerinin artması doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının önemini hızlı bir şekilde arttırmaktadır. Küresel ticari hizmetlerin üçte birini oluşturan turizm, dünyanın en büyük endüstrilerinden biri

haline gelmiştir⁸¹. Dahası dünya gayri safi milli hasılasının % 10'una göre turizm 1980 yılından bu yana ortalama %9'luk bir oranla yerli ve yabancı turizmden kaynaklanan gelir artışı göstermiştir⁸².

Diğer sektörlerde olduğu gibi turizm sektöründe de doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının belirleyicileri farklı değildir. Bu belirleyiciler, ülkelerin kültürel, tarihi ve coğrafi konumları, politik ve ekonomik riskler, ekonomik gelişmenin seviyesi, sosyo-ekonomik çevreler, özelleştirme faaliyetler, doğrudan yabancı sermaye rejiminin liberalleştirilmesi, vergileme kolaylıkları ve yatırımların teşvik edilmesi, alt ve üst yapının kalınlıklarının sağlanması gibi. (örneğin, elektrik ve su kaynakları, yol ve hava limanı imkanları, işgücü maliyeti yerel bilgi ve imkanlar, iş maliyeti ve yerel tedarikçilerin mevcudiyeti).

Ülkeler turizm sektöründen elde edeceği kazançları artırma noktasında teşvikleri devreye sokma zorunluluğu ortaya çıkmaktadır. Özellikle yabancı sermaye yatırımlarının sektöre girişlerinin sağlanmasında teşvikler önemli bir etken olmaktadır. Sektör içerisinde teşviklerin artırılması yabancı sermaye yatırımlarının da ülkeye girişleri de önemli ölçüde artacaktır.

Tablo 15. Portekiz, İspanya, Yunanistan ve Türkiye’de Turizm Teşvikleri

	Karşılıksız Hibe	Kredi	Leasing Sübvansiyonu	
Türkiye	Yok	Yok	Yok	% 100 Yatırım İndirimi, Gümrük Vergi İstisnası, KDV istisnası, Vergi-Resim-Harç İstisnası
Yunanistan	%25-40'ı kadar	%40'ına kadar, uzun vadeli, piyasa faiz oranının altında	Leasing bedelinin %25-40'ı arası	%60-100 arasında vergi indirimi, her yeni iş için 18 ay boyunca 13 \$/gün istihdam teşviki
İspanya	%20-50'si kadar	%50'sine kadar üçte biri ödemesiz dönem olmak üzere 4-20 yıl vadeli	Yok	Personel eğitim giderlerinin %50'si kadar sübvansiyon. Her yeni iş gücü için sosyal güvenlik primlerinin %40-60'ının muaf tutulması. Sektördeki KOBİ'lere özel destek.

⁸¹ UNCTAD, *World Investment Report, 2004: The shift services* New York and Geneva; United Nations, 2004a, s:98.

⁸² Harrison, H., "Tourism Zones" (www.fdimagazine.com/news/printpage.php/aid/672/Tourims_zomes.html), 2 June 2004.

Portekiz	%20-70'i kadar	%75'ine kadar, 5-15 yıl vadeli, 1-5 yıl ödemesiz, piyasa faizinin %15-30 altında	Leasing bedelinin ilk yıl %30'u, ikinci yıl %15'i	Sektördeki KOBİ'lere özel destek
----------	----------------	--	---	----------------------------------

Kaynak: Oktay Varlıer, "Türkiye'de Turizm Yatırımlarını Dünü, Bugünü, Geleceği, II. Turizm Şurası Bildirileri, I.Cilt, 2002, s:217.

Yukarıdaki tabloda Portekiz, İspanya, Yunanistan ve Türkiye gibi turizm potansiyeline sahip Avrupa ülkelerindeki turizm teşvikleri verilmiştir. Türkiye'de karşılıksız hibe, kredi ve leasing sübvansiyonu 1992 yılında kaldırılmasına rağmen Portekiz, İspanya ve Yunanistan gibi birçok ülkede uygulanmaktadır. Nakdi hibe, Portekiz ve İspanyada %20 iken, Yunanistan da % 25 seviyesinde uygulanmaktadır. Turizm yatırım türüne göre, Yunanistan'da yatırım tutarının %40'ına, İspanya'da %50'sine, Portekiz'de %75'ine kadar kredi imkanı sağlamaktadır.

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE YABANCI SERMAYENİN YATIRIMLARININ TARİHSEL GELİŞİMİ VE İLGİLİ DÜZENLEMELER

Yatırımcıların ulusal sınırları dışında ticari ilişkiler içerisinde girmesinin en önemli nedeni, kar beklentisidir. Bu kar, yabancı bir ülkede faaliyet göstermekten doğabilecek her türlü risk ve belirsizliği telafi edecek ölçüde olmalıdır.

Tarihsel bir süreç içerisinde bakıldığında, yabancı sermayenin yüksek karlılığı sağlamak için önceleri doğal kaynaklara yöneldiği görülür. Özellikle Merkantilist İktisadi Düşüce Sisteminde, ülkelerin zenginliğinin değerli madenlerle ölçüldüğü ve bu kıymetli madenlerin elde edilmesi için de, başka ülkelere sömürge ve ithalat yoluyla ülke içerisine bu madenlerin sokulması amacı güdüldüğü görülür.

Yabancı sermaye hareketlerinin ilk olarak genelde borçlanma mahiyetinde ortaya çıktığı savunulmaktadır. 18. Yüzyılda batılı ülkelerin sanayi devrimiyle birlikte sanayiden gelen fonlar nedeniyle sermaye fazlasının, sermayesinin kıt, faiz oranının da yüksek olduğu ülkelere doğru kayması, yabancı sermaye hareketlerini başlatmıştır⁸³. İngiltere'nin gelişen sanayisine gerekli olan hammaddenin ve madenlerle birlikte petrolün çıkarılması için Britanya Adalar Topluluğu içinde giriştiği yatırımlar, yabancı sermaye yatırımlarının başlangıcı olarak kabul edilmektedir⁸⁴.

Yeni keşfedilen topraklarda ve kolonilerde, sanayileşmeye başlayan Avrupa'nın hammadde ihtiyacını karşılayacak girişimler, büyük karlar sağlamıştır. Böylece 19.Yüzyıl başında yabancı sermaye akımları, tarım ve madencilik alanlarında yoğunlaşmıştır. Sömürgeciliğin bu aşamasında yabancıların denetiminde ve plantasyonlarda köle çalıştırılarak gerçekleştirilen üretim, Avrupa'ya ihraç edilmiştir. Bu süreçte elde edilen büyük karlar ise, yine Avrupa'ya akmıştır.

⁸³ T. Hacaloğlu, *Yabancı Sermaye ve Türkiye'de Yabancı Sermaye Uygulaması*, T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı Teşvik ve Uygulama Başkanlığı Yayınlanmamış Uzmanlık Tezi, Ankara 1983, s:3.

⁸⁴ A.g.e., s.3.

20 Yüzyıl ikinci yarısında yabancı sermayenin farklı bir alana yöneldiği ve gelişmekte olan ülkelerde iç pazara dönük üretime el attığı dikkat çekmektedir. Bu dönemde bir çok az gelişmiş ülke, sanayileşme hamlesini ithal ikameci strateji doğrultusunda yürütmüş ve korumacı bir politika benimsemiştir. Yabancı sermaye bu çerçevede içerisinde ölçek, tecrübe, teknolojik üstünlük gibi faktörlerden kaynaklanan teknelci gücünü iç pazara dönük üretimde değerlendirmiş ve büyük karlar elde etmiştir.

1970 yıllarda yabancı sermayenin az gelişmiş ülkelere yönelmesinin en önemli nedeni, ucuz emek girdisi olmuştur. Özellikle nüfus artış hızının oldukça fazla olduğu ve bunun paralelinde ucuz emek ve onun sağladığı maliyet avantajı, yatırımcıları dünya pazarına dönük olarak bu özelliğe sahip ülkelere çekmiştir. Zaman içerisinde önce doğal kaynaklar, sonra da geniş bir iç pazarın varlığı ve ucuz emek faktörünün sağladığı karlar, yabancı sermayeyi çeken etkenler olmuştur.

1970’li yıllardan sonra gerek uluslar arası para sisteminin değişmesi, gerekse petrol krizleri uluslararası piyasalarda faiz hadlerini önemli ölçüde yükseltmiş ve ülkelerin dış borçlanma maliyeti oldukça artmıştır. Bu süreçte gelişme çabasında olan ülkeler, dış finansman sorununu çözmek amacıyla yabancı sermayeye başvurmuşlardır. Bu ülkeler yabancı sermayeyi ülke ekonomisine kazandırmak amacıyla yatırımcıya uygun ortam sağlayacak teşvik tedbirleri uygulamaya koymaya başlamışlardır. Dünya Bankasının yaptığı bir araştırma⁸⁵, teşviklerin yabancı sermayeyi yönlendirmekte oldukça etkili olduğunu ortaya koymaktadır. Bu araştırmaya göre, diğer koşullar aynı kaldığında, teşvik tedbirleri, incelenen her üç projeden ikisinin yerini belirlenmesinde etkili olmuştur.

Türkiye’de ilk yabancı sermaye yatırımları, İmparatorluk döneminde başlamıştır. Gerek Anadolu’da gerekse Rumeli’de demiryolu yapımı için ilk teşebbüsler, İngiliz firmaları tarafından 1856 yılında gerçekleştirilmiştir. İngiltere’ye verilen bu ilk imtiyazlar, Köstence-Çernova (66 km) hattı ve İzmir –Aydın (131 km) hattı imtiyazlarıdır⁸⁶.

⁸⁵ <http://www.worldbank.org>.18.03. 2003

⁸⁶ M. Kütükoğlu, “Tanzimat Döneminde Yabancıların İktisadi Faaliyetleri”, 150. Yıl Tazminat, *TTK Yayınları*, Ankara 1992, s:124.

Ülkemizde esas itibariyle 1950 yılından sonra yabancı sermaye yatırımlarının üzerinde durulmaya başlanmıştır. Osmanlı İmparatorluğu'nun devamı niteliğinde olan Türkiye'nin gerek tarih ve gerekse ekonomik bağları bulunduğundan, ülkemize gerçek anlamda yabancı sermaye yatırımları 1950'lerden sonra gelmeye başlamıştır. Bununla birlikte yabancı sermayenin tarihi gelişimi incelendiğinde, yabancı sermaye girişlerinin başlangıcı Osmanlı İmparatorluğu döneminde 1838 Ticaret Anlaşmasına kadar dayanmaktadır. Bu husus göz önünde tutularak, yabancı sermaye girişleri; Osmanlı İmparatorluğu dönemindeki gelişmeler ve Türkiye Cumhuriyeti sonrası gelişmeler olmak üzere iki başlık altında ele alınacaktır.

I- Cumhuriyet Öncesi Dönemde Yabancı Sermaye Girişleri

16. yüzyıl sonlarında Osmanlı İmparatorluğu erişebileceği toprakların sonuna geldiği için, o dönemde topraktan elde edilen gelir sona ermiş ve buna ilaveten savaşlar sonucu ödenen tazminatlar imparatorluğun gelirlerinin önemli ölçüde azalmasına yol açmıştır. İmparatorluk gelir kaynaklarını artırabilmek için dış ticaretin vergilendirilmesi yoluna gitmiştir.

Bugünkü anlamda doğrudan doğruya yabancı yatırım söz konusu değilken, İngilizlerin Mısır'da Mehmet Ali Paşa ve Rus tehlikesine karşı İmparatorluğa vermiş olduğu destek nedeniyle, 1838 yılında imzalanan Ticaret anlaşmasıyla, batının hiçbir ülkesinde uygulanmayan liberal iktisat politikalarının bir sonucu olarak devletin iç pazarı önce İngilizlere, daha sonra da tüm yabancılara açılmış ve ticaretten sağlanan gelirler ortadan kalkmıştır⁸⁷. Bu durum İmparatorluğun hızla borçlanmasına neden olmuştur. Daha sonra İngiliz (1838) ve Fransızlarla (1861) yapılan ticaret anlaşmaları büyük ölçüde topraktan elde edilen gelir kaynağını ortadan kaldırmış ve bu tarihten itibaren Osmanlı İmparatorluğunun borçlanma süreci başlamıştır. İlk borçlanma 1854 Kırım Savaşı sırasında olmuş ve daha sonra 1855 de tekrar borçlanmaya gidilerek, 1863-1876 yılları arasında İngiliz sermaye piyasadan 63,5 milyon sterlin Osmanlı tahvili satmıştır⁸⁸.

⁸⁷ T Jacgues, "Osmanlı Devletinde Yabancı Sermaye" Tazminattan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi, *İletişim Yayınları*, İstanbul, s:745.

⁸⁸ C. Alpar, *Çokuluslu Şirketler ve Ekonomik Kalkınma*, AİTİA, Yayın No:106, Ankara 1980, s:81.

Ülkemizde yabancı sermaye yatırımlarının temellerinin atıldığı Osmanlı İmparatorluğunda kapitülasyonlar olarak bilinen ticaret anlaşmalarına dayanan özel imtiyazlı yabancı sermaye, daha çok kamu hizmetinde ve doğal kaynakların işletilmesinde faaliyet göstermiştir. İmparatorluğun güçlü olduğu dönemlerde yabancı ülkelerle olan ticareti kolaylaştıran bu düzenleme, özellikle 19. Yüzyıldan başlayarak ülke ekonomisine zararlı yönde işlemeye başlamış ve bunun neticesinde diğer devletlerin İmparatorluğun işlerine karışmalarını kolaylaştırmıştır. Bu dönemde genellikle yabancı şirketler; ulaştırma, elektrik, su ve hava gazı gibi hizmet ve alt yapı sektöründe faaliyette bulunmuşlardır.

19 Yüzyılda Osmanlı Devleti, gerek ekonomik gerekse siyasi yönden ağır baskılar altında bulunuyordu. 1838 yılında imzalanan Ticaret Anlaşması sonucu Osmanlı Devleti, Avrupa devletleri için açık bir pazar haline gelmişti. Bu anlaşmayla, Osmanlı Devleti, yabancı ülkelere her türlü mal ithalatını serbest bırakmayı, ithalatta %5 İhracatta da %12 gümrük vergisi uygulamayı ve yabancı malların bir bölgeden diğerine taşınmasında ödenmesi gereken çeşitli vergi ve resimlerden muaf tutulmasını kabul etmiştir⁸⁹. Bunun sonucunda İmparatorluk ekonomisi Batı ülkeleri için, mallarını kolayca satabilecekleri bir pazar haline gelmiştir.

Bu Anlaşma sonucu, indirilen gümrük tarifeleri, Osmanlı Devletinin iç pazarının tüm yabancılara açılmasına ve Devletin elde ettiği vergi gelirlerinin ortadan kalkmasına neden olmuştur. Devletin elde ettiği vergi gelirlerinin ortadan kalkması, önce Galata Bankerlerine borçlanmak, daha sonrada dış borçlar yoluyla gelir elde edilmesine neden olmuştur. Alınan bu borçların zamanla daha da artması ve bunların ödeme amacıyla geri dönmemesi, Osmanlı Devletini zor durumda bırakmış; bunun sonucu, “Düyunu Umumiye-i Osmaniye” diye adlandırılan İdare 1881 yılında hukuken kabul edilmiştir. Bunun sonucu ödenmeyen bütün borçlara karşılık ülkenin doğal kaynaklarına el atılmış ve bu kaynakları işletmek üzere borca karşılık alacaklı ülkeler “Menfaat Şirketleri” kurmuşlardır. Dış ülkelere yapılan borçlanmalarla birlikte bu düzen, daha sonra İmparatorluğu ekonomik yönden çökerten en önemli faktörlerden biri olmuştur⁹⁰.

⁸⁹ İş Bankası A.Ş. Yayını, *Yabancı Sermaye*, Ankara 1985, s.67.

⁹⁰ A.g.e., s:70.

Dünyu Umumiye ile birlikte yabancılar, o dönemde bir çok alanda yatırımlarda bulunmuşlar ve özellikle alt yapı ve hammadde yatırımları üzerinde yoğunlaşmıştır. Yapmış oldukları yatırımlar arasında, demiryolu, liman işletmeleri, elektrik, hava gazı gibi alt yapı yatırımları ile bankacılık ve sigortacılık alanında faaliyette bulunmuşlardır. Ayrıca madencilik alanında da faaliyet göstererek, kömür, krom, boraks gibi madenlerin üretimi, yabancı sermayeli firmalar tarafından gerçekleştirmeye başlamıştır. Bu yatırımlar genellikle tekel niteliğinde olan hizmet sektöründe yoğunlaşmıştır.

Bu dönemde Osmanlı ekonomisinde bulunan yabancı sermaye yatırımlarının tutarı konusunda kesin bir rakam olmamakla beraber, 1914 yılında İmparatorlukta Fransız yatırımlarının değeri 3,3 milyar Fransız frangı, İngiliz yatırımların tutarı ise 22 milyon sterline ulaşmaktadır⁹¹.

Kapitülasyonlar sonucu sağlanan ayrıcalıklar ve İmparatorluğun ekonomik ve siyasal yönden zayıf düşmesi, yabancı şirketler açısından karlarını arttırmak açısından büyük fırsat yaratmış ve ülkenin açık pazar haline gelmesi bunda büyük rol oynamıştır.

Misak-ı Milli sınırları içerisinde yabancı sermaye yatırımlarının 1910 yılındaki dağılımı şöyledir⁹²:

Tablo 16. 1910 Yılında Türkiye’de Yabancı Sermaye Yatırımlarının Sektörel Dağılımı

	Milyon Kuruş	(%)
Demiryolu	3,368	59,0
Sanayi	650	11,4
Banka-Sigorta	560	9,8
Madenler	328	5,7
Elektrik Tarmvay Su	311	5,5
Limanlar	288	5,0
Ticaret	206	3,6
Toplam	5711	100,0

Kaynak: T. Güngör Uras, “Türkiye’de yabancı Sermaye Yatırımları” II. Türkiye iktisat kongresi Dış ekonoik ilişkiler komisyonun yabancı sermaye tebliği, YASED, Aralık, s:100

⁹¹T. Brienly, “The Historical Record of İnternational Capital Movement to 1913”, *İnternational İntvestment*, 1972, s:34.

⁹²G. Uras, “Türkiye’de Yabancı Sermaye Yatırımları” II. Türkiye İktisat kongresi Dış Ekonomik İlişkiler Komisyonun Yabancı Sermaye Tebliği, YASED, Aralık, s:35.

1910 yılında yabancı sermaye yatırımlarının sektörel dağılımına bakıldığında, en fazla payı %59,0 ile demiryolları almaktadır. Demiryollarını %11,4 ile sanayi, %9,8 ile banka ve sigortacılık sektörü takip etmektedir. Sektörler arasındaki en düşük payı %3,6 ile ticaret sektörü almaktadır.

İmparatorluk döneminde yapılan yatırımların büyük bir bölümü, ulaştırma sektöründe yoğunlaşmıştır. Özellikle de demiryolu yapımında başta Fransızlar olmak üzere Almanlar da demiryolu yatırımlarında bulunmuşlardır. 1914 yılına kadar demiryolu inşası için 46,9 milyon sterlin yatırım yapılmış ve bu yatırımın %49,6'sı Fransızlar, % 36,8'i Almanlar ve %9,8'i de İngilizler tarafından gerçekleştirilmiştir⁹³.

İmparatorluk döneminde yabancı sermaye ile ilgili herhangi mevzuat düzenlenmesi yapılmamıştır. Yalnızca tescil usul ve şartlarını belirleyen düzenlemelere gidilmiştir. Bunlara örnek olarak, ecnebi anonim şirketleriyle sigorta kumpanyaları hakkındaki 1885 yılında yayımlanan düzenlemeler, 1904 yılında yayımlanan nizamname ve 1917 yılında yürürlüğe giren “Ecnebi Anonim ve Sermayesi Eshama Münkem” şirketlerle ecnebi sigorta şirketleri hakkındaki düzenlemeler verilebilir⁹⁴.

A- Cumhuriyet Döneminde Yabancı Sermaye Girişleri

Türkiye'ye yabancı sermaye girişlerinin Cumhuriyet dönemindeki gelişimi, birbirinden oldukça farklı düzenleme aşamalarından geçmiştir. Aslında bu aşamaları da 1923-1980 ve 1980'den sonra sonraki dönem olmak üzere ikiye ayırmak yerinde olur. Çünkü, yabancı sermaye girişlerine ilişkin ilk düzenlemeler, savaş sonrası ve kurtuluş döneminin özel şartları gereği birbirini tamamlayan bir çizgi izlemektedir. Bu çizgide en önemli değişim 24 Ocak 1980 istikrar tedbirlerinin uygulamaya konmasıyla gerçekleşmiştir.

Bununla birlikte Cumhuriyet döneminde yabancı sermaye girişleri konusunda yapılan önemli değişiklikler esas alınarak, bu dönemi dört alt başlık altında ele almak yerinde olacaktır.

⁹³ A. Onur, *Türkiye'de Demiryolları Tarihi (1860-1953)*, KKK İstanbul Basımevi, İstanbul 1953, s:5.

⁹⁴ G. Uras, “Türkiye'de Yabancı Sermaye Yatırımları”, s:101

1- 1923-1950 Dönemi Yabancı Sermaye Girişleri

1923 yılında imzalanan Lozan Anlaşmasıyla birlikte kapitülasyonların ortadan kaldırılması, yabancı sermaye ile ilgili yeni bir dönemin başlangıcı olmuştur. Osmanlı imparatorluğu dönemindeki yanlış yabancı sermaye politikası yüzünden Cumhuriyet hükümetleri başlangıçta, yabancı sermayeye karşı çok ihtiyatlı davranmış ve özellikle kamu hizmeti niteliği taşıyan alanlarda faaliyet gösteren yabancı şirketlerin millileştirilmesi yoluna gidilmiştir. Bu gelişmeler sonucunda Cumhuriyetin ilk yıllarında yabancı sermaye girişleri yok denecek kadar az olmuştur⁹⁵.

Osmanlı döneminde başlayan yabancı sermayeye karşı olumsuz tutumlara rağmen, İmparatorluktan sonra yabancı sermayenin ülkeye girişinin sağlanması için büyük çabalar sarf edilmiştir. Atatürk, daha Cumhuriyet ilan edilmeden 25 Ekim 1919'da Amasya'da bir gazeteciye, yabancı sermaye hakkında şu ifadelerde bulunmuştur⁹⁶: "...Milletimiz insani modern gayeleri üstün tutar ve bilim, teknik, endüstri ve ekonomi hal ve ihtiyaçlarımızı takdir eder. Bundan dolayı devlet ve milletimizin iç ve dış hakimiyet ve vatanımızın büyüklüğü korumak ve kabul edilmek şartıyla, altıncı madde de (Sivas Kongresi 4 Eylül 1919) açıklanmış sınırlar içerisinde, milliyet esaslarına bağlı olan, memleketimize karşı istila emeli beslemeyen herhangi devletin teknik, ekonomik, endüstri alanındaki yardımlarını memnunlukla karşılıyoruz."

Cumhuriyetin ilanından sonra yabancı sermaye ile ilgili ilk resmi görüş, 1923 yılında toplanan İzmir İktisat Kongresinde ortaya konmuştur. Kongrede temel amaç olarak, Batının üzerinde önemle durduğu güvence ve istikrar ortamının yaratıldığı mesajı verilmeye çalışılmış; yabancı sermaye yatırımında bulunacak girişimcilere gelecekte ekonominin gidişatını açıklamak, yani Kongre ile yönetici kadrosunun iç ve dış sermaye kesimlerine güvence vermektedir⁹⁷.

Kongrede Atatürk, yabancı sermaye ye karşı olmadıklarını şu sözlerle ifade etmiştir: *"İktisat sahasında düşünüürken ve konuşurken zannolunmasın ki, biz yabancı sermayeye hasım bulunuyoruz. Hayır, bizim memleketimiz çok geniştir. Çok emek ve*

⁹⁵ Tuncer, a.g.m., s:80.

⁹⁶ A. Gülerman, "Atatürk Döneminde Türkiye Ekonomisi ve Endüstri", *İşveren Dergisi*, Cilt XIX, Sayı:4, Ankara 1981. s:4.

⁹⁷ Y. Kepenek, *Türkiye Ekonomisi*, Teori Yayınları, Ankara 1987, s:33.

sermayeye ihtiyaç vardır. Binaenaleyh kanunlarımıza uymak, saygı göstermek şartı ile, yabancı sermayelerine lazım gelen teminatı vermeye her zaman hazırız ve şayanı arzudur ki , yabancı sermayesi bizim emeğimize ve serveti sabitimize katılsın. Bizim için ve onlar için faydalı neticeler versin; fakat eskisi gibi değil”⁹⁸

Atatürk’ün İzmir İktisat Kongresindeki bu ifadelerine karşın yabancı sermaye konusunda çekimser kalınmış, bu dönemde yabancı sermaye boyutunda fazla bir gelişme gözlenmemiştir.

1924 yılında ülkemizde yabancı sermayeli 94 şirketin faaliyette bulunduğu bilinmektedir. Bunların toplam sermayeleri ise, 63,5 milyon sterlin olup bunun %45’i Almanya menşeli, diğer kalan kısım ise, Fransa ve İngiltere firmalarına aittir⁹⁹.

Devletleştirme hareketi 1928 yılından başlayarak hız kazanmış, izleyen yıllarda demiryolu, elektrik, yol, su, tramvay gibi kamu hizmetleri alanlarında faaliyet gösteren yabancı sermayeli kuruluşların çoğu millileştirilmiştir.

Tablo 17- 1929’da Türkiye’de Yerli ve Yabancı Sermaye

Firmalar	Ödenmiş Sermaye (1.000 TL)
Türk Şirketleri	78,239
İngiliz Şirketleri	50,000
İsviçre Şirketleri	22,222
Fransız Şirketleri	5,691
Yabancı Şirketler Toplamı	77,913
Genel Toplam	156,152

Kaynak: H. Tahsin, R. Saka, (1930), Sermaye Hareketleri, (Derleyen C. Alpar, a.g.e.:s:133)

Tablo 17’de 1929 yılında en fazla sermayeye İngiliz şirketlerinin sahip olduğu görülmektedir. İngilizlerden sonra İsviçre firmaları ve hemen onun ardında da Fransız firmaları en fazla sermayeye sahip firmalardır.

1929 yılında patlak veren “Büyük Ekonomik Buhan” olarak nitelendirilen ekonomik çöküş, Türkiye’yi de olumsuz yönden etkilemiştir. Osmanlı İmparatorluğunun Lozan Antlaşması ile ödemekle yükümlü olduğu borçlar 1929

⁹⁸ A. G. Ökçün, *Türkiye İktisat Kongresi*, Ankara, 1971, s: 243

⁹⁹ DPT Yabancı Sermaye Başkanlığı; “6224 Sayılı Kanuna Göre Türkiye’de Yabancı Sermaye”, *DPT Yayınları*, Mart 1983, S:6

yılında bitirilmiş, lakin ekonomide rahatlama süreci beklenirken krizle ekonomide ortaya çıkacak olan iyileşmenin yönü yön değiştirmiştir.

Bu dönemde, Türkiye ihracatta önemli bir yeri olan ülkelerin içine düştükleri ekonomik bunalım ihracatı güçlü tarıma dayalı olan geleneksel ihraç mallarının satışı azalmıştır. Tabii bu durum ekonomide, döviz kıtlığına, fiyat ve üretim düşüklüğüne, işsizliğe ve genel olarak ekonomide durgunluğa neden olmuştur. Ekonomiye canlılık kazandırmak, özel sermaye aracılığı ile sağlanamadığı için yabancı yatırımlara karşı olunmadığı vurgulanmış olsa da, ağır bunalım koşullarında girişi sınırlı kalmıştır.

1929 büyük ekonomik buhrandan sonra II. Dünya savaşının çıkması Türkiye'nin ekonomik dengeleri üzerinde önemli etkiler ortaya çıkarmıştır. Özellikle savaş sonrası döneme yeni ekonomi politikası arayışlarıyla giren Türkiye ekonomi politikalarının temelini dış etkenler belirleyici olmuştur. II. Dünya savaşından sonra Türkiye ABD ile yakınlaşma politikasına girmiştir ve ekonomi politikanın belirlenmesinde ABD etkili olmuştur. Nitekim ABD 1946'da Bretton Wood ikizleri olarak adlandırılan "Dünya Bankası" ve "IMF"yi kurarak kendisine bağlı dünyanın yeni ekonomik düzenini yönlendirmeyi sağlayabilecek kurumsal yapıları ortaya çıkarmıştır.

ABD, 1947 sonrası yıllarda "Marshall Planı" çerçevesinde Türkiye'ye birçok uzman göndermiştir. Uzmanların yapmış oldukları raporlar, Türk ekonomisini sağlıklı bulmakla beraber, izlenmekte olan ekonomi politikasını şiddetle eleştirmiş ve bunların yerine farklı ekonomi politikaları önermişlerdir.

Raporda öncelikle ekonomide kamu girişimciliği daraltılması ve özel kesime daha hızlı gelişme olanağı sağlanması ve bu çerçevede ekonomik gelişme için yerli ve yabancı yatırımcılara sağlanan olanaklar artırılmasına karar verilmiştir.

1931 yılında benimsenen ekonomide devletçilik ilkelerine göre, 1933-1939 yılları arasında yabancı sermaye konusunda kapalı bir politika izlenmiştir. Ancak II. Dünya Savaşı ile birlikte Dünyada başlayan yabancı sermaye hareketleri sonucu o dönemdeki Hükümetler, yabancı sermayeden yararlanma yoluna gitmişlerdir.

6224 ve 6336 sayılı kanunların yürürlüğe konulmasına kadar geçen süre içerisinde yabancı sermayeli kuruluşlar 1930 yılında çıkarılan Türk Parasının Kıymetini Koruma Kanunu'na göre faaliyetlerini sürdürmüşlerdir. 1567 sayılı TPKKK'ya ek olarak çıkartılan 17 sayılı Kararname, yabancı sermaye yatırımlarını sınırlandırıcı nitelikte bir takım hükümler taşımaktaydı¹⁰⁰. Bu kısıtlamalar sermaye artırımında, kredi kullanımına ve transfer haklarında kontrollere ilişkin kısıtlamaları içermekteydi.

Yatırımlarda %100 katılımı elde etme avantajının teorik olarak mümkün olmasına rağmen (17 no'lu kararnameye dayanılarak) aşağıdaki üç konuyla ilgili katı kısıtlamalar mevcuttur¹⁰¹:

- Prensipite teşebbüsün sermaye artırımına gitmesine müsaade edilmemektedir ve bu, bazı durumlarda orijinal sermaye payının miktarı ile teşebbüslerinin sermaye varlıklarının mevcut değeri arasında çarpıcı biçimde farklılıkların artmasına neden olmaktadır.
- Borç alma katı sınırlamalara tabidir, üretim tesisleri için sermaye varlıklarının sadece %50'si üzerinden borçlanılmasına müsaade edilmektedir.
- Üçüncü bir kısıtlama, yabancı yatırımdan kazançlar transfer edilemeyebilir. Aynı durum, likididasyona uğramış sermaye için de geçerlidir. Kazançlar veya sermaye, Türk Merkez Bankası'nda bloke edilmektedir ve yalnızca bazı amaçlar için Türkiye'deki harcamalar için kullanılabilir.

Ayrıca, 1567 sayılı Kanuna dayalı olarak, 22.05.1947 yılında 13 sayılı Türk Parasının Kıymetini Koruma Hakkında Kararname çıkarılmıştır. Bu kararname, yabancı sermaye konusunda Cumhuriyetin ilanından sonra yapılan ilk düzenleme olarak kabul edilmektedir. Bu Kararnamenin 13. maddesinde, Türkiye'de yatırım yapmak isteyen yabancıların gerekli işletme akçelerini döviz olarak dışardan getirmeleri zorunluluğu getirilmekte ve buna karşılık yapılacak yatırımın ülkenin

¹⁰⁰ G. Uras, *Türkiye'de Yabancı Sermaye Yatırımları*, YASED Yayınları, İstanbul 2001, s:35.

¹⁰¹ OECD, "Foreign Investment in Turkey, Changing Condition Under The New Economics Program", *OECD* 1983, s:11

kalkınması için yararlı görülecek sanayi, tarım ve bayındırlık alanlarında veya ihracatı arttırıcı nitelikteki alanlarında olması şartı ile yabancı sermaye'ye kar garantisi tanınmaktaydı.

Tablo 18. Dış Sermaye Kaynakları (1946–1954)
(Milyon \$)

	ABD Ekonomik Yardımları			Diğer Kuruluş Yardımları	Gerçekleşen Yabancı Sermaye	Gerçekleşme Yüzdesi
	Borç	Bağış	Toplam			
1946-1948	45.4	-	45.4	5	-	-
1949	33.8	-	33.8	-	-	-
1950	40	31.9	71.9	80.4	-	-
1951	-	49.8	-	-	3400	70.8
1952	11.2	58.4	69.6	35.2	2993	11.1
1953	-	58.6	58.6	20	1148	6.3
1954	-	78.7	78.7	3.8	2598	2.4

Kaynak: Yakup Kepenek ve Nurhan Yentürk, *Türkiye Ekonomisi*, Remzi Kitabevi, Ankara, 2001. s:101.

Tablo 18'de 1946–1948, 1949 ve 1950 1946–1948, 1949 ve 1950 yıllarında gerçekleşen herhangi bir yabancı sermaye yatırım mevcut değildir. Bu dönemde ülkeye giren sermaye ABD tarafından borç ve bağış şeklinde sermaye girişi söz konusudur. 1951 yılından sonra ülkeye yabancı sermaye yatırımları yapılırken borçlanma sonucu elde edilen gelir azalırken, ülkeye bağış şeklinde giren dış kaynaklı sermaye artmaktadır.

2- 1950-1960 Döneminde Yabancı Sermaye Girişleri

1950–1960 dönemi, 1929 Büyük Ekonomik Buhranını izleyen yıllarda uygulanan “devletçi iktisat politikası”ndan farklı politikaların benimsendiği ve uygulamaya çalışıldığı dönemdir. Bu dönemde uygulanan yeni iktisat politikası kısaca “liberal ekonomi politikası” olarak kabul edilebilir. Bu genel politikaya uygun olarak bu dönemde, ikili anlaşmalardan ve kliring uygulamalarından vazgeçilerek, sermaye girişinin önündeki engeller kaldırılmaya çalışılmıştır. 1960 yılından sonra iktisadi büyümeye katkıda bulabilecek ve ülkenin ihtiyaçları dâhilinde, sanayi yapısını tesis edebilmek için sıkı ithal ikame politikası uygulanmıştır. Buna göre yatırımlar, ihracata

yönelik endüstrilerden uzaklaşarak daha ziyade ithalatı ikame edici yatırım politikalarına yönelmiştir¹⁰².

Yabancı sermayenin artırılması ve ülkeye girişini kolaylaştırılması açısından 01.03.1950 tarihinde 5583 sayılı “Hazinece Özel Teşebbüslere Kefalet Edinilmesine ve Döviz Taahhüdünde Bulunulmasına İlişkin Yasa” ile birlikte ülkemize gelen yabancı sermayeye transfer garantisi verilmiş ve dışardan borç almak isteyen işletmelere borçlarını dövizle transfer etme imkanı sağlanmıştır. Bu Yasa çerçevesinde Bakanlar Kurulundan izin almak şartı ile, Maliye Bakanlığına, 300 Milyon TL’ ye kadar olan yabancı yatırımlara transfer garantisi verilmesi kabul edilmiştir. Bu Yasa, yabancı sermayeyi özendirme yönünden hiç bir etkinliği olmamasına rağmen, Türkiye’nin bu konudaki istekliliğini gösteren ilk girişim sayılabilir.

5583 sayılı Yasa, yabancı sermayenin Türkiye’ye gelmesini kısıtlayıcı bir takım kararların olması nedeniyle, 1951 yılında yürürlükten kaldırılmış; 9 Ağustos 1951 yılında 5821 sayılı “Yabancı Sermaye Yatırımlarını Teşvik Yasası” yürürlüğe konulmuştur. Bu Yasa ile tarım, ticaret, enerji, madencilik ve turizm alanları yabancı sermayeye açılmış; yabancı sermayeli kuruluşlar yatırımlarını, kuruluş aşamasında yatırdıkları döviz kuru üzerinden üç yıldan önce almamak koşulu ile transfer hakkına sahip kalınmıştır. Ayrıca yabancı yatırımcılar bu Yasaya göre, sermayelerinin %10’unu aşmayan karlarını da yurt dışına transfer edebileceklerdir¹⁰³. Daha sonra çıkarılacak ve Türkiye’de yabancı sermaye yatırımlarının ana çerçevesini belirleyen 6224 sayılı yasanın temellerini oluşturmuştur.

9 Ağustos 1951 yılında yürürlüğe konulan 5821 sayılı Yasanın, yabancı sermaye ile ilgili gerekli gereksinimleri karşılamadığı düşünülmüştür. Bu amaçla, Türkiye’nin yetersiz sermaye birikimi ve geri teknolojisi nedeniyle yeterince değerlendirilemeyen kaynaklarının etkin bir şekilde değerlendirilmesi ve sanayileşme ve ekonomik kalkınmanın gerçekleştirilmesi amacıyla, Amerikalı uzman C.B. Randall tarafından hazırlanan, 6224 sayılı Yabancı Sermayeyi Teşvik Yasası 18 Ocak 1954’te çıkarılmıştır. Bu Yasanın amacı, 1567 sayılı Türk Parasının Kıymetini Koruma Yasası

---

¹⁰²M. Cavlı, *Yatırım Teşviklerinin Tarihi Seyri ve Son On Yılın İstatistikleri*, Devlet Planlama Teşkilatı Teşvik ve Uygulama Başkanlığı, Ankara 1991, s:1.

¹⁰³T. Öztürk, “Türkiye ve Dünya da Yabancı Sermaye Yatırımları ve Beklentiler”, *YASED*, 1988, s: 192.

ve 4059 sayılı Hazine Müsteşarlığı ile Dış Ticaret Müsteşarlığı Teşkilatı ve Görevleri Hakkında Yasa kapsamında Türkiye'ye gelecek yabancı sermayenin teşvikine ilişkin esasları tespit etmektedir¹⁰⁴. 2003 yılına kadar yabancı sermaye ile ilgili bütün işlemler bu Yasa çerçevesinde ele alınmıştır.

Yabancı sermaye açısından oldukça esnek olan 6224 sayılı yasa, içerik olarak daha liberal ve teşvik edici ilkelere sahiptir. Fakat bu yasanın yeterince açık olmaması, farklı bürokratik ve politik çevrelerce çok değişik biçimlerde yorumlanmasına yol açmıştır. Özellikle 1. madde de belirtilen “yabancı sermayenin ülkenin ekonomik kalkınmasına yararlı olması” hususunda nasıl ve hangi kısıtlara göre karar verileceğinin belirsizlik taşıması, herhangi bir yatırım müracaatının kabul edilmesi veya reddedilmesini aynı derecede mümkün kılmıştır.

Yasada yabancı yatırımların Türkiye'de yatırım yapabilmeleri için aşağıdaki koşullara sahip olması gerektiği belirtilmiştir¹⁰⁵:

- Türkiye'nin ekonomik kalkınmasına yardım etmelidir.
- Özel sektörde faaliyette bulunmalıdır.
- Tekellerin oluşmasına neden olmamalıdır.

6224 sayılı yasa çerçevesinde yabancı sermaye olarak kabul edilen kalemler şunlardır¹⁰⁶:

- Makine, teçhizat, alet ve bu mahiyetteki mallar, makine aksamı ve malzeme ile Müsteşarlığın kabul ettiği nakdi sermayeyi,
- Bu kararın 5. maddesinde belirtilen değerleri,
- Yurtdışında yerleşik kişi ve kuruluşların, kambiyo mevzuatı çerçevesinde doğan her türlü mevcut ve alacaklarından, müsteşarlığın sermaye payı olarak kabul edeceği meblağları,

---

¹⁰⁴T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü, “Yabancı Sermaye Mevzuatı”, Ankara Mayıs 2001.

¹⁰⁵ OECD, a.g.m., s:11.

¹⁰⁶ Hazine Müsteşarlığı, *Yabancı Sermaye Mevzuatı*, T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı, Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü Ankara Mayıs 2001.

- Patent ve ticari marka gibi fikri haklardan Müsteşarlıkça kabul edilenleri,

İfade eder.

6224 sayılı Yabancı Sermaye Yasasında temel amaç olarak yatırımın ülke ekonomisine yararlı olması ilkesi benimsenmiştir. 1954 yılında yürürlüğe konulan 6224 sayılı Yasanın, ilk 10 maddesi Yabancı Sermaye'ye ilişkin temel ilke ve düzenlemeler getirmiştir.

Şöyle ki;

Madde 1, Türk teşebbüslerine açık olan faaliyet sahasında çalışması,

- Yabancı para şeklinde sermaye,
- Makine, teçhizat, alet ve bu mahiyetteki mallar, makine aksamı, yedek parçalar ve malzeme ile ilgili yabancı sermaye teşvik komitesi kabul ettiği mallar,

Madde 2, Patent hakları, lisanslar ve alamaeti farika gibi fikri hak ve hizmetler,

Madde 3, Yeniden yaratılmak üzere sermayeye kalbedilen kararlarına yabancı sermaye olarak kabul edilmiştir.

Madde 4 ve 5'te kar transferleriyle ilgili kararlar yer almıştır. Kar transferlerinin kolaylaşması ve genişlemesini sağlamıştır.

Madde 6'da yabancı kuruluşların dış kredi alması durumunda taksit ve faizlerin teminat veya kefalet karşında 1 milyar TL'yi geçmemek üzere Bakanlar Kurulu kararı ile maliye bakanlığının kefalet verme hükmü getirilmiştir.

Madde 7'de ise, yabancı sermayeli şirketlerin yabancı işçi, personel ve uzman çalıştırma imkanları sağlanacak ve bunların kazançlarını dışarıya transfer etme imkanı sağlanmıştır.

Madde 10'da yerli sermayeye ve teşebbüslere tanınan haklar ve muafiyetler, aynı sahalarda çalışan yabancı sermaye ve teşebbüslerde aynı orada istifade edilecektir.

6224 sayılı Yasayla, yatırım izni verilmiş bir yatırımcıya şu hakları tanımaktadır¹⁰⁷:

- Kâr transferleri ve likidasyon kazançlarını transfer edebilme,
- Onaylanmış yabancı borçların geri ödenmesinin ve faizinin transfer edilmesi,
- Kârların sermayeye dönüştürülebilmesi,
- Yabancı personelin istihdam edilmesi ve onaylanmış yabancı emeğin kazançlarının transfer edilmesi,
- Yerel yatırımlarla aynı muameleye tabi olma.

Ayrıca, 6224 sayılı Yasa ile, yatırım izni verilirken izlenecek yabancı sermaye politikasının esasları şöyle belirtilmiştir¹⁰⁸:

- Yabancı sermayenin yurtiçinde sağlanamayan bir teknoloji getirmesi esas olacaktır. Üretimin çoğunluğu ihracata dönük projelerde bu şart esnek olarak uygulanacaktır,
- Kurulacak kapasitelerde uluslar arası rekabet olanağına sahip olma şartları aranacaktır,
- Yabancı sermayeye izin verilirken, tanımlanan firmanın faaliyet alanı geniş kapsamlı olmayacak, izin; başlıca karakteristikleri belirlenmiş projelere bağlanacaktır,
- İzin verilirken mümkün olan ölçüde ihracat şartı konulacaktır,
- Yatırım izinleri belirli sürelerle bağlanacak,
- Yerli ve yabancı kuruluşlarda yabancı ortağa patent, rotaylt v.b. isimler altında, gayri maddi hak ödemelerinin yerli sermayenin hissesi oranında yapılması esas alınacaktır,
- Yabancı sermayeye izin verilirken, herhangi bir üretim dalında yabancı sermayenin monopol yaratmamasına dikkat edilecek; halen yabancı

¹⁰⁷ OECD, a.g.e., s:12.

¹⁰⁸ DPT, *Yeni Strateji ve Kalkınma Planı, Üçüncü Beş Yıl, 1973-1977*", Yayın No:1272, , Ankara, 1973, s:895.

firmaların monopolünde bulunan dallarda ise, milli sermayenin çoğunlukta olduğu firmaların üretime başlamaları olanağı yaratacaktır,

- Turizm sektöründe yabancı sermaye yatırımlarının fiziksel planları yapılmış bölgelerde, kitle turizmine ve dış turizme dönük olacak, tamamlanmış tesislerin mülkiyetlerinin yabancı firmalara devrine izin verilmeyecektir,
- Firmalarda çalışacak yabancı personele izin verilirken, bunlar firmanın işlerini sürekli olarak yürütecek kişiler olarak değil, fakat makul bir sürede bilgisini Türk personeline aktaracak bilgi kaynağı olarak düşünülecektir.

6224 sayılı Yasaya göre yapılan yatırımlar, özellikle kâr ve kazançları transfer edebilme hakkının olmasından dolayı, Türkiye’de faaliyette olan yabancı teşebbüsler tarafından “korunmuş sermaye” olarak adlandırılmıştır

6224 sayılı Yasa ile kuruluşlarca yabancı işçi, uzman ve kalifiye personel çalıştırabilecek ve bunlar kazançlarını dışarıya transfer edebilecektir. Yerli müteşebbislere tanınan her türlü hak, muafiyet ve kolaylıklardan, aynı sahada çalışan yabancı sermayeli kuruluşların da yararlanabilmeleri kabul edilmiştir.

Yabancı sermaye açısından herhangi bir sınırlama gerektirmeyen 6224 sayılı Yasa , içerik olarak daha liberal ve teşvik edici ilkelere sahiptir. Fakat, bu Yasanın yeterince açık olmaması, farklı bürokratik ve politik çevrelerce çok değişik biçimlerde yorumlanmasına yol açmıştır. Özellikle 1. madde de belirtilen “yabancı sermayenin ülkenin ekonomik kalkınmasına yararlı olması” hususunda nasıl ve hangi kriterlere göre karar verileceğinin belirsizlik taşıması, herhangi bir yatırım müracaatının kabul edilmesi veya reddedilmesini aynı derecede mümkün kılmıştır.

6224 sayılı Yasanın yatırımcılar açısından oldukça liberal hükümler taşımasının rağmen, bu Yasadan istenilen sonuçlar alınamamıştır. Bunun en önemli nedeni yanlış

yorumlama ve uygulamadan kaynaklanmaktadır. Yanlış yorumlama ve uygulamanın nedenleri olarak da şunlar söylenebilir¹⁰⁹:

- “Elde bir Teşvik Yasası olmasına rağmen, yabancı sermayeye duyulan kuşku ve genel isteksizlik,
- Ülkeyi bağımlı halden kurtarma ,
- Muhtemel bir ekonomik kapitülasyondan korunma duygusu,
- Zaman zaman bazı kişi ve çevrelerde yabancı sermaye kompleksinin bulunması,
- Bazı politik ve ideolojik görüş ve cereyanların, siyasi tercih farklılıklarının bürokrasiyi ve karar mekanizmalarını etkilemiş olması,
- Ülkenin iktisadi menfaatine yararlılık kavramı konusunda yorum ve değerlendirme farklılıkları,
- Karar ve yetkilerin pek çok bakan ve kuruluş arasında dağılmış olması, bunlar arasında koordinasyonsuzluk, mütalaa ve tutum farklılıkları,
- Yabancı sermaye konusundaki kararlarda, bürokratların sorunlu olabilme endişesiyle çekingenlik ve ihtiyatlı davranma psikolojisi içinde bulunmaları, sorumluluğu ve kararı diğer makamlara aktarmaları,
- Karar ve uygulamalarda istikrarsızlık, verilmiş izinlerin sık sık gözden geçirilmesi ve bunları daraltıcı uygulamalar,
- İnceleme ve izinlerin çok uzun sürmesi, taleplerin sonuçlandırılmaması,
- Yabancı sermaye kurallarının iyi bilinmemesi deneyimsizlik ve yetersiz değerlendirilmeler”.

Gerçekte 6224 sayılı Yasanın yabancı sermayeyi çekmekte bir aksaklığa sebebiyet vereceği düşünülemez. Çünkü, yabancı sermayenin ülkeye gelmesini engelleyen bu Yasa değil, bunun için uygun bir ortamın sağlanamamış olmasıdır.

---

¹⁰⁹ YASED, “Yabancı Sermaye Hakkında Görüşler”, Yabancı Sermaye Koordinasyon Merkezi, *YASED Yayınları*, İstanbul 1977, s: 11

Düşünce olarak yabancı sermayeye karşı çıkılmış olması, 6224 sayılı Yasa ile artması beklenen sermaye girişlerinden beklenen gelişmeler sınırlamış olabilir.

Yabancı sermaye ile ilgili diğer bir düzenleme de, 17.03.1954 yılında çıkarılan 6326 sayılı Petrol Yasasıdır. Bu Yasayla yabancı şirketlerin petrol arama, sondaj, üretim, tasfiye ve dağıtım faaliyetleri düzenlenmiştir. Buna göre yatırımcı, petrol çıkarılmasına ilişkin her türlü malzemeyi, gümrük ödemediği ithal etme ve Türkiye’de elde ettiği karları belirli şartlarda dışarı transfer etme hakkına sahip olmuştur.

6224 sayılı Yasa dışında istisnai olarak tek bir kuruluş için 7462 sayılı Ereğli Demir Çelik Fabrikaları Yasası 1960 yılında yürürlüğe konulmuştur. Bu Yasaya göre, ülkeye gelen yabancı sermaye, kuruluşun büyüklüğü ile sınırlıdır ve sonsuz olarak faaliyete devam etme hakkı yoktur¹¹⁰.

Planlı dönemden önce çıkarılan son Yasa ise, 1567 sayılı “Türk Parasının Kıymetini Koruma Yasası”na dayalı, 1958 yılında çıkarılan 17 sayılı Kararnamedir. Bu Kararnamede Türkiye’ye gelecek yabancı sermayeli kuruluşlar ile ilgili hükümler yer almaktadır. 17 sayılı Kararname çerçevesinde Türkiye’ye gelecek yabancı sermayeli şirketler, Maliye Bakanlığı ile Merkez Bankasına başvurarak, yatırım sonucu elde edilecek karların bir kısmını T.C. Merkez Bankasına bloke edecek ve ancak paranın ülke içerisinde kullanılması şartıyla, geri tahsis edilebilecektir. 17 sayılı Kararnamede yabancı yatırımları kısıtlayıcı nitelikte önemli hükümler getirilmiştir. Bunların başlıcaları şöyle sıralanabilir¹¹¹;

- “İlke olarak yabancı sermayeli kuruluşun sermaye hakkı yoktur. Bu kısıtlama, bazı hallerde kuruluşun kayıtlı sermayesi ile varlıkların rayiç değeri arasında büyük farkların ortaya çıkmasına yol açmıştır.
- Yabancı sermayeli kuruluşun kredi alabilmesi, katı kurallara bağlanmıştır. Bu sınır üretime yönelik kuruluşlar için özvarlıklarının % 50’ sini aşamaz.

---

¹¹⁰ Karluk, a.g.e., s:49.

¹¹¹ YASED, “Yabancı Sermaye Hakkında Görüşler”, *YASED Yayınları*, Yayın No: 3, İstanbul 1977, s: 7.

- Yabancı sermayenin elde edeceği ticari kazançlar yurt dışına transfer edilemez. Aynı hüküm, kuruluşun tasfiyesi halinde elde edilen meblağlar için de geçerlidir. Bu meblağlar Merkez Bankasında bloke edilir ve ancak belirli şartlarda Türkiye içindeki harcamalar için kullanılabilir”.

Tablo 19. 1954-1962 Yılları Arası Türkiye’ye Gelen Yabancı Sermaye

Yıllar	Yıllık Milyon (\$)	Birikimli Milyon (\$)
1954’e Kadar	2,8	2,8
1954	2,2	5,0
1955	1,2	6,2
1956	3,4	9,6
1957	1,3	10,9
1958	1,1	12,0
1959	3,4	15,4
1960	1,9	17,3
1961	1,2	18,5
1962	4,2	22,7

Kaynak: DPT 1981 Yıllığı.

Ülkemize yabancı sermayenin tutarı incelendiğimizde, 1954 yılına kadar gelen yabancı sermaye 2,8 milyon dolar seviyesinde iken bu miktar diğer yıllar göz önüne alındığında da oldukça düşük seviyededir. 1954 yılından itibaren, özellikle 6224 sayılı Yasanın yürürlüğe konmasıyla yabancı sermaye girişinde artış olmuş; bu girişler 1956 yılında 3,4 milyon dolar, 1959 yılında yine 3,4 milyon dolar ve 1962 yılında ise, 4,2 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir.

3- Planlı Dönemde Yabancı Sermaye Girişleri

Planlı dönemde iktidarı elinde bulunduran siyasi partilerin ve kamuoyunun yabancı sermayeye karşı tutumları arasındaki farklılıklar, farklı politikaların uygulanmasına neden olmuştur. Planlı dönemin ortak özelliği, yabancı sermayeye karşı çekinceli davranılması ve liberal bir yapı taşıyan teşvik tedbirlerine rağmen, yabancı yatırımcılar için elverişli bir ortamın oluşturulamamasıdır. Planlı dönemde yabancı sermaye hareketlerini planlar itibarıyla incelemek yerinde olur.

a- Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1963-1967)

Yatırımların gerçekleşmesinde gerekli olan üretim faktörlerinin ülke içerisinde yetersiz olması bu ve yetersizliği ortadan kaldırmada yabancı sermayenin bir araç olarak kabul edilmesine rağmen, BBYKP'da yabancı sermayenin, yalnızca ödemeler dengesine olan katkısı göz önüne alınmış ve diğer katkılar göz ardı edilmiştir. Bu yüzden Kalkınma Planında yabancı sermayenin ülkeye çekilmesi ile ilgili tedbirler sınırlı kalmıştır. Bu dönemde zorunlu ihracat şartının getirilmesi ve kar transferinin sınırlandırılması, yatırım yapmayı düşünen yabancı yatırımcıların çekimser kalmasına neden olmuştur.

Bu dönemde yabancı sermayeli kuruluşların yerli kuruluşlarla eşit haklara sahip olduğu ve elde edilecek gelirin transferinde herhangi bir kısıtlamanın söz konusu olmayacağı belirtilmiş; ayrıca yabancı sermaye yatırımlarının teşvik edilmesi gerekliliği üzerinde durulmuştur.

BBYKP'da yabancı sermaye yatırımları ile ilgili bir takım kararlar alınmıştır. Bu kararlar Planda şöyle sıralanmıştır¹¹²;

- Özel sektörün, plandaki hedeflerine ulaşabilmesi için yabancı sermayenin teşviki de gereklidir. Bugünkü Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunumuz, yabancı sermaye iştiğal sahaları itibariyle Türk şirketleri ile tamamen aynı hakları tanıyarak, istimlak ve devletleştirme hallerinde yapılacak ödeme ve transferler konusunda sağlam garanti, doğacak karların transferinin gerçekleşeceği hakkında inanç ve haksız rekabete karşı güven vererek hukuki bakımdan gerekli ortamı yaratmıştır.
- Buna ilaveten hukuki tedbirler tek başlarına yabancı sermaye akımına teşvik etmek için yeterli olmadığı üzerinde durulmuştur. Bir taraftan özel teşebbüsün dış alemle temasını arttırarak yabancı sermayeyi celb etmesi, öte taraftan da Devletin yabancı sermayenin gelmesinde çıkan

---

¹¹² DPT, *Kalkınma Planı, Birinci Beş Yıl 1963-1967*, Ankara 1963, s:494-510

idari güçlükleri ortadan kaldırmak üzere gerekli tedbirlerin alınması esası üzerinde durulmuştur.

- Özel yabancı sermayenin, kalkınmamıza verimli olarak katılmasını sağlayacak tedbirlerle, bu sermaye hareketlerinin arttırılmasına çalışılacaktır.
- Milletlerarası mali kurumlardan gittikçe artan miktarda proje karşılığı kredi almak yoluyla, yabancı sermaye akımının gittikçe büyüyen kısmını normal sermaye akımı haline getirmek hedef olarak kabul edilmiştir.

Tablo 20. 1963-1967 Yılları Arası Türkiye'ye Gelmesi Hedeflenen Yabancı Sermaye (Milyon\$)

Yıllar	Yıllık	Birikimli
1963	4,5	27,2
1964	11,9	39,1
1965	11,6	50,7
1966	9,3	60,4
1967	9,0	69,4

Kaynak: DPT, Kalkınma Planı, Birinci Beş Yıl 1963-1967.

1963-1967 yılları arasını kapsayan I.Beş Yıllık Kalkınma Planının ilk yılında yıllık beklenen yabancı sermaye tutarı 4,5 milyon dolar, 1965 yılında 11,6 milyon dolar ve 1967 yılında ise, 9,0 milyon dolarlık yabancı sermaye yatırımı hedeflenmiştir.

Yabancı sermaye yatırımlarının yalnızca ödemeler dengesi üzerine olan katkısının alındığı Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planında, yabancı sermaye yatırımlarında 1963 yılında 27,2 milyon dolar, 1967 yılında ise, 69,4 milyar dolar yabancı sermaye yatırımı yapılması hedeflenmiştir. 1963-1967 yılları arasında toplam 46,37 milyon dolar yabancı sermaye ülkemize gelmiştir.

b- İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1968-1972)

İBYKP'da, yabancı sermaye yatırımlarında, yerli sermayenin gelişmesinin engelleyebileceği düşünülerek, yabancı sermayeden ek bir tasarruf ve teknoloji

kaynağı olması yönünden faydalanılması öngörülmüştür. Bu düşünce yabancı sermayeden beklenen gelişmenin sağlanmasını engellemiş ve 1970 yılında gelen yabancı sermaye tutarı 25 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. I. Planın aksine II. Planda yabancı yatırımların ödemeler dengesine olan katkısından öte, teknoloji transferi konusu büyük ağırlık kazanmıştır. Bunun sonucunda, özellikle taşıt ve makine alt sektörlerinde ithal ikamesi yaratacak yatırımlarda yabancı sermayenin artış gösterdiği gözlenmektedir.

İBYKP'da yabancı sermaye yatırımları ile ilgili bir takım kararlar alınmıştır. Bu kararlar şöyle ifade edilmiştir ¹¹³;

- “Yabancı özel sermayeyi teşvik kanunundan yaralanan işletmelerin iki ülkede birden vergilenmesini önleyici tedbirler alınacaktır.
- Özel yabancı sermaye teşebbüsleri Türk ekonomisine en faydalı alanlara yöneltilecektir.
- Sanayileşme konusunda yabancı sermayeden faydalanabilmek için; uygulama, mevzuatın ruhuna uygun olarak yapılacak ve bu teşebbüsler Türk ekonomisine en faydalı sahalara yöneltilecektir. Özel yabancı sermayenin Türk müteşebbüsünün teknik bilgi, tecrübe ve sermaye yetersizliği sebepleriyle ele alamadığı sanayi dallarına kabul edilmesine özel bir dikkat gösterilecektir”.

Tablo 21. 1968-1972 Yılları Arası Türkiye'ye Gelmesi Hedeflenen Yabancı Sermaye (Milyon \$)

Yıllar	Yıllık	Birikimli
1968	13,9	83,3
1969	13,2	96,5
1970	9,0	105,7
1971	11,7	117,2
1972	12,8	130,0

Kaynak: DPT, Kalkınma Planı İkinci Beş Yıl 1968-1972.

¹¹³ DPT, *Kalkınma Planı İkinci Beş Yıl 1968-1972*, Ankara 1967, s:638.

1968-1972 yılları arasını kapsayan İBYKP'da yabancı sermayeden 1968 yılında 13,9 milyon dolar, 1970 yılında 9,0 milyon dolar ve 1972 yılında ise, 12,8 milyon dolar yabancı sermaye girişi hedeflenmiştir. I. Beş Yıllık Kalkınma Planı ile mukayese edildiğinde I Kalkınma Planına göre II. Kalkınma Planında hedef yönünden fazla bir değişiklik söz konusu değildir. Hedeflenen yabancı sermaye miktarı hemen hemen aynı düzeyde gerçekleşmiştir.

c- Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1968-1972)

1973-1977 yılları arasını kapsayan ÜBYKP, Türkiye'nin ödemeler dengesinde herhangi bir sıkıntının olmadığı dönemde uygulamaya konulmuştur. Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı çerçevesinde yabancı sermaye konusu yalnız ödemeler dengesi açıklarının giderilmesi amacıyla ele alınmıştı, bu yüzden Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planının uygulamaya konulduğu dönemde, yabancı sermayenin yalnızca ödemeler dengesine katkısı olacağı düşüncesi nedeni ile yabancı sermayenin arttırılmasına yönelik bir politika uygulamaya konulmamıştır.

Üçüncü Plan'da izin verilen yabancı sermayeli yatırımlara ihracat yapma şartı konulmuş, yatırım izinleri ise belirli bir süreye bağlanmıştır. Özellikle de yabancı yatırımların belirli bir üretim dalında tekel yaratmamasına dikkat edilmiştir.

1974 yılında yabancı sermaye girişi 70 milyon dolar olarak tahmin edilmiş, 1975 yılında ise bu rakam 125 milyon dolar olarak belirlenmiştir.

Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planında yabancı sermaye yatırımları ile ilgili alınan kararlar şöyle sıralanmıştır¹¹⁴;

- “6224 sayılı Yabancı Sermaye Teşvik Kanununa göre fiilen gelen yabancı sermayenin, verilen izin oranlarına göre düşük olduğu belirtilmiştir.
- Ülkeye yeni teknolojiler getirilmesi amaçlanmış.

---

¹¹⁴ DPT, *Yeni Strateji ve Kalkınma Planı 1973-1977*, Yayın No:1272, Ankara 1974, s:59.

- Ödemeler dengesinde pozitif etki yaratacak ve ihracata dönük alanlarda yatırımların yoğunlaştırılması.
- Yatırım mallarına dönük üretim imkanlarının araştırılması”.

Tablo 22. 1973-1977 Yılları Arası Türkiye’ye Gelmeli Hedeflenen Yabancı Sermaye (Milyon\$)

Yıllar	Yıllık	Birikimli
1973	6,3	197,3
1974	-7,7	189,6
1975	15,1	204,7
1976	8,9	213,6
1977	9,2	222,8

Kaynak: DPT, Kalkınma Planı Üçüncü Beş Yıl 1973-1977.

Yabancı sermaye yatırımlarının artırılmasına yönelik herhangi bir politikanın uygulanmadığı Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planında, yabancı sermaye yatırımlarında beklenen hedef, 1973 yılında 197,3 milyar dolar, 1975 yılında 204,7 milyar dolar ve 1977 yılında ise 222,8 milyar dolar gibi düşük seviyede kalmıştır.

1973 yılının yabancı sermaye yatırımları diğer yıllara oranla yüksek seviyelerde hedeflenmesinin en önemli nedeni, o yıllarda iç pazara yönelik üretim yapan yabancı şirketlerin üretimi gerçekleştirmek için girdilerin önemli bir kısmının ithalat yoluyla karşılanmasına imkan sağlanmasıdır. Girdilerin ithalat yoluyla karşılayan yabancı sermayeli firmalara hükümetin ithalatı kolaylaştırıcı önlemler devreye sokması, yabancı yatırımların artmasının en önemli nedenlerinden biri olmuştur. Ayrıca 1973 yılında Avrupa Birliği ile imzalanan Katma Protokolde öngörülen gümrük indirimlerinin yerine getirilmesi, yabancı sermaye yatırımlarının ülkeye girişlerinde önemli artışlara yol açmıştır.

d- Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1968-1972)

Dördüncü Plan bir yıllık gecikme ile uygulamaya konulmuş ve bu dönemde yabancı sermaye konusunda herhangi bir karar veya bir teşvik uygulamaya konulmamış, beklenen yabancı sermaye tutarı belirlenmiştir.

Dördüncü Plan'da yabancı sermaye ile ilgili farklı bir yaklaşım, yabancı sermayenin ileri teknoloji getirme koşuluna bağlanmış olmasıdır. Bunlara ilaveten belirli bir miktar ihracat yapmaları karşılığında yabancı sermayeli firmalarının yatırım malı, hammadde ve ara malı ithalatlarına ön fiyat denetimi uygulaması öngörülmüştür.

DBYKP'da, yabancı sermaye ile ilgili öngörülen hedefler şöyle ifade edilmiştir.¹¹⁵:

- “Türkiye ekonomisinde, yabancı sermaye ve teknolojiye yararlanmanın gerekli olduğu saptanan konular için ilgili üretimi yatırımcı kuruluşların yabancı firmalarla doğrudan ilişki kurmaları kolaylaştırılacak ve özendirilecektir.
- Yabancı sermayeli kuruluşlarda, ileri teknoloji getirme koşulu aranacaktır.
- Yurtiçi tasarruf açığına katkıda bulunabilmek ve kısıtlı kredi kaynaklarını zorlamamak için yabancı sermayeli yatırımların finansmanında büyük ölçüde sermaye (öz kaynak) kullanımına ağırlık verilecektir. Bu koşul yeni yatırımlar kadar tevsi yatırımlarında da aranacaktır.
- Ödemeler dengesine olumlu katkıda bulunmak amacıyla verilecek izinlerde, belirli büyüklükte dışsatım koşulu getirilecektir. Bu nedenle proje önerilerinde üretim kapasitesi saptanırken yurtdışı talep en az yurtiçi talep ölçüsünde göz önünde tutulacaktır.
- Aynı şekilde gerek ödemeler dengesine olumlu katkı gerek dışa bağımlılığın azaltılması yönünde, verilecek izinlerde üretimde yerli katkı oranının yüksek olması ve giderek artması koşulu aranacaktır.
- Yabancı sermayeli kuruluşların yabancıları gayri maddi hak ödemelerinin ilkeleri izin kararlarında saptanacaktır. Söz konusu ödemelerin hesaplanmasında yerli ortak payı baz alınacak ve ödemeler belirli sürelerle sınırlandırılacaktır.

---

¹¹⁵ DPT, *Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı 1979-1983*, Ankara 1979, s:270-271.

- 6224 sayılı yasa kapsamındaki firmalarda yabancı ortağın sahip olacağı pay için izin aşamasında herhangi bir üst sınır uygulamayacaktır. Ancak yabancı sermaye payının düşük olması bir tercih nedenidir.
- Turizm sektöründe, öncelikle fiziksel planları kesinleşmiş bölgelerde, kitle turizmine ve dış turizme dönük nitelik taşıyan büyük ölçekli yatırımlar yabancı sermaye politikası çerçevesinde özendirilecektir”.

Tablo 23. 1979-1983 Yılları Arası Türkiye’ye Gelmesi Hedeflenen Yabancı Sermaye (Milyon\$)

Yıllar	Yıllık	Birikimli
1979	-6,4	228,1
1980	53	228,1
1981	60	341,1
1982	55	396,1
1983	87	483,1

Kaynak: DPT Kalkınma Planı Dördüncü Beş Yıl 1979-1983

1979 yılları ile 1983 yılları arasında uygulamaya konulan Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planında yabancı sermaye hedefleri ise, 1979 yılında 228,1 milyon dolar, 1981 yılında 341,1 milyon dolar olarak hedeflenmiş fakat bu yılda fiili gerçekleşme 141 .milyon dolar seviyesindedir. 1983 yılında ise hedeflenen rakam 483,1 milyon dolar olup, fiili gerçekleşme ise, 87 milyon dolar tutarındadır. Önceki Planlara göre yabancı sermaye girişlerinde hedef büyütülmüştür.

e- Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1968-1972)

Bu Plan daha liberal ve piyasa mekanizmasına dayalı bir anlayışta hazırlandığı için, diğer Planlara nazaran yabancı sermaye yatırımlarına daha fazla önem verilmiştir. Planda yabancı sermayenin ülkeye çekilmesi amacıyla gerekli hukuki düzenlemeler ve altyapının hazırlanmasına yönelik düzenlemeler öngörülmüştür. Bu Plan’da ilk defa körfez ülkelerinin ülkemizde yatırım yapmaları teşvik edilmiştir. Ayrıca finansman

açısından yüksek ve ileri teknoloji getiren yabancı sermayeli yatırımlar teşviki öngörülmüştür.

Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planında Yabancı Sermaye İle ilgili öngörülen hedefler şöyle ifade edilmiştir¹¹⁶:

- “6224 sayılı kanun kapsamı dışınsa kalan (petrol hariç) yabancı sermaye işlemleri bu kanun kapsamına alınacak, yabancı sermaye uygulamalarında teşvik ve mevzuat yönünden gerçekleştirilen düzenlemelerin bahis konusu kanuna dahil edilmesine çalışılacaktır.
- Dünya’daki gelişmelere paralel olarak, ticari ve sinai faaliyetleri Türkiye dışında bulunan şirketlerin (off-shore business), kuruluşuna imkan verecek tedbir ve teşvikler geliştirilecektir.
- Körfez ülkelerinin, ekonomimizin kalite, teknoloji ve Pazar kabiliyetini geliştirecek şekilde yatırım yapmaları desteklenecektir.
- Yüksek finansman ve ileri teknoloji gerektiren kritik projelerin uygun yabancı sermaye yatırımlarıyla gerçekleştirilmesi teşvik edilecektir.
- “Serbest Bölgeler” in geliştirilmesi yoluyla yurtiçindeki ithal mallarının stok seviyelerinin düşürülmesine, transit ticaretin ve bu bölgelerden yapılacak ihracattan sağlanacak döviz gelirlerinin arttırılmasına çalışılacaktır”.

Tablo 24. 1985-1989 Yılları Arası Türkiye’ye Gelmesi Hedeflenen Yabancı Sermaye

(Milyon\$)		
Yıllar	İzin Verilen Yabancı Sermaye	Fiili Giriş
1985	234,49	158
1986	364,00	170
1987	655,24	239
1988	820,52	488
1989	1,511,94	855

Kaynak: DPT, Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 1985-1989.

¹¹⁶ DPT, *Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 1985-1989*, Yayın No:1974, Ankara 1985, s:32.

Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planının ilk yılında izin verilen yabancı sermaye tutarı 234,49 milyon dolar iken, fiili olarak gerçekleşme, 158 milyon dolar olmuştur. 1989 yılında ise, 1985 yılına oranla izin verilen yabancı sermayede artış olmuş, bu izin 1,511,94 milyon dolar, fiili giriş ise 855 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. Yabancı sermayenin yalnız tasarruf açıklarının finansmanında değil bir çok makro ekonomik dengeleri olumlu etkilediğinin anlaşılması bu Planda yabancı sermaye hedefleri oldukça yükselmiştir.

Ülkemizde yapılan düzenlemeler ve teşviklere rağmen 1980 yılına kadar yabancı sermaye yatırımları çok düşük düzeylerde kalmıştır. 1954 yılında kabul edilen ve bu gün hala yürürlükte olan 6224 sayılı Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu çerçevesinde, 1980 yılına kadar giren yabancı sermaye girişleri yıllar itibariyle aşağıdaki tabloda verilmiştir.

1979 yılına kadar Türkiye'ye 228,1 milyon dolar tutarında yabancı sermaye yatırımı yapılmış ve bu tutarın sadece 2,8 milyon doları 1954 öncesi dönemde yapılan yabancı sermayedir. 1954 yılına kadar gelen yabancı sermaye tutarının bu derece düşük düzeyde olmasının en önemli nedeni, yabancı sermayeye karşı olan çekimserlik ve ürkekliktir. Bunun yanında yabancı sermayenin gelmemesinin diğer bir nedeni de, o dönemde yabancı sermayeyle ilgili yeterli düzenlemelerin yapılmamış olmasıdır.

1980 yılına gelene kadar ve özellikle 1950-1980 yılları arası Türkiye ekonomisi önemli gelişmeler kaydetmiş ve bu dönemde ekonomi ortalama olarak yılda %7 oranında büyümüştür. Ancak bu büyüme süreci, maliyetlerin aşırı şekilde yükselmesine neden olmuştur. Bunun iki temel nedeni söz konusudur: Birincisi, Türkiye ekonomisinin gittikçe artan ve zamanla ezici bir nitelik kazanan bir borç yükü altına girmesi; ikincisi ise, uluslararası ortamda rekabet gücüne ulaşamayan bir sanayi sektörünün bulunmasıdır.

Tablo 25. 6224 Sayılı Kanun Kapsamında 1980'e Kadar Türkiye'ye Gelen Yabancı Sermaye (Milyon\$)

Yıllar	Yıllık	Birikimli
1954 Öncesi	2,8	2,8
1954	2,2	5,0
1955	1,2	6,2
1956	3,4	9,6
1957	1,3	10,9
1958	1,1	12,0
1959	3,4	15,4
1960	1,9	17,3
1961	1,2	18,5
1962	4,2	22,7
1963	4,5	27,2
1964	11,9	39,1
1965	11,6	50,7
1966	9,37	60,4
1967	9,0	69,4
1968	13,9	83,3
1969	13,2	96,5
1970	9,0	105,7
1971	11,7	117,2
1972	12,8	130,0
1973	67,3	197,3
1974	-7,7	189,6
1975	15,1	204,7
1976	8,9	213,6
1977	9,2	222,8
1978	11,7	234,5
1979	-6,4	228,1

Kaynak: DPT, "6224 Sayılı Kanuna Göre Türkiye'de Yabancı Sermaye" Yabancı Sermaye Başkanlığı, Ankara 1983.

Bu dönemde sanayi sektörü, büyük ölçüde ithal girdilerine bağlı olarak işlevini sürdürmüştür. Ekonomi politikaları açısından ekonomik gelişme hedefi, ülkemizin azami ölçüde kendine yeter duruma getirecek bir sanayileşme düzeyi olarak görülmüş ve bu stratejinin gerçekleşmesi için yabancı sermayeye giderek daha fazla önem verilmeye başlanmıştır. Bu dönemde ekonomik kalkınmanın gerçekleşebilmesi

için sanayi sektörüne ağırlık verilmiş ve sanayi sektöründeki gelişmenin de, teknolojinin gerekli olduğu ve teknoloji transferinin de yabancı sermaye kanalıyla geleceği gerçeği kabul edilmiştir.

1954-1980 döneminde yabancı sermaye konusunda yeterli düzenlemelerin gerçekleştirilememesi, yabancı sermayeli şirketlerin devletle olan ilişkileri konusunda şikayetlere neden olmuştur¹¹⁷. Bu şikayetlerin başında, yabancı sermayeli şirketlerin kuruluş taleplerinin yetkili mercilerce onaylanmasının, bir yıl gibi, uzunca bir süreye bağlanmasıdır. Uygulamada yabancı sermayeli şirketin projesinin onaylanması ile uygulamaya konması arasında ortalama iki yıl geçmekte idi. Yatırım dönemlerinin bu şekilde uzaması, yatırımcı açısından pek çok zorluğu beraberinde getiriyordu. Başka bir şikayet konusu da, yabancı sermayeli şirketlerin sermaye paylarının azaltılması konusunda söz konusu olan baskılardır. Bu baskılar, özellikle şirketlerdeki yabancı sermaye payının yüzde 50'den fazla olduğu durumlarda söz konusu olmuştur.

Diğer bir şikayet konusu da, yabancı sermayeli şirketlerin 6224 sayılı Yasaya aykırı olarak yetkililer tarafından faaliyet alanlarının kısıtlanabilmesidir. Nitekim bu şirketlerin transfer edilebilir karları Merkez Bankasında bloke edilmiş ve özellikle montaj sanayi kapsamına giren ve özel bir statüye sahip olan yabancı sermayeli şirketler, yerli girdilerin arttırılması yönünde Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı tarafından çelişkili taleplerle karşı karşıya kalmışlardır.

1955–1980 yılları arasında uygulanan ithal ikamesine dayalı sanayileşme politikalarında, kaynak tahsisinde etkinlik ilkesi önemsenmemiş; dış ticaret rejimi, korumacılığa yönelik bir biçimde uygulanmış ve bunun sonucunda da, dış rekabetten korkusu olmayan bir sanayi sektörü ortaya çıkmıştır. Sonuçta, imalat sanayinde maliyetler ve rantlar daha da yükselmiştir. Enflasyonist para politikaları iç talebi körüklediğinden, ihracat hiçbir zaman imalat sanayi için cazip bir alternatif olmamıştır. Türk parasının değerinin gerçek değerinin üstünde tutulması da, ihracatı önemli ölçüde baltalamıştır. Bu dönemde yabancı sermayeli firmaların uluslararası piyasalardan kredi alması teşvik edilmemiştir. Ülkedeki sermaye piyasasının yeterince

---

¹¹⁷Alpar, a.g.e., s:80.

gelişmemiş olması, yabancı sermayeli firmaları ticari banka sistemine başvuramaya zorlamış; bu da, sermaye üzerinde belirli bir baskıya yol açmıştır.

Gerek ülkemizin ihtiyaçları, gerekse işletilmeye hazır yeraltı ve yerüstü kaynakları ve ekonomik potansiyeli göz önüne alındığında yabancı sermaye girişlerinin diğer ülkelere nazaran son derece yetersiz düzeyde olduğu görülmektedir. Liberal bir nitelik taşıyan 6224 sayılı yasaya rağmen yeterli miktarda yabancı sermaye çekilememiştir. Burada yasanın yetersizliğinden daha çok, uygulamanın yetersiz kalması, siyasal istikrarsızlık ve ekonomi politikalarında gözlemlenen belirsizlikler rol oynamıştır.

Ayrıca, bürokrasi ve karar mekanizmalarının yavaş işlemesi, ülkeyi dışa bağımlı halden kurtarma veya muhtemel bir ekonomik kapitülasyondan koruma düşüncesi¹¹⁸, yabancı sermayeye karşı duyulan kuşku ve genel isteksizlik, gelen yabancı sermayenin ülkenin iktisadi çıkarlarına yararlı olup olmadığı konusunda tam bir değerlendirilmenin yapılmaması ve yabancı sermayeye karşı oluşan yanlış tavır ve karar ve uygulamalarda ortaya çıkan istikrarsız tavırlar ve inceleme ve izinlerin çok uzun sürmesi böylece izin sürecinin sonuçlandırılmaması yabancı sermaye girişlerini engelleyen ve sınırlayan başlıca nedenlerdir.

B- 1980 Sonrası Yabancı Sermaye Girişleri

1970'li yıllardan itibaren uluslararası piyasalardaki değişim, uluslararası yatırımlarda da kendisini göstermiş; özellikle 1970'li yıllarda çıkan petrol krizleri ve teknoloji alanındaki gelişmeler, uluslararası ekonomik yapının yeniden şekillenmesine neden olmuştur. Bu gelişmeler, uluslararası yatırımlarda değişim sürecini başlatmış; bu etkiler Türkiye ekonomisinde de kendini göstermiştir.

1970'li yıllardan itibaren ekonomide oluşan yapısal bozukluklar hem fiyat istikrarının bozulmasına, hem de yıllık büyüme oranının düşmesine neden olmuş, 1979 yılında yıllık büyüme oranı %1'e kadar düşmüştür. Bu gelişmeler karşısında özellikle ödemeler dengesi açığını kapatmak ve enflasyonla mücadele etmek için, geçmişteki

---

¹¹⁸ E. Karakoyunlu, *Türkiye'de Yabancı Sermaye Yatırımları ve Yabancı Sermaye Dairesinin 1980 Faaliyet Sonuçları*, SPK Yayınları, İstanbul 1981, s:8.

ie yönelik sanayileŖme stratejisinden farklı olarak, piyasa ekonomisi modelini geliŖtirecek ve devlet müdahalelerini minimuma indirecek bir liberalleŖme politikasının temeli olan 24 Ocak 1980 İstikrar Kararları uygulamaya konulmuŖtur.

Bu kararlar, iktisat politikasının yeniden Ŗekillenmesinde önemli bir dönüm noktası oluŖturmuŖtur. Alınan bu Kararlar; ithal ikamesine dayalı büyüme stratejilerinden vazgeçilerek, ihracata dönük büyüme modeline geiŖ aŖamasının bir baŖlangıcı olmuŖtur. Kararların uygulamaya konulmasından sonra, daha önce uygulanan politikalardan vazgeçilerek, yabancı sermayeye karŖı olan olumsuz tutum bir kenara bırakılmıŖ ve yabancı sermaye yatırımları sayesinde ülkemizdeki sermaye açığının kapatılabileceği fikri benimsenmiŖtir.

1- Yabancı Sermaye Yatırımlarına İliŖkin Yasal Düzenlemeler

Bu konuda yabancı sermaye yatırımlarına iliŖkin yasal düzenlemeler, altı baŖlık altında ele alınmıŖtır.

a- 08/168 ‘Nolu Yabancı Sermaye ereve Kararnamesi

Daha önceden de belirtildiği gibi 1954 yılında yürürlüğe konulan ve son derece liberal bir özellik taŖıyan 6224 sayılı Yabancı Sermaye TeŖvik Yasası ilk ve önemli yasal düzenleme olmakla birlikte yabancı sermaye giriŖleri çok dŖk düzeyde kalmıŖtır. Yabancı sermaye sorunlarının çözülmesi ve yatırımlarda karar ve uygulamalara yön vermek amacıyla 8/168 sayılı Yabancı Sermaye ereve Kanunu, 25.01.1980 yılında Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe konulmuŖtur.

Orta ve uzun vadede Türkiye ekonomisine önemli katkılar sağlayacağı dŖnlen, yabancı sermayenin giriŖinin arttırılmasına yönelik 1980 İstikrar Programında yer alan özendirici politikalar, bu programın temel hedeflerinden birini oluŖturmaktadır. 24 Ocak 1980 ekonomik istikrar kararları ile ve 8/168 sayılı Yabancı Sermaye ereve Kararnamesi düzenlemesi ile ülkemizde yabancı sermaye giriŖi teŖvik edilmiŖ, bu tarihten itibaren yabancı sermaye yatırımlarında önemli artıŖlar olmuŖtur.

8/168 sayılı Yabancı Sermaye Çerçeve Kararnamesi, yabancı sermaye ile ilgili kararlar ve işlemleri hızlandırmak üzere, Maliye, Ticaret Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı ile DPT'nin yürütmüş olduğu hizmetleri bir arada toplamak amacıyla, Başbakanlığa bağlı Yabancı Sermaye Dairesi kurulmuş*; bu Daire yabancı sermaye politikasının uygulanmasında yetkili tek merci kılınmıştır. Bu Kararname, yabancı sermayenin Türkiye'ye çekilmesine ilişkin teşvik açısından önemli bir mevzuat değişikliği getirmiştir.

Yabancı Sermaye Dairesinin temel işlevi şöyle sıralanabilir:

- Yabancı yatırımcıların yatırım imkanlarını bulmasına yardımcı olmak.
- Yatırım uygulamalarını ve ihale izinlerini ve teşviklerini incelemek.
- Yabancı yatırım projelerinin uygulamasını denetlemek.

Kararnamenin birinci maddesinde, 6224 sayılı Yasanın birinci maddesinde belirtilen şartlarla (ülkenin ekonomik kalkınmasına yararlı olması, Türk özel sektörüne açık bir faaliyet alanında çalışması tekel veyahut özel bir imtiyaz ifade etmemesi) yatırım yapacak şirketlerin, bu Kararname hükümlerine göre değerlendirilmesi öngörülmüştür. Toplam sabit sermaye yatırımlarının 50 milyon doların altında ve yabancı sermaye iştirak oranı % 10-49 arasında olan kuruluşlar için izin verme yetkisi, doğrudan Yabancı Sermaye Dairesine verilmiştir.

Yabancı Sermaye Dairesi şu konulara sahip yabancı sermaye katılımlarını onaylayabilir¹¹⁹:

- “50 milyon dolar değerli sabit yatırım hacmine kadar sabit yatırım hacmini bulunduran yatırımlar.”¹²⁰
- Yabancı sermaye katılımı oranı %49'u aşmayacak ve %10'dan aşağıda da olmayacaktır.

---

* Yabancı Sermaye Dairesi (Foreign Capital Department): Bundan sonra yabancı sermaye ile ilgili işlemler bu Daire tarafından gerçekleştirilecektir. Bununla paralel olarak Yatırım Teşviki ve Uygulamaları Dairesi de, yerel yatırımların teşvik edilmesi için koordinasyon merkezi olarak DPT'de oluşturulmuştur. Bu Daire yabancı sermaye politikasının uygulanmasında tek merci olarak belirlenmiştir.

¹¹⁹ OECD, Foreign Investment In Turkey, Changing Condition Under The New Economics Program, OECD 1983, s:13.

¹²⁰ Önceki koşullarda

- Sabit yatırım için en düşük limit 2 milyon dolardı.
- Yabancı sermayenin en düşük hissesinin 1 milyon dolar 16 Mayıs 1980 tarihli 8/875 sayılı KHK

- İlaveten, Daireye Libya ve Körfez ülkelerinden gelecek yatırımların hacmine sınır koymama yetkisi verilmiştir”.

Bu faaliyet alanlarına dahil olmayan yabancı yatırımlar, Bakanlar Kurulunun vetosuna maruz kalacaktır. Genellikle bu, pratikte 50 milyondan fazla değere sahip yatırımların ve %49 katılım oranının yüksek sermaye katılımlarının daha uzun süren işlemlere tabi olacağını göstermektedir.

8/168 sayılı kararnamedeki diğer bir önemli yenilik, yatırım izniyle ilişkili ihracatla ilgili unsurlardır. Karşılaştırıldığında ihracatla ilgili unsurlar, çerçeve kararnamesinde kesin hedefler açısından belirtilmektedir. İhracat yükümlülükleri şöyledir¹²¹:

• Bütün çeşitlerdeki gıda ürünleri	%30
• Tekstil ve giyecek	%50
• Mobilya üretimi	%60
• Otobüsler	%40
• Ticari araçlar	%25
• Metal ürünleri	% 30 olarak belirlenmiştir.

6224 sayılı Yasanın geçerliliği korunmakla beraber, 8/168 sayılı Yabancı Sermaye Çerçeve Kararnamesi, bir mevzuat değişikliği olarak kabul edilebilir. Çünkü bu Kararname, gerçekte, hızlı, köklü ve akılcı çözümleri bünyesinde barındırmaktadır. Nitekim 1979 yılında ödemeler dengesine yansıyan net yabancı sermaye 75 milyon dolar iken 1980’de 18 milyon dolar olarak gerçekleşmiş ve 24 Ocak kararları ile girişlerde önemli artışlar kaydedilmiştir. Bu Kararnamenin temel amacı, bundan sonraki yabancı sermaye yatırımlarına ve faaliyetlerine daha olumlu ve liberal bir yön vermektir. Bu Kararnameye göre Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanununun ilk maddesinde, yatırımların ülke kalkınmasına yararlı olması, Türk özel sektörüne açık alanda çalışması, tekel ve özel ayrıcalık oluşturmaması şartıyla Türkiye’ye gelecek olan yabancı sermayenin bu Kararname hükümlerine göre değerlendirilmesi uygun görülür¹²².

¹²¹ OECD, a.g.e., s:13.

¹²² “8/168 Sayılı Yabancı Sermaye Çerçeve Kararnamesi”, *Resmi Gazete*, 25 Ocak 1980

b- 8/911 Sayılı Garantisiz Ticari Borçlanma: (GTB)

6224 Yasaya ek olarak, 29 Mayıs 1980'de çıkartılan 8/911 sayılı GTB, Türk Lirasına çevrilmiş döviz borçlarının gerçek alacaklılar tarafında ,yatırım ve kararnamede belirtilen amaçlar için hemen kullanılması mümkün kılınmıştır. Bu borçların sermaye artırım ve yeni yatırımlar için Yabancı Sermaye Dairesine bırakılmıştır. Bu Kararnamenin uygulama süresi, 30 Haziran 1982 tarihine kadar uzatılmıştır. Bu kararnamenin ticari borçların konsolidasyonunda ve yatırımların teşvikindeki önemi, belirtilen toplam 1.2 milyar dolarlık borcun büyük bir kısmının sermaye yatırımları için kullanılması gerçeği tarafından da gösterilmektedir. 1982 yılının ortasında geriye kalan borç miktarı Türkiye Merkez Bankası tarafından yaklaşık olarak tahmin edilmiştir. Kararnamenin kaldırılması, Türkiye'de yeni ekonomi politikasının önemli başarılarından biri olarak kabul edilmektedir.

c- Serbest Bölgelerin Örgütlenmesi ile ilgili Kararname

Yabancı sermaye girişini dolaylı olarak etkileyecek olan 3 Kasım 1983 yılında "Serbest Bölgelerin Örgütlenmesi ile ilgili Kararname", 2634 sayılı "Turizm Teşvik Yasası"nın yeniden düzenlemesi, 2172 sayılı Madenlerin Devletleştirilmesi ile ilgili Yasanın iptali ile Özelleştirme Yasası ve Sermaye Piyasası Yasası da yürürlüğe konulmuştur. Bu yasaların yürürlüğe konulması yabancı sermaye yatırımlarına, nispeten de olsa olumlu etkisi olmuştur.

14 Aralık 1983 yılından itibaren hükümetin başına gelen ANAP iktidarı döneminde yabancı sermaye yatırımları ile ilgili bir takım düzenlemelere gidilmiştir. Özal hükümeti döneminde yabancı sermaye ile ilgili yapılan bu düzenlemeler ¹²³ şöyle sıralanabilir:

- Türk Parasının Kıymetini Koruma Yasası hakkındaki 17 sayılı Karar kaldırılarak yerine, önce 28, daha sonra 30 sayılı Karar getirilmiş; mevzuatta basitleştirmeye gidilerek, hangi mevzuata göre gelirse gelsin yabancı sermaye konusunda ikili uygulamaya son verilerek, tüm yetkiler Yabancı Sermaye Başkanlığında birleştirilmiştir.

---

¹²³ Selamoğlu, a.g.e., s: 116.

- Kambiyo mevzuatındaki blokaj esası prensip olarak terk edilerek bundan böyle yabancı işletmelerin kar, temettü, tasfiye ve benzeri transfer taleplerinin yapılacak bir incelemeden sonra bekletilmeksizin yapılmasına karar verilmiştir.
- 28 sayılı Karara ek olarak çıkarılan 84/1 sayılı Tebliğ ile yabancı personel çalıştırma kısıtlaması da kaldırılmıştır.
- Yabancı sermayeli şirketlerin dışarıdan alacakları aynı ve nakdi dış kredilere Maliye Bakanlığı yerine Yabancı Sermaye Başkanlığı izin verecektir.
- Bugüne kadar 17 sayılı Kararname kapsamında yapılan bütün yatırımların da, yabancı sermaye ile ilgili yeni düzenlemelerdeki lehlerine olan hükümlerden yararlanmaları sağlanmıştır.
- Son düzenlemeler ve mevzuat değişiklikleri sayesinde yabancı sermaye; artık gümrük muafiyeti, yatırım indirimi, faiz farkı iadesi, inşaat vergisi muafiyeti, banka ve sigorta harçlarında muafiyet, kısa vadeli düşük faizli ihracat kredileri, döviz gelirlerini kullanma imkanı, geçici ithalat, ihracat dövizinin %25'ini dışarıda bırakmak gibi, yerli yatırımcılara sağlanan teşvik ve kolaylıklardan yararlanabilmektedir.
- Garantisiz Ticari Borçların yabancı sermayeye dönüştürülmesi mekanizmasına benzeyen aynı nitelikte bir başka düzenleme de Dövizle Çevrilebilir Türk Lirası Mevduat Hesapları ana para ve faizlerinin yabancı sermaye olarak kullanılmasına karar verilmesi olmuştur.

1984 yılında yapılan bir düzenleme ile salt ihracat, ithalat ve benzeri konularda faaliyette bulunacak şirketlerin kuruluşu, 6224 sayılı Yasa ve bu Yasaya ilişkin 8/168 sayılı Kararname kapsamına alınmıştır. Yine 1984 yılında devletin kendi başına yapamadığı bir takım yatırımları yabancılar tarafından oluşturulacak konsorsiyum ve ilgili kamu kuruluşunun ortaklığı ile kurulacak bir şirket tarafından gerçekleştirilebilecek düzenleme yapılarak, “Yap-İşlet-Devret” modeli geliştirilmiş fakat bu model istenilen düzeyde pek gerçekleşmemiştir.

1985 yılında banka mevzuatı ile ilgili olarak yapılan değişiklik ile, faiz yerine kar payı veren Finans Kurumlarının ülkemize gelmesi için ortam sağlanmıştır. Ayrıca 1985 yılında yabancı ortak kar payı üzerinden alınan ek %20 Stopaj Vergisi uygulamasından vazgeçilmiştir. Yabancı sermayenin faaliyette bulunabileceği alanlar, ihracat koşulu, azami ve asgari iştirak payı gibi hususlarda kısıtlayıcı hükümler getiren 8/168 sayılı Kararname, 12.02.1986 tarih ve 86/60353 sayılı Kararname ile hükümsüz kılınmıştır. Bu Kararname ile 50 milyon dolar olan aşan üst sınır kaldırılmış fakat bu tutarı aşan yatırımlara DPT'nin incelemesinden sonra Bakanlar Kurulu kararı ile verilmesi kararlaştırılmıştır. Daha sonra bu üst sınır, 150 milyon dolara çıkarılmıştır.

Başlangıcı 1954'e kadar uzanan liberal düzenlemelere rağmen, dolayı yabancı sermaye konusunda çok önemli gelişmeler sağlanamamıştır. Özellikle yönetim tarafından mevzuatın kısıtlayıcı uygulanması ve bürokratik prosedürler, 1970'li yıllarda yabancı sermaye yatırımlarının düşük seviyede gerçekleşmesine neden olmuştur.

**Tablo 26. Türkiye'de Yabancı Sermaye Yatırımı
(6224 Sayılı Kanun Altında)**

Dönem	Yabancı Sermaye Miktarı (milyon ABD doları)	
	Gösterilen Dönemde	Kümülatif Toplam
1960'a kadar	17.3	17.3
1961-1975	187.4	204.7
1976-1979	23.4	228.1
1980	97.0	325.1
1981	337.5	662.6

Kaynak: DPT, "6224 Sayılı Kanuna Göre Türkiye'de Yabancı Sermaye" Yabancı Sermaye Başkanlığı, Ankara 1983.

6224 sayılı Yabancı Sermaye Kanunu altında 1960 yılına kadar gelen yabancı sermaye tutarı 17,3 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. 1961-1975 yılları arasında yabancı sermaye miktarı ise, 187,4 milyon dolar olarak gerçekleştirmiştir. 1976-1979 yıllarında ise, yabancı sermaye tutarı 23,4 milyon dolar seviyesindedir. 1976-1979 yılları arasında yabancı sermaye yatırımlarının bu derece düşük olmasının en önemli nedeni, dünyada yaşanan petrol krizleridir. 1960 yılından 1981 yılına kadar geçen süre

içerisinde kümülatif olarak 662,6 milyon dolar yabancı sermaye girişi olmuştur. Yabancı sermaye yatırımları, özellikle 1980 Ekonomik İstikrar Programının uygulamaya konulmasıyla önemli bir gelişme göstermiştir. Nitekim 1981 yılında yabancı sermaye girişi, 1970 yılı rakamına (97.0) göre yaklaşık üç kat artarak 337.5 milyon dolara ulaşmıştır.

d- Yabancı Sermaye Çerçeve Kararı Hakkında 1 Sayılı Tebliğ

1986 tarihinde “Yabancı Sermaye Çerçeve Kararı Hakkında 1 Sayılı Tebliğ” 25.05.1986 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Bu Tebliğe göre (13.05.1990 tarih ve 90/473 sayılı Karar ile yapılan değişiklikle) Müsteşarlıkça incelenerek Bakanlar Kurulu’nun onayına sunulacak toplam yabancı sermaye tutarı, 50 milyon dolardan 150 milyon dolara yükselmiştir. İki yıl sonra 1987 yılında çıkarılan “Sigortacılık Kanunu” ile yabancıların bu alanda yatırım yapması için imkan sağlamıştır. Aynı yıl, yatırım indirimi dar mükellef kuruluşların yabancı ortak payına da uygulamaya başlamıştır.

Bu karar çerçevesinde yabancı sermaye kapsamı şöyle belirtilmiştir¹²⁴:

- T.C. Merkez Bankasında alım satımı yapılan konvertibl döviz ve efektif cinsinden nakdi sermaye,
- Kararın 5. maddesinde belirtilen değer,
- Makine, teçhizat vb. mallar ve Müsteşarlığın kabul ettiği sair lüzumlu malları,
- Yurt dışında yerleşik kişi ve kuruluşların, kambiyo mevzuatı çerçevesinde doğan her türlü mevcut ve alacaklarından, Hazine Müsteşarlığının sermaye payı olarak kabul edilecek tutarlar,
- Patent ve ticari marka gibi fikri haklardan Müsteşarlıkça kabul edilenler.

Yabancı sermaye tutarı 50 milyon doları aşan yatırım ve iştiraklere izin vermeye ve teşviklerde yararlanmaya DPT yetkili kılınmıştır. Bu miktar için inceleme

---

¹²⁴ TOBB, 1990 *İktisat Rapor*, Ankara 1990, s:308-309.

DPT tarafından yapılacak, izin ise Bakanlar Kurulu tarafından verilecektir. Ayrıca Türk Parasının Kıymetini Koruma Yasasına göre yayınlanan 28 ve 30 sayılı Kararına göre faaliyet gösteren kuruluşlar da bu düzenleme kapsamına alınmıştır¹²⁵.

Daha sonra Yabancı Sermaye Çerçeve Kararı 92/2789 sayılı Kararname ile değiştirilmiş ve bu Karar çerçevesinde, Türkiye’de yerleşik kişi ve kuruluşların, yurtdışında irtibat bürosu ve şube açmak, şirket kurmak veya ticari bir ortaklığa katılmak için yurtdışına ihraç edecekleri sermaye izinlerini konu alan 5. maddede yer almaktadır.

1992 tarih ve 21177 Sayılı Resmi Gazetede yayımlanan 92/2789 Sayılı Yabancı Sermaye Çerçeve Kararı ile idari yapılanmadaki değişiklikler paralelinde, Yabancı Sermaye Dairesi, Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığına bağlı “Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü” olarak yeniden düzenlenmiştir. Türkiye’de yabancı sermaye ihracı ile ilgili promosyon, izin, tescil, yatırım teşvik araçlarından yararlanma ile ilgili işlemler “Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü”ne yetki verilmiştir.

27.04.1995 tarih ve 4105 Sayılı Kanun’la 6224 Sayılı Kanunun 1. maddesinin birinci fıkrasına “Ancak Türkiye’ye ithal edilecek yabancı sermaye, ülke çapında tek el teşkil edecek faaliyette bulunan kuruluşlarda çoğunluk hissesine sahip olamaz” ifadesi eklenmiştir¹²⁶.

e- 95/6990 sayılı Yabancı Sermaye Çerçeve Kararı

Yabancı sermaye rejiminde önemli değişiklikler getiren 95/6990 sayılı Yabancı Sermaye Çerçeve Kararı, 7.6.1995 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Bu Kararla, Türkiye’nin yabancı sermaye rejimi, daha da liberal hale getirilmiş ve bürokratik formaliteler azaltılmıştır. Bu Kararın amacı, kısaca Türkiye’ye gelecek sermayenin teşvikine ilişkin esasları tespit etmektedir¹²⁷.

24.08.1995 yılında Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe konulan 95/6990 sayılı “Yabancı Sermaye Çerçeve Kararı” ile, Türk yabancı sermaye rejimi dünyanın en serbest sistemlerinden biri haline gelmiş ve doğrudan yabancı sermaye

¹²⁵ DPT, *Yabancı Sermaye Mevzuatı ve Yapılabilirlik Raporu Esasları*, Ankara 1991, s:7-9.

¹²⁶ 2 Mayıs 1995 Tarih ve 22275 Sayılı *Resmi Gazete*, s:1.

¹²⁷ Erol İyiboçkurt, *Uluslararası İktisat*, Ezgi Kitapevi Yayınları, 2001 Bursa, s:531.

yatırımlarının önündeki bürokratik engeller önemli ölçüde azaltılmıştır. Bu çerçevede kararlarının ana hatları şöyle sıralanabilir¹²⁸:

- Yabancı ortak iştirak nispetinde hiçbir sınırlama yoktur.
- Yabancılar Türk yatırımcılara tanınan bütün sektörlerde faaliyette bulunabilirler.
- Kar payı, royalti, tasfiye payı, vb.nin serbestçe transferi garanti altına alınmıştır.
- Asgari 50 bin dolar olmak kaydı ile sermaye miktarına bakılmaksızın tüm yabancı sermaye başvuruları, Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü tarafından değerlendirilir.
- Lisans, know-how, teknik yardım ve yönetim anlaşmalarının onay mecburiyeti kaldırılmıştır.
- Yabancı sermaye olarak getirilen dövizlerin TL'ye çevrilme zorunluluğu yoktur.
- Türk Ticaret Kanunu'na göre kurulan ve tescil edilen yabancı sermayeli şirketlerle şubeler, Türk şirketi ve şubesi sayılır.

f- 4875 Sayılı Doğrudan Yabancı Yatırımlar Yasası

6224 sayılı Yasanın yürürlüğe girdiği tarihten bu yana yapılan düzenlemelerin doğrudan doğruya yatırımlara ilişkin olarak ortaya çıkan kavram ve uygulama farklılıklarını karşılamadaki ve yatırımcıların haklarını uluslararası standartlarda korumadaki eksikliği, yeni düzenlemelere gidilmesi gerektiğini yaratmıştır. Yasanın isminde "Teşvik" ibaresinin yer almasının nedeni, o yıllar için teşvik unsuru olarak kabul edilebilecek kar transferi ve eşit muamele gibi hususları içermesi idi. Ancak Yasanın yürürlükte kaldığı yaklaşık yarım asırlık zaman dilimi içerisinde, ekonomik hayatta yaşanan gelişmeler ve ilgili mevzuatta yapılan değişiklikler, söz konusu

---

¹²⁸R. Denemeç, *Yabancı Sermaye Yatırımlarını Belirleyen Faktörler ve Türkiye Örneği Belirleyen Faktörler ve Türkiye Örneği*, DPT Müsteşarlığı Ekonomik Modeller ve Stratejik Araştırmalar Genel Müdürlüğü Ekonomik İlişkiler Daire Başkanlığı, Yayınlanmamış Uzmanlık Tezi, Ankara 1996, s:13,14.

hususların teşvik aracı yerine, genel kabul görmüş uluslararası yatırım ilkelerine dönüşmesine neden olmuştur. Bu nedenle uluslararası tanımlamalara da uygun olarak yeni yasanın ismi “Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanunu” olarak belirlenmiştir¹²⁹. Bu Yasa 17 Haziran 2003 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Böylece 1954 yılından beri yürürlükte olan Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu yerini 4875 sayılı Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlar Yasasına bırakmıştır.

Bu Yasa ile getirilen önemli değişiklikler şöyle sıralanabilir:

- Yabancı sermayeli olarak kurulacak şirketlerin şirket kuruluşu için Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğünden almak zorunda oldukları ön izin kaldırılmıştır. Böylece kuruluş işlemi, tamamen yerli sermayeli şirketlerde olduğu gibi gerçekleştirilecektir.
- 6224 sayılı Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu ile 1954 yılında öngörüş bulunan “milli muamele” esasına bu kanunda da yer verilerek, ülkemizde yabancı yatırımcıların yerli yatırımcılarla eşit hak ve yükümlülüklerle tabi olmalarının esas olduğu, bu ilke uygulamasından ancak aksine bir kanun hükmünün varlığı halinde ve söz konusu hükümde yer alan esaslar çerçevesinde ayrılacağı hususu belirtilmiştir
- Kamulaştırmaya ilişkin olarak Anayasa ve Kamulaştırma Kanununda yer alan ilkelerin, ikili yatırım anlaşmalarımız ve diğer uluslararası anlaşma metinlerinde yer aldığı şekliyle düzenlenmesi sağlanmış, kamulaştırmanın anılan mevzuatlarda belirtilen koşullar yerine getirilmeksizin gerçekleştirilemeyeceği ifade edilmiştir.
- Kanunda yabancı yatırımcıların Türkiye’deki faaliyet ve işlemlerinden doğan net kar, temettü, satış, tasfiye ve tazminat bedellerinin, lisans, yönetim ve benzeri anlaşmalar karşılığında ödenecek meblağlar ile dış kredi ana para ve faiz ödemelerinin, bankalar veya özel finans kurumları aracılığıyla yurt dışına serbestçe transfer edilebileceği hükmü açıkça ifade edilmiştir.

---

¹²⁹ “Yeni Doğrudan Yabancı Sermaye Kanunu Hakkında”, <http://www.hazine.gov.tr>. (03.05.2003),

- Türkiye’de Türk hukukuna uygun olarak kurulan ve idare merkezinin Türkiye’de bulunduğu, yabancı yatırımcıların ortaklığıyla kurulan yada iştirak edilen şirketler, Türk şirketi sayılmaktadır. Bu şekilde Türk tüzel kişiliği kazanmış bulunan şirketlerin gayrimenkul edinimine ilişkin olarak, Köy Kanunu ve Tapu Kanunu’nda herhangi bir kısıtlama bulunmaması nedeniyle, söz konusu şirketlerin gayrimenkul edinimi serbestisinin Kanunda yer alması amaçlanmıştır.
- Yabancılık unsuru taşıyan uyuşmazlıkların çözümlenmesinde milletlerarası tahkime başvurmanın usul ve esasları, 4686 sayılı Milletlerarası Tahkim Kanunu ile düzenlenmiştir. Bu çözüm yoluna, ev sahibi ülke mahkemelerinin yanı sıra, arabuluculuk ve uzlaşma gibi diğer uyuşmazlık çözüm yollarına başvurma olanakları ile birlikte kanunda yer verilmesiyle yabancı yatırımcıların uyuşmazlıkların çözümüne ilişkin tereddütlerinin ortadan kaldırılması amaçlanmıştır.
- Yabancı yatırımcılar açısından önemi dikkate alınarak, çalışma izni bakımından çalışma mevzuatına tabi olan yabancı personelin istihdamı konusuna, doğrudan yatırım kanununda yer verilmiştir¹³⁰.

4875 sayılı Yasayla Hazine Müsteşarlığı'nın yetkisi de yeniden düzenlenmiştir. Şöyle ki; yıllık plan ve program hedeflerini, ülkenin genel ekonomik durumunu ve dünyadaki yatırım eğilimleri ile ilgili kamu kurum ve kuruluşları ile özel sektör meslek kuruluşlarının görüşlerini dikkate alarak, yabancı yatırımlar konusunda yatırım önceliklerini ve tanıtım politikalarını oluşturma görevi, bu Yasa ile Hazine Müsteşarlığı'na verilmiştir. Yabancı yatırımlarla ilgili olarak izin/onay prosedürünün kaldırılmış olması nedeniyle, anılan görevin yerine getirilmesi, yatırımlar hakkındaki istatistiki bilgilerin kamu kurum ve kuruluşları ile meslek kuruluşlarından edinilmesini gerekli kılmaktadır. Bu amaçla Müsteşarlık, ilgili birimlerden yatırımla ilgili bilgi istemeye yetkili kılınmıştır¹³¹.

¹³⁰ “Yeni Doğrudan Yabancı Sermaye Kanununun Hakkında”, <http://www.hazine.gov.tr>. (03.05.2003).

¹³¹ “Yeni Doğrudan Yabancı Sermaye Kanununun Hakkında”, <http://www.hazine.gov.tr>, (03.05.2003).

1980 yılından sonra yapılan değişikliklere yabancı sermaye ile ilgili ön yargılar önemli ölçüde ortadan kalmıştır. İç politik istikrarın sağlanması, ekonomik krizle başa çıkmada sağlanan gelişmeler ve bu gelişmelere paralel olarak ekonomik reformlara devam edilmesi, yabancı yatırımcıların güvenini artırmıştır. Bu süreçte önemli bir gelişme de yatırımlarla ilgili yasal düzenlemeleri ve idari prosedürleri daha şeffaf ve az komplike yapmaya yönelik sorumlu Türk otoritelerinin çabaları olmuştur.

1980 kararlarında öncelikli olarak “sanayileşme sürecinde yabancı sermayeye ihtiyaç duyulmaktadır” fikri benimsenmiştir. Bu amaçla da, geçmiş dönemlerde uygulanan politikaların daha çok geliştirilmesi ve böylece bu yeni ekonomik politika çerçevesinde ekonomik büyümeye katkısının artırılmasının mümkün olacağı belirtilmiştir. Ayrıca, Yabancı Sermaye Teşvik Dairesi kurularak yabancı sermayenin girişini özendirecek önlemler alınmıştır. Türkiye’ye çekilmesine ilişkin teşvik açısından önemli bir mevzuat değişikliği getirmiştir. Yabancı Sermaye Dairesinin temel işlevleri, yabancı yatırımcıların yatırım imkânlarını bulmasına yardımcı olmak, yatırım uygulamalarını ve ihale izinlerini ve teşviklerini incelemek ve yabancı yatırım projelerinin uygulamasını denetlemektir.

1980 yılında yabancı sermayenin girişine ilişkin yapılan mevzuatta değişiklikler yapılmış ve bu değişikliklere paralel olarak ta, 57 ülke¹³² ile “Yatırımın Karşılıklı Teşviki ve Korunması Anlaşması” imzalanmış, bu anlaşmaların otuz altısı yürürlüğe girmiştir. Anlaşma yapılan başlıca ülkeler; Almanya, ABD, Avusturya, Arnavutluk, Bangladeş, Rusya, Belçika, Bulgaristan, Çin, Danimarka, Endonezya, Estonya, G. Kore, Gürcistan, Hırvatistan, Hollanda, İngiltere, İspanya, İsrail, İsveç, Japonya, Kazakistan, Kırgızistan, Kuveyt, Lüksemburg, Macaristan, Moldavya, Özbekistan, Pakistan, Polonya, Romanya, Tacikistan, Tunus, Türkmenistan ve Ukrayna’dır. Buna ilaveten, 42 ülke ile “Çifte Vergilendirmeyi Önleme Anlaşması” yürürlüğe konmuştur.

---

¹³² DPT, *Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları Özel İhtisas Raporu 8. Beş Yıllık Kalkınma Planı*, Ankara 2000, s:9.

2- Yabancı Sermaye Girişlerinde 1980'den Sonraki Gelişmeler

Buraya kadar yapılan açıklamalar göstermiştir ki yabancı sermaye girişinde önemli gelişmeler 1980'den bu yana gerçekleşmiştir. Bu gelişmeler önce sayısal olarak, sonra da bu gelişmelerin genel bir değerlendirilmesi yapılmıştır.

a- 1980'den Sonraki Gelişmelerin Genel Değerlendirmesi

1980 sonrası uygulamaya konulan kararlarla başlatılan ve fiyat mekanizmasına dönüşte dış ticaret liberizasyonuna dayanan yeni dönemde yabancı sermaye konusunda liberalleşmeye gidilmiştir. Alınan bu önlemler sonucu, ülkemize gelen yabancı sermaye yatırımları bir önceki yıla göre artış kaydedilmiştir. Bu olumlu gelişmelere rağmen ülkemiz dünya yabancı sermaye yatırımlarından almış olduğu pay oldukça düşük seviyede kalmıştır.

1980 yılında başlayan sanayileşmede dışa açılma politikası sonucu, yabancı sermaye ile ilgili çok önemli düzenlemeler yapılmıştır. Ülkemizde yabancı sermayeye ilişkin kabul edilen ilk yasal düzenleme, 1954 yılında çıkarılan 6224 Sayılı Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunudur. O dönemlerde yaşanan siyasal ve ekonomik istikrarsızlıklar ve uygun iktisat politikalarının oluşturulamaması, 1980 yılına kadar geçen zamanda yabancı sermaye yatırımlarından beklenen gelişmeleri sağlayamamıştır. Ekonominin daralma konjektüründe (resesyon) olması ve bu daralmadan kurtulmak amacıyla uygulamaya konulan 24 Ocak İstikrar Programı, ekonomik büyümenin sağlanmasında dış kaynakların gerekliliği fikrine öncelik vermiş ve bu gerekliliğin kaynağında, yabancı sermaye yatırımları olduğu gerçeğini ortaya koymuştur.

24 Ocak 1980'de uygulamaya konulan İstikrar Programı ve ekonomide alınan bir takım yapısal kararlar, ekonomiyi piyasa kurallarına göre yeniden örgütlenme amacı taşımaktaydı. Alınan bu kararlar sonucunda yabancı sermaye yatırımları; doktrinler ve politik bir yaklaşım yerine, objektif olarak, akılcı ve ekonomik yönden ele alınmış ve

değerlendirilmiştir. Yabancı sermaye, teknoloji ve sermaye birikimi sıkıntısı çeken bir ülke için yararlanılması gereken bir kaynak olarak kabul edilmiştir¹³³.

Yabancı sermayeye karşı, II Dünya Savaşı sonrasında oluşan olumsuz tavır 1980’li yıllarda alınan tedbirlerle ortadan kalkmış, ülkeler yaşadıkları borç krizinin etkisiyle dış piyasalardan borçlanmaktansa, yabancı sermaye yatırımlarına yönelmiştir. 1980 yılında Yabancı Sermaye Teşvik Dairesi 97 milyon dolar değerinde yabancı sermaye yatırımına izin vermiştir. 1981 yılına gelindiğinde ülkemizde faaliyette bulunan yabancı sermayeli firmaların hemen hemen tamamı, sermaye artırımına gitmişler ve 104 yabancı sermayeli firma 338 milyon dolarlık yatırım için izin almıştır¹³⁴.

Ayrıca Türkiye, 1987 yılında 3453 sayılı Yasayla yatırımların ticari olmayan risklere karşı korunması amacı ile faaliyet gösteren, Dünya Bankasının yan kuruluşu olan MIGA (Multinational Investment Guarantee Agency; Çok Taraflı Yatırım Garanti Anlaşması) sözleşmesine taraf olmuştur¹³⁵. (Batur, 1994:41). Yine 1988 yılında 3460 sayılı Yasayla Dünya Bankası bünyesindeki ICSID (International Center for the Settlement of Investment Department; Yatırım Anlaşmalarının Çözümü İçin Uluslararası Merkez) yürürlüğe girmiştir¹³⁶. Bunlara ilaveten Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı Kodları (OECD Codes) olan, sermaye hareketlerin ve görünmeyen işlemlerin serbestleştirilmesi konularında uluslararası yükümlülüklerle taraf olunmuştur¹³⁷.

1990-1994 yılları arasında uygulamaya konulan Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planında geleceğe dönük olarak yabancı sermaye konusunda bir takım politikalar benimsenmiştir. Bu politikalar şöyle sıralanabilir¹³⁸:

---

¹³³ E. Karakoyunlu, “Yabancı Sermayenin Bu Güncü Durumu ve Gelişimi”, *Vergi Dünyası Dergisi*, İstanbul 1983, s:30.

¹³⁴ YASED, “Türkiye’de Yabancı Sermaye Yatırımı, Yeni Ekonomik Program Çerçevesinde Değişen Koşullar”, *ISOLAN Tarafında OECD İçin Hazırlanmış Olan Rapor*, Haziran 1983, s:5.

¹³⁵ E. Batur, *Yurt Dışı Sermaye Yatırımları ve Yabancı Sermayeden Türkiye Ekonomisinin Beklentileri, Politika Tedbirleri ve Günümüzdeki Konum*, Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı Yayınlanmamış Uzmanlık Tezi, Ankara 1994, s:41.

¹³⁶ İTO, *Sorularla Yabancı Sermaye*, İstanbul Ticaret Odası, Yayın No: 1998/6, İstanbul 1998, s:23.

¹³⁷ Denemeç, a.g.e, s:14,

¹³⁸ DPT, *Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı, 1990-1994*, Ankara 1989, s:30.

- Yabancı sermaye konusunda mevcut liberal politikaların uygulanmasına devam edilecektir.
- Yabancı sermayenin menkul kıymetler yatırımının teşvik ve temini yönündeki düzenlemelere devam edilecektir.
- Yabancı sermaye mevzuatı, genişletilerek güncellenme yoluna gidilecektir.
- Yatırım imkanlarının yurtdışında artırılması için tanıtım çalışmalarına ağırlık verilecektir.
- Patent haklarının korunmasına ilişkin mevzuatta, yabancı sermayeyi teşvik edici yönde gerekli düzenlemeler yapılacaktır.
- Yabancı yatırımları arttırmak amacıyla özelleştirme ve serbest bölge uygulamalarına devam edilecektir.
- Önemli alt yapı projelerini gerçekleştirmek üzere uygun finansman modeli (Yap-İşlet-Devret) kapsamında yabancı sermayeden azami ölçüde yararlanılacaktır. Şeklinde sıralanabilir.

Yabancı sermaye yatırımlarının etkisi bakımından ortaya çıkan önemli bir gelişmede, 6 Mart Belgesi olarak da bilinen Türkiye'nin Avrupa ile bütünleşme sürecinde kabul ettiği Gümrük Birliğidir. Gümrük Birliği ile ortaya çıkacak yeni ekonomik gelişmelerin etkisi yabancı sermaye yatırımlarında da kendini göstermiştir. 6 Mart öncesinde, Türkiye'nin hangi blokta olduğu sorusu ile bir "kimlik bunalımı" ile karşı karşıyaydı. 6 Mart Belgesi Türkiye'nin Avrupa'nın ticari bloğu içerisinde yer alan bir ülke olduğu yönünde düşünceleri pekiştirmiştir. Gümrük birliği ile birlikte dış ticaret işlemlerinde ortak normların uygulamaya konulması, yabancı yatırımcıların fon uygulamalarında karşılaştıkları sorunları önemli ölçüde ortadan kaldırarak, doğrudan yabancı yatırımları teşvik etmiştir. Avrupa Birliğine tam üyeliğin gerçekleşmesi durumunda AB firmaları ile ortaklıklar artacak ve yeni yatırım imkânları sağlanabilecektir.

İspanya, Portekiz ve Yunanistan'ın üyelik süreci boyunca doğrudan yabancı sermaye yatırımı çekme konusunda gösterdikleri performans göz önüne alındığında,

Gümrük Birliği ülkemiz açısından umut verici bir gelişmedir. 1981–1985, 1986–1994 dönemleri yıllık ortalama doğrudan yabancı sermaye yatırımı girişleri kıyaslandığında, Portekiz’de 8, İspanya’da 4 ve Yunanistan’da 2 kat artış gözlenmiştir ¹³⁹.

13 Ağustos 1999 tarihinde mevcut olan hükümet Anayasa değişikliğine giderek, yabancı sermayenin Türkiye’ye gelmesi konusunda çekingen davranıldığını belirterek, “tahkim”i kabul etmiştir. Bu Anayasa değişikliği, yabancı sermaye yatırımlarından doğan hukuksal uyumsuzlukların, ülke yargı organları yerine, iki tarafça belirlenen bir hakem kurulu ile çözümlenebilmesine imkan sağlamıştır.

b- 1980 Sonrası Yabancı Sermaye Yatırımlarındaki Sayısal Gelişmeler

1980 yılından sonra yabancı sermaye girişlerinde önemli gelişmeler olmuştur. Bu gelişmeler aşağıdaki Tabloda toplu olarak gösterilmiştir.

Tablo 27. Türkiye’de Yıllara Göre Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları (1980-1990)

Yıllar	İzin Verilen Yab. Sermaye (Milyon \$)	Yatırım Belg. Top. Yat. Tut. (Milyon \$)	Firma Sayısı (*)	Firmaların Topl. Serm. (Milyar TL)	Fiili Giriş (Milyon \$)
1980	97,00	76,87	78	28,39	35
1981	337,51	72,16	109	47,4	141
1982	167,00	218,14	147	100,196	103
1983	102,74	199,22	166	147,109	87
1984	271,36	312,28	235	254,775	162
1985	234,49	1,168,16	408	464,981	158
1986	364,00	3,099,74	619	707,164	170
1987	655,24	3,179,53	836	960,035	239
1988	820,52	5,467,27	1,172	1,597,103	488
1989	1,511,94	9,507,35	1,525	4,847,832	855
1990	1,861,16	18,249,28	1,836	7,943,775	1,005

(*) Birikimli

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü Yabancı Sermaye Raporu 2002.

Tablo 27 incelendiğinde, 1980 yılında 24 Ocak kararlarından sonra, liberalizasyon politikalarıyla birlikte, yatırımlar artmaya başlamıştır. Bu artış, 80’li

¹³⁹ Denemiş, a.g.e., s:18.

yılların ikinci yarısına rastlamaktadır. Fiili girişler, 1987 yılında ilk kez bir yılda 200 milyon dolarlık rakamı aşarak önemli bir aşama kaydetmiş, daha sonra 1988 ve 1990 yıllarında ikiye katlanarak, 1990 yılı sonunda 1 milyar dolar seviyesine ulaşmıştır

1980 yılında izin verilen yabancı sermaye tutarı 97 milyon dolar olarak belirlenmiş ve izin verilen yabancı sermaye oranına rağmen fiili giriş 35 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. Yine aynı yılda faaliyette bulunan firma sayısı 78'dir. 1981 yılında hem izin verilen hem de fiili giriş olarak yabancı sermaye miktarı çok büyük oranda artarken, sonraki yıllarda yeniden düşüş göstermiştir. 1982 yılında izin verilen yabancı sermaye miktarı 167 milyon dolar olarak belirlenmiştir. 1984 yılında izin verilen yabancı sermaye tutarı 271,36 milyon dolar ve takip eden 1985 yılında ise, 234 milyon dolar seviyesine düşmüştür. 1985 yılında fiili giriş ise 158 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir.

1990 yılında izin verilen yabancı sermaye tutarı 1,861 milyon dolar seviyelerine kadar yükselmiş ve 1980 yılından sonra fiili olarak gerçekleşen en üst rakamlara ulaşarak 1,005 milyon dolara kadar çıkmıştır. 1990 yılında yabancı sermaye yatırımlarının diğer yıllara oranla artmasının nedenleri arasında; yabancı sermayeye karşı devletin uyguladığı politikaların yatırımcılar açısından cazip olduğunun anlaşılması, ülkeye karşı oluşan siyasi ve ekonomik tereddütlerin ortadan kalması ve 1989 yılından sonra uygulamaya konulan dış finansal serbestlik politikasının etkileri önemli olmuştur. 1990 yılında yabancı sermaye yatırımlarının yüksek miktarlarda olmasının başka bir nedeni de, o yıl içerisinde iki yabancı otomotiv firmasının ülkemizde yapmış olduğu yatırımdır. Sabancı grubunun Japon Toyota firması ile "Toyotosa" adlı bir şirketle ve Çukurova-Nadir ortaklığı ile Fransız menşeli Peugeot firmasının "Intermotiv" adı altında otomobil üretimine başlanması, yabancı sermaye yatırımlarının artması bakımından önemli katkılardır.

1980 ve 1990 yılları arası yabancı sermaye yatırımları ile ilgili yapılan yasal düzenlemeler ve alınan tedbirlerle birlikte izin verilen yabancı sermaye miktarı 6,422 milyar dolara ulaşmıştır. Fiili olarak gerçekleşen net yabancı sermaye miktarı ise, yaklaşık 3,443 milyar dolar düzeyindedir. 1980 sonrası uygulamaya konulan kararlarla başlatılan ve fiyat mekanizmasına dönüşte dış ticaret liberizasyonuna

dayanan yeni dönemde yabancı sermaye konusunda liberalleşmeye gidilmiştir. Alınan bu önlemler sonucu, ülkemize gelen yabancı sermaye yatırımlarında artış kaydedilmiştir. Bu artışa rağmen 1980–1990 yılları arasında dünya yabancı sermaye yatırımlarından ülkemizin almış olduğu pay oldukça düşük seviyede kalmıştır.

Tablo 28. Türkiye’de Yıllara Göre Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları (1990-2002)

Yıllar	İzin Verilen Yab. Ser. (Milyon \$)	Yatırım Belg. Top. Yat. Tut. (milyon \$)	Firma Sayısı (*)	Firmaların Topl. Serm. (Milyar TL)	Fiili Giriş (Milyon \$)
1990	1,861,16	18,249,28	1,836	7,943,775	1,005
1991	1,967,26	4,265	2,123	13,101,04	907
1992	1,819,96	3,695	2,330	23,441,21	911
1993	2,063,39	5,710	2,554	36,737,05	746
1994	1,447,61	1,106	2,830	62,449,96	636
1995	2,938,32	6,187	3,161	113,013,79	934
1996	3,835,50	12,144	3,582	235,971,18	914
1997	1,678,21	3,913	4,068	458,968,46	852
1998	1,646,76	3,096	4,533	823,560,55	953
1999	1,700,53	4,190	4,950	1,446,502,79	813
2000	3,474,98	12,571	5,328	3,063,463,63	1,707
2001	2,726,42	2,817	5,841	6,184,411,71	3,288
2002 (**)	2.243,00	1,123	6,311	9,066,023,74	549

(*) Birikimli

(**)Temmuz Ayı İtibariyle.

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü Yabancı Sermaye Raporu 2002.

1991 yılında izin verilen yabancı sermaye yatırımları, 1990 yılına göre %4 oranında bir artış göstererek 1,967 milyon dolar olmuştur. 1991 yılında fiili olarak gerçekleşen rakam ise, 907 milyon dolar tutarındadır. 1992 yılında 1,819 milyon dolarlık izin verilen sermaye karşısında fiili olarak gerçekleşen rakam 1,242 milyon dolar seviyesinde kalmıştır. 1993 yılında izin verilen yabancı sermaye oranı artmasına rağmen fiili olarak gerçekleşen yabancı sermaye bir önceki yıla göre %18 oranında azalma olmuştur. 1994 yılında gerek izin verilen yabancı sermaye, gerekse fiili gerçekleşen sermayenin önceki yıllara göre düşük seviyede kalmasının nedeni, 1994 yılında ortaya çıkan ekonomik krizdir. Bu kriz neticesinde izin verilen yabancı

sermaye 1,447 milyon dolar, fiili olarak gerçekleşen rakam ise 636 milyon dolar seviyesinde kalmıştır. İzin verilen yabancı sermaye yatırımlarında 1995 ve 1996 yıllarında önemli sıçramalar olmuş; bu yatırımlar 1995 yılında 1994 yılına oranla yaklaşık % 50'lik bir artışla 2,938 milyon dolar, 1996 yılda ise, 3,835 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir.

Bu artışların Gümrük Birliğinden kaynaklandığı söylenebilir. Ancak ülkemizin Avrupa ile imzalanan Gümrük Birliği sonrası yabancı sermaye yatırımlarında bu orandan daha fazla bir beklenti söz konusu iken Avrupa Birliği ülkeleri yatırım yapmak yerine, ülkemizle ihracata önem vermişler; bu da yatırımların beklenenden daha düşük kalmasına neden olmuştur.

1997–1999 yılları arasında dünya ekonomisinde yaşanan krizler (Asya krizi), bütün ülkelerin ekonomilerini olumsuz yönde etkilemiş ve ülkemizde yabancı sermaye yatırımlarının diğer yıllara oranla düşük seviyelerde olmasına neden olmuştur. 1997 yılında 1,678 milyon dolar izin verilen yabancı sermaye, 1998 yılında 1,646 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. Fiili giriş ise, 1997 yılında 852 milyon dolar, 1998 yılında ise, 953 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir.

1990'lı yıllarda ülkemizde makro ekonomik dengelerin bozulması, siyasette oluşan istikrarsızlık ve diğer ülkelerin daha ileri düzeyde yabancı sermaye yatırımları için düzenleme ve teşvik uygulamaları, ülkemize bu yıllarda gelen yabancı sermaye yatırımlarının artmasını büyük ölçüde engellemiştir. Ayrıca, Latin Amerika ülkelerinde Brady Planının* uygulamaya konulması, yabancı sermayenin bu ülkelere akmasına neden olmuştur.

2000 yılında izin verilen yabancı sermaye miktarı 3,474 milyon dolar, fiili giriş ise 1,707 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. Türkiye'de 2001 yılında gerçekleşen 3,2 milyar dolarlık fiili yabancı sermaye girişi zirve noktasını temsil etmektedir. Aslında dünyadaki toplam yatırımların düştüğü bir ortamda Türkiye'nin bu miktarı yakalamış olması dikkat çekicidir. 2001 yılında fiili olarak girişlerin bu denli yüksek miktarlarda gerçekleşmesinin nedenleri arasında, ülkemizde sermaye açığının

---

* ABD'nin ve Latin Amerika'nın birbirlerine genel yaklaşımında 1990'lı yıllarda bir değişiklik izlenmiştir. Soğuk Savaşın sona ermesiyle birlikte pek çok Latin Amerika ülkesi demokratik rejimlerin kurulmasına yönelik bir çaba içerisine girmiştir. ABD de söz konusu çabaları destekleyerek Girişimi ve Brady Planı (1989) çerçevesinde Latin Amerika'ya ekonomik destek sağlamıştır. Özellikle de Arjantin gibi Latin Amerika ülkelerinde oluşan bu hava ile 1990 yıllardan sonra yabancı sermaye yatırımlarında önemli artışlar olmuştur.

fazla olması, tasarruf açığı ve bunların sonucu ortaya çıkan istihdam sorununun yabancı sermaye yatırımları ile ortadan kaldırılabileceğinin farkına varılması ve bu dönemde siyasal iktidarı ellerinde bulunduranların yabancı sermaye yatırımlarının arttırılmasına yönelik çabaları olmuştur. Ancak 2002 yılında 1,1 milyar dolar seviyelerine kadar gerileyen fiili giriş, 2003 yılında 1,6 milyar dolar seviyelerine kadar yükselmiştir.

2000 ve 2001 yıllarında ülkemizde ekonomik ve siyasi istikrarın iyileştirilmesine ilişkin düzenlemeler yapılmış ve buna ilaveten tahkime ilişkin düzenlemeler ve Avrupa Birliğine ilişkin uyum yasalarının çıkartılıyor olması, gelecek dönemlerde de doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının artmasına neden olacaktır.

Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Döneminde (2001-2005) toplam 281 milyar dolarlık yatırım planlanmaktadır. Planda sabit sermaye yatırımlarının %32'sinin devlet tarafından yapılması, bunun da %30-35'lik payının dış kaynakla karşılanması öngörülmektedir. Buna göre 56 milyar dolarlık yatırımın 44 milyar dolarlık kısmının özel sektör ve dış kaynaklarla karşılanması öngörülmektedir.

Tablo 29- Yabancı Sermayeli Şirket Sayısı

Yıllar	Şirket Sayısı
1954-1999 (kümülatif)	4580
2000	492
2001	504
2002	517
2003	1141
2004*	2150
Toplam	9384

* Geçici Veriler

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü (www.hazine.gov.tr)

Ülkemizde 1954 yılından 2005 yılına kadar kurulan yabancı sermayeli şirket sayısına bakıldığında 1954-1999 yıllarında 4580 şirket kurulduğunu görmekteyiz. 1999 yılından sonraki takip eden yıllarda yabancı sermayeli firma sayısında artış olmuş, 2001'de 504, 2002'de 517, 2003'de 1141 firma kurulmuş, 2004'te 2150 yabancı sermayeli şirket kurulacağı tahmin ediliyor.

Türkiye'nin yakın gelecekte dünyanın en önemli 8-10 pazarından biri olacağı tahmin edilmektedir. Dünya Ticaret Örgütüne göre Türkiye, dünya ticaretinde en

dinamik 20 ülkesinden biridir. OECD tahminlerine göre ülkemizde kişi başına satın alma paritesi 6300 dolar olarak tahmin edilmektedir¹⁴⁰. 2002 yılında GSMH büyüme hızı 7,3'tür. Türkiye 70 milyona yaklaşan ve büyük bir kısmı genç satın alma gücü olan bir ülke olarak büyüyen dinamik pazar konumundadır.

Ülkemizde tasarruf ve sermaye açığının kapatılabilmesinde en iyi alternatif, yabancı sermaye yatırımlarıdır. Ülkemize bu yatırımların çekilebilmesi hususunda uygun politikalar yapılması zorunluluğu ortaya çıkmaktadır. İşte bu noktada yabancı sermaye yatırımlarının ülkemiz ekonomisine katkısını daha da üst seviyelere çıkarmak amacıyla yabancı yatırımları ile ilgili bir takım politikalar benimsenmiştir. Bu politikalar şöyle özetlenebilir¹⁴¹:

- “Yabancı sermaye teşebbüsü, aynı faaliyet kolunda bulunan yerli teşebbüslerle her bakımdan aynı haklara sahiptir.
- Ülkemize giren yabancı sermaye ülke genelinde tekel oluşturacak faaliyetlerde bulunan kuruluşlarda çoğunluk hissesine sahip olamaz.
- Yabancı sermayeli girişimcinin, tasfiyesi veya yabancı ortaklı hisselerinin satışı durumunda yabancı ortağa isabet eden net gelirin transferi bankalarca bekletilmeksizin yapılır.
- Yabancı sermaye yatırımları mevzuatına göre, yabancı ortak payına ilişkin yüzde sınırlaması yoktur.
- Her türlü mal ve hizmet üretimine yönelik yabancı sermaye yatırım ve faaliyetleri, Türkiye'nin ekonomik kalkınmasına katkıda bulunması, yatırım ve faaliyetin Türk özel teşebbüsüne açık olan bir sahada olması, tekel ve özel imtiyaz oluşturması, işin gerektirdiği sermayenin 150,000 dolardan az olmamak kaydıyla serbesttir.
- Yabancı sermayeli şirketin, işletme aşamasında ihtiyaç duyacağı yabancı personelin istihdamı serbesttir.

---

¹⁴⁰ DPT, “Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları Özel İhtisas Komisyonu Raporu”, *Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı*, Yayın No: DPT:2514-ÖİK:532, Ankara Mayıs 2000, s:15,16.

¹⁴¹ K. Başol vd., *Türkiye Ekonomisi*, Anadolu Üniversitesi Yayınları., No: 1149, Eskişehir, s:9.

- Yabancı sermayeli teşebbüsün tasfiyesi veya yabancı ortak hisselerinin satışı halinde yabancı ortağa isabet eden net gelirin transferi bankalardan belirtilmeksizin yapılmaktadır.
- Lisans, Know-how, teknik yardım ve yönetim anlaşmalarının onay mecburiyeti kaldırılmıştır”.

Bu politikaların tam etkin bir şekilde uygulanmasıyla ülkemizde yabancı sermaye yatırımları¹⁴²:

- “Yaratılacak katma değerle, milli gelirin artışına,
- Getirilecek yabancı sermaye ve ihracatla döviz gelirlerimizin arttırılmasına,
- Ülkemize ileri üretim ve yönetim tekniklerinde ithaline,
- İstihdamın arttırılmasına,
- Ülkemiz ekonomisinin dışarıya açılma ve uluslar arası ekonomilerde entegrasyonuna katkıda bulunacaktır”.

---

¹⁴² T.C. Başbakanlık, *Yabancı Sermaye* , Ankara 1990, s:6,7.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE EKONOMİSİNDE YABANCI SERMAYE GİRİŞLERİNİN SEKTÖREL DAĞILIMI

Çalışmanın birinci bölümünde yabancı sermaye girişlerinin ekonomi üzerindeki etkileri makro çerçevede ele alınmıştır. Ancak yabancı sermayenin bu etkilerinin ekonominin sektörel yapısı ile çok yakından ilişkisi göz önünde tutulduğunda bu kaynağın bazı sektörler öncelikli olarak yönelmesinin ve o sektördeki diğer sektörler nazaran öne geçici veya o sektörler ekonomik büyüme ve gelişmede sürükleyicilik işlevi yüklediği de bir gerçektir.

Ayrıca yabancı sermayenin öncelik sağladığı veya sürükleyicilik-çekicilik işlevi yarattığı sektörlerin göreceli olarak daha hızlı büyümesi diğer sektörler açısından dışsalılar da yaratacaktır.

Çalışmanın bu bölümünde yabancı sermayenin bu iki önemli etkisi Türkiye ekonomisi açısından ele alınacak; böylece yabancı sermaye girişlerinin makro etkileriyle sektör etkileri bütünleştirilmesi veya ilişkilendirilmesi denenecektir.

Bunu yapabilmek için önce yabancı sermayenin Türkiye ekonomisinde sektörel dağılımı ve bu dağılımda hangi sektörlerin sürükleyici işlevi sürdürdüğü ortaya konmaya çalışılacak; daha sonra bu sektörlerin yarattığı dışsallıklarla yabancı sermaye girişi arasındaki ilişki ve etkileşim süreci araştırılacaktır.

I- Türkiye Ekonomisinde Yabancı Sermaye Girişlerinin Sektörel Dağılımı

Yabancı sermayenin dünya ekonomisindeki genel dağılımı veya yönelmesinde en önemli ekonomik unsurlar, daha öncede değinildiği üzere “verimlilik” ve “karlılıktır”. Bunun yanı sıra hukuki işlemlerdeki kolaylık, işlemlerdeki hızlilik siyasal

istikrar ve dünya ile bütünleşme düzeyi de bu dağılım ve yönelmede çok önemli işlev görebilmektedir.

Doğrudan yabancı sermaye yatırımları genelde sanayi sektörüne yönelik olmakla birlikte hizmet sektöründe de yabancı sermaye girişlerinde son yıllarda belirgin bir artış göze çarpmaktadır. Bu da daha çok iki farklı ülkenin ortak sanayi sektörüne sermaye akışı şeklinde gerçekleşmektedir. Eğer bir firma, yatırım yaptığı ülkede kendi ülkesi ile aynı üretimi gerçekleştiriyorsa bu yatay (horizon) yatırımdır. Yapılan yatırım, kaynak ülkedeki ürünlerin işlenmesi ve bu ürünlerin satışı ile ilgili ileriye/piyasa (downstream) veya geriye/üretim kaynağına (upstream) dönük faaliyetleri içeriyorsa, dikey (vertical) yatırım adını almaktadır¹⁴³.

Yabancı sermaye konusunda sektörel bazda önemli gelişmeler kaydedilmiştir. Yabancı sermaye yatırımları geleneksel bir yapı içerisinde iken son on onbeş yıl içerisinde daha da genişleyerek yeni sektörler ilgi alanına girmiştir. Geleneksel olarak, turizm, elektronik, otomobil, hazır giyim ve yiyecek sektörü iken son dönemlerde bu dağılım; telefon, yazılım ve bilgisayar teknolojisi, elektronik parçalar, ortak servis ve şirket yönetim merkezleri, işlenmiş malzeme ve parçaları, “back office” faaliyetleri, geliştirilmiş lojistik operasyonları, eczacılık ve biyoteknoloji, gibi sektörleri de içine alacak şekilde genişlemiştir.

Bu yeni sektörler gelişmekte olan ülkelere önemli olanaklar yaratmıştır. Örneğin Hindistan dünyanın en büyük software proje üretim merkezi, Filipinler, Meksika, Malezya gibi ülkeler ise, elektronik sanayinde önemli merkezler haline gelmiştir¹⁴⁴.

1924 yılında ülkemiz gelen yabancı sermayeli 94 şirket mevcuttur. Bunlardan 23’ü bankacılık, 11’i elektrik, 12’si imalat sanayi, 35’i ticaret alanında ve 6’sıda denizcilik alanında faaliyette bulunmakta idi¹⁴⁵. Cumhuriyetin ilan edilmesinden sonra yatırımlar genellikle ortaklık şeklinde gerçekleşmiş ve bu ortaklıklar, gıda, çimento,

---

¹⁴³ Çalışır, a.g.e., s:12-13.

¹⁴⁴ H. Özyıldız, “Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarında Karar Alma Prosedürü”, *Hazine Dergisi*, Temmuz 1998 Sayı 11, s: 7.

¹⁴⁵ DPT, *Türkiye’de Yabancı Sermaye*, DPT Yayınları 1983, s :12.

dokuma gibi alanlarda gerçekleşmiştir. 1929 yılına gelindiğinde yabancı sermayeli şirket sayısı 114'e yükselmiş ve 30 milyon dolarlık bir sermaye ülkeye girmiştir¹⁴⁶.

1957 yılında ekonomide bir takım sıkıntıların mevcut olması ve 1960 yılındaki siyasi belirsizlik yabancı sermayeyi olumsuz yönde etkilemiştir. Gelen yabancı sermaye 1954 yılında %55'i makine ve teçhizat şeklinde aynı sermaye, %45'i nakdi şeklindedir. Bu oranlar 1963 yılında %52 ve %47 şeklinde gerçekleşmiştir¹⁴⁷.

1951-1960 dönemi itibariyle gelen yabancı sermayenin sektörel dağılımı tablo 23'de verilmiştir.

Tablo 30. 1951-1960 Yılları Arası Türkiye'ye Gelen Yabancı Sermayenin Sektörel Dağılımı

Sektörler	Oran %
Gıda	15,12
Dokuma	6,16
Toprak Sanayi	0,22
Kimya	8,14
Kağıt	20,58
Elektrikli Ev Aletleri	1,62
Lastik	8,37
Zirai Araçlar	7,00
Metal İşleme	4,42
Diğer	28,37
Toplam	100,00

Kaynak: M. Selik, Türkiye'de Özel Yabancı Sermaye (1923-1960), SBF Yayınları, Ankara 1961, s:31.

Dünyada 1960'lardan sonra az gelişmiş ülkelere yapılan dolaysız yabancı yatırımların artmasında IMF, GATT, Dünya Bankası, Ortak Pazar gibi ekonomik birleşmelerin de teşvik edici etkileri olmuştur. Bu yıllarda dolaysız yabancı yatırımlar daha çok, işgücünün yaygın olarak kullanıldığı, üretimde mal farklılaştırması yapılabilen, hızlı teknolojik gelişmelerin uygulandığı kimya, lastik, makine, dayanıklı

¹⁴⁶ A. Şahinöz, *Türkiye Ekonomisinin Sektörel Analizi*, Turhan Kitabevi, İstanbul, 1998, s:336.

¹⁴⁷ M. Şahin, *Türkiye'de Yabancı Sermaye Yatırımları*, Ekonomik ve Sosyal Yayınlar, Ankara 1978, s:64.

tüketim malları gibi sektörlerde yoğunlaşmıştır¹⁴⁸. 1951-1960 yılları arasında Türkiye'ye gelen yabancı sermayenin sektörel dağılımı ise Tablo 22'de görülmektedir. Bu dönemde gelen yabancı sermayeden en büyük payı % 20,58 ile kağıt sektörü almıştır. Kağıt sektöründen sonra %15,12'lik pay ile, gıda sektörü gelmektedir.

Tablo 31. 1965 Yılında Fiilen Gelen Yabancı Sermayenin Sektörel Dağılımı

Sektörler	Oran %
İlaç Sanayi	22,8
Kauçuk Sanayi	19,8
Elektrik ve Elektronik Sanayi	17,5
Gıda Sanayi	7,2
Madeni ve Eşya ve Makine San.	11,5
Taşıt Araçları Sanayi	3,5
Diğerleri	17,7
TOPLAM	100,0

Kaynak: Maliye Bakanlığı Ekonomik Veriler Yıllığı 1965.

1965 yılında gelen yabancı sermaye sektör olarak en fazla ilaç sanayisine geldiği Tablo 29'da görülmektedir. Ülkeye gelen yabancı sermayenin %42,6'sı ilaç ve kauçuk sanayilerinde toplanmıştır. İleri teknolojiyi gerektiren sektörlerdeki toplam yatırım ise, taşıt araçları %3,5 ve elektrik elektronik sanayisinde ise %17,5 düzeyindedir.

---

¹⁴⁸ Alpar, a.g.e., s:9.

**Tablo 32. Kararnamelerle Verilen Yatırım İzinlerinin Üretim Dallarına Dağılışı
31.12.1972; (Cari Fiyatlarla Bin Olarak)**

Üretim Dalları	İzin Sayısı	Yabancı Sermaye		Toplam Sermaye	Dolar Toplam Yüzdesi
		\$	TL		
Taşıt Araçları	7	25,015	301,294	759,000	12,6
Turizm	9	20,582	285,410	472,990	10,4
Makine	11	18,970	193,175	451,616	9,6
İlaç	12	18,292	156,835	177,970	9,2
Lastik	5	17,606	160,945	309,742	8,9
Makine-Elektrik	8	17,590	156,647	269,273	8,9
Kimya	13	15,212	134,413	270,211	7,7
Gıda	6	11,367	85,425	160,330	5,7
Elektrik	8	10,029	83,459	150,662	5,0
Taş Toprak	8	9,636	71,567	212,550	4,9
Hizmetler	14	8,047	58,399	667,192	4,1
Dokuma	6	4,885	39,014	145,137	2,5
İçki	2	4,378	39,400	58,000	2,2
Kağıt	1	4,333	49,562	76,250	2,2
Cam	2	3,461	34,035	154,035	1,7
Madeni Eşya	8	3,181	33,684	174,500	1,6
Meşrubat	2	2,907	40,429	40,429	1,5
Diğer İmalat	4	1,157	13,857	24,750	0,6
Madencilik	3	773	4,837	6,666	0,4
İnşaat	3	308	2,142	12,000	0,2
Tarım	1	127	1,020	2,000	0,1
Toplam	133	197,856	1,944,549	4,595,303	100,0

Kaynak: M. Şahin, Türkiye’de Yabancı Sermaye Yatırımları, Ekonomik ve Sosyal Yayınlar, Ayyıldız Matbaası, Ankara 1975, s: 55 Alınmıştır.

Tabloda 32’da 1972 yılı itibariyle kararnamelerle verilen yatırım izinlerinin üretim dallarına göre dağılımı verilmiştir. En yüksek yatırım 25 milyon dolar ile taşıt araçlarına yapılmıştır. Turizm yatırımlarına 20,582 ve 18,970 milyon dolar ile makine sanayisi takip etmiştir. Oransal dağılıma bakıldığında taşıt araçları sanayisine %12,6, turizm sektörüne %10,4’ü ve %9,6’sında makine sanayisine verilmiştir.

Türkiye’de yabancı sermaye yatırımlarının sektörel olarak dağılımı tarihsel süreç içerisinde incelendiğinde, Cumhuriyet kurulana kadar olan dönemde genellikle alt yapı alanlarında yoğunlaşmıştır. Stratejik sayılan demiryolları, limanlar, karayolları gibi sektörlerde toplanmıştır. Cumhuriyetten 1980’e kadar uzanan dönemde imalat sanayinde giriş artmıştır.

1920-1980 yılları arasında ithal ikamesine dayalı sanayileşme politikası çerçevesinde, bu dönemde imalat sanayine giriş daha fazla olmuştur. 1980 yılından sonra liberalleşme ve uluslararası pazarla entegrasyonun artmasıyla birlikte hizmetler sektörüne de yabancı sermaye girişleri artmıştır. Genel dağılımda ise, imalat sektörü ağırlığını korumaktadır. Fakat hizmet sektöründeki artış imalata kıyasla daha

hızlıdır¹⁴⁹. 1984 yılı itibariyle faaliyette bulunan yabancı sermayeli firmaların Sektörel dağılımı aşağıdaki Tablo 31’de verilmiştir.

Tablo 33. 6224 Sayılı Kanun ve 30 Sayılı Karara Göre Türkiye’de Faaliyette Bulunan Firmaların Sektörel Dağılımı (Milyon TL) (31,12,1984)

Sektör	Firma Sayısı	Mevcut Yabancı Sermaye	Top.Yab. Serm.İçn Pay (%)	İlgili Şirketlerin Toplam Sermayesi	Toplam Serm. İçindeki Yab. Serm. Pay (%)
İmalat Sektörü					
Elektrik-Elektronik	18	6,288	5,33	14,442	43,53
Makine İmalat. San..	11	2,503	2,12	10,316	24,26
Gübre	1	976	0,82	2,065	47,25
Dokuna-Giyim San	15	6,326	5,36	13,936	45,39
Kimya Sanayi	28	10,962	9,29	15,146	72,37
Cam Sanayi	3	1,683	1,42	17,450	9,64
T. Araç Yan. San.	9	11,090	9,40	31,768	34,90
Gıda-İçki San.	20	12,032	10,20	21,529	55,88
Madeni Eşya San.	11	2,054	1,74	21,529	26,48
Demir Dışı Metaller	4	616	0,52	7,753	16,62
Demir-Çelik San.	6	3,167	2,68	3,708	33,15
Diğer	7	1,685	1,42	9,550	48,96
Plastik San.	3	419	0,35	3,441	47,36
Çimento San.	1	680	0,57	885	14,16
Kağıt san.	5	1,750	1,48	4,800	48,06
Orman Ürünler San.	6	0,85	0,85	3,640	36,76
Lastik San.	4	1,79	1,79	2,727	55,06
P.Kil.Çim. Ger.	6	1,237	1,04	3,836	30,73
T. Araç Yan San.	9	4,47	4,47	4,024	37,07
İmalat Toplam	667	71,855	60,94	14,220	38,79
Tarım	3	2,293	1,94	4,062	49,82
Maden	3	631	0,53	880	71,70
Hizmet Sektörü					
Diğer	16	2,319	1,96	3,719	62,35
Turizm	14	3,997	3,39	7,428	53,81
Ticaret	45	1,907	1,61	2,213	86,19
Bankacılık	12	24,325	20,63	30,240	80,44
Kara Taşımacılığı	4	1,321	1,12	1,928	68,49
Deniz Taşımacılığı	3	9,256	7,85	18,530	49,94
Hizmetler Toplamı	94	43,125	36,57	64,058	67,32
Genel Toplam	267	117.902	100,00	254,775	46,27

Kaynak: G. Selamoğlu, Yabancı Sermaye, İktisadi Araştırmalar Müdürlüğü, Temmuz 1985 s: 54.

¹⁴⁹ Erden, a.g.e., s:33.

Tablodan gözlendiği üzere en fazla yabancı sermaye ve firma imalat sanayinde toplanmış bulunmaktadır. Toplam 267 firmanın % 62'si (167 firma) ve 118 milyar TL toplam yabancı sermayenin % 61'i (72 milyar TL) imalat sanayi kesimindedir. Alt sektörler itibariyle, gıda, içki, taşıt araçları imalatı, kimya, dokuma-giyim, elektrik-elektronik ile taşıt araçları yan sanayi en fazla yabancı sermaye alan sektörlerdir. Mevcut altı sektöre gelen yabancı sermaye, toplam yabancı sermayenin % 44'ünü, imalat sanayindeki yabancı sermayenin de %72'sini oluşturmaktadır.

Toplam yabancı sermayenin % 37'sinin yer aldığı hizmetler sektöründe, en fazla yatırım 24,3 milyar TL ile bankacılık ve 9,3 milyar TL ile deniz taşımacılığı sektörlerindedir. Hizmetler sektöründe en fazla yabancı sermayeli firma ise ticarettir.

Dünya ekonomisinde meydana gelen değişmelere bağlı olarak, sektörel dağılımda da büyük ölçüde değişiklikler olmuştur. 1950'li yıllarda doğrudan yabancı sermaye yatırımları birincil ürünler ve doğal kaynağın mevcut olduğu sektörlerde yoğunlaşmıştır. Son yıllarda yabancı sermaye yatırımları özellikle hizmet sektöründe ve teknolojinin yoğun olduğu imalat sektöründe yoğunlaşma söz konusudur.

Son yirmi yılda izin verilen yabancı sermayenin sektörel dağılımı tablo 32'de gösterilmiştir.

Tablo 34. İzin Verilen Yabancı Sermayenin Sektörel Dağılımı (Milyon Dolar)

Yıllar	İmalat	%	Tarım	%	Madencilik	%	Hizmetler	%	Toplam	F..Giriş*
1980	88,76	92	-	0	-	0	8,24	8	97,00	35
1981	246,54	73	0,86	0	0,98	0	89,13	26	337,51	141
1982	98,54	59	1,06	1	1,97	1	65,43	39	167,00	103
1983	88,93	87	0,03	0	0,02	0	13,76	13	102,74	87
1984	185,92	69	5,93	2	0,25	0	79,26	29	271,36	113
1985	142,89	61	6,37	3	4,26	2	80,97	35	234,49	99
1986	193,47	53	16,86	5	0,86	0	152,81	42	364,00	125
1987	293,91	45	13,00	2	1,25	0	347,08	53	655,24	115
1988	490,68	60	27,35	3	5,62	1	296,87	36	820,52	354
1989	950,13	63	9,36	1	11,69	1	540,59	36	1,511,77	663
1990	1214,06	65	65,56	4	47,19	3	534,49	29	1,861,30	684
1991	1095,48	56	22,41	1	39,82	2	809,55	41	1,967,26	907
1992	1274,28	70	33,59	2	18,96	1	493,13	27	1,819,96	911
1993	1568,59	76	21,05	1	11,37	1	462,38	22	2,063,39	746
1994	1107,29	75	28,27	2	6,20	0	335,85	23	1,447,61	636
1995	1,996,48	68	31,34	1	60,62	2	849,48	29	2,938,32	934
1996	640,59	17	64,10	2	8,54	0	3,122,74	81	3,835,97	914
1997	871,81	52	12,22	1	26,70	2	767,48	46	1,678,21	852
1998	1,017,29	62	5,75	0	13,73	1	609,67	37	1,646,44	953
1999	1,123,22	66	16,19	1	6,76	0	553,40	33	1,699,57	813
2000	1,105,49	32	59,74	2	5,01	0	2,307,18	66	3,447,42	1,707
2001	1,244,59	46	134,38	5	29,11	1	1,317,20	48	2,275,28	3,288
2002	892,01	40	32,82	1	17,29	1	1,300,81	58	2,243,00	569**
TOPLAM	17,930,95	53	608,64	2	318,20	1	15,137,50	44	33,995,35	15,729

* Fiili Giriş Rakamları T.C.M.B. Kayıtları Esas Alınarak Geçmişe Dönük Olarak Revize Edilmiştir.

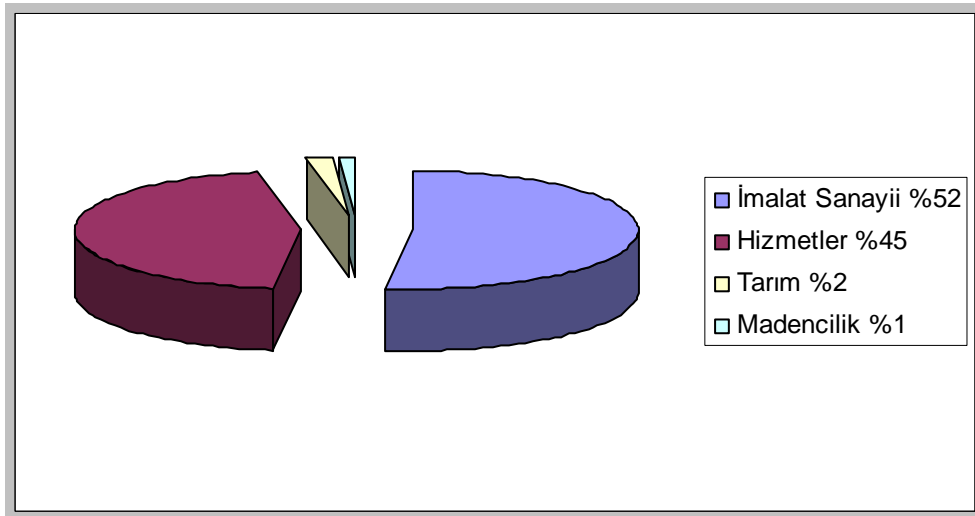
** Kasım 2002 İtibarıyla

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü 2002 Rapor

Tablo 34’de 1980-2002 yılları arası izin verilen yabancı sermayenin sektörel dağılımı yer almaktadır. Tablo incelendiğinde yabancı sermaye yatırımlarının en çok izin verildiği sektör, 17,930 milyon dolar ile imalat sektörüdür. 1980-2002 yılları arası izin verilen toplam 33.995 milyon dolarlık yabancı sermaye yatırımının % 52.7’si yani 17.930 milyon dolarlık kısmı, imalat sektöründe gerçekleşmiştir. İmalat sektöründeki yatırımlar özellikle 1990 yılından itibaren geçmiş yıllara göre artış hızı daha fazladır. Özellikle 5 Nisan 1994 istikrar programının uygulamaya konulmasıyla yabancı sermaye ile ilgili alınan kararlar imalat sanayisinde de etkisini göstererek 1995 yılında imalata sanayinde toplam yabancı sermaye tutarı, 1,996 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir.

İmalat sanayini % 44,5’lik payla hizmet sektörü izlemektedir. Bu sektörde izin verilen yabancı sermaye yatırım tutarı 15.137 milyon dolardır. İmalat sanayindeki yabancı sermaye tutarı hizmetler sektörüne oranla daha fazla iken, artış yönünden bakıldığında hizmetler sektöründeki artış imalat sanayisine nazaran daha hızlıdır. Özellikle turizm sektörüne yönelik yatırımların arttırılmasına yönelik bir takım teşvik ve tedbirlerin alınması, bu yıllar arasında hizmetler sektöründeki yabancı yatırımların artmasını beraberinde getirmiştir. Hizmetler sektöründe en fazla artış gene 5 Nisan kararlarının yarattığı olumlu hava ile 1996 yılında 3,122 milyon dolar ile gerçekleşmiştir.

Şekil 1. Türkiye’de İzin Verilen Toplam Yabancı Sermayenin Sektörel Dağılımı 1980-2002

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü 2002 Raporuna Göre Düzenlenmiştir.

İmalat ve hizmetler sektörünü, % 1.8'lik payla tarım ve % 0.9'luk payla madencilik sektörü izlemektedir. Tarım ve madencilik sektörlerinde, imalat ve hizmetler sektörlerine oranla yabancı sermaye yatırımı oldukça düşük seviyede kalmıştır.

Türkiye'de faaliyette bulunan yabancı sermayeli kuruluşların sektörel dağılımında ise; faaliyet grupları imalat, tarım, maden ve hizmetler ana bölümlerine, bunlar da alt faaliyet dallarına ayrılmış bulunmaktadır.

1980'li yıllarda Türkiye'de izin verilen yabancı sermayenin % 50'ye yakın oranda imalat sanayine yönelmiştir. Ayrıca hizmet sektöründe ve özellikle turizm ve bankacılık kesimlerine yönelen yabancı sermayede önemli gelişmeler kaydedilmiştir. Bu yatırım izinlerinin yarıdan fazlası da Garantisiz Ticari Borçların, tasfiyesinden karşılanmasıyla dış borç yükünün hafifletilmesi mümkün olmuş; şirketlerin yatırım hacimlerini arttırmasıyla istihdam ve üretim yönünden önemli katkılar sağlanmıştır.

Sonuç olarak;

- İmalat sanayi ve hizmetler sektörü, sektörel dağılım itibariyle yabancı sermayenin en çok ilgi gösterdiği sektörlerdir. Özellikle imalat sanayinde gıda, hazır giyim sanayi, kimya sanayi, demir-çelik sanayi, çimento sanayi, elektronik ve taşıt araçları yan sanayinde daha fazla yabancı sermaye yatırımı yapılmaktadır. Bunun en önemli nedeni, bu sektörlerin karlılık oranlarının yüksek olmasıdır. İmalat sanayinde 2002 yılı itibariyle toplam firma sayısı 1550'dir. 1550 firmanın toplam sermayesi 2,480,442,682,000 TL'dir. Hizmetler sektöründeki 2002 yılı itibariyle faaliyette bulunan toplam firma sayısı 4475'tir. Bu firmaların toplam sermayesi 3,468,224,090,000 TL'dir.
- En çok yabancı sermayeli firma, 4,475 ile hizmetler sektöründe faaliyette bulunmaktadır. Bu sektörü, 1,550 firma ile imalat sanayii, 141 firma ile tarım, 92 firma ile madencilik ve 53 firma ile enerji sektörü izlemektedir.
- Tarım, madencilik ve enerji sektörleri Türkiye'de yabancı sermayenin fazla ilgi göstermedikleri sektörler arasındadır.

- İmalat sanayinde kimya sanayi, taşıt araçları imalat ve yan sanayi ve gıda sanayi en fazla yatırım çeken sektörler iken, hizmetler sektöründe bankacılık, ticaret, haberleşme ve turizmle ilgili alt sektörler daha fazla yabancı sermaye çekmektedir.

II- Yabancı Sermaye Yatırımlarının Sanayi Sektörü İçindeki Dağılımı

Yabancı sermayenin imalat sanayinde teknoloji transferi ve mevcut işgücünün eğitilmesinde önemli ölçüde faydası olmuştur. Buna karşılık Türkiye'nin mukayeseli avantajı imalat sanayinde olmadığından, yabancı sermayenin yerli imalat sanayinin uluslararası rekabet gücü kazanmasında ve reel gelir yaratılmasında önemli bir katkısı olmamıştır.

Sanayi sektöründe yabancı sermaye yatırımlarının yıllar itibariyle dağılımı, topluca incelendiğinde, 1980-1984, 1985-1989, 1990-1994, 1995-1999 ve son olarak da, 2000-2002 yıllarındaki gelişmelerin daha çok 10 alt sanayi dalında gerçekleştiği görülür. Seçilen alt sektörlerin 11 sektörden ibaret olmasının nedeni, 1980-2002 yılları arasında en fazla yabancı sermaye yatırım izni bu alt sektörlerle verilmiş olmasından kaynaklanmaktadır.

A- 1980-1989 Döneminde İmalat Sanayisinde Yabancı Sermaye İzinleri

1980-1989 dönemi itibariyle imalat sanayinde yabancı sermaye aşağıdaki Tablolarda iki dönem itibariyle sunulmuştur.

Tablo 35. 1980-1984 Yılları Arası İmalat Sanayisinde Seçilmiş 11 Alt Sektörde İzin Verilen Yabancı Sermaye

İmalat Sanayii	İzin Adedi	İzin Verilen Yabancı Sermaye (000\$)	Yeni	Tevsi	Sermaye Artışı	İştirak
Gıda Sanayi	8	130,581	130,581	0,000	0,000	0,000
Lastik Sanayi	7	8,103,172	0,163	7,940,172	0,000	0,000
Hazır Giyim Sanayi	5	0,601	0,601	0,000	0,000	0,000
Çimento Sanayi	-	-	-	-	-	-
Kimya Sanayi	4	1,288	0,054	1,234	0,000	0,000
Diğer Kimya Ürün	2	35,397	35,397	0,000	0,000	0,000
Demir-Çelik Sanayi	5	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000
Elektrikli Mak. ve Tec. San	10	4,869	0,973	3,896	0,000	0,000
Elektronik Sanayi	16	66,571	48,439	18,102	0,000	0,000
Taşıt Araç İmalat Sanayi	9	25,992	0,000	25,992	0,000	0,000
Taşıt Araç Yan Sanayi	18	28,678	4,278	24,4	0,000	0,000
Toplam	84	8,396,548	218,696	7,989,640	0,000	0,000

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü Verileri Yardımıyla Oluşturulmuştur

1980-1984 yılları arasında, belirlenen 11 sektöre verilen izin adedi, 84'dür. Bu alt sektörler içerisinde izin verilen yabancı sermayeden en büyük payı lastik sanayi almıştır. Lastik sanayinde izin verilen yabancı sermaye tutarı 8,103 milyar dolar; izin adedi ise 7'dir. 1980-1984 yılları arası lastik sanayinden sonra en fazla izin verilen alt sektör gıda sanayidir. Elektronik sanayinde izin verilen toplam yabancı sermaye tutarı ise, 66,571 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. Bu yıllar arasındaki belirlenen alt sektörler itibariyle izin verilen yabancı sermayenin türü ise, daha çok tevsi izni şeklindedir.

Tablo 36. 1985-1989 Yılları Arasında İmalat Sanayisinde Seçilmiş 11 Alt Sektörde İzin Verilen Yabancı Sermaye

İmalat Sanayii	İzin Adedi	İzin Verilen Yabancı Sermaye (000\$)	Yeni	Tevsi	Sermaye Artışı	İştirak
Gıda Sanayi	81	142,755	65,474	22,263	55,018	0,000
Lastik Sanayi	8	92,987	0,000	77,161	15,826	0,000
Hazır Giyim Sanayi	66	50,255	40,137	1,539	8,579	0,000
Çimento Sanayi	5	0,434	0,000	0,434	0,000	0,000
Kimya Sanayi	25	42,996	3,237	31,771	7,988	0,000
Diğer Kimya Ürünler	71	115,427	4,452	12,429	98,546	0,000
Demir-Çelik Sanayi	34	170,873	98,942	0,866	71,065	0,000
Elektrikli Makine ve Tec. San.	64	96,871	21,35	52,915	22,606	0,000
Elektronik Sanayi	38	95,951	41,713	24,269	29,969	0,000
Taşıt Araç İmalat Sanayi	22	87,197	40,406	0,304	46,487	0,000
Taşıt Araç Yan Sanayi	31	48,882	8,727	22,642	17,483	0,000
Toplam	445	944,194	305,223	190,632	373,567	0,000

*1986 Yılı Verilerine Ulaşılamadığı İçin 1986 Yılı Yukarıdaki Tabloda Mevcut Değildir.

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü Verileri Yardımıyla Oluşturulmuştur

24 Ocak 1980 İstikrar Kararlarının yürürlüğe konması ve yabancı sermayeye ilişkin düzenlemeler yabancı sermaye yatırımlarının artmasına, bunun paralelinde de imalat sanayinde izin verilen yabancı sermaye miktarının artmasına da neden olmuştur. 1985-1989 yılları arasında belirlenen 11 alt imalat sanayindeki toplam yabancı sermaye izni 944,628 milyon dolardır. İzin verilen yabancı sermayenin en yüksek olduğu alt imalat sanayin ise, 170,873 milyon dolarla demir-çelik sanayidir. Demir çelik sanayinde izin adedi ise 34'dür. 1985-1989 yılları arasında en fazla izin adedi ise, 81 izin adedi ile gıda sanayiidir. Bu yıllar arasında belirlenen sektörler itibariyle izin verilen yabancı sermayenin türü ise, sermaye artışı şeklinde gerçekleşen yatırımlardır.

B- 1990-2000 Döneminde İmalat Sanayinde Yabancı Sermaye İzinleri

1990-2000 yılları arasında imalat sanayisinde yabancı sermaye girişleri, aynı şekilde iki alt dönem itibariyle iki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 37. 1990-1994 Yılları Arası İmalat Sanayisinde Seçilmiş 11 Alt Sektörde İzin Verilen Yabancı Sermaye

İmalat Sanayii	İzin Adedi	İzin Verilen Yabancı Sermaye (000\$)	Yeni	Tevsi	Sermaye Artışı	İştirak
Gıda Sanayi	203	518,20	99,639	49,417	294,856	74,291
Lastik Sanayi	24	29,994	0,606	0,215	24,043	5,13
Hazır Giyim Sanayi	120	75,377	28,714	12,671	32,979	1,013
Çimento Sanayi	39	171,21	15,403	17,347	59,755	78,705
Kimya Sanayi	73	157,325	28,972	33,065	57,171	38,189
Diğer Kimya Ürünleri	71	296,017	0,653	11,402	275,252	8,71
Demir-Çelik Sanayi	49	229,753	1,99	6,723	220,491	0,549
Elektrikli Makine ve Tec. San.	83	189,448	12,866	40,761	102,373	33,448
Elektronik Sanayi	72	255,381	5,375	27,075	137,522	85,709
Taşıt Araç İmalat Sanayi	72	674,623	21,323	136,957	479,068	37,275
Taşıt Araç Yan Sanayi	110	119,575	41,214	14,607	45,383	18,371
Toplam	916	1,867,417	253,706	350,025	895,301	368,385

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü Verileri Yardımıyla Oluşturulmuştur.

1990-1994 döneminde imalat sanayinde izin verilen yabancı sermaye yatırımların miktarı 1985-1989 dönemine nazaran daha fazladır. 1990-1994 yılları arasında, belirlenen 11 alt imalat sanayisinde verilen yabancı sermaye izin sayısı 916 ve izin verilen yabancı sermaye tutarı ise, 2,716 milyar dolardır. İzin verilen yabancı sermayenin en yüksek olduğu alt imalat sanayin ise, 674,623 milyon dolar ile taşıt araçları imalat sanayiidir. Bu alanda verilen izin sayısı ise, 72'dir. Yine en fazla izin adedi 203 ile gıda alt imalat sanayisindedir. Bu dönemde yatırım türü sermaye artırımı şeklinde gerçekleşmiştir.

Tablo 38. 1995-1999 Yılları Arası İmalat Sanayisinde Seçilmiş 11 Alt Sektörde İzin Verilen Yabancı Sermaye

İmalat Sanayi	İzin Adedi	İzin Verilen Yabancı Sermaye (000\$)	Yeni	Tevsi	Sermaye Artışı	İştirak
Gıda Sanayi	251	440,635	65,356	74,53	185,866	114,973
Lastik Sanayi	16	214,939	0,000	173,326	39,886	1,727
Hazır Giyim Sanayi	182	113,636	21,952	16,706	36,834	38,144
Çimento Sanayi	51	499,805	2,996	49,517	15,572	431,81
Kimya Sanayi	76	437,489	280,872	66,113	89,952	0,552
Diğer Kimya Ürünler	80	224,581	84,831	18,437	35,419	85,894
Demir-Çelik Sanayi	59	78,485	15,477	48,47	13,882	0,656
Elektrikli Makine ve Tec. San.	111	364,357	42,913	108,247	78,724	132,078
Elektronik Sanayi	92	196,531	17,133	106,411	47,977	15,996
Taşıt Araç İmalat Sanayi	94	1,123,812	165,869	540,332	269,133	148,448
Taşıt Araç Yan Sanayi	217	323,362	68,006	113,987	72,546	74,847
Toplam	1229	4,017,632	765,405	1,205,376	885,791	655,289

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü Verileri Yardımıyla Oluşturulmuştur

1995-1999 yılları arasında bazı yabancı menşeli otomotiv firmalarının ülkemizde yatırımlarda bulunması, bu dönemde izin verilen yabancı sermaye tutarı ve izin sayısının yüksek olmasına neden olmuştur. Bu nedenle dolayı belirlenen 11 alt imalat sanayi içerisinde en fazla yabancı sermaye izni, taşıt araçları imalat sanayisine verilmiştir. Taşıt araçları imalat sanayisine izin verilen yabancı sermaye izni 1,123 milyar dolar ve izin sayısı ise, 94 olarak belirlenmiştir. Ayrıca bu dönemde uygulamaya konulan düzenleme ve uygulamalar yabancı sermaye izinlerinin artmasına neden olmuştur. Yatırım türü de daha çok tevsi yatırımdır.

C- 2000-2002 Yıllarında İmalat Sanayisinde Yabancı Sermaye Girişleri

Son iki yılda imalat sanayisinde izin verilen yabancı sermaye girişleri aşağıdaki Tabloda verilmiştir.

Tablo 39. 2000-2002 Yılları Arasında İmalat Sanayisinde Seçilmiş 11 Alt Sektörde İzin Verilen Yabancı Sermaye

İmalat Sanayii	İzin Adedi	İzin Verilen Yabancı Sermaye (000\$)	Yeni	Tevsi	Sermaye Artışı	İştirak
Gıda Sanayi	151	388,937	7,69	25,123	203,653	152,011
Lastik Sanayi	11	48,829	0,000	18,062	14,118	16,649
Hazır Giyim Sanayi	115	82,846	11,753	22,371	36,65	12,072
Çimento Sanayi	14	11,169	3,318	2,256	3,796	4,055
Kimya Sanayi	27	67,725	4,474	9,714	40,982	12,555
Diğer Kimya Ürünler	62	280,008	4,474	15,495	201,893	30,0182
Demir-Çelik Sanayi	35	68,114	3,045	15,14	49,749	0,18
Elektrikli Makine ve Tec. San.	75	110,185	53,335	24,286	21,106	54,639
Elektronik Sanayi	102	158,193	11,783	109,743	19,13	29,32
Taşıt Araç İma Sanayi	55	623,359	27,228	304,637	132,064	159,43
Taşıt Araç Yan Sanayi	155	454,001	124,617	190,82	199,641	137,306
Toplam	802	2,293,366	244,796	536,788	872,580	438,108

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü Verileri Yardımıyla Oluşturulmuştur

2000-2002 yılları diğer yıllara oranla yabancı sermaye yatırımlarının daha az düzeyde gerçekleştiği dönem olmuştur. Bunun sonucu olarak imalat sanayinde de izin verilen yabancı sermaye yatırımlarında azalmalar görülmüştür. Bunun nedenleri arasında, küresel dünyada Asya Krizinin hemen hemen bütün ekonomileri etkilemesi başta gelmektedir. 2000 yılındaki “Kasım Krizi,, ve 2001 yılındaki “Şubat Krizi de,, izin verilen yabancı sermaye oranlarının düşük düzeyde kalmasının nedenlerindedir. Bu dönemde belirlenen sektörler içerisinde en fazla yabancı sermaye izni verilen alt sektör, yine 623,359,000 dolar ile taşıt araçları imalat sanayisi olmuştur. Bu dönemde ağırlıklı olarak yatırım türü sermaye artışı şeklinde gerçekleşmiştir.

D-İmalat Sanayinde Yabancı Sermaye Girişlerinin Firma Bazında Dağılımı

1954-2002 yılları arasında sanayi sektöründe yabancı sermaye yatırımlarının sektörel dağılımını “firma sayısı,, ve “yabancı sermaye tutarı,, olmak üzere, iki ölçüt açısından incelenebilir.

2002 yılı sonu itibariyle ülkemizde 1,550 firma yabancı sermayeli imalat sanayisinde yer almaktadır. 2002 yılı sonu itibariyle sanayi sektöründeki yabancı sermaye tutarı ise, 2,480,442,692 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. 1954-2002 yılları arasında imalat sanayisinde en fazla yabancı sermayesi olan alt sanayi dalı kimyasal ürünler sanayiidir. Bu sanayisinin mevcut yabancı sermayesi 420,422,234 milyon dolar TL olarak gerçekleşmiştir. Bu sektördeki firma adedi ise, 101’dir.

1954-2002 yılları arasında imalat sanayisinde faaliyette bulunan en fazla yabancı sermayeli firma hazır giyim sanayiidir. Bu alandaki firma sayısı 212’dir. Bu da bize ülkemizde imalat sanayisinde en fazla yabancı sermayeli firmanın tekstil sektöründe olduğunu ortaya koymaktadır. İmalat sanayisinde en fazla yabancı sermaye izni 420,422,234 milyar dolar ile diğer kimyasal sanayi alt sektöründe yoğunlaşmıştır. Yine 1954-2002 yılları arasında imalat sanayisinde mevcut sermayesi en fazla olan ikinci alt sanayi dalı, 155 firma ve 307,876,533 milyar dolar mevcut yabancı sermaye ile gıda sanayidir. Onu 125 firma ve 305,855,870 milyar dolar mevcut yabancı sermaye ile taşıt araçları yan sanayisi izlemektedir.

Şirketlerin toplam sermayesi bakımından imalat sanayisinde en yüksek olan alt sanayisi ise, demir çelik sanayidir. Bu sektördeki firmaların toplam sermayesi 565,309,250 milyar dolardır. Yine bu dönemde imalat sanayisinde toplam sermaye içerisindeki yabancı sermaye payı en yüksek olan sektörde, %95,91 ile ölçü kontrol ve optik imalat sanayidir.

Tablo 40. Türkiye’de 1954-2002 Yılları Arası İmalat Sanayinde Türkiye’de Faaliyette Bulunan Yabancı Sermayeli Firmaların Dağılımı (Milyon \$)

İmalat Sanayi	Firma Adedi	Mevcut Yabancı Sermaye (Milyon TL)	Toplam Yabancı Sermaye İçindeki Pay (%)	Şirketlerin Toplam Sermayesi (Milyon TL)	Toplam Yabancı Sermaye İçinde Yabancı Sermaye Payı (%)
Ayakkabı Sanayi	10	251,857	0,00	540,332	46,61
Basın Yayın Sanayi	22	7,453,829	0,08	30,212,624	53,11
Cam Sanayi	13	7,550,502	0,12	155,885,327	4,84
Çimento Sanayi	11	40,039,537	0,62	76,392,049	52,41
Demir Dışı Metal San.	18	6,056,466	0,09	10,218,842	59,27
Demir Çelik Sanayi	17	98,522,961	1,53	565,309,250	17,43
Deri ve Deri Mam. San.	39	3,717,234	0,06	4,914,077	75,64
Diğer İmalat Sanayi	124	80,740,730	1,26	124,457,474	64,87
Diğer Kimyasal Sanayi	101	420,422,234	6,55	451,834,950	93,05
Diğer Metal Dışı Mad.	3	158,528	0,00	167,164	94,83
Diğer Petrol ve Köm. Ü.	11	49,624,234	0,77	68,849,613	72,08
Dokuma Giy.ve Der. San.	4	183,659	0,00	206,990,000	88,73
Elektrikli Mak. Tech San.	91	102,957,362	1,60	135,626,561	75,91
Elektriksiz Makine İm. S.	26	7,247,992	0,11	8,449,659	85,78
Elektronik Sanayi	114	51,719,021	0,81	71,836,458	72,00
Endüstriyel Kimyasal Ür	58	50,267,719	0,78	73,524,096	68,37
Gıda Sanayi	155	307,876,533	4,79	484,010,763	63,61
Gübre Sanayi	2	34,609	0,00	69,115	50,07
Hazır-Giyim Sanayi	212	173,440,402	2,70	243,198,818	71,32
İçki Sanayi	10	32,709,141	0,51	65,525,584	49,92
İplik Dok. Örm.Apre San.	59	11,337,609	0,18	39,931,803	28,39
Kağıt Sanayi	12	9,768,806	0,15	18,531,805	52,71
Kauçuk Sanayi	3	357,378	0,01	695,750	51,37
Kimya Sanayi	39	92,516,248	1,44	117,630,088	78,65
Lastik Sanayi	8	72,680,636	1,13	111,372,559	65,26
Madeni Eşya Sanayi	42	4,848,399	0,08	9,242,566	52,46
Makine İmalat Sanayi	23	2,803,285	0,04	3,958,421	70,82
Metal Dışı Madeni Ürün.	6	9,325,697	0,15	17,943,925	51,97
Mobilya Sanayi	10	1,067,598	0,02	1,325,781	80,53
Orman Ürünleri	20	3,566,392	0,06	6,722,832	53,05
Ölçü Kont.Optik Do. İm.	15	18,843,697	0,29	19,646,692	95,91
Plastik Sanayi	74	61,117,733	0,95	82,519,640	74,06
Seramik Pişmiş Kil San	21	10,334,901	0,16	82,953,344	12,46
Taşıt Araçları İmalat San.	31	278,442,658	4,34	461,075,696	60,39
Taşıt Araçları Yan Sanayi	125	305,855,870	4,76	480,468,711	63,66
Temel Metal Sanayi	7	2,089,153	0,03	4,956,631	42,15
Tütün Sanayi	12	140,989,932	2,20	152,065,287	92,72
Uçak Sanayi	2	13,522,150	0,21	28,735,000	47,06
Toplam	1,550	2,480,442,692	38,63	4,211,006,277	58,91

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü 2002 Raporu.

İncelemeye tabii tutulan 11 imalat alt sanayinde 1980-2002 yılları arasında izin verilen yabancı sermaye tutarı 5,073 milyar dolardır. Bu rakam 1980-2002 yılları arasında imalat sanayine izin verilen yabancı sermayenin %35'ine tekabül etmektedir. Yine 1980-2002 yıllarında belirlenen 11 sektördeki izin adedi 4104'dür. Bu rakamda 1980-2002 yılları arasında imalat sanayindeki izin sayısının %69,7'sine tekabül etmektedir. Bu dönem içerisinde imalat sanayinde en fazla yabancı sermaye izni 2,617 milyar dolar ile taşıt araçları imalat sanayisine ve en fazla izin adedi de, 733 ile gıda sanayinde gerçekleşmiştir.

III-Yabancı Sermaye Yatırımlarının Hizmetler Sektörü İçindeki Dağılımı

1980 sonrası uygulamaya konulan ihracatı teşvik politikaları, gelen yabancı sermayenin yapısında bir takım değişikliklere yol açmıştır. Özellikle bu değişikliklerin en önemlisi hizmetler sektörünün Türkiye'ye giren yabancı sermaye içindeki payının artmasıdır. Bu sektörün büyümesinin, Türkiye'nin finans sistemi ile bütünleşmesi ve turizm gibi alt sektörlerde dünya standartlarına ulaşması açısından önemli bir yere sahiptir. Günümüzde en çok gelişen sektörler içerisinde hizmetler sektörü ve bunun içinde de turizm alt sektörünün gelişmesi dikkat çekicidir.

Hizmetler sektörü; milli gelir, istihdam ve yerli ve yabancı yatırımlara sağlayacağı katkı nedeniyle, bugünde Türkiye ekonomisinde önemli bir rol oynamaktadır. Hizmetler sektörünün milli gelir içindeki (%59) payı bu sektörün milli gelir açısından önemini ortaya koymaktadır. Aynı zamanda bu sektör toplam aktif nüfusun üçte birini istihdam etmektedir. Türkiye'de en önemli hizmet sektörleri; turizm, dağıtım, ulaştırma ve inşaat alt sektörleridir. 1987 yılından bu yana ulaştırma hizmetleri, tüm sektörler içinde en dinamik sektör konumuna kavuşmuştur.

UNCTAD'ın 2001 Dünya Yatırım Raporu'nda, son on yıl içerisinde uluslararası alanda hizmet sektörünün çok daha önem kazandığı belirtilirken, müşteriyle yakınlığın önem taşıdığı pek çok hizmet sektöründe ve bazı üretim endüstrilerinde, doğrudan yabancı sermayenin çok daha geniş bir yayılma eğilimi gösterdiği vurgulanmaktadır.

Hizmetler sektöründe yabancı sermaye yatırımlarının yıllar itibariyle dağılımı, topluca incelendiğinde, 1980-1984, 1985-1989, 1990-1994, 1995-1999 ve son olarak da, 2000-2002 yıllarındaki gelişmelerin daha çok 7 alt hizmetler dalında gerçekleştiği görülür. Seçilen alt sektörlerin 7 sektörden ibaret olmasının nedeni, 1980-2002 yılları arasında en fazla yabancı sermaye yatırım izni bu alt sektörlerle verilmiş olmasından kaynaklanmaktadır.

A-1980-1984 Döneminde Hizmetler Sektöründe Yabancı Sermaye İzinleri

1980-1984 yılları arasında hizmetler sektöründe izin verilen yabancı sermayenin alt sektörler itibariyle dağılımı, beşer yıllık iki dönem itibariyle 39 ve 40'daki tablolarda gösterilmiştir.

Tablo 41. 1980-1984 Yılları Arasında Hizmetler Sektöründe Seçilmiş 6 Alt Sektörde İzin Verilen Yabancı Sermaye

Hizmetler Sektörü	İzin Adedi	İzin Verilen Yabancı Sermaye (000\$)	Yeni	Tevsi	Sermaye Artışı	İştirak
Ticaret	65	14,079	14,079	0,000	0,000	0,000
Haberleşme	1	0,405	0,000	0,405	0,000	0,000
Otel Pansiyon Kamping İşl.	16	1,321	1,294	0,027	0,000	0,000
Restoran, Kafe, Yeme-İç. Yer	0	0	0	0	0	0
İnşaat Taahhüt İşlemleri	2	0,015	0,015	0,000	0,000	0,000
Taşımacılık Hizmetleri*	9	73,057	73,057	0,000	0,000	0,000
Bankacılık ve Diğ. Fin. Hiz.	3	2,504	2,504	0,000	0,000	0,000
Toplam	95	91,516	90,949	0,675	0,000	0,000

*Taşımacılık Hizmetleri Deniz, Hava, Kara ve Taş. İlgili Diğer Hizmetlerin Toplamından Oluşmaktadır.

** 1980 Yılında Hizmetler Sektöründe Yabancı Sermaye İzni Verilmemiştir.

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü Verileri Yardımıyla Oluşturulmuştur

1980-1984 yılları arasında ve özellikle 1980 kararlarının yürürlüğe girmesiyle yabancı sermaye yatırımlarında ortaya çıkan artışlar, hizmetler sektöründe de kendini göstermiştir. 1980 yılından sonra liberalleşme ve uluslararası pazarla entegrasyonun artmasına paralel olarak hizmetler sektörüne yabancı sermaye girişlerinde önemli artışlar görülmüştür. Hizmetler sektörünün alt sektörler itibariyle en çok yabancı

sermaye 14,079 milyon dolarlık 65adet izinle ticaret sektörü gelmektedir. Tutar açısından ise, 73,057 milyon dolar ve 9 izin adedi ile taşımacılık hizmetleri başı çekmektedir. Yine bu dönemde, özellikle turizm sektörü ile alakalı otel, pansiyon ve kamping işletmeleri ile ilgili sektörlerde, ticaret sektöründen sonra en fazla izin adedi verilen sektör olarak göze çarpmaktadır. Bu sektörde izin verilen yabancı sermaye tutarı 1,321 milyon dolar olarak belirlenmiştir. Bu dönemler arasında izin verilen yabancı sermayenin türü ise, ağırlıklı olarak yeni yatırımlar şeklindedir.

Tablo 42. 1985-1989 Yılları Arasında Hizmetler Sektöründe Seçilmiş 6 Alt Sektörde İzin Verilen Yabancı Sermaye

Hizmetler Sektörü	İzin Adedi	İzin Verilen Yabancı Sermaye (000\$)	Yeni	Tevsi	Sermaye Artışı	İştirak
Ticaret	572	117,61	56,945	0,000	60,635	0,000
Haberleşme	2	0,754	0,272	0,400	1,301	0,000
Otel Pansiyon Kamping İşl.	162	448,971	348,964	21,189	78,818	0,000
Restoran, Kafe, Yeme-İç. Yer	23	14,076	9,043	0,000	5,033	0,000
İnşaat Taahhüt İşlemleri	34	13,52	9,205	0,000	4,315	0,000
Taşımacılık Hizmetleri*	32	13,604	9,618	3,47	0,465	0,051
Bankacılık ve Diğ. Fin. Hiz.	42	75,234	19,898	6,465	48,951	0,000
Toplam	865	683,769	453,945	31,524	199,518	0,051

*Taşımacılık Hizmetleri, Deniz, Hava, Kara ve Taşıma İlgili Diğer Hizmetlerin Toplamından Oluşmaktadır.

** 1986 Yılı Hariç.

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü Verileri.

1985-1989 yılları arasında yabancı sermayenin hizmetler sektörü içindeki dağılımı bir önceki beş yıllık döneme oranla önemli artışlar gösterilmiştir. Bu yıllar arasında özellikle turizm sektörü ile alakalı otel, pansiyon, kamping işletmeleri ile ilgili alt sektörde gözle görülür artışlar olmuş ve bu sektörde izin verilen yabancı sermaye tutarı 448,971 milyon dolar ve izin adedi ise, 162 olarak belirlenmiştir. Bu rakam bize bu dönemde turizm ile alakalı yabancı sermaye girişine verilen önemi ortaya koymaktadır. Otel, pansiyon, kamping işletmeleri sektörünü 572 izin adedi ve 117,61 milyon dolarlık izin verilen yabancı sermaye ile ticaret alt sektörü izlemektedir. Bu yılları arasındaki izin verilen yabancı sermayenin türü ise, 453,945 milyon dolar ile yeni yatırımlar şeklindedir.

B- 1990-1999 Döneminde Hizmetler Sektöründe Yabancı Sermaye İzinleri

1990-1999 yılları arasındaki yabancı sermaye izinlerinin hizmetler sektöründeki dağılımı, yine aynı şekilde beş yıllık iki dönem içinde ele alınmış, 43 ve 44'deki tablolarda gösterilmiştir.

Tablo 43. 1990-1994 Yılları Arasında Hizmetler Sektöründe Seçilmiş 6 Alt Sektörde İzin Verilen Yabancı Sermaye

Hizmetler Sektörü	İzin Adedi	İzin Verilen Yabancı Sermaye (000\$)	Yeni	Tevsi	Sermaye Artışı	İştirak
Ticaret	763	325,412	150,281	0,000	171,358	3,779
Haberleşme	8	15,547	0,617	1,658	13,272	0,000
Otel Pansiyon Camping İşl.	291	308,594	38,26	8,591	243,838	17,905
Restoran, Kafe, Yeme-İç. Yer	49	90,699	13,762	0,198	76,114	0,625
İnşaat Taahhüt İşlemleri	43	16,762	10,191	0,000	6,515	0,05
Taşımacılık Hizmetleri*	86	88,679	75,688	0,690	11,507	0,794
Bankacılık ve Diğ. Fin. Hiz.	85	292,998	4,325	0,000	276,873	11,800
Toplam	1317	1,138,691	293,124	11,137	799,447	34,953

*Taşımacılık Hizmetleri Deniz, Hava, Kara ve Taş. İlgili Diğer Hizmetlerin Toplamından Oluşmaktadır.

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü Verileri Yardımıyla Oluşturulmuştur.

1990-1994 yılları arasında en fazla izin adedi ve en fazla yabancı sermaye izni, hizmetler sektörünün alt sektörü olan ticaret sektöründe yoğunlaşmıştır. Bu dönemde ticaret sektöründeki izin verilen yabancı sermaye tutarı 325,412 milyon dolar ve izin adedi ise 763'tür. Bu yıllar arasında özellikle turizm sektöründe ülkedeki ekonomik dengeleri bir nebze de olsa sağlaması amacıyla turizmle ilgili otel, pansiyon ve kamping işletmelerine ayrı bir önem verilerek, bu alt sektörde izin verilen yabancı sermaye tutarı 308,594 milyon dolar ve izin adedi 291 olarak belirlenmiştir. Bu dönemde turizmle ilgili yatırımları gerçekleştirmek amacıyla yabancı sermaye yatırımlarına ayrı bir önemin verilmesinin en önemli nedeni, sanayi sektöründen istenilen ölçüde yararlanılamamasıdır. Yine bu dönemde izin verilen yabancı sermayenin türü ise, 799,447 milyon dolar ile sermaye artışı şeklinde belirlenmiştir.

Tablo 44. 1995-1999 Yılları Arasında Hizmetler Sektöründe Seçilmiş 6 Alt Sektörde İzin Verilen Yabancı Sermaye

Hizmetler Sektörü	İzin Adedi	İzin Verilen Yabancı Sermaye (000\$)	Yeni	Tevsi	Sermaye Artışı	İştirak
Ticaret	1676	543,145	150,619	0,000	213,923	178,603
Haberleşme	29	351,282	72,816	1,147	143,674	133,645
Otel Pansiyon Camping İşl.	169	469,204	19,593	34,798	192,374	222,709
Restoran, Kafe, Yeme-İç. Yer	344	77,32	30,339	4,903	5,31	36,768
İnşaat Taahhüt İşlemleri	173	131,468	66,000	18,07	3,504	44,678
Taşımacılık Hizmetleri*	211	78,084	36,587	8,444	13,335	23,349
Bankacılık ve Diğ. Fin. Hiz.	55	241,055	100,435	7,208	123,813	9,599
Toplam	2628	1,891,558	476,389	167,688	695,933	649,351

*Taşımacılık Hizmetleri Deniz, Hava, Kara ve Taş. İlgili Diğer Hizmetlerin Toplamından Oluşmaktadır.

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü Verileri Yardımıyla Oluşturulmuştur

1994 yılının başına gelindiğinde Türkiye Cumhuriyeti tarihinin en büyük cari işlemler ve kamu kesimi açığı ile karşılaşmıştır. Orta ve uzun dönemde sürdürülemeyecek olan bu yapı ve politikalar 1994 yılı Nisan ayında içine düşülen ağır iktisadi krizin oluşumunda başlama nedenidir. Öte yandan yüksek cari açık da devalüasyon beklentilerini kamçulamış ve döviz talebini yükseltmiştir. Bu yapının değiştirilmesi amacıyla hazırlanıp uygulamaya konulan Nisan 1994 istikrar programı, makro ekonomik dengeler üzerinde önemli değişikliklere yol açmıştır. Bu değişiklikler yabancı yatırımcıları ve dolayısıyla yabancı sermaye yatırımlarını da etkilemiştir.

5 Nisan İstikrar programı, döviz kurunun fiyat artışıyla uyumlu kılınmasını, TCMB'nin giderek özerk bir yapıya kavuşturulmasını, sağlıklı bir para politikası düzenlenmesini, sermaye piyasasında spekülasyon işlemlerinin sınırlandırılmasını ve ihracatın ve yabancı sermaye girişlerinin artırılmasını öngörmekteydi. Bu amaçla yabancı sermaye yatırımlarını arttırmaya yönelik tedbirler alınmıştır.

Krizin başladığı yıllarda yabancı sermaye yatırımları ilk önce çekimser kalmış ise de, daha sonra alınan tedbirler kısmen de olsa bu olumsuz havayı ortadan kaldırmıştır. Bu dönemde hizmetler sektöründe en fazla yabancı sermaye izni, gene ticaret sektöründe gerçekleşmiş ve ticaret alt sektöründeki izin adedi 1673 ve izin verilen yabancı sermaye tutarı ise, 543,145 milyon dolar olarak belirlenmiştir. Gene bu

dönemde turizm sektöründeki yatırım oranlarını arttırmak amacıyla turizmle alakalı otel, pansiyon, kamping işletmeleri alt sektörüne, ticaret alt sektöründen sonra 469,204 milyon dolar ile en fazla izin verilen yabancı sermaye hizmetler alt sektörüdür. Bu yıllar arasında izin verilen yabancı sermayenin türü ise, 695,933 milyon dolar ile sermaye artışı şeklindedir.

C- 2000-2002 Yıllarında Hizmetler Sektöründe Yabancı Sermaye İzinleri

2000-2002 yılları arasındaki yabancı sermaye izinlerinin hizmetler sektöründeki dağılımı, Tablo 45’de gösterilmiştir.

Tablo 45. 2000-2002 Yılları Arasında Hizmetler Sektöründe Seçilmiş 6 Alt Sektörde İzin Verilen Yabancı Sermaye

Hizmetler Sektörü	İzin Adedi	İzin Verilen Yabancı Sermaye (000\$)	Yeni	Tevsi	Sermaye Artışı	İştirak
Ticaret	1073	567,535	90,644	1,051	342,44	133,4
Haberleşme	59	1,393,418	871,937	48,393	405,056	275,866
Otel Pansiyon Kamping İşl.	157	173,665	48,575	8,815	81,257	35,018
Restoran, Kafe, Yeme-İç. Yer	121	48,819	10,931	0,058	17,402	20,428
İnşaat Taahhüt İşlemleri	103	92,953	12,336	0,000	16,819	63,798
Taşımacılık Hizmetleri*	156	48,546	24,493	9,247	21,243	5,563
Bankacılık ve Diğ. Fin. Hiz.	15	635,264	16,418	49,228	27,993	541,625
Toplam	1625	1,566,752	203,397	68,399	507,154	799,832

*Taşımacılık Hizmetleri Deniz, Hava, Kara ve Taş. İlgili Diğer Hizmetlerin Toplamından Oluşmaktadır.

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü Verileri Yardımıyla Oluşturulmuştur

2000-2002 yılları arasında en fazla yabancı sermaye izni verilen sektör, diğer yıllardan farklı olarak, haberleşme alt sektörü olmuştur. Bunun nedeni, bu yıllar arasında GSM şirketi olan Aria’nın, mobil telefon alanında ülkemizde yatırımda bulunmasıdır. Haberleşme alt sektöründe izin verilen yabancı sermaye 1,393,418 milyar dolar ve izin adedi ise, 59’dur. Yine bu dönemde, diğer yıllardan farklı olarak, bankacılık alt sektöründe yabancı sermaye izinlerinde önemli artışlar olmuştur. Bunun nedeni de, 2001 krizinde BBDK’ya bırakılan bankalardan birinin yabancı bir firma

(HSBC) tarafından satın alınmasıdır. Bu yıllar arasında bankacılık sektöründe izin verilen yabancı sermaye tutarı 635,264 milyon dolar olarak belirlenmiştir. Bu dönemdeki izin verilen yabancı sermayenin türü ise, 789,832 milyon dolar ile, iştirak olarak belirlenmiştir.

D- Yabancı Sermayeli Firmaların Hizmetler Sektörü İçindeki Dağılımı

1954-2002 yılları arasında hizmetler sektöründe faaliyette bulunan yabancı sermayeli firmaların başında ticaret alt sektörü görülmektedir. Bu sektördeki yabancı sermayeli firma sayısı 2,446'dır. Bu da bize ülkemizde hizmetler sektöründe en fazla yabancı sermayeli firmanın ticaret sektörü alanında faaliyet gösterdiğini ortaya koymaktadır. Yabancı sermaye tutarının en yüksek olduğu hizmetler alt sektörü ise, 915,423 milyar TL ile bankacılık ve diğer finansal kurumlar alt sektörüdür. Bu sektördeki firma sayısı 38 ve bu firmaların toplam sermayeleri ise, 1,264 milyar TL'dir. Mevcut yabancı sermaye bakımından ikinci sırayı haberleşme alt sektörü almaktadır. Bu sektördeki toplam firma sayısı 43, mevcut yabancı sermaye tutarı 570,922,108 milyon TL ve şirketlerin toplam sermayesi ise 1,316,459,969 milyon TL'dir.

Tablo 46. Faaliyette Bulunan Yabancı Sermayeli Firmaların Dağılımı (Milyon \$)

Hizmetler Sektörü	Firma Adedi	Mevcut Yabancı Sermaye (Milyon TL)	Toplam Yabancı Sermaye İçindeki Payı (%)	Şirketlerin Toplam Sermayesi (Milyon TL)	Toplam Sermaye İçindeki Yabancı Sermaye Payı (%)
Araştırma-Geliştirme	15	4,045,240	0,06	4,555,570	88,80
Bankacılık ve Fin Ku	38	915,423,924	14,26	1,264,498,949	72,39
Çamaşırhane K. Tem.	2	5,000	0,00	20,000	25,00
Deniz Taşımacılığı	59	8,408,236	0,13	17,821,373	47,18
Diğer Çeş. Şah. Hiz.	11	6,587,516	0,10	6,613,000	99,61
Diğer Faaliyetler	355	218,273,795	3,40	277,753,182	78,59
Diğer Topl. Faaliyt.	262	342,460,450	5,33	430,103,475	79,62
Haberleşme	43	570,922,108	8,89	1,316,459,969	43,37
Hava Taşımacılığı	55	3,992,717	0,06	9,263,526	43,10
İnşaat Taahhüt Hizm.	200	34,258,202	0,53	55,320,867	61,93
Kara Taşımacılığı	22	3,755,042	0,06	9314,526	40,31
Kiralama	9	16,968,928	0,26	17,172,500	98,81
Otel Pansiyon Kamp.	326	177,876,221	2,77	228,593,476	77,81
Özel Eğitim	12	104,306	0,00	466,250	22,37
Rest Kaf. Yeme-İçme	299	92,713,296	1,44	107,700,005	86,08
Sağlık Hizmetleri	47	28,023,537	0,44	44,318,045	63,23
Sigortacılık	30	148,309,712	2,31	208,022,234	71,30
Sinema ve Diğ. Eğl Y	10	2,484,381	0,04	3,727,297	66,65
Taşımacılıkla İlg Hiz.	163	44,538,805	0,69	76,298,311	58,37
Ticaret	2,446	500,769,682	7,80	648,094,272	77,27
Yatırım Finansmanı	71	348,302,992	5,42	903,909,393	38,53
Toplam	4,475	3,468,224,090	53,99	5,630,025,806	61,60

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü 2002 Raporu.

Şirketlerin toplam sermayesi bakımından imalat sanayinde en yüksek olan alt sektör yine bankacılık ve diğer finansal hizmetler sektörüdür. Bu sektördeki firmaların toplam sermayesi 1,264,498,949 milyon TL'dir. Yine bu dönemde imalat sanayisinde toplam sermaye içerisindeki yabancı sermaye payı, en yüksek olan sektörde, %98,81 ile kiralama sektörüdür.

Yabancı sermayenin sektörel dağılımı topluca incelendiğinde, hemen hemen bütün sektörlerde gerçekleşen yatırımların büyük bir kısmının tevsi ve sermaye artımı şeklinde olduğu göze çarpmaktadır. Yani ülkemize gelen yabancı sermaye yatırımlarının büyük bir bölümü, tevsi ve sermaye artımı şeklindedir. Yatırımların

tevsi ve sermaye artırımını kaynaklı olması, içselleştirme sürecine bir kanıt olarak kabul edilebilir. Çünkü ülkemize gelen bir çok firma, ülkemizdeki ortaya çıkan aksaklıklardan yararlanarak piyasayı içselleştirmektedir.

Ülkemize yapılan doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının büyük bir bölümü, halen faaliyette bulunan firmalar tarafından genişleme, büyüme ve sermaye artırımını şeklinde gerçekleşmektedir. Bu da ülkemize gelen yabancı sermayenin önemli bir bölümünün uluslararası nitelik gösteren yatırım olmadığını göstermektedir. Bunu gösterebilmek amacıyla aşağıdaki Tablo düzenlenmiştir.

Tablo 47. 1997-2000 Döneminde Yabancı Sermaye İzinlerinin Türlerine Göre Dağılımı (Milyon \$)

Yatırım Türü	1997	Oran %	1998	Oran %	1999	Oran %	2000	Oran %	2001	Oran %	2002	Oran %
Yeni	471	27	438	27	521	31	1,486	48	231	8	216	10
İştirak	428	26	556	34	504	30	975	32	809	30	617	28
Sermaye Artışı	533	32	218	13	201	12	298	10	1,197	44	1,410*	43**
Tevsi	247	15	435	26	471	28	301	10	502	18	-	-
Toplam	1679	100,00	1647	100,00	1697	100,00	3060	100,00	2739	100,00	2243	100,00

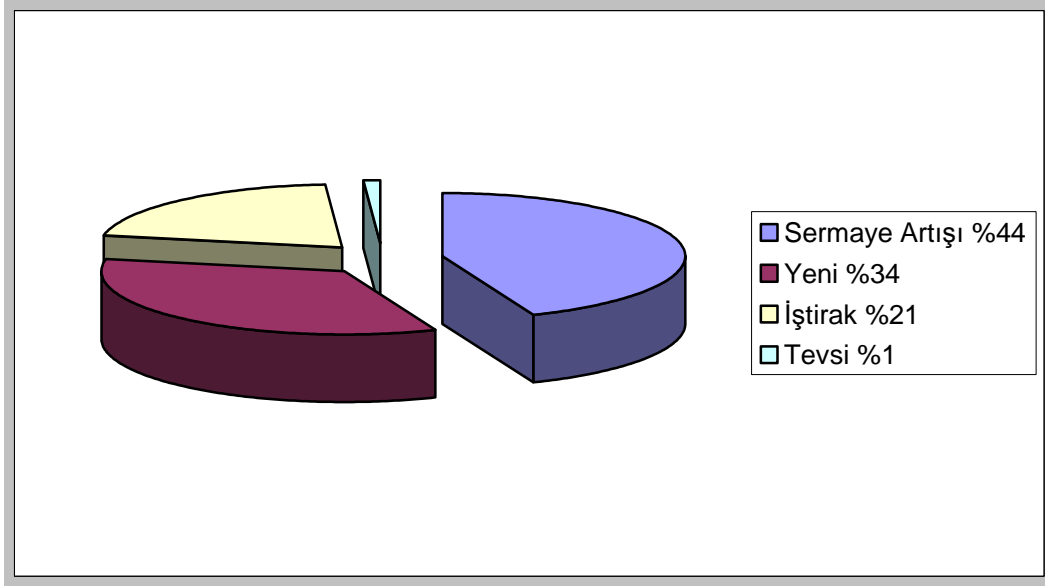
* Sermaye Artışı Tevsi Toplamı

** Sermaye Artışı Tevsi Toplamı

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü, Yabancı Sermaye Raporu 2001 ve 2002.

Görüldüğü gibi, 1997 yılında yapılan yabancı sermaye yatırımlarının %32'si, sermaye artışı şeklinde gerçekleşmiştir. Bu yılda sermaye artış tutarı 533 milyon dolardır. 1998 yılında yatırım türü %34 ile tevsi şeklinde, 1999 yılında %31 ile yeni yatırım, 2000 yılında aynı şekilde %48 ile yeni yatırım, 2001 yılında % 44 ile sermaye artışı ve 2002 yılında ise, %43 yine sermaye artışı şeklinde izin verilmiştir. 2002 yılında izin verilen sermaye artışı ve tevsi toplamı tutarı 1,410 milyon dolardır.

**Şekil 2. Türkiye’de İzin Verilen Yabancı Sermayenin Yatırım Türlerine Göre Dağılımı
1980-2002**

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü 2002 Raporuna Göre Oluşturulmuştur.

Yukarıdaki basit şekilde de açıkça görüldüğü gibi 1980-2000 yılları arasında gelen yabancı sermayenin % 44’ü sermaye artışı, %34’ü yeni, %21’i iştirak ve %1’de tevsi şeklinde gerçekleşmiştir.

IV- Ekonomik Büyümede Hizmetler Sektörünün Alt Sektörlerinin Sürükleyicilik Etkisi ve Yabancı Sermaye İlişkisi

Ekonomik büyümede daha çok sermaye-yoğun teknoloji uygulayan sektörlerin belirleyici işlev gördüğü açıktır. Bu sektörlerin başında da, bilindiği gibi sanayi sektörü gelmektedir. Ancak bu değerlendirme temelde gelişmiş ve sanayileşme sürecini tamamlamış ekonomiler için geçerlidir. Çünkü gelişmekte olan ülkelerde bu sektör oldukça eski, üretkenlik ve verimliliği geri kalmış üretim yöntemleri uygulanmaktadır. Bunun bir çok nedeni bulunmaktadır. Bu nedenlerin başında bu sektörde sermaye birikiminin çok sınırlı kalmış olması gelmektedir.

Sanayi sektörü içinde sermaye birikiminin sınırlı kalması bu sektöre yönelecek yabancı sermayeyi de etkilemekte; hatta bu yönelmeyi engellemektedir. Çünkü

sermaye birikiminin ilk aşamaları, maliyeti yüksek alt yapı yatırımlarına gidecektir. Ayrıca bu ülkelerde Ar-Ge araştırmaları daha çok düşük olduğu için yabancı sermaye, sanayi sektörü ve onun önemli alt sektörü olan imalat sanayinde bu harcamalara doğal olarak katlanmak istemeyecektir. İşte bu gibi nedenler yüzünden yabancı sermaye sanayi sektöründen daha çok bu ülkelerde hizmetler sektörüne yönelmektedir. Bu sektör içinde de yabancı sermayenin yöneldiği alt sektörler arasında turizm, ticaret (pazarlama) ve serbest bölgeler önceliğe sahip olmaktadır. Böyle olunca gelişmekte olan ülkelerde ekonomik büyüme ile turizm, ticaret (pazarlama) ve serbest bölgelere yönelen yabancı sermaye girişleri arasında bir iç içelik ortaya çıkmaktadır. Öte yandan bu alt sektörlerdeki yabancı sermayenin iticiliği ile sağlanan gelişmeler önemli dışsallıklar da yaratarak ekonomik büyümede çok önemli işlevler göstermektedir.

Turizm, ticaret (pazarlama) ve serbest bölgelerin yabancı sermaye girişleri ile ilişkili olarak ekonomik büyümedeki bu işlevleri çalışmamızın bu bölümünde hizmetler ana sektörünün bu üç alt sektörü itibariyle ele alınmıştır.

A- Turizm Sektöründe Yabancı Sermaye Girişleri

Turizm sektöründe yabancı sermaye yatırımlarının tarihsel gelişimi göz önüne alındığında, sektöre yabancı sermaye yatırımları 6224 sayılı Yabancı Sermaye Teşvik Kanunu çerçevesinde gelmiştir. Turizm sektöründeki ilk yabancı sermayeli yatırım “Kamping” yatırımı ile başlamıştır. Daha sonra İngiliz British Petroleum (BP) Şirketi 1965 yılında “mokamp zincir tesisi” oluşturma faaliyetleri içerisine girmiştir. Bunun sonucunda ülkemizde 8 adet kamping tesisinde 6020 yataklı bir kapasite oluşturulmuştur¹⁵⁰.

Özellikle ülkemizde planlı kalkınma döneminin başlamasıyla birlikte turizm sektörü, kalkınmanın finansmandaki araçlardan biri olarak kabul edilerek, planlı dönemden itibaren turizm sektörüne ayrı bir önem verilmiştir. ülke içerisinde turizm yatırımlarını gerçekleşmesinde gerekli olan sermayenin yeteri miktarda olmaması, yabancı sermayeye olan ihtiyacı ortaya çıkarmıştır. Bu amaçla turizm sektörüne

---

¹⁵⁰ A. Şahin, *İktisadi Kalkınmadaki Önemi Bakımından Türkiye’de Turizm Sektöründeki Gelişimlerin Değerlendirilmesi*, Türkiye Ticaret, Sanayi, Deniz Ticaret Odaları ve Ticaret Borsaları Birliği, Ankara 1990, s:157

gelecek olan yatırımların arttırılması amacıyla bir takım teşvik ve tedbirler alınmıştır. Özellikle 1973-1977 yılları arasını kapsayan Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planında turizm sektöründe yabancı sermayenin önemli bir yere sahip olacağı belirtilerek, “turizm yatırım ve işletmeciliğinde dış ve iç turizm talebine uygun bir şekilde özel sektör esas alınacaktır. Kamunun yatırımı ve işletmeciliği öncü ve örnek tesislere veya yabancı yatırımlara özel milli sektörün kifayetsizliği ölçüsünde eşlik amacına yönelecektir” ifadesi kullanılmıştır. Yani, Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planında belirli koşullarda yabancı sermayenin sermaye gücünden, yaratacağı istihdam olanaklarından ve getireceği yeni teknolojiden yararlanılmasında faydalı olacağı belirtilmektedir.

1980 yılında 24 Ocak kararları çerçevesinde “Garantisiz Ticari Borçlanmalardan” ortaya çıkan alacakların karşılığının turizm yatırımlarında kullanılması şartıyla Türk Lirası cinsinden T.C. Merkez Bankasınca ödenmesi ve gerçekleştirilecek turizm yatırımlarında bu meblağların yabancı sermayeli yatırımların sayılacağı hükmünün getirilmesi neticesinde turizm sektöründe yabancı sermaye ortaklı turizm yatırımları başlamıştır¹⁵¹. Çıkarılan bu hükümlerle bu dönemden sonra turizmle ilgili yabancı yatırımlarda nispi olarak artışlar görülmüştür.

1984 yılında Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğünce verilen toplam yabancı sermaye girişleri bir önceki yıla göre %164 oranında artış göstermiştir. Yatırım izinlerindeki artış ise %133 olmuştur. 1984 yılında turizm sektöründe yabancı sermaye artış oranı % 0,62 oranında gerçekleşmiştir. Bu oranlar 1993 yılına gelindiğinde artış olmuştur. Tabloda, 1993 yılında gelen yabancı sermayenin daha çok sermaye artışı şeklinde gerçekleştiği tablo 46’da görülmektedir.

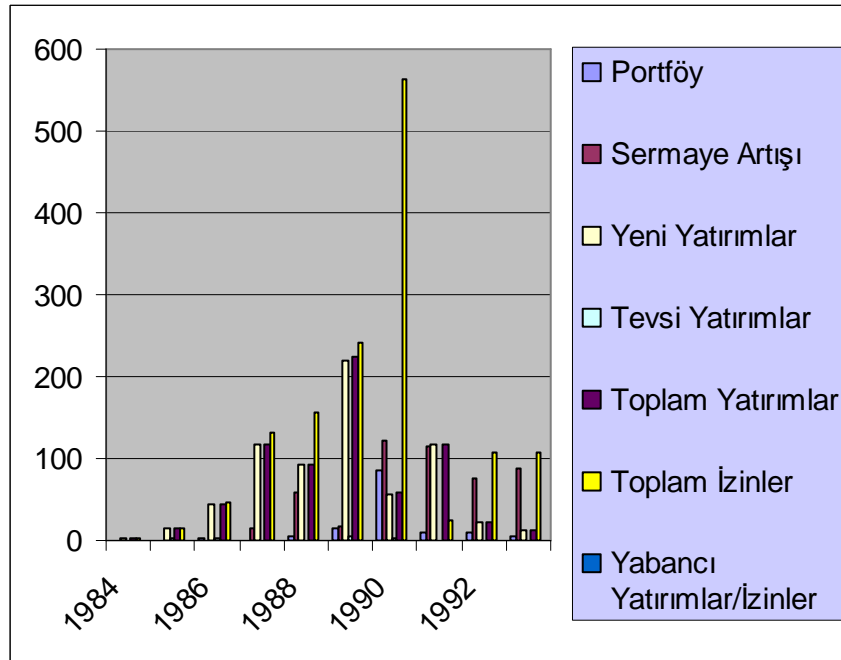
¹⁵¹ Şahin,a.g.e., s:158

Tablo 48. 1984-1993 Yılları Arası Turizm Sektöründe Yabancı Sermaye

Yıllar	1984	1985	1986	1987	1988	1989	1990	1991	1992	1993
Portföy	0	0	1,49	0,37	5,04	15,21	84,55	10,4	10,02	455
Sermaye Artışı	0,62	0	0,13	14,57	58,65	16,71	121,57	113,97	76,28	87,69
Yeni Yatırımlar	1,66	13,56	42,74	117,73	93,49	218,69	55,08	115,86	21,39	11,46
Tevsi Yatırımlar	0,61	1,47	2,26	0	0	5,04	3,16	0	0,34	0,51
Toplam Yatırımlar	2,27	15,03	45	117,73	93,49	223,73	58,24	115,86	21,73	11,97
Toplam İzinler	2,89	14,98	46,63	132,67	157,18	240,9	564,39	24,024	108,24	107,24
Yabancı Yatırımlar/İzinler	%79	%100	%97	%89	%59	%9	%10	%48	20%	11%

Kaynak : DPT 1994 Yıllığı.

Şekil 3. 1984-1993 Yılları Arasında Turizm Sektörüne Gelen Yabancı Sermayenin Türüne Göre Dağılımı

Kaynak: Kaynak: DPT 2001 Yıllığına Göre Oluşturulmuştur.

Tablo 4’de 1991 yılında ülkemize 940 adet yabancı sermaye izni verilmiştir. Bu izinler içerisinde turizm sektörünün payı %12,4 ile 117 izin verilmiştir. 1995

yılında 1225 izin adedi içerisinde turizm sektörü %6,9'lük pay ile 84 izin adedi verilmiştir. 2000 yılında ise, 1082 izin adedi içerisinde toplam izin adedi içerisinde turizm sektörünün payı %8,7 ile 94 izin adedi mevcuttur.

Yine tablo 48'de 1991 yılında ülkemizde izin verilen 1967 milyon dolar tutarındaki yabancı sermaye izni içerisinde turizm sektörün payı %12,2 ile 240 milyon dolar tutarındadır. Bu oran her geçen yıl nispi olarak artış göstermiştir. 1995 yılında 2938 milyon dolarlık yabancı sermaye izni içerisinde turizm sektörünün payı %6,0'lık oran ile 175 milyon dolar olarak belirlenmiştir.

Özellikle 1997 yılından toplam yabancı sermaye izinleri içerisinde turizm sektörünün payında önemli bir artış gerçekleşmiş ve bu yıl içerisinde izin verilen 1678 milyon dolarlık yatırım izni içerisinde turizm sektörünün payı %14,3 ile 240 milyon dolardır. 2000 yılında geçmiş yıllara oranla yabancı sermaye yatırımları artarken bu artış içerisindeki turizm sektörün payı azalmıştır. Bu yıl içerisinde 3060 milyon dolarlık yabancı sermaye izni içerisinde turizm sektörünün payı % 1,6 ile 50 milyon dolar olarak belirlenmiştir

Tablo 49. Turizmde Sektöründe 1991-2000 Yılları Arası Yabancı Sermaye İzinleri

Yıllar	Teşvik izni adedi			İzin verilen yabancı sermaye milyon \$		
	Turizm	Toplam	Turizmin payı %	Turizm	Toplam	Turizmin payı %
1991	117	940	12.4	240	1967	12.2
1992	138	1081	12.8	108	1820	5.9
1993	121	1120	10.8	107	2271	4.7
1994	73	1089	6.7	57	1485	3.8
1995	84	1225	6.9	175	2938	6.0
1996	127	1178	10.8	129	3837	3.4
1997	142	1340	10.6	240	1678	14.3
1998	111	1224	9,0	52,1	1645	3,1
1999	80	1019	7,9	40	1700	2,4
2000	94	1082	8,7	50	3060	1,6

Kaynak: DPT 2001 Yıllığı.

Turizm sektöründe yabancı sermaye yatırımları daha genelde yatırım yapmaktan ziyade daha çok işletmeci olarak gelmeyi tercih etmektedir¹⁵². Özellikle yatırımlar da “Kiralama” ve “Management” anlaşmaları şeklinde gerçekleşmektedir.

B- Turizm Sektörleri İle İlişkili Faaliyet Dallarında Yabancı Sermaye Girişlerinin Firma Bazında Dağılımı

Tablo 50’de 1954-2002 yılları arasında hizmetler sektörlerinde izin verilen yabancı sermaye yatırımlarının turizm ile alakalı alt sektörler itibariyle dağılımı verilmiştir. Bu yıllar arasında izin verilen yabancı sermaye yatırımları incelendiğinde, restoran, kafe ve yeme-içmenin yabancı sermaye içerisindeki payı %1,44 ve 214 firmanın da yatırımında bulunduğu görülmektedir. Bu firmaların toplam sermayesi ise, 107,7 milyon dolar olarak belirlenmiştir. Otel-Pansiyon -Kamping alt sektöründe 326 firma yatırımında bulunmuş, bu firmaların toplam sermayesi 228,5 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. Bu alt sektörün toplam yabancı sermaye içerisindeki payı ise, %2,77’dir.

Tablo 50. 01/01/1954 - 31/12/2002 Tarihleri Arasında Türkiye’de Faaliyette Bulunan Yabancı Sermayeli Kuruluşların Hizmetlerin Bazı Alt Sektörlere Göre Dağılımı (Milyon \$)

Sektörler	Firma	Mevcut Yabancı Ser.	Toplam Yabancı Sermaye İçindeki Yeri (%)	Şirketlerin Toplamı	Toplam Sermaye İçinde Yabancı Sermaye Payı (%)
Restoran, Kafe, Yeme-İçme,	299	92,713,236	1,44	107,700,005	86,08
Otel- Pansiyon –Kamping	326	177,876,211	2,77	228,593,476	77,81
Kara Taşımacılığı	22	3,755,042	0,06	9,314,526	61,93
Deniz Taşımacılığı (Marine Transpirt)	59	8,408,236	0,13	17,821,373	47,18
Hava Taşımacılığı	55	3,992,717	0,06	9,263,137	43,10
Taşımacılıkla İlgili Diğer Hizmetler	163	44,538,805	0,69	76,298,311	58,37
Kiralama (Leasing)	9	16,968,928	0,26	17,172,500	98,81
Sinema ve Diğer Eğlence	10	2,484,381	0,04	3,727,297	66,65
Sigortacılık	30	148,309,712	2,31	208,022,234	71,30

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü 2003

¹⁵² H. Olalı ve A. Timur, *Turizm Ekonomisi*, Ofis Ticaret Matbaacılık Sanayi, İzmir 1988 ,s:354.

C- Yabancı Sermaye Girişlerinin Turizm Sektörü Açısından Önemi

Yabancı sermaye yatırımları, uluslararası turizm pazarlamasında önemli bir rol oynamaktadır. Bunun en önemli nedeni, yabancı sermayeli bir turizm firmalarının, müşterilerini genellikle beraberinde getirmeleri ve müşteri sıkıntısıyla karşılaşmamalarıdır. Örneğin ülkemizde bazı yabancı sermayeli turizm firmaları, sadece kendi vatandaşlarına hizmet vermektedirler.

Turizm amaçlı yabancı sermaye yatırımlarının Türkiye Ekonomisine katkısını maddeler halinde sıralarsak¹⁵³;

- Turizm sektöründe yabancı sermaye kullanımı, diğer bir çok sektöre oranla daha yüksek olan risk oranının paylaşılmasını sağlar,
- Turizmde yabancı sermaye yatırımlarının getireceği ek kapasite ve hizmetlerle ülkemiz döviz geliri artar, aynı zamanda yatırım ve hizmetler için kendi dış kaynaklarını kullanmış olduklarından Türkiye'nin döviz çıktısı da azalır.
- Yabancı sermaye turizmde kapasitenin daha etkin ve verimli şekilde kullanılmasını sağlar.
- Yabancı sermayeli firmaların turizm alanındaki faaliyetleri, rakip ülkelerde yapılacak olan olumsuz propagandaları önemli ölçüde önler. Bu günümüzde yaşanan olaylara bakıldığında önemli bir etkiye sahiptir. Çünkü ülkemiz, yakın turistik ülkelerin sayısının fazla olması ve Türkiye'ye karşı bu devletlerin tarihten bu yana gelen düşmanlıkları turizm sektörünü de etkilemekte ve ülkemiz aleyhine bu ülkeler olumsuz yönde propaganda yapmaktadırlar.
- Turizm sektörü emek-yoğun üretim tekniğine dayandığından yabancı sermaye yatırımı, istihdam imkanlarını genişletir. Bunun sonucunda ülkede işsizliği önlemede bir alternatif olarak karşımıza çıkar.
- Turizm sektöründe yabancı sermaye diğer sanayi sektörlerinin aksine faaliyet döneminde yeni ve önemli ithalat zorunluluğu ve buna bağlı

---

¹⁵³ L. Bilkan, *Turizm Forumu*, Bilkent Üniversitesi Turizm Formu, 29-30 Kasım, 1996, s. 65.

olarak döviz ihtiyacı yaratmaz. Çünkü, turizm sektörü esas itibariyle hizmet üretmeye yönelik faaliyetlerden oluştuğundan dışa bağımlı bir sektör niteliği taşımaz.

- Turizm sektörü sadece konaklama açısından değil, ulaşım özellikle hava ulaşımı açısından ele alınmalıdır. Hava ulaşımının maliyetinin yüksek olması nedeniyle yabancı sermayeye ihtiyaç duyulmaktadır.

Sonuçta, yabancı sermaye yatırımları turizm sektöründe bir çok fırsat ve imkanlar sağlayacaktır. Bunların içinde, finansman katkısı eğitim olanaklarının sağlanması ve turistik tesislerin pazarlamasının temini en önde gelmektedir¹⁵⁴.

Daha çok kiralama suretiyle tercih edilen turizm sektöründe faaliyet gösteren yabancı sermayeli firmaların teşvik edilmesi, sektörün daha çok emek yoğun bir teknoloji niteliğinde olmasından dolayı istihdam üzerinde de olumlu katkılara neden olacaktır¹⁵⁵.

D- Turizm Sektöründe Yabancı Sermaye Girişlerini Sınırlayan Sorunlar

Türkiye’de turizm sektörünün karşılaştığı sorunların başında sermaye yetersizliği gelmektedir. Bu açıdan yabancı sermaye yatırımlarının turizm sektöründe sağlayacağı finansman imkanı ile birlikte yatak kapasitesinin artırılması gibi katkıları çok olmaktadır. Özellikle yerli sermayenin daha çok diğer sektörlerle yönelmesi turizm sektöründe yatırımların düşük düzeyde kalmasına neden olmuştur. Bu amaçla ülkeye gelen yabancı sermaye yatırımları turizm sektörü için gerekli olan finansman ihtiyacını karşılayarak, sektöre ivme kazandıracaktır. Ülkemize gelen yabancı sermaye yatırımları beraberinde getireceği tecrübeli girişimci ve teknolojik yenilikler, ülkemizdeki mevcut olan turistik tesislerin belirli standartlara erişmesine de yardımcı olacaktır.

İster yabancı sermayeli isterse yerli sermayeli bir turizm işletmesi olsun karşılaşılan sorunların başında pazarlama gelmektedir. Yabancı sermayeli turistik

¹⁵⁴ Ö. Dalli, *Turizm Sektöründe Yabancı Sermaye Yatırımları ve İşletmeciliği*, DPT Dokümantasyon Servisinden Alınmıştır. Ankara 1974, s:2.

¹⁵⁵ B. Tunçsiper ve H. Çeken, “Yabancı Sermayenin Türkiye Ekonomisi ve Turizm Sektörü Açısından Değerlendirilmesi”, *Standart Dergisi*, Eylül 1997, s:60.

işletmeler çok defa müşterilerini de beraberinde getirdiği için turizm pazarlamasında büyük kolaylık sağlamaktadır.

Turizm sektöründe büyük boyutlu sermaye yatırımları gerekmektedir. Bu sebepten dolayı, turizm sektöründe yabancı sermayeye işletmecilik ve yönetim alanında olduğu kadar fiziksel yatırımların gerçekleştirilmesi aşamasında da, aynı ölçüde ihtiyaç vardır. Bu bakımdan yabancı sermayenin turizm sektörüne gelişinde alt-yapı ve üst-yapı aşamalarında kullanılmak üzere, belirli miktarda sermaye transfer etmesi de talep edilebilir.

Turizm sektörüne kazandırılacak yabancı sermaye ile yukarıda belirttiğimiz etkilere ilaveten¹⁵⁶,

- “Kitlesele bir nitelik kazanan turizm hareketleri, kapasitenin daha da arttırılması ve dış turizmin aradığı nitelikte tesislerin varlığını zorunlu kılmaktadır. Bunun sağlanabilmesi amacıyla sektörde, pazarlama ve işletme alanında deneyimli kuruluşlara ihtiyaç duyulmaktadır. Yabancı sermaye yatırımlar ile birlikte turizm sektöründe deneyime sahip kurumlardan yararlanma imkanı sağlamaktadır. Çünkü yabancı yatırımlarla birlikte yeni bilgi ve teknoloji transferi gerçekleşecektir.
- Turizm sektörü diğer bir çok sektöre oranla daha büyük olan risklerin paylaşılmasını sağlar.
- Yaratacağı ek kapasite ile birlikte döviz gelirleri artacak, buna ilaveten yatırım ve hizmetler için kendi dış kaynaklarını kullanmış olacaklarından Türkiye'nin döviz çıktıları da azalacaktır.
- Temel amacı kar olan yabancı firmaların, dış piyasalarda talep yaratma zorunluluğunu da beraberinde getirecektir. Karlılık hedefi firmanın dışa dönük işletmecilik ve pazarlama konularında etkin bir şekilde çalışmasını gerektirir.

---

¹⁵⁶ *Turizm Politikası ve Planlaması*, İşletme Fakültesi, Yay No: 228 İstanbul, 1990, s: 351.

- Turizm sektöründe faaliyet gösteren yabancı sermaye diğer sektörlerin aksine faaliyet döneminde yeni ve önemli ithalat zorunluluğu gerektirmez,.” katkıları beraberinde getirecektir.

V- Serbest Bölgelerin Yabancı Sermaye Girişleri Açısından Önemi ve Kısa Tarihçesi

Ülkeye gelen yabancı sermayeli firmalar yerli firmalara nazaran, pazarlama yönünden daha fazla avantajlara sahiptir. Çünkü bunların çoğu, çok uluslu şirketler aracılığı ile geldikleri için uluslararası piyasalarda geniş bir pazar ağına sahiptirler. Sektörler açısından da pazarlama faaliyeti farklılıklar arz etmektedir. Örneğin turizm sektörünü ele aldığımızda, turizm sektöründe yabancı sermayeli firma, genellikle geldiği ülkeden müşterisini de beraberinde getirmektedir.

A- Serbest Bölgelerin Yabancı Sermaye Girişleri Açısından Önemi

Üç kıtanın birleştiği jeopolitik konumu ve pazarlara yakınlık itibariyle Türkiye’de serbest bölgelerden beklenenler ülkenin jeopolitik konumu ile bütünleşmiştir. Kalkınma amacının gerçekleştirilebilmesi amacıyla “bölgesel kalkınma” yoluyla kurulan serbest bölgeler, ülkemizin ihracata dayalı kalkınma politikalarıyla uyumlu olarak on altı yıldır başarılı bir şekilde faaliyette bulunmaktadır. 1987 yılında bu yana serbest bölgeler, ülkeye yabancı sermaye ve yeni teknolojilerin getirilmesine imkan sağlayacak uygun zemini oluşturmaktadır. Serbest bölgeler vasıtasıyla sanayici, ihtiyaç duyduğu hammadde ve aramaları, kolaylıkla istediği miktarda ve zaman kaybı olmadan temin edebilmektedir. Serbest bölgeler özellikle Türkiye’ye dışardan gelen malların transit olarak diğer ülkelere ihracını sağlamak ve yeni istihdam imkanlarının yaratmak gibi katkıların yanı sıra yerli ürünlerin ihracatını kolaylaştırmak ve hızlandırmak açısından da önemli katkılar sağlamaktadır.

Serbest bölgeler başlıca şu amaçlarla kurulmaktadır¹⁵⁷:

- Yabancı sermaye yatırımlarını ve dış ticareti artırmak,
- Yerli üreticilerin dünya piyasalarındaki fiyattan girdi temin etmelerini sağlayarak uluslararası rekabet güçlerine katkıda bulunmak,
- İhracata dönük sanayilerin gelişmesini teşvik etmek suretiyle ihracatı artırmak,
- Döviz girişini artırmak,
- Yeni iş imkanları yaratarak istihdam sorununun çözümüne yardımcı olmak,
- Gelişmiş üretim ve yönetim tekniklerinin yurtdışından ülkeye getirilmesi suretiyle ekonomik standartları yükseltmek.

Serbest bölgelerin kuruluş amaçları arasında en önemlilerinden bir tanesi, yabancı yatırımları ülkeye çekmesidir. Serbest bölgede faaliyette bulunmak amacıyla ülkeye gelecek olan firma, beraberinde sermaye ve yeni teknoloji de getirecektir.

Ülkemizde serbest bölgelerin geçmişi, 1927 yılında kabul edilen 1132 sayılı “Serbest Mıntıka Kanunu”na kadar gitmektedir. Bu Yasa, serbest bölgelerin kurulmasında pek etkili olmamıştır. Serbest bölgelerin kurulmasıyla ilgili en önemli gelişmeler 24 Ocak 1980 Kararları’nın uygulanmasıyla başlamıştır. Ülkemizde Serbest Bölgeler, 1980’li yılların sonlarına doğru; Türkiye’nin dünyaya açılması, ihracatımızın artırılması, yabancı sermayenin ülkeye getirilmesi, ihracatçılarımızın rekabet avantajına kavuşturulması gibi nedenlerle "Özal dönemi"nin önemli bir icraatı olarak, sistemimizdeki yerini almıştır. Gerçek anlamda ilk serbest bölgeler ile ilgili yasal düzenleme, 1985 yılında kabul edilen 3218 sayılı “Serbest Bölgeler Kanunu”nu ile başlamıştır. Ülkemizde kurulan ilk serbest bölge ise, 1987 yılında Mersin’de kurulan Mersin Serbest Bölgesidir.

06.06.1985 kabul edilen 3218 sayılı “Serbest Bölgeler Kanunu” birinci maddesinde serbest bölgelerin hedefleri şöyle belirtilmiştir¹⁵⁸:

---

¹⁵⁷ Y. Akça, *Serbest Bölgeler ve Serbest Bölge Faaliyet Esasları*, Hazine Müsteşarlığı Serbest Bölgeler Müdürlüğü Yayınları, Ankara 2001, s: 2-3.

- Türkiye'de ihracat için yatırım ve üretimi artırmak,
- Yabancı sermaye ve teknoloji girişini hızlandırmak,
- Ekonominin girdi ihtiyacını ucuz ve düzenli şekilde temin etmek,
- Dış finansman ve ticaret imkanlarından daha fazla yararlanmak,

Bu hedeflere ulaşmak için serbest bölgeler birer araçtır. Serbest Bölgeler Kanununun 1.maddesinde dört önemli amaç üzerinde durulmuştur. 1.maddede yer alan bu amaçlardan birisi, yabancı sermaye ve teknoloji girişinin hızlandırılmasıdır. Kısaca, serbest bölgeler kanununun amacı, yatırım ve üretimi arttırmak, yabancı sermaye girişini hızlandırmak, girdi ihtiyacını ucuz bir şekilde sağlamak ve ticaret imkanlarını arttırmak şeklinde özetlenebilir.

Serbest Bölgelerin ülke ekonomisine sağladığı katkılar ise şöyle sıralanmaktadır¹⁵⁹:

- İthal girdi kullanarak üretim yapan yerli firmalara gümrüksüz mal girişi imkanı sağlayarak, yurtdışındaki rakipleri ile aynı şartlarda üretim yapma imkanı sağlar. Serbest bölgeye büyük partiler halinde getirilen mallar gerektiğinde küçük partiler halinde ülkeye ithal edilerek depolama giderleri ve sadece ithal edilen mallar için gümrük vergisi ödeneceğinden üretim maliyetlerinin düşmesi sağlanır.
- Sağlanan kolaylıklar nedeniyle ülkenin ihracat imkanlarını ve döviz girdisini artırır.
- Serbest bölgede yaratılan doğrudan istihdamın yanında, bölgedeki üretim ve ticari faaliyetlerin ülke içindeki faaliyetlere olan etkisi sonucu dolaylı istihdam da yaratılır.
- Serbest bölgedeki üretim faaliyetlerinde kullanılmak üzere, iç pazardan ihraç edilen hammadde, yarı işlenmiş ve mamül mallarla üretimin artmasına katkı sağlanır.

---

¹⁵⁸ Resmi Gazete, Yayımlı Tarihi: 15.06.1985 Tarih ve 18785 Sayılı Resmi Gazete

¹⁵⁹ Akça, a.g.m., s:12.

- Yabancı sermayeli firmalar risk faktörünün düşük, sağlanan avantajlar sonucu karlılığın daha yüksek olduğu serbest bölgelerde daha kolay yatırımda bulunur. Böylece ülkeye yeni teknolojilerin girmesi hızlanır.
- Ülkede uygulanması düşünülen yeni ticaret ve ekonomi politikaları için deneme alanı olarak kullanılabilir.

Serbest bölgelerin ilk kurulduğu yıllarda ulaştıkları 10 milyar ABD Doları ticaret hacmi ile ihracatın artırılmasında ve ihracata yönelik girdi ithalatında önemli bir noktaya ulaşarak kuruluş ve gelişme dönemini tamamlamıştır. Son dönemlerde uygulamaya konan özel sektör işletmeciliği, Serbest Bölgelerde yatırımları, istihdamı ve yabancı sermaye girişini önemli ölçüde arttırmıştır. Serbest bölgelerden istenilen sonuçların tam olarak alınmaya başladığı dönemlerde, 2002 yılı başında IMF'ye vergi ile ilgili verilen taahhütler arasında “Serbest Bölgelerdeki muafiyetlerin kaldırılacağı ve mevcut durumun değiştirileceğine” yönelik ifadeler, Serbest Bölgelerimizdeki gelişimi yavaşlatmış ve yatırım kararı alma durumunda olan yerli ve yabancı sermayeyi bu kararlarından vazgeçirmiştir.

Gelişmekte olan ülkelerin kalkınmanın sağlanmasında tercih edilen Serbest Bölge modeli, özellikle uzak doğu ülkelerinin büyüme, ihracat ve yabancı sermaye yatırımların artmasını sağlamıştır. Bu ülkelerin en önemli özelliği, bürokrasiden ve karmaşık ülke mevzuatından arındırılmış Serbest Bölge ortamlarında geniş muafiyet ve avantajlar sunulmasıdır.

Serbest Bölge modelleri ile büyük atılımları yapmış ülkelerin başında Portekiz, Birleşik Arap Emirlikleri, Brezilya ve Çin gelmektedir. Kalkınma ve gelişimini tamamlamış ülkelerin muafiyetleri daraltmakla birlikte rekabet avantajları nedeniyle Serbest Bölge uygulamasından vazgeçememektedirler. Örneğin, ABD, 550 adet Serbest Bölgesiyle bu modeli en yaygın kullanan ülkelerin başında gelmektedir. Keza AB'ye tam üye olmuş ülkelerde 30'u aşkın Serbest Bölge bulunmaktadır¹⁶⁰.

Bir ülkenin siyasi sınırları içerisinde olmakla birlikte dış ticaret, vergi ve gümrük mevzuatının uygulanması açısından, gümrük hattı dışında sayılan yürürlükteki

---

¹⁶⁰ A. Yıldırım, “Eko Yorum”, <http://www.denizlihaber.com>, 01.04.2003.

ticari, mali ve iktisadi düzenlemelerin uygulanmadığı veya kısmen uygulandığı, yapılan ticari ve sınai faaliyetler için daha geniş muafiyet ve teşviklerin tanındığı serbest bölgelerin amaçları arasında daha fazla yabancı sermaye çekmek önemli bir yer tutmaktadır.

B- Serbest Bölgelerde Yabancı Sermaye Girişlerinin Tutar Olarak Analizi

2000 yılı başı itibariyle ülkemizde mevcut olan serbest bölgelerdeki firmaların sayısı 2327 ve bunlardan 1960'ı yerli 367'side yabancı sermayeli firmalardır.

Yabancı yatırımların artırılmasında, serbest bölgelerin rollünün ne olduğu belirlenebilmesi için serbest bölgeler yoluyla gelen yabancı sermayenin bilinmesi gerekir. Yapmış olduğum araştırmalarda gelen yabancı sermayenin ne kadarının serbest bölgeler kanalıyla geldiği konusunda herhangi veriye ve bilgiye ulaşamadım. İktisadi Araştırmalar Vakfının düzenlemiş olduğu “Serbest Bölgeler ve Yabancı Sermaye” adlı seminerde İktisadi Araştırmalar Vakfı Başkanı Orhan Dikmen'in yapmış olduğu konuşma metninde belirttiği rakamları alma yoluna gittim. Yapılan bu araştırmada 1998 yılında serbest bölgeler vasıtasıyla gelen yabancı sermaye miktarı 68,1 milyon dolar olarak belirlenmiştir¹⁶¹.

Ege Serbet Bölgesinden Yabancı Sermaye Tutarı :	23,950,00
Yabancı Sermayeli ESBAŞ'ın yatırımları:	<u>31,954,000</u>
Ege Toplam	55,904,000
Mersin S. Bölg. Yabancı Sermaye Tutarı	7,538,000
İstanbul Deri ve Ends. Bölg. Y.S.	2,608,000
Antalya Serbest Bölge Y.S. Tutarı	<u>2,000,000</u>
TOPLAM	68,100,000

* Serbest bölgelerin yabancı sermaye içerisindeki payı incelenirken yalnızca yukarıda mevcut olan serbest bölgeler alınmıştır.

Kaynak: İktisadi Araştırmalar Vakfı “Serbest Bölgeler ve Yabancı Sermaye” adlı seminer, 1999. S:16

¹⁶¹ O. Dimen “Serbest Bölgeler ve Yabancı Sermaye”, *İktisadi Araştırmalar Vakfı Seminerindeki Konuşması*, Ankara, 1999. s:16.

Ayrıca ülkemize gelen yabancı sermayenin ne kadar olduğunu hesaplamada, serbest bölgelerin kuruluş tarihinden bu yana yapılmış olan yabancı sermaye yatırımlarını ve bu tarihten itibaren ülkemize gelen yabancı sermaye yatırımlarından çıkarmak suretiyle tam olmamakla beraber yaklaşık rakamlara ulaşabiliriz.

Günümüzde artık gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler ekonomik sistemleri ne olursa olsun kalkınmayı hızlandırmak ve rekabeti sağlayabilmek için yabancı sermaye yatırımlardan faydalanmaya çalışmaktadırlar. Bu amaçla da serbest bölgeler yabancı sermayeyi ülkeye çekmek amacıyla kullanılan önemli bir kalkınma aracı olmuştur. Özellikle bazı ülkeler serbest bölgeler sayesinde büyük miktarlarda yabancı sermayeyi ülkeye çekmeyi başarmışlardır. Bunlar, başta Çin olmak üzere, G. Kore, Tayvan, Macaristan Polonya ve Çek Cumhuriyetidir.

C- Ülkemizde Faaliyette Bulunan Serbest Bölgelerin Genel Değerlendirilmesi

Ülkemizde serbest bölgeler yabancı sermaye yatırımlarını çekmede fazla başarılı olamamıştır. İstenilen başarının elde edilememesinin nedenleri şunlardır¹⁶²:

- Yurtdışına yönelik tanıtım çalışmaları yapılmamıştır.
- Hedef ülke, hedef sektör ve hedef kitle seçimleri detaylandırılmamıştır.
- Getirilmesi daha kolay olan yerli sermaye ile serbest bölgeler doldurulmuştur.

2002 yılı Mart ayı sonu itibariyle serbest bölgelerimizde faaliyet göstermekte olan 3.153 adet kullanıcı firmanın 530'u, yabancı sermayeli firmadır. Bunlardan 397'si bölgelerdeki hazır işyerlerinde kiracı statüsüyle faaliyet göstermekte olup, 133 yabancı sermayeli firma ise, yatırımcı niteliğindedir. Avrupa Birliği ve diğer OECD ülkeleri ile

---

¹⁶² F. Gökyayla, "Türkiye'de Serbest Bölge Uygulamalarında Ege Serbest Bölgesi Modeli", Serbest Bölgeler ve Yabancı Sermaye Semineri, *İktisadi Araştırmalar Vakfı Semineri*, İstanbul 1999, s:38

Orta Asya Türk Cumhuriyetleri ve Orta Doğu ülkeleri olmak üzere 50'yi aşkın ülke sermayeli firma, serbest bölgelerimizde faaliyette bulunmaktadır¹⁶³.

Serbest bölgelerdeki yabancı sermayeli kuruluşlardan 76'sı üretim, 369'u alım-satım, 26'sı işyeri kiralama, 12'si depo işletmeciliği, 7'si montaj-demontaj ve bakım-onarım, 4'ü bankacılık-sigortacılık, 16'sı IMKB Uluslararası Menkul Kıymetler Serbest Bölgesi'nde aracılık, 20'si ise, diğer konularda faaliyet göstermektedir. Ayrıca iki kuruluş tarafından da serbest bölge kurucu- işletmeciliği faaliyeti yürütülmektedir. Serbest bölgelerdeki yabancı sermayeli doğrudan yatırımların tutarı, 137 milyon dolara ulaşmış olup, halihazırda Antalya, Avrupa, Ege, İstanbul Deri ve Endüstri, İstanbul Trakya, İzmir Menemen Deri, Mardin, Mersin ve Trabzon Serbest Bölgeleri'nde yabancı firmalar yatırımcı kullanıcı statüsünde faaliyet göstermektedir¹⁶⁴.

Bu bölgelerde faaliyet gösteren yabancı sermayeli yatırımcı kullanıcı firmaların bölgeler itibariyle dağılımı şöyledir: Ege Serbest Bölgesi'nde elektronik, deri, mobilya, ölçü aletleri, gıda, tekstil, otomotiv sektörleri başta olmak üzere 92,2 milyon dolar, İstanbul Deri ve Endüstri Serbest Bölgesi'nde kimya, demir dışı metaller, otomotiv sektörleri olmak üzere 12,5 milyon dolar, Mersin Serbest Bölgesi'nde gıda, elektronik, plastik, kimya, cam-seramik sektörleri başta olmak üzere 9,9 milyon dolar, Antalya Serbest Bölgesi'nde tekstil-konfeksiyon, yatçılık, elektronik, tıbbi araç ve gereç sektörleri başta olmak üzere 8,7 milyon dolar; İstanbul Trakya Serbest Bölgesi'nde inşaat, kimya, tekstil ve gıda, otomotiv sektörleri başta olmak üzere 6,5 milyon dolar, Trabzon Serbest Bölgesi'nde 5,4 milyon dolar, Avrupa Serbest Bölgesi'nde 586 bin dolar, İzmir Memenen Deri Serbest Bölgesi'nde kimya, deri ve tekstil sektörleri olmak üzere 455 bin dolar, Mardin Serbest Bölgesi'nde ise otomotiv ve hayvansal ürünler sektörleri olmak üzere 250 bin dolar.

Serbest bölgelerimizdeki yabancı sermayeli kullanıcılar arasında KOBİ sınıflandırmasında yer alacak nitelikte pek çok firmanın yanında, alanlarında dünyaca ünlü çok uluslu şirketler de bulunmaktadır: Örneğin, ABD'den Delphi Packard Electric Systems, FTC/Lockheed, Sikorsky Aircraft, Black&Decker, R.J. Reynolds,

---

¹⁶³ H. Develi, "Serbest Bölgelerde Mevcut Durum" Serbest Bölgeler Genel Müdürü Mehmet Demirel'in Hilmi Develiye Vermiş Olduğu Serbest Bölgeler Hakkında Bilgi, <http://www.finansforum.com.tr>, 04.02.2003.

¹⁶⁴ A.g.e., s:1.

Bausch&Lomb, Coca-Cola; Almanya'dan Siemens, Wagner, Karstadt, Hugo Boss, Zenith, Henkel; İsveç'ten Volvo, Rotech; Güney Kore'den Hyundai, Samsung; İtalya'dan Eldor Electronics bunlardan başlıcalarıdır¹⁶⁵.

VI- Yabancı Sermayenin Sektörel Dağılımında Dışsallık Etkisi

Dışsal ekonomi, kısaca bir işletmenin kendi dışından kaynaklanan fakat maliyetlerinin azalmasına ya da artmasına yol açan etken olarak tanımlanabilir. Bir firmanın maliyet durumunu etkileyen faktörler, diğer firmaların faaliyetlerinin ya da onun bağlı bulunduğu endüstrinin bir bütün olarak gelişmesinin sonucudur.

A- Dışsal Ekonomilerin Sektörel İlişkilere Etkisi

Dışsal ekonomilerin ekonomik yönden önemli bir özelliği, bunların maliyetler ya da fayda üzerinde yaptığı olumlu ve olumsuz etkilerin piyasa fiyatlarına yansımamasıdır. Örneğin havayı veya suyu kirleten bir firmanın çevreye zararı, onun maliyetleri içinde yer almamaktadır. Kuşkusuz bu konu sosyal refah bakımından da çok önemlidir. Dışsal ekonomilerin varlığı özel maliyetlerle sosyal maliyetlerin birbirinden farklı olması sonucunu doğurmaktadır. Sosyal maliyet, bir faaliyetin topluma olan maliyeti, özel maliyet ise, onun özel üreticisine olan maliyetidir. Piyasa fiyatlarının dışsallıkları yansıtmaması durumunda bu iki maliyet türü birbirinden farklı olur¹⁶⁶.

Firma veyahut endüstri açısından sosyal marjinal prodüktivite kriterinin en önemli dayanaklarından biri, dışsal ekonomilerdir. Bu kriter içinde, ekonomide gerçekleştirilen marjinal yatırımın sosyal prodüktivite üzerindeki dolaylı etkilerini hesaplarken dışsal ekonomiler önemli rol oynamaktadır. Özellikle, bir endüstride yapılan birim yatırımın diğer üretim kesimleri üzerindeki geliştirici etkileri dışsal ekonomiler vasıtası ile hesaplanmaktadır. Az gelişmiş ekonomilerde kaynak dağılımı ve dış ticaret politikası birlikte yürümekte ve dışsal ekonomiler bütün bu faaliyetler içinde önemli bir rol oynamaktadır.

---

¹⁶⁵ Develi, a.g.e., s:1-2.

¹⁶⁶ H. Seyidoğlu, *Ekonomik Terimler Ansiklopedik Sözlük*, Adalet Matbaacılık, Ankara, 1992, s.165-166

Dışsal ekonomilere ilişkin yapılan açıklamalarda arz ve talebe bağlı olarak ortaya çıkan dışsal ekonomiler birbirinden ayrılmaktadır. Arzdaki değişmelere bağlı olarak ortaya çıkan dışsal ekonomiler, firma ve endüstri açısından kullandıkları üretim faktörlerinin arz elastikiyetlerine bağlıdır. Endüstri veya firmanın almış olduğu faktörlere karşı olan talepte, daha uygun bir durum söz konusu olduğunda üretimin artırılması, ekonomi içerisinde üretim faktörlerinin arz elastikiyetlerine bağlıdır. Üretim faktörlerinin arz elastikiyeti çok düşük ise firma veya sektör için üretim artışı maliyetlerin de artmasına neden olacaktır¹⁶⁷.

Sermaye girişinin olduğu ülkelerde sadece yatırımın yapıldığı sektörde değil, aynı zamanda sektörlerin yatay ve dikey bağlantıları dolayısıyla tüm ülke ekonomisinde üretim etkinliğinin yükselmesi ile birlikte üretim miktarında da artışlar ortaya çıkar.

Sektör açısından ortaya çıkan dışsal ekonomiler, sektörler arası ilişkilere ve talebe bağlı olarak bağlı olarak ortaya çıkmaktadır¹⁶⁸. Bu süreç girdi-çıkı ilişkileri neticesinde oluşmaktadır. Örneğin aralarında girdi-çıkı ilişkisi olan X ve Y sektörünü ele alalım, X sektöründe herhangi bir duruma bağlı olarak maliyetlerde ortaya çıkan bir düşüş, olduğunu varsayalım. Bu durumda üretim maliyetlerinde meydana gelecek düşüş X'in Y'ye satmış olduğu girdi fiyatlarının ucuzlamasına neden olacaktır. Bu durumda girdileri ucuz alan Y sektörü, karını arttıracaktır. Y sektörü karın artması ile yetinmeyip, genişleme yoluna gittiğinde sektörün optimum ölçeğin altında bulunup bulunmaması büyük önem arz etmektedir¹⁶⁹. Eğer Y sektörü optimum ölçeğin altında faaliyette bulunan bir sektör ise, sektörün büyümesi maliyetlerin azalmasına ve sektör içinde karlılığın artmasına neden olacaktır. Optimum ölçeğe doğru genişleme ya da büyüme, sektörün verimlilik açısından büyümesine imkanı verecektir. Endüstride oluşan genişlemeye bağlı olarak ortaya gelir artışı ve talep artışı, dışsal ekonomilerin ortaya çıkmasında büyük önem arz etmektedir. Gene X sektöründeki büyüme neticesinde ekonomide gelir seviyesinin yükseldiğini varsayımından hareketle, Y sektörünün de yoğun malı üreten bir sektör olduğunu varsayalım. Gelir

---

¹⁶⁷ E. Manisalı, *Dışsal Ekonomiler ve İktisadi Gelişme*, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul 1971, s:11.

¹⁶⁸ A.g.e., s:10

¹⁶⁹ A.g.e., s:15.

seviyesindeki artışa bağlı olarak Y sektörüne talep artacaktır. Bu talep artışı B sektörünü, daha önce kapasitesinin altında çalışıyor ise, tam kapasite ile çalışmaya başlayacaktır. Tam kapasite ile çalışıyor ise de, artan talebi karşılayabilmesi için ölçek miktarını değiştirme zorunluluğu ortaya çıkacaktır. Bu durumda dışsallık yaratarak sektörler arasında verimliliği fayda düzeyi artmış olacaktır.

Dikey birleşmenin yaratacağı dışsal ekonomiler, bilhassa bazı endüstriler için, önemlidir ki, bu endüstrilerde direkt yatırım yoluyla üretimin çeşitli kademelerindeki kararların koordine edilmesi bir kaide haline gelmiştir. Örneğin, petrol endüstrisinde, geriye ham petrol kaynağına doğru, ileriye tüketici piyasalarına doğru, bütün faaliyetlerin dikey olarak bütünleşmesi, dışsal ekonomilere sebebiyet vereceğinden yaygın bir durumdur. Bir kısım endüstrilerde ise, örneğin metal endüstrisi gibi, dikey birleşme sadece geriye hammadde kaynağına doğru yönelir. Diğer şartlar aynı (ceteris paribus) kalmak üzere, dikey olarak birleşmiş olan firmaların diğer firmalara olan üstünlüğü, akımlardaki kesilmelerin ve stoklardaki yığılmaların asgariye indirilmesidir. Bunun sonucunda, dikey birleşme dışsal ekonomileri dahili kar'a dönüştürür¹⁷⁰.

Hymer- Kindleberger teorisinde, uluslararası alanda yapılan dolaysız yatırımların en önemli nedeni piyasalarda oluşan oligopolistik endüstriyel yapıdır. S.Hymer - C.P. Kindleberger Teorisi yabancı sermaye yatırımları, yatay ve dikey bütünleşmeler yolu ile dışsal ekonomilerin ortaya çıkacağı belirtilmiştir¹⁷¹. Ayrıca R.E. Caves'te yatay ve dikey bütünleşme, yabancı sermaye yatırımları ile birlikte dışsal ekonomilerin ortaya çıkacağı üzerinde durmuştur ve çokuluslu şirketlerin sahip oldukları oligopolistik üstünlükler ağırlık vermiştir¹⁷². Caves, yatay bütünleşme yoluyla büyüyen bir çok uluslu şirketin en önemli oligopolistik üstünlüğünü, şirketin ürün farklılaştırma yeteneği ile açıklamaktadır. Farklılaştırılmış ürünlerin taklidinden korumak için şirketler, bu piyasalarda kendilerine bağlı üretim tesisleri kuracaklardır.

---

¹⁷⁰M. Şahin, *Türkiye'de Yabancı Sermaye Yatırımları*, Ekonomik ve Sosyal Yayınlar, Ayyıldız Matbaası, Ankara 1975, s. 22-23.

¹⁷¹S. H. Hymer, "The Efficiency of Multinational Corporations", *The American Economic Review*, Vol.60, No:2, May 1970, ss.441- 448., KINDLEBERGER C. P., "American Business Abroad: Six Lectures on Direct Investment, Fourth Printing", *New Haven: Yale University Press*, 1972. s.13.

¹⁷²R.E. Caves, "International Corporations: The Industrial Economics of Foreign Investment", *Economica*, Vol.38, 1971, s.1- 27.

Ayrıca bu görüş Hymer tarafından da desteklenmiştir. Hymer'a göre; farklılaştırılmış ürüne sahip olan bir şirket, bu üründen en büyük kazancı, yabancı piyasalarda yatay bütünleşme yoluyla kurduğu üretim tesisleri ile sağlayacaktır.

Sanayileşme ile birlikte, sektörler arası bağıllık, dışsal ekonomilerin ortaya çıkmasına imkan sağlamaktadır. Sanayi yatırımları, dikey ve yatay bağlantı yoluyla birbirlerini tamamladıkları gibi; diğerlerine kalifiye işgücü temin etme, belirli bir piyasa oluşturma, ortak altyapı yatırımları gerçekleştirmek şeklinde bir çok dışsal ekonomiler sağlarlar. Özellikle kaynak sıkıntısı içerisinde olan ülkelerde dışsal ekonomilerin ekonomik kalkınmayı gerçekleştirmede önemi, oldukça büyüktür.

Dışsal ekonomilerin gerek firma, gerekse ekonominin bütünü açısından ortaya çıkan durum farklılık arz etmektedir. Firma açısından dışsal ekonomilerle ortaya çıkan kar artışının sosyal açıdan bir artış yaratacağı sonucunu çıkarmaz. Dışsal ekonomileri bu açıdan özel ve sosyal fayda arasındaki sapma olarak da ifade etmek mümkündür¹⁷³.

Marshall'a göre dışsal ekonomiler endüstri içerisindeki gelişmelere bağlı olarak firmaların elde ettikleri avantajlar olarak ifade edilmiştir. Bu konuda dışsal ekonomileri firmalar arasında rekabet şartlarını bozup bozmama bakımından göz önünde tutmaktadır. Endüstri içinde meydana gelen dışsal ekonomiler, firmalara farklı derecede istifadeler sağlıyorsa, bu durumda rekabet şartlarını bozabilir. Marshall bu konuda, ortaya çıkan avantajların eşit bir şekilde dağıtıldığı ve dolayısıyla rekabet şartlarını bozmadığı kanısına varmıştır¹⁷⁴.

Dışsal ekonomiler, herhangi bir ekonomide fiyatların düzeltilmesi gereğini ortaya çıkarmaktadır. Dışsal ekonomilerin yatırım projeleri ile ilgili sıkı bir ilişkisi söz konusudur. Bir yatırımın diğer bir yatırıma olumlu veyahut da olumsuz etkisi ortaya çıkabilir. Özellikle az gelişmiş ekonomilerin yapısı göz önüne alındığında; yatırımlar arası ilişkiler, ayrı bir önem kazanmaktadır. Sosyal marjinal produktivite kriterleri uygulanacağı zaman bu ilişkiler dikkate alınıp, SMP'yi ilişkilere göre düzeltmek gerekir¹⁷⁵.

---

¹⁷³ B. Blassa, *The Theory of Economic Integration*, Allocation of Economic Activity Msemillan, London, 1961, s.145.

¹⁷⁴ Manisalıoğlu, a.g.e., s:5-6.

¹⁷⁵ V. F. Savaş, *Kalkınma Ekonomisi*, Ezgi Kitapevi, 4. Baskı, Bursa 1973, s.147.

Yabancı sermaye yatırımları sonucunda dışsal ekonomilerin ortaya çıktığı en önemli sektör, bilgi (knowledge) sektörüdür. Bu sektörde bir firma tarafından gerçekleştirilen yatırım sektördeki diğer firmaların da işine gelmektedir. Bilgi firmalar arasında dağılma (spill-over) durumundadır. Bu tür yatırımlar, yüksek teknoloji içeren yatırımlardır. Bunlar da kaçınılmaz olarak, sabit maliyetli yatırımlardır. Üretimin kalitesi iyileştirildikçe de maliyetler düşmektedir. Bu ise tam rekabet şartlarından birini (sabit maliyet) ortadan kaldırmaktadır¹⁷⁶. Çok uluslu ana şirketlere bağlı şirketlerin dışarıda üretim için yerleşmeleriyle beraber, şirketler arasında patent, know how, marka, yönetim ve pazarlama deneyimleri vb. transfer edilen teknolojileri kapsar¹⁷⁷. Çok uluslu şirkette, ana şirketlerin bağlı şirketler kurarak dışarıda üretim için yerleşmeleri ile birlikte şirket içi teknoloji transferi söz konusudur. Teknolojiyi transfer eden verici de alıcı da aynı çok uluslu şirkettir. Transfer edilen teknoloji patent, know-how, marka olabileceği gibi yönetim ve pazarlama deneyimleri de olabilir. Çok uluslu şirketin AR-GE yatırımlarının ve mühendislik çalışmalarının yabancı ülkede yapılması ile de teknoloji transfer edilebilir. Değişik ülkelerden materyal ve parçaların satın alınması, işçilerin eğitimi de teknoloji transferi sağlar¹⁷⁸.

Yabancı sermaye yatırımları bilgi ve teknoloji transferi sağladığı gibi, işgücünün eğitimi de bir rol oynayabilir. Bir süre çok uluslu bir şirkette çalışan bir işçi, çeşitli nedenlerle işi bırakıp başka bir şirkete geçtiğinde, emeği ile birlikte eski şirketinde edindiği bilgileri de götürür. Bu da yabancı sermaye yatırımının sağladığı pozitif bir dışsallıktır. Bunun yanında yabancı sermaye yatırımları, kendi sektörünün yan sanayilerinin kurulmasına da yol açar. Bu sayede ithalat azalır, ihracat artarak ödemeler bilançosuna katkıda bulunur ve dolayısıyla milli geliri arttırmış olur. Yabancı sermaye yatırımları negatif dışsallığa da neden olabilir. Örneğin çok uluslu bir şirketin elinde bulundurduğu rekabet gücü aynı sektördeki yerli firmaları olumsuz etkileyebilir. Ama yine de yabancı sermaye yatırımlarının sağladığı pozitif dışsallık negatif dışsallıktan büyüktür.

¹⁷⁶İ. Gökal, "Global Değişim, Stratejik Ticaret Politikası ve Türkiye İçin Bir Ticaret Senaryosu", <http://www.dtm.gov.tr/ead/DTDERGI/nis97/4.htm>, 17.05.2003

¹⁷⁷"Uluslararası Teknoloji Transferi", <http://www.danismend.com/konular/bilgiveteknoyon/BILGI-ULUSLARARASI%20TEKNOLOJI%20TRANSFERI.HTM>, 23.05.2003

¹⁷⁸N. Karacasulu, "Uluslararası Teknoloji Transferi Süreci ve Yöntemleri", <http://www.econturk.org/dtm5.htm>, 23.05.2003

Sektörler içi veya arası ortaya çıkan dışsal ekonomiler, iktisadî bir faaliyetin tek bir noktadaki durumuna göre değil; tüm ekonomideki etkilerine göre değerlendirilmelidir. Örneğin, ulaştırma kesiminde yapılan iyi bir servisin o bölgedeki sanayi kesiminin üretim maliyetlerinde meydana getireceği düşme böyle bir dışsal ekonomidir¹⁷⁹.

B- Yabancı Sermaye Yatırımlarının Dışsal Ekonomi Etkisi

Dünya turizm hareketlerinin kitle hareketine dönüşmesi, ulaşım ve teknolojiadaki gelişmeler bu hareketten Türkiye'nin de yararlanmasını mümkün kılmaktadır. Kitle turizmi büyük kapasitede ve dış turizme yönelik nitelikte tesislerin varlığı ile geçerli olmaktadır. Böylece sektörde büyük tesislere pazarlama ve işletme sahasında uzman kuruluşlara ihtiyaç belirgin hale gelmektedir¹⁸⁰.

Türkiye'ye gelen yabancı sermaye, turizm sektöründe yatırımdan çok işletmeciliği tercih etmektedir¹⁸¹. İşletmecilikten yatırımcılığa geçiş, son derece yavaş bir gelişim göstermektedir. Bunun nedenleri arasında bürokratik engeller, gerekli alt yapının olmaması ve yüksek enflasyon başta gelmektedir. Buna göre yabancı sermayenin turizme yatırım yapması kısaca ülkemizdeki olumlu koşullara bağlıdır.

Ülkemizin, jeopolitik konumu ile birlikte gerek tarihi ve gerekse doğal güzellikleri itibariyle diğer ülkelere oranla büyük avantajlara sahiptir. Ancak bu avantajlar hizmetler sektörü açısından ele alındığında zaman zaman dezavantaja dönüşmektedir. Bunun en önemli nedeni, bu sektörde kullanılan teknolojinin oldukça eski bir teknoloji olmasıdır. Yüksek miktarlarda sermaye gerektiren hizmetler sektörünün yatırımları, ülkemizdeki enflasyon oranını artmasına bağlı olarak, bu yatırımların maliyeti üzerinde olumsuz etki yapmaktadır. Bu durum bu sektöre gelen yabancı sermaye yatırımları ile birlikte önemli ölçüde sorun olmaktan çıkacaktır. Özellikle sektöre gelen yabancı sermaye, hem sektörde kullanılan teknolojinin

---

¹⁷⁹ A. İlkin, *Kalkınma ve Sanayi Ekonomisi*, Ezgi Kitapevi, İstanbul 1988, s.96.

¹⁸⁰ Dalli, a.g.e., s: 2.

¹⁸¹ H. Olalı, *Turizm Politikası ve Planlaması*, Ofis Ticaret Matbaacılık Şirketi, İstanbul, 1990, s.350.

seviyesinin yükselmesine, hem de yüksek bir katma değer yaratarak, sektörde verimlilik artışı sağlayacaktır.

Hizmetler sektöründeki bu gelişmelere paralel olarak sektörün alt sektörlerinin de gelişmesine neden olacaktır. Sektördeki yabancı sermayenin artması, hizmetleri sektörünün alt sektörlerinde de ileri-geri bağlantıları sonucu yeni yatırımları uyaracaktır. Şöyle ki, yabancı sermayeli firmaların piyasalardan almış olduğu girdiler ve bunları üreten kesimlere, sağladığı çıktılar nedeniyle bunları kullanan kesimlere etkisi olacaktır. Bu etkiler sonucunda yeni yatırımlar ortaya çıkacak ve bu yatırımlar da diğer yeni yatırımları uyararak, dışsal ekonomiler yaratacaktır.

Hizmetler sektöründe meydana gelen gelişmeler bunun alt sektörü olan turizm sektöründe de olumlu gelişmeleri beraberinde getirmektedir. Özellikle turizm açısından diğer gelişmiş ülkelere oranla daha büyük avantajlara sahip olması, hizmetler sektöründe turizmin önemini bir kat daha arttırmaktadır. Yabancı sermayeli turistik firmalar, bu avantajları göz önüne alarak sektöre her geçen yıl yatırımlarını arttırmaktadır. Bu yatırımlar turizm sektörünün gelişmesine, dolayısıyla ülke ekonomisine olumlu katkılar sağlamaktadır. Özellikle turizm sektörüne yapılan yatırımlar sonucu ortaya çıkan pazarlama sorunun çözümünde, yabancı sermaye yatırımlarının önemli katkısı olmaktadır. Çünkü sektöre yatırım yapan firma, genellikle müşterisini de beraberinde getirmektedir. 1985 yılında turizm ile alakalı hizmetler sektöründe 4 alt sektör mevcut iken, 2002 yılında alt sektör sayısı 8'e çıkmıştır.

İç ve dış turizm hareketlerinin artması, diğer sektörleri de harekete geçirerek, bu sektörlerde canlanma ve hareketlilik getirecektir. Turizm hareketlerinin artmasıyla, ortaya çıkacak olan dışsallık, diğer sektörlerde sürükleyici bir rol oynayacaktır.

Turizm sektörü sanayi sektörü ile etkileşim içerisindedir. Özellikle tüketim malları üreten sanayilerde bu etkileşim daha da yoğundur. Bazı sanayi mallarında, tüketim mallarına olan talep turizm sezonunda artış göstermektedir. Bu sanayi mallarını üreten girişimciler turistik, tüketime yönelik üretimde bulunurlar. Bu da sektörde içsel ekonomilerin ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Aramalı üreten sektörlerde (özellikle, deri ve deri mamulleri ve seramik sanayisi üzerinde) turizmin

etkisi yüksek iken, yatırım malı üreten sanayiler üzerinde turizmin etkisi azdır. Sadece ulaştırma araçları sektöründe turizmin katkısı söz konusudur¹⁸².

VIII- Turizm Sektörüne Gelen Yabancı Sermaye Yatırımlarının Yaratacağı Dışsal Ekonomilerin Genel Değerlendirmesi

Turizm göstergelerine dayalı olarak yapılan çalışmalar, turizm sektörünün son otuz yılda en fazla gelişme gösteren sektörlerden biri olduğunu göstermektedir. Bu gelişmenin ölçütü olarak da, dünyada turizm faaliyetlerinden her yıl 2,5 trilyon dolarlık bir gelir akımı elde edildiğini gösterebiliriz.

Ülkeye gelen yabancı turistlerin ve iç turizme katılan ülke vatandaşlarının yapmış oldukları tüketim harcamaları ile artan turizm talebini karşılamak, turistik alt yapı ve üst yapıyı iyileştirmek ve hizmet kalitesini yükseltmek amacıyla yapılan turistik yatırım harcamaları, gerek turizm sektöründe, gerekse bu sektörü besleyen diğer sektörlerdeki üretim faktörlerinin gelirlerini oluşturmaktadır¹⁸³. Turistik tüketim harcamaları ve yatırım harcamaları yarattıkları dolaysız gelir etkisi yanında pek çok dolaylı etki de yaratmaktadır.

Turizm faaliyetleri sebep olduğu harcama-gelir halkaları ile hizmet sektöründe yer alan faaliyetlerde niteliksel ve niceliksel gelişmelere yol açmaktadır. Turizm bir taraftan hizmet sektöründen kendi faaliyet alanları açısından yararlanırken, diğer taraftan da bu yararlanma sonucu hizmet üretiminin iyileştirilmesinde zorlayıcı etki yaparak, bu sektörün gelişmesine katkıda bulunmaktadır.

Turizm sektörü hizmetler sektörü içerisinde yer almakla birlikte, taşıdığı özellikler nedeniyle diğer sektörler ile etkileşim içerisindedir. Turizm sektörü için gerekli olan ihtiyaçların karşılanmasında ekonomideki bütün sektörlerden yararlandığı gibi, diğer sektörlerdeki kollardan bazılarını kendi ihtiyaçlarına göre şekil vermekte ve bir kısmını da yeniden şekillendirmektedir.

---

¹⁸² H. Olalı ve A. Timur, *Turizm Ekonomisi*, Ofis Ticaret Matbaacılık Şirketi, İzmir 1988, s:158.

¹⁸³ Şahin, a.g.e., s:39.

Ülke ekonomisinde iç ve dış turizm hareketlerinin yarattığı tüketim-gelir hacmi, turizm sektörü ile birlikte diğer sektörlerde de bir canlanma ve harekete neden olmaktadır¹⁸⁴.

Turizm sektörüne gelen yabancı sermaye yatırımlarının artması ile birlikte, her aşamada ekonominin diğer sektörlerini de etkileyecektir. Genel anlamda bakıldığında bu etki ilk olarak, turistin zorunlu olan ihtiyaçlarından yeme-içme ve barınma; ileriki aşamada ise, zorunlu ihtiyaçların dışında olan kamp alanları, konaklama merkezleri, yiyecek-içecek tesislerinde ortaya çıkacaktır. Bunlara ilaveten, rahatlığı ve konforu artırıcı çeşitli üretim hizmetleri ve turistin güvencesine yönelik sağlık, sigorta ve emniyet hizmetlerinde de etkiler görülecektir.

Turizmin bu sektörler üzerindeki ekonomik etkileri olduğu gibi, onların da turizm üzerinde ekonomik etkileri olmaktadır. Turizm tesislerinin gerek yatırım aşamalarında, gerekse işletme aşamalarındaki etkileri, yalnızca doğrudan girdi aldıkları sektörlerle de sınırlı kalmamaktadır. Turizm yatırımlarının girdi gereksinmesini karşılama durumunda olan sektörlerde bu talebi karşılamak için, başka sektörlerden girdi talebinde bulunabilmektedirler. Bu durumda turizm sektörü, diğer sektörleri doğrudan etkilediği gibi, dolaylı yoldan da etkileyebilmektedir. Örneğin turizm işletmelerinin turizm sektöründen girdi kullanmaları gibi, de diğer sektörlerden de girdi kullanabilmektedir.

Türkiye için yapılan hesaplamalar, turizm sektörünün üretiminde bir birim artış için diğer yurtiçi sektörlerden alacağı girdiler yüzde 50.3 arttığını göstermektedir¹⁸⁵. Turizm sektörünün girdi kullanımını yoluyla uyardığı sektör sayısı 33 olarak tespit edilmiştir. Söz konusu 33 sektör içinde, ilk on sırada yer alan ve en yüksek doğrudan etkilenecek sektörler olarak kabul edilen sektörleri sırasıyla şu şekilde sayabiliriz. Banka, sigortacılık ve kooperatifçilik, petrol artımı, toptan ve perakende ticaret, mezbaha ürünleri, elektrik, tarım (bitkisel üretim), alkollü içkiler, kişisel ve mesleki hizmetler, haberleşme ve diğer besin maddeleridir.

---

¹⁸⁴ Olalı ve Timur, a.g.e., s:110.

¹⁸⁵ Serdar Altınok, *Turizm Serbest Bölgeleri*, Yayınlanmamış Doçentlik Tezi, Konya 2001, s:145.

Turizm sektörü hizmetlerine karşı nihai talep, 1.000 TL artarken, ekonominin diğer sektörlerine olan mal ve hizmet talebinin 1.737 TL artacağı görülmektedir¹⁸⁶. Ekonomide herhangi bir sektör sadece kendi kullandığı girdiler yoluyla ekonominin diğer sektörlerini etkilemekle kalmayıp, kendi çıktılarını kullanan sektörleri de etkileyebilmektedir. Bu etkileşim turizm sektörü içinde söz konusudur. Örneğin 1984 yılında yapılan bir araştırma, 1984 yılında Türkiye'ye gelen yabancı turistlerin 23.100 ton süt, 9.600 ton tereyağı, 7.425 ton et, 7.425 ton sebze ve meyve ve 7.425 ton ekmek tükettiklerini ortaya koymuştur.

Turizm sektörünün etkinliği, sektör yanında turizm sektörü üretimindeki artıştan etkilenen diğer sektörlerle de yansımaktadır. Bunları şu şekilde sıralayabiliriz: Banka, sigortacılık ve kooperatifçilik, karayolu taşıması, otel, lokanta, kahvecilik vb. havayolu taşıması, toptan ve perakende ticaret, kişisel ve mesleki hizmetler, denizyolu taşıması, haberleşme ve nihayet turizm sektörünün kendisidir.

Turizm sektörünün girdi aldığı sektörlerde yarattığı “uyaran etkisinin,, girdi verdiği sektörleri uyarma etkisinden daha yüksek olduğunu görülmektedir. Sayısal olarak bu etkilerin değerleri sırasıyla 1.737 ve 1.187 olduğu bulunmuştur¹⁸⁷.

Bunun anlamını şöyle açıklayabiliriz: Turizm sektöründe üretimin 1 Milyar TL artması halinde sektöre girdi veren sektörlerden 1 Milyar 737 Milyon TL; sektörün çıktılarını kullanan sektörlerde ise 1 Milyar 187 Milyon TL üretim artışına neden olmakta, yani ekonomide o ölçüde genişleme yaratabilmektedir.

Turizm sektörünün yaratacağı dışsal ekonomiler özellikle iki sektörde daha belirgin olmaktadır. Bunlar ulaştırma ve sanayi sektörleridir. Turistik talebi karşılamaya hazır hale gelebilmenin temel şartı; altyapı, ulaştırma ve birtakım genel hizmetler bakımından hazır durumda olabilmektedir. Bu nedenle gelişme yolundaki ülkelerde altyapının yeterli düzeyde gelişmesi ile turizmin gelişmesi arasında, doğrudan ilişki bulunmaktadır. Çünkü bir yatırım kararı ile, yatırımın yapılacağı alanın alt yapı özellikleri arasında direkt bir ilişki vardır. Turizm yatırımlarının altyapıya olan bağımlılığı ise oldukça fazladır. Karayolu, deniz ve hava limanları gibi

---

¹⁸⁶ *Turizm Yatırımlarının Ekonomiye Katkıları*, TYD Yayınları, İstanbul 1992, s:37.

¹⁸⁷ A.g.e., s. 39.

altyapı imkanlarının yaratılması yada genişletilmesi için yapılan turizm, yatırımları ekonomiye önemli katkılar sağlamaktadır.

Turizmin sanayi sektörü üzerinde etkileri, daha çok tüketim malı ve ara malı üreten sanayiler açısından görülmektedir. Ayrıca turizmin yatırım malı üreten sanayiler üzerinde de belli bir etkisi göstermektedir. Turizmin sanayi sektörü üzerindeki asıl ağırlıklı etkisi, turistik yatırımların artması ile birlikte bu yatırımlarda kullanılan sanayi malları üzerinde görülmektedir.

Turizmin gelişmesi için önem taşıyan ve gelişmesi ile birlikte değer kazanan diğer bir faktör de, üstyapı imkanlarıdır. Üstyapı denilince "turist akımını alıkoyan varlık", yani konaklama, beslenme, eğlenme, dinlenme tesisleri akla gelmektedir¹⁸⁸. Altyapı tüm sektörlerle hizmet verirken, üstyapı yalnızca turizme hizmet vermektedir. Burada, turistik ihtiyaçların farklı oluşunun üst yapıya nasıl yansıdığı veya üst yapıyı nasıl etkilediği sorusu önem kazanmaktadır. Bu sorunun cevabı, otel, motel, tatil köyü, kaplıca, pansiyon, çadır, karavan ve hotel gibi isimlerle anılan konaklama tesislerinin arasındaki nitelik farklarını ortaya çıkarmaktadır. Turizme gelen yabancı sermaye yatırımları arttığı ölçüde, yukarıda anılan doğrudan turizme yönelik üst yapı yatırımları artacak, mevcutlarda ise bir gelişme görülecektir. Turistik üstyapıdaki bu gelişme, elbette turizmin gelişmesine ve ekonominin dinamizm kazanmasına da katkıda bulunacaktır.

---

¹⁸⁸ E. Ziya, *Genel Turizm*, Ankara Üniversitesi Basın Yayın Yüksek Okulu Yayın No:3 Ankara, 1983, s:135.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Ülkemiz, daha Kurtuluş Savaşı'nın sonucu ve hesaplaşması sayılan Lozan Anlaşması sona ermeden İzmir İktisat Kongresi adı altında bir kongre düzenlenmiş ve bu kongre aracılığı ile "bundan sonra Türkiye'nin izleyeceği ekonomik ve siyasal rejim ne olacaktır?," gibi, gizli veya açık merak ve kuşkuları da ortadan kaldıracak şekilde ve çok önemli açıklamalarda bulunmuştur. Bu açıklamalar içinde yer alan en önemli konulardan biri de Türkiye'nin yabancı sermaye karşısında takınacağı tavır ve davranışa ilişkindir.

O günlerden bu günlere kadar Türkiye, ekonomik gelişmesinde yabancı sermayenin öneminin bilincinde olarak gerekli yasal düzenlemeler yapmıştır. Buna karşılık bu günkü tutar açısından yabancı sermaye girişlerinin, Türkiye ile az çok benzer ekonomik ve sosyal koşullara sahip ülkelere nazaran yeterli düzeyde olduğunu söylemek mümkün görünmemektedir.

Yabancı sermaye girişleri konusunda ülkemizde gerçekleştirilen yasal düzenlemeler, belki de hiçbir ülkede gerçekleştirilmemiş ölçüde teşvik edici bir düzeydedir. Öyleyse, özellikle doğrudan yatırım şeklinde yabancı sermaye girişlerinin yetersiz kalmasının başlıca nedenleri üzerinde durulması gerekmektedir. Bu noktada şöyle bir saptama yapmak doğru görülmektedir: Yasal düzenlemeler yeterli olsa da, yabancı sermaye girişleri ekonomik olduğu kadar sosyal, kültürel ve siyasal açılardan uygun bir ortam açmaktadır.

Yabancı sermaye için ekonomik açıdan uygun ortam, kısaca kar transferi ile sektörel ve bölgesel sermaye akışkanlığın işlerliği ve girdi fiyatlarının muhavereli olarak ucuzluğudur.

Bu üç nokta; yani kar transferi, sermaye akışkanlığı ve girdi piyasaları arasında üçüncü olan girdi fiyatları; başka bir deyişle faiz ve özellikle ücret gerçekten diğer ülkelere nazaran daha düşüktür. Bu nedenledir ki yabancı sermaye girişleri için "ucuz emek," vurgulanmasına çok sık başvurulduğu görülmektedir. Kar transferi konusunda ülkemiz Cumhuriyetin ilanından itibaren 1970'lerde kadar oldukça belirsiz, mütereddit ve hatta bir anlamada kısıtlayıcı bir davranış sergilemiştir. Bu tutum son

derece ürkek olan dış yatırımcıyı caydırıcı bir etki yapmıştır. Bu gün bu sorunlar oldukça çözümlenmiş bulunmaktadır.

Yabancı sermaye girişi için ekonomik ortam açısından ikinci nokta olan sektörel uygunluk konusunda da ülkemizin gerçekleştirdiği düzenlemeler, uzunca süre net ve açık olmamıştır. Başlangıçta çoğu zaman “Türk girişimci ve ulusal sermayenin girmedığı faaliyet alanları,, veya “ulusal açıdan sakıncalı sayılmayan işler,, gibi belirsiz ve yatırıma açık ifadelerle yer verilmesi, doğal olarak yabancı sermaye yatırımcılarının çekimser kalmasına hizmet etmiştir. Bu nedendir ki; gerçekleşen yabancı sermaye girişleri uzun süre genellikle “ortaklık,, veya “kredi,, niteliğini korumuş, doğrudan yatırım şeklinde girişlere hemen hemen hiç rastlanamamıştır. Bu durum 1980’lere kadar sürmüştü; 24 Ocak 1980 İstikrar Programının uygulamaya konmasından sonra bazı sektörlerde doğrudan yatırım şeklinde yabancı sermaye girişleri gerçekleşmeye başlamıştır. Bu sektörlerin başında da, imalat sanayi ile özellikle hizmetler sektörünün alt sektörü olan turizm sektörü başta gelmektedir. Nitekim çalışmamızda da böyle bir sonuca ulaşılmıştır. Yabancı sermaye girişleri açısından ve özellikle doğrudan yatırım şeklinde olan yabancı sermaye girişlerinin itibar ettiği en uygun sektör olarak gelişen sektörün turizm sektörü olduğu görülmüştür.

Öyle ki turizm sektörü doğrudan yabancı sermaye yatırımları için hem sürükleyicilik özelliğine sahip bir sektör olarak gelişmekte; hem de yarattığı dışallık açısından ülke ekonomisini en fazla katkıda bulunabilecek bir sektör niteliği kazanmaktadır. Böyle olunca, özellikle doğrudan yatırım şeklinde yabancı sermaye girişleri konusunda yapılacak düzenlemelerde turizm sektörünün dikkate alınması ve gerekirse bu sektör için özel düzenlemelere gidilmesi gerekebilecektir. Bunun için ülkemizin sahip olduğu tarihsel ve doğal kaynak ve olanaklar, mukayese edilemeyecek üstünlük ve avantajlara sahiptir. Ayrıca ülkemiz, 1960’lardan sonra hızla gelişen turizmden çok büyük ekonomik avantajlar sağlayan Fransa, İtalya, Yunanistan ve Mısır gibi Akdeniz ülkelerine nazaran turizmin gelişmesinin başlangıç evresinde bulunan; bu nedenle de “keşfedilmesi,, gereken bir bölge konumundadır.

Öyleyse Türkiye bu özel konumunun bilincinde olarak sektörel planlama örneklerinden de yararlanarak bir “turizm sektörü planlaması,, girişiminde bulunabilir. Böyle bir sektörel planlama da; 15-20 yıllık bir turizm sektörü perspektif planına bağlanarak 5'er yıllık orta vadeli planların uygulanması şeklinde olabilir. Böylece ekonomik gelişmenin gereği olan sektörel yapının değişmesi hizmetler sektörü yönünde gerçekleşirken, bu sektörün önemli alt bölümünü oluşturan turizm sektörünün öncülüğü ve sürükleyiciliğinin yanı sıra, bu alt sektörün yaratacağı dışsal ekonomiler aracılığı ile ekonomik büyümede planlanan veya daha doğru bir ifadeyle hedeflenen “yön,, ve “hız,, da gerçekleşmiş olacaktır.

Sonuç olarak çalışmamızda ulaştığımız veriler, turizm sektörünün özel bir sektörel planlama çerçevesine alınmasını ve böyle bir planlamada da doğrudan sermaye yatırımlarına öncelik ve ağırlık verilmesi önerisine götürmektedir.

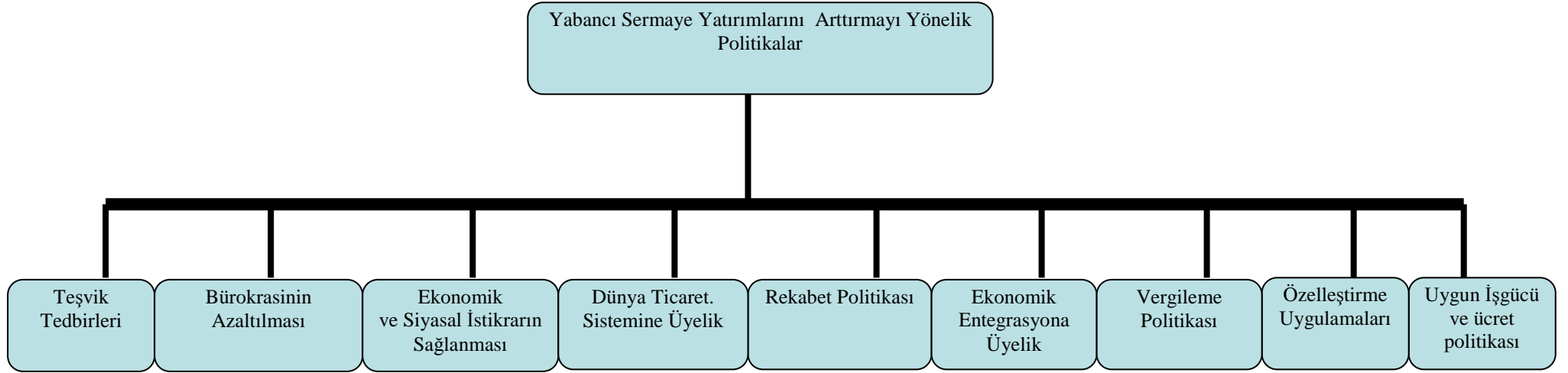
Ancak bu öneri çerçevesinde üzerinde durulması gereken bir iki nokta vardır. Birincisi turizmde doğrudan yatırım şeklindeki yabancı sermaye girişlerinin izole bölgeler gibi yapılaşan tatil köyleri şeklinde değil de uluslararası sermaye dolaşımına açık bölgeler şeklinde yapılaşmasına dikkat etmek gerekmektedir. Çünkü, ülkemizde de kısmen görüldüğü gibi, tatil köyleri bir bakıma “askeri bölge,, gibi her türlü dolaşım ve akışkanlığa kapalı girdilerini kendisinin veya kendi ülkesinden sağlayan, sonuçlarını da olduğu gibi ve belki de denetimsiz transfer edilebilen yatırımların bir anlamda “kira,, geliri dışında bir katkısı olmayacaktır. Bu da turizm sektöründe yapılacak yabancı sermaye yatırımlarının sosyal, kültürel ve siyasal açılardan da uygun ortam aramaları ile ilişkilidir.

Genel olarak yabancı sermaye yatırımları sosyal ve kültürel açıdan farklı fakat rahat edebilecekleri ortam ararlar. Bu da doğal olarak “gezi psikolojisi”nin gereğidir. Kısaca turist, yani gezginci; genellikle ülkemizin bazı bölgelerinde halen görüldüğü gibi, “merak edilen,, konumunda değil “merak eden,, görmek ve öğrenmek isteyen konumda olmak ister. Ziyaret eden, ziyaret edilen toplumlardan böyle bir davranış bekler. Bu da ziyaret edilen toplumun sosyal ve kültürel eğitim ve görgü düzeyine ulaşmış olmasıyla mümkündür turizm sektörü böyle bir düzeye ulaşmayı mümkün kılan; bu nedenle de dışa açılan pencerelerden en önemlisi olan bir sektördür.

Uygulamaya konulacak bir turizm sektörü planlamasında toplumun böyle bir sosyal ve kültürel düzey ve yapıya kavuşturucu önlemlere de ağırlık verilmelidir.

Nihayet yabancı sermaye yatırımlarının aradığı uygun ortamlardan üçüncüsü, uygun ekonomik ortamın da güvencesi olan siyasal istikrar ortamıdır. Yabancı sermaye girişlerinin ülkemiz için sınırlı kalmasının başlıca nedeninin siyasal istikrarın sık sayılabilecek aralıklarda kesintiye uğramasıdır. Bunda da ülkemizin coğrafik konumu gibi siyasal akımlar itibariyle de dış etkenlere çok açık Orta Doğu gibi bir bölgede bulunması belirleyici olmaktadır. Bu da ülkenin birlik ve beraberliğinin siyasal örgütlenmesini etnik ve dış etkenlere muhatap olmasına yol açmakta; ulusal ve uluslararası yatırım kararının ajanı olan girişimcileri çekimser ve mütereddit kılmaktadır. Bu çekimser ve tereddüt doğal olarak daha çok yabancı sermaye yatırımcısının kararını olumsuz yönde etkilemektedir. Bu açıdan bakılınca doğrudan yabancı sermaye yatırımcısının, özellikle hizmetler ve onun alt sektörü olan turizm gibi siyasal gelişmelere daha fazla duyarlı olan sektörlerde arayacağı en uygun yatırım ortamı siyasal istikrarın sağlandığı ortamdır. Bu bakımdan uygun siyasal istikrar ortamı, çalışmamızın öneriden çok beklentisi veya temennisi niteliğindedir.

Ek- 1- Yabancı Sermaye yatırımlarını çekmede etkili politikalar aşağıdaki tabloda özetlemeye çalışılmıştır.

Yabancı Sermaye Yatırımları İle İlgili Yasal Düzenlemeler:

- 30 Kasım 1914 Tarihli Ecnebi Anonim ve Sermayesi Eshama Munkasem Şirketlerle, Ecnebi Sigorta şirketleri hakkında muvakkat,
- 20 Şubat 1930 tarih ve 1567 Sayılı Türk Parasın Kıymetini Koruma Kanunu (TPKKK),
- 18 Ocak 1954 tarih ve 6224 Sayılı Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu,
- 7 Mart 1954 tarihli 6326 Sayılı Petrol Kanunu ve Petrol Kanunu,
- 24 Ocak 1980 tarih ve 8/168 sayılı Yabancı Sermaye Çerçeve Kanunu,
- 12.12.1986 tarihli 86/10353 Sayılı Kararnamenin Eki Yabancı Sermaye Çerçeve Kararı,
- 20.03.1992 tarih ve 21177 Sayılı Resmi Gazetede Yayımlanan 92/2789 sayılı Yabancı Sermaye Çerçeve Kararı,
- 27.04.1995 tarih ve 4105 Sayılı Kanun,
- 13 Ağustos 1999 tarihinde kabul edilen “tahkim” yasası.
- 05.06.2003 tarihinde kabul edilen 4878 sayılı Doğrudan Yabancı Sermaye Kanunu.

Resmi Gazete Tarih/Sayı: 17 Haziran 2003 / 25141

Doğrudan Yabancı Sermaye Yasası

Kanun No: 4875

Kabul tarihi:05.06.2003

Amaç ve kapsam

MADDE 1.- Bu Kanunun amacı, doğrudan yabancı yatırımların özendirilmesine,yabancı yatırımcıların haklarının korunması ile yatırım ve yatırımcı tanımlarında uluslararası standartlara uyulmasına, doğrudan yabancı yatırımların gerçekleştirilmesinde izin ve onay sisteminin bilgilendirme sistemine dönüştürülmesine ve tespit edilen politikalar yoluyla doğrudan yabancı yatırımların artırılmasına ilişkin esasları düzenlemektir. Bu Kanun,doğrudan yabancı yatırımlara uygulanacak muameleyi kapsar.

Tanımlar

MADDE 2.- Bu Kanunda geçen;

a- Yabancı yatırımcı: Türkiye'de doğrudan yabancı yatırım yapan,

1- Yabancı ülkelerin vatandaşlığına sahip olan gerçek kişiler ile yurt dışında ikamet eden Türk vatandaşlarını,

2- Yabancı ülkelerin kanunlarına göre kurulmuş tüzel kişileri ve uluslararası kuruluşları,

b- Doğrudan yabancı yatırım: Yabancı yatırımcı tarafından,

1) Yurt dışından getirilen;

- Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankasınca alım satımı yapılan konvertibl para şeklinde nakit sermaye,

- Şirket menkul kıymetleri (Devlet tahvilleri hariç),

- Makine ve teçhizat,

- Sınai ve fikri mülkiyet hakları,

2- Yurt içinden sağlanan;

- Yeniden yatırımda kullanılan kar, hasılat, para alacağı veya mali değer olan yatırımla ilgili diğer haklar,

- Doğal kaynakların aranması ve çıkarılmasına ilişkin haklar, Gibi iktisadi kıymetler aracılığıyla;

i- Yeni şirket kurmayı veya şube açmayı,

ii- Menkul kıymet borsaları dışında hisse edinimi veya menkul kıymet borsalarından en az %10 hisse oranı ya da aynı oranda oy hakkı sağlayan edinimler yoluyla mevcut bir şirkete ortak olmayı,

c- Müsteşarlık: Hazine Müsteşarlığını, İfade eder.

Doğrudan yabancı yatırımlara ilişkin esaslar

MADDE 3.- a- Yatırım serbestisi ve milli muamele Uluslararası anlaşmalar ve özel kanun hükümleri tarafından aksi öngörülmedikçe;

1- Yabancı yatırımcılar tarafından Türkiye'de doğrudan yabancı yatırım yapılması serbesttir.

2- Yabancı yatırımcılar yerli yatırımcılarla eşit muameleyle tabidirler.

b- Kamulaştırma ve devletleştirme Doğrudan yabancı yatırımlar, yürürlükteki mevzuat gereğince; kamu yararı gerektirmedikçe ve karşılıkları ödenmedikçe kamulaştırılmaz veya devletleştirilemez.

c- Transferler

Yabancı yatırımcıların Türkiye'deki faaliyet ve işlemlerinden doğan net kar, temettü, satış, tasfiye ve tazminat bedelleri, lisans, yönetim ve benzeri anlaşmalar

karşılığında ödenecek meblağlar ile dış kredi ana para ve faiz ödemeleri, bankalar veya özel finans kurumları aracılığıyla yurt dışına serbestçe transfer edilebilir.

d- Taşınmaz edinimi

Yabancı yatırımcıların Türkiye'de kurdukları veya iştirak ettikleri tüzel kişiliğe sahip şirketlerin, Türk vatandaşlarının edinimine açık olan bölgelerde taşınmaz mülkiyeti veya sınırlı ayni hak edinmeleri serbesttir.

e- Uyuşmazlıkların çözümü

Özel hukuka tabi olan yatırım sözleşmelerinden kaynaklanan uyuşmazlıkların çözümü ile yabancı yatırımcıların idare ile yaptıkları kamu hizmeti imtiyaz şartlaşma ve sözleşmelerinden kaynaklanan yatırım uyuşmazlıklarının çözümlenmesi için; görevli ve yetkili mahkemelerin yanı sıra, ilgili mevzuatta yer alan koşulların oluşması ve tarafların anlaşması kaydıyla, milli veya milletlerarası tahkim yada diğer uyuşmazlık çözüm yollarına başvuru bilinir.

f- Nakit dışı sermayenin değer tespiti

Nakit dışındaki sermayenin değer tespiti, Türk Ticaret Kanunu hükümleri çerçevesinde yapılır. Yabancı ülkelerde kurulu bulunan şirketlerin menkul kıymetlerinin yatırım aracı olarak kullanılması halinde, menşe ülke mevzuatına göre değer tespitine yetkili makamların veya menşe ülke mahkemelerince tespit edilecek bilirkişilerin yada uluslararası değerlendirme kuruluşlarının değerlendirmeleri esas alınır.

g- Yabancı personel istihdamı

Bu Kanun kapsamında kurulan şirket, şube ve kuruluşlarda istihdam edilecek yabancı uyruklu personele, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığınca çalışma izni verilir. 27.2.2003 tarihli ve 4817 sayılı Yabancıların Çalışma İzinleri Hakkında Kanunun 23 üncü maddesi uyarınca Hazine Müsteşarlığı ve Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığınca müştereken hazırlanacak yönetmelikte; yabancı sermayeli şirket ve kuruluşlardan hangilerinin bu kapsama gireceği ile söz konusu yönetmelik kapsamında izin verilecek kilit personelin tanımı ve çalışma izinlerine ilişkin özel nitelikteki diğer esas ve usuller belirlenir.

Bu kapsamda istihdam edilecek personele, 4817 sayılı Kanununun 14 üncü maddesinin birinci fıkrasının (b) bendi uygulanmaz. İstihdam edilecek yabancı uyruklu kilit personele, 4817 sayılı Kanununun 13 üncü maddesinin birinci fıkrasının hangi durumlarda uygulanacağı hazırlanacak yönetmelikte belirlenir.

h- İrtibat büroları

Müsteşarlık, yabancı ülke kanunlarına göre kurulmuş şirketlere, Türkiye'de ticari faaliyette bulunmamak kaydıyla irtibat bürosu açma izin vermeye yetkilidir.

Politika belirleme ve bilgi isteme

MADDE 4.- Müsteşarlık; kalkınma plan ve yıllık program hedeflerini, ülkenin genel ekonomik durumunu, dünyadaki yatırım eğilimleri ve ilgili kamu kurum ve kuruluşları ile özel kesim meslek kuruluşlarının görüşlerini dikkate alarak, doğrudan yabancı yatırımlara ilişkin politikaların genel çerçevesini belirlemeye, bu amaçla diğer kuruluşların faaliyetlerine katılmaya yetkilidir. Doğrudan yabancı yatırımları ilgilendiren mevzuatta yapılacak değişiklik ve yeni mevzuat taslakları hakkında Müsteşarlığın uygun görüşü alınır.

Müsteşarlık, doğrudan yabancı yatırımlara ilişkin bilgi sistemini kurmak ve geliştirmek amacıyla, yatırımlar hakkındaki istatistiki bilgileri, her türlü kamu kurum ve kuruluşları ile özel kesim meslek kuruluşlarından istemeye yetkilidir.

Yabancı yatırımcılar, yatırımları ile ilgili istatistiki bilgileri Müsteşarlıkça hazırlanacak yönetmelikle belirlenen usul ve esaslar çerçevesinde Müsteşarlığa bildirirler. Söz konusu bilgiler istatistik amaçları dışında ispat aracı olarak kullanılamaz.

Çeşitli hükümler

MADDE 5.- a- Mevcut yabancı sermayeli kuruluşlar 18.1.1954 tarihli ve 6224 sayılı Kanun kapsamında kurulan şirketler,kazanılmış hakları saklı kalmak kaydıyla bu Kanuna tabidirler.

b- Yönetmelik

Bu Kanunun uygulanmasına ilişkin esaslar Kanunun yayımını izleyen bir ay içerisinde Müsteşarlıkça hazırlanacak yönetmelikle düzenlenir.

c- Yürürlükten kaldırılan hükümler

18.1.1954 tarihli ve 6224 sayılı Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu yürürlükten kaldırılmıştır. Mevzuatta, 6224 sayılı Kanuna yapılan atıflar bu Kanunun ilgili hükümlerine yapılmış sayılır.

d- Bu Kanun hükümlerine ilişkin değişiklikler, ancak bu Kanuna hüküm eklenmek veya bu Kanunda değişiklik yapılmak suretiyle düzenlenir.

GEÇİCİ MADDE 1.- Bu Kanunun uygulanmasını göstermek üzere hazırlanacak yönetmelikler yürürlüğe girinceye kadar, mevcut kararname, tebliğ ve genelgelerin bu Kanuna aykırı olmayan hükümlerinin uygulanmasına devam olunur.

Yürürlük

MADDE 6.- Bu Kanun yayımı tarihinde yürürlüğe girer.

Yürütme

MADDE 7.- Bu Kanun hükümlerini Bakanlar Kurulu yürütür.

KAYNAKÇA

KİTAPLAR

ALKİN Erdoğan, *Uluslararası Ekonomik İlişkiler*, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Yayınları, Yayın no:478, İstanbul 1981.

ALKİN Erdoğan, *Yabancı Sermaye ve Teknoloji*, İstanbul, Eylül 1981.

ALPAR Cem, Ongun T, *Dünya Ekonomisi ve Uluslararası Ekonomik Kuruluşlar*, Evrim Yayınları, No:20, İstanbul 1988.

ALPAR Cem, *Yabancı Sermaye Kaynakları, Türkiye Ekonomisinde Sektörel Gelişmeler*, Türkiye Ekonomi Kurumu Yayını, Öztürk Matbaacılık, Ankara 1992.

ALPAR, Cem *Çokuluslu Şirketler ve Ekonomik Kalkınma*, AİTİA, Yayın No:106, Ankara 1980.

BAŞOL Koray Vd, *Türkiye Ekonomisi*, Anadolu Üniversitesi Yayınları., No: 1149, Eskişehir 1997.

BLASSA Bela, *The Theory of Economic Integration, Allocation of Economic Activity* Msemillan, London 1961.

BOZKURT Ünal, *Ekonomide Yabancı Sermaye*, YASED Yayınları, No:5, İstanbul 1985.

BRAND Horst, *Global Capitalism And The Decay of Employment Policy*, In: Dissent, Fall, London-England, 1977.

CAVLI Mehmet, *Yatırım Teşviklerinin Tarihi Seyri ve Son On Yılın İstatistikleri*, Teşvik ve Uygulama Başkanlığı, DPT, Ankara 1991.

CEYLAN Ali, İPEKYÜN Ahmet, *Turizmin Türkiye ve Bursa Ekonomisindeki Yeri*, Bursa Ticaret ve Sanayi Odası Yayın no: 20 Kasım 1985.

- ÇEKEN Hüseyin, *Küreselleşme, Yabancı Sermaye ve Turizm Sektörü*, Değişim Yayınları, İstanbul 2003.
- DİNÇER Mithat Zeki, *Turizm Ekonomisi ve Türkiye Ekonomisinde Turizm*, Filiz Kitapevi, İstanbul 1993.
- DUNNING H. John, *Multinational Enterprise: The Background*, George Allen and Unwin, England 1971.
- DUNNING H. John, *Multinational Enterprise and Regional Development*, University of Reading, 1975.
- EFE Birol, *Küreselleşme Sürecinde Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Analizi: İzmir Örneği*, İzmir Ticaret Odası, İzmir 2002.
- FREYSSINET Jacques, *Az gelişmişlik İktisadı*, Çev, Tezel Öcal-M. Ali Kılıçbay, Gazi Üniversitesi Yayınları, No:73, Ankara 1985.
- İLKİN Akın, *Kalkınma ve Sanayi Ekonomisi*, Ezgi Kitapevi Yayınları, İstanbul 1988.
- İLKİN Erdoğan, *Uluslararası Ekonomik İlişkiler*, İstanbul Üniversitesi. İktisat Fakültesi Yayınları, Yayın No:478, İstanbul 1981.
- İş Bankası A.Ş Yayını, *Yabancı Sermaye*, Ankara 1985.
- İTO, *Sorularla Yabancı Sermaye*, İstanbul Ticaret Odası, Yayın No: 1998/6, İstanbul 1998.
- İYİBOZKURT Erol, *Uluslararası İktisat*, Ezgi Kitapevi Yayınları, Bursa 2001.
- JENKINS Robert, *Transnational Corporation and Uneven Development: Internationalization of Capital, The Third World*, Methuen, New York 1987.
- KARAKOYUN Erdoğan, *Türkiye’de Yabancı Sermaye Yatırımları ve Yabancı Sermaye Dairesinin 1980 Faaliyet Sonuçları*, SPK Yayınları, İstanbul 1981.
- KARAKOYUNLU Erdoğan, *Türkiye’de Yabancı Sermaye Yatırımları ve Yabancı Sermaye Dairesinin 1980 Faaliyet Sonuçları*, SPK Yayınları, İstanbul 1981.

- KARLUK Rıdvan, *Türkiye’de Yabancı Sermaye Yatırımları*, İstanbul Ticaret Odası Ekonomik Yayınlar Dizisi No:13, İstanbul 1983.
- KARLUK Rıdvan, *Uluslararası Ekonomi-Teori-Politika Uygulama*, Bilim Teknik Yayınları İstanbul 1991
- KEPENEK Yakup, *Türkiye Ekonomisi*, Teori Yayınları, Ankara 1987.
- KİNDLEBERGER Charles Poor, *Economic Development*, The McGraw, Hill Book Company, Tokyo 1965, s:270.
- KRUGMAN Paul R. - OBSTFELD Maurice, *International Economics, Theory and Policy*, Harper Collins College Publishers, Newyork,1994.
- MADU N.Christian and JACOB Rudy, *Strategic Planning in the Technology Transfer: A Dialectical Approach*, Technological Forecasting and Social Change 35, New York 1989.
- MAURİCE Odle, *Transnational Corporations and Integrated International Production*, United Nations Conference on Trade and Development Programme on Transnational Corporations, World Investment Report, 1993.
- MEADE James E., *The Theory of Economic Externality*, Sijhoff-Noorhoff Alphen aan den – The Nederlands Germantown, Maryland , USA 1979.
- MİNİBAŞ Türkel, *Az gelişmiş Ülkelerde Kalkınmanın Finansman Politikaları ve Türkiye*, Der Yayınları, İstanbul 1992.
- OLALI Hasan ve TİMUR Alp, *Turizm Ekonomisi*, Ofis Ticaret Matbaacılık Şirketi, İzmir 1988.
- OLALI Hasan, *Turizm Politikası ve Planlaması*, İstanbul1990.
- ONUR Ahmet, *Türkiye’de Demiryolları Tarihi (1860-1953)*, KKK İstanbul Basımevi, İstanbul 1953.
- ÖKÇÜN A. Gündüz, *Türkiye İktisat Kongresi*, Ankara, 1971.
- PORTER, E. Michael, *The Competitive Advantage of Nations*, Harvard Business Review, New York 1990.

SELAMOĞLU Gülнар, *Yabancı Sermaye*, İktisadi Araştırmalar Müdürlüğü, Temmuz 1985.

SEYİTOĞLU Halil, *Uluslararası İktisat*, Teori ve Politika, Güzem Yayınları, 12 Baskı, İstanbul 1998.

SEYİDOĞLU Halil, *Ekonomik Terimler Ansiklopedik Sözlük*, Adalet Matbaacılık, Ankara, 1992.

SEYİDOĞLU Halil, *Türkiye’de Sanayileşme ve Dış Ticaret Politikaları*, Ekonomik Ve Sosyal Araştırmalar Serisi No:2, Turhan Kitapevi, Ankara 1982.

ŞAHİN Adem, *İktisadi Kalkınmadaki Önemi Bakımından Türkiye’de Turizm Sektöründeki Gelişimlerin Değerlendirilmesi*, Türkiye Ticaret, Sanayi, Deniz Ticaret Odaları ve Ticaret Borsaları Birliği, Ankara 1990.

ŞAHİN Hüseyin, *Türkiye Ekonomisi: Tarihsel Gelişimi ve Bugünkü Durumu*, Uludağ Üniversitesi Yayınları, Bursa 1990.

ŞAHİN Mehmet, *Türkiye’de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları*, Ankara 1975.

ŞAHİNÖZ Ahmet, *Türkiye Ekonomisinin Sektörel Analizi*, Turhan Kitabevi, İstanbul, 1998.

TUNCER Baran, *Türkiye’de Yabancı Sermaye Sorunu*, SBF Yayını, Ankara 1968.

URAS Güngör, *Türkiye’de Teknoloji Transferi Konusunda Uygulama ve Uygulamada Ortaya Çıkan Sorunlar, Teknoloji Transferi ve Türkiye*, Türkiye’de Yabancı Sermaye Yatırımları, İktisat Yayınları 1979.

YASED, *Ekonomide Yabancı Sermayenin Yeri ve Önemi*, Yabancı Sermaye Koordinasyon Derneği, Yayın No:21, İstanbul 1985.

YASED, *Ekonomide Yabancı Sermayenin Yeri*, YASED Yabancı Sermaye Koordinasyon Derneği Yayın No:21, İstanbul 1985.

YASED, *Üretim Teknolojilerinin Yenilenmesinde Dış Yatırımın Rolü*, Yayın No:37, YASED, İstanbul 1990.

YASED, *Yabancı Sermaye Hakkında Görüşler*, Yabancı Sermaye Koordinasyon Merkezi, YASED Yayınları, İstanbul 1977

YASED, *Yabancı Sermaye Hakkında Görüşler*, YASED, Yayın No: 3, İstanbul 1977.

MAKALELER

AKÇA Yüksel, “Serbest Bölgeler ve Serbest Bölge Faaliyet Esasları”, *Hazine Müsteşarlığı Serbest Bölgeler Müdürlüğü*, Ankara 2001.

AKDIŞ Muhammet, “Dünyada ve Türkiye’de Yabancı Sermaye Yatırımları”, Dünya ve Türkiye’de Yabancı Sermaye Yatırımları ve Beklentiler, YASED, Yayın No:33, İstanbul Kasım 1988.

AKMAN Ayhan, “Yabancı Sermaye Yatırım Neden Ve Etkileri, Dünyada Ve Türkiye’de Yabancı Sermaye Yatırımları ve Beklentiler”, YASED, Kasım 1998.

BENDE-NABENDE Antony, “Globalisation, FDI, Regional Integration and Sustainable Development, Theory, Evidence and Policy”, *Ashgate Publishing Ltd*, England 2002, s: 17, Alınan Yer, Birol Efe, Küreselleşme Sürecinde Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Analizi: İzmir Örneği, İzmir Ticaret Odası, İzmir 2002.

BLOMSTRÖM Magnus, KOKKO Ari, “Regional Integration and Foreign Direct Investment” *Working Paper Series in Economics and Finance*, No:172, 1997.

BRIENLY Thomas, “The Historical Record of International Capital Movement to 1913” *International Investment*, 1972.

BRIENLY Thomas, “The Historical Record of International Capital Movement to 1913”, *International Investment*, 1972

BULUTAY Tuncer, “Teknoloji ve İstihdam”, DİE İstihdam ve Eğitim Projesi İşgücü Piyasası, DİE, Yayın No: 2101, Ankara 1996.

- CHANDRA Rames, SANDILANS J. Roger, "...Does Investment Cause Growth? A Test of an Endogenous Demand-Driven Theory of Growth Applied to India 1950-1996", *Edward Elgar*, Cheltenham, UK, Northampton, MA, USA.
- CÖMERT Faruk, "İstihdam Sorunu ve Yabancı Sermaye" *Hazine Dergisi*, Sayı:13, Ankara Ocak 2000.
- ÇİLESİZ Yeşim, MISIRLI Okan, "Türkiye'de Yabancı Sermaye: Karlılık, Yoğunluk ve Teknoloji: 500 Büyük Sanayi Kuruluşu Çerçevesinde İnceleme", *Dünya Ve Türkiye'de Yabancı Sermaye Yatırımları Ve Beklentiler, YASED*, Kasım 1998.
- DALLI Özen, "Turizm Sektöründe Yabancı Sermaye Yatırımları ve İşletmeciliği", *DPT Dokümantasyon Merkezi*, Haziran 1976.
- DEMİR İbrahim, "Teknolojik Gelişme ve Türkiye'nin Teknolojik Meseleleri", Ankara 1986, *DPT Özel İhtisas Komisyonu Raporu*, 1988.
- DRİFFİELD Nigel and LOVE James H., "Does The Motivation for Foreign Direct Investment Affect Productivity Spillovers to the Domestic Sector?" *Aston Business School, Aston University, ISBN No:1 85449 581 X*, Birmingham UK, March 2002.
- EASTERLY William, "The Ghost of Financing Gap: How The Harrod-Domar Growth Model Still Haunts Development Economics", *World Bank Policy Research Working Paper No. 1807*, July 1997.
- ERALP Ahmet, "Türkiye'de İzlenen İthal İkameci Kalkınma Stratejisi ve Yabancı Sermaye", *ODTÜ Gelişim Dergisi*, Özel Sayı, Ankara 1981.
- ERDEN Deniz, "A Survey Of Foreign Direct Investment Firms In Turkey /Türkiye de Yabancı Sermayeli Yatırımlar Üzerine Bir Araştırma", *Boğaziçi Üniversitesi Yayınları*, İstanbul Haziran 1996 .. .Nın Yapmış Olduğu Çalışmanın Sonuçları.
- ERDİLEK Asım, "International Technology Transfer in the Middle East and North Africa", *Journal: Management Decision ISSN: 0025-1747*, 1984.

- GAPİNSKİ H. James, "Economic Growth in the Asian Pacific Region", *Journal of Comparative Economics*, Volume 29, *Macmillan*, 1999, s:12.
- GRAY Peter, "The Economics of Business Investment Abroad", *MacMillan*, 1972.
- GÜLERMAN Adnan , "Atatürk Döneminde Türkiye Ekonomisi ve Endüstri", *İşveren Dergisi*, Cilt XIX, Sayı:4, Ankara 1981.
- GÜNEY Enver, "Yabancı Sermaye Üzerine", MH.YSGM İle Yabancı Sermaye Konusundan Yapılan Görüşme, *Finans Dergisi*, Mart 1995.
- HARRİSON, Haddad, "Tourism Zones" (www.fdimagazine.com/news/printpage.php/aid/672/Tourims_zomes.html). 2 June 2004.
- HEJAZİ Walid and SAFARİAN A. Edward, "Trade, Foreign Direct Investments and R&D Spillovers" *Journal of International Business Studies*, 1999.
- JACQUES, T, "Osmanlı Devletinde Yabancı Sermaye" Tazminatın Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi, *İletişim Yayınları*, İstanbul.
- KARAKOYUNLU Erdoğan, "Yabancı Sermayenin Bu Güncü Durumu Ve Gelişimi", *Vergi Dünyası Dergisi*, İstanbul 1983.
- KARAKOYUNLU Erdoğan, "Türkiye'de Yabancı Sermaye Yatırımları Uygulamaları", *II Türkiye İktisat Kongresinde Sunulan Tebliğ*, İzmir 2-7 Kasım,
- KİNDLEBERGER Charles P., "Economic Development", *The McGraw, Hill Book Company*, Tokyo 1958.
- MEYER Klaus, "Direct Investment in Economics in Transition", *Edward Elgar Publishing co. Ltd.* 1998.
- KUGLER Maurice, "Externalities from Foreign Direct Investment :The Sectoral Pattern of Spillovers and Linkages" *Department of Economics University of Southampton*, Southampton, SO17 1BJ, UK.
- KÜTÜKOĞLU Mübahat, "Tanzimat Döneminde Yabancıların İktisadi Faaliyetleri", 150. Yıl Tazminat, *TTK Yayınları*, Ankara 1992.

- LAWRENCE J. Christiano, "Comment on Romer: Crazy Explanation for the Productivity Slowdown", *NBER Macro Economics Annual*, Cambridge:MIT Pres 1987.
- LOEWENDAHL Ebru-Henry, "Turkey's Performance in Attraction Foreign Direct Investment" *European Network of Economic Policy Research Institutea*, Working Paper No:8, November 2001.
- Mc CLINTOCK B., "Recent Theories of Direct Foreign Investmnet an Institutional Perspective", *Journal of Economics Issues*, Vol:22, 1988.
- MEADE James E., "External Economies and Diseconomies in a Competitive Situation", *Economics Journal*, 1962.
- OYGUR Halime L., "Kalkınma Sürecinde Yabancı Sermaye Yatırımları", *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt 7, Sayı 1-2, 1989.
- ÖKSÜZ Enis, Güvenlik ve Ekonomi, Türk Gençliğine Sesleniş, *TKV Yayınları*, İstanbul 1997.
- ÖZYILDIZ Hakan, "Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarında Karar Alma Prosedürü", *Hazine Dergisi*, Temmuz 1998.
- ÖZFIRAT Necati, "Dış Ticaret Açığının Kapatılmasında ÖZFIRAT Necati, "Dış Ticaret Açığının Kapatılmasında Özel Yabancı Sermaye Bir Çözüm Olabilir mi?" *DPT Dokümantasyon Şubesi*, Ankara Şubat 1976.
- ÖZTÜRK Tuncay, "Türkiye ve Dünya da Yabancı Sermaye Yatırımları ve Beklentiler", *YASED*, 1988.
- PARİSOTTO Aurelio, "Recent Trend İn Employment İn Transnational Corporotion, Foreign Direct İnvestment, Trade and Employment", *OECD*, Paris 1995.

- REBELO Sergio, "Long Run Policy Analysis and Long Run Growth," *Journal of Political Economy* 99, USA 1991.
- SHAVER J. Myles and FLYER Fredrick, "Agglomeration Economies, Firm Heterogeneity and Foreign Direct Investment In The United States" *New York University, IL 60604, Chigago, 2000.*
- TODORO P. M., "Economic Devolopment In Third World", *Economics Journal* 3.Edition, New York, 1987.
- TOKOL Aysen, "Çokuluslu Şirketlerde İnsan Kaynakları Yönetimi", *İş,Güç-Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi*, Cilt:3, Sayı:2, 2001.
- TUNÇSİPER Bedriye - ÇEKEN Hüseyin, "Yabancı Sermayenin Türkiye Ekonomisi ve Turizm Sektörü Açısından Değerlendirilmesi, *Standart Dergisi*, Eylül 1997.
- UÇAR Halil, "Yabancı Sermaye Yatırımları Kanalıyla Teknoloji Transferi ve Türkiye'deki Yabancı Sermayenin Teknoloji Transferi Fonksiyonu", Üretim Teknolojisinin Yenilenmesinde Dış Yatırımların Rolü, Yayın No: 37, *YASED*, 1990.
- URAS T. Güngör, "Türkiye'de yabancı Sermaye Yatırımları" II. Türkiye İktisat kongresi Dış Ekonomik İlişkiler Komisyonun Yabancı Sermaye Tebliği, *YASED*, Aralık 1985.
- WILLIAMS Allan - SHAW Gareth, "Tourism and Economic Devolopment", *Belhaven Press*, England 1988.
- WONG Kar-yiu, "Curvature of the Production Possibility Frontier under External Economies of Scale: Was J. Tinbergen Wrong?" *Departmant of Economics, University of Washington*, Seattle, WA 98195, 2001.
- WONG Kar-yiu, "Externality in the Theory of İnternational Trade:Some Basic Concept" *University of Washington*, Washington 2000.
- YENER Yücel, "Teknoloji Transferi Hakkında Not", *DPT*, Sosyal Planlama Dairesi, Ankara 1977.

YOUNG Allyn., “Increasing Return and Economics Progress”, *The Economic Journal*, Volume 38, No:152, 1928.

YÜLEK Murat Ali, “Doğrudan Dış Yatırımlar ve Alıcı Ülke Teknolojilerine Katkıları”, Üretim Teknolojilerinin Yenilenmesinde Dış Yatırımların Rolü, Yayın No:37, *YASED*, İstanbul 1990.

TEZLER

ALTINOK Serdar, Turim Serbest Bölgeleri, *Yayımlanmamış Doçentlik Tezi*, Konya 2001.

BAHÇEKAPILI Cengiz; “Türkiye’nin Sektörel Karşılaştırmalı Üstünlüklere Göre Dolaysız Yabancı Sermaye Yatırımlarının Türleri”, Yayımlanmamış Doktora Tezi, *Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, İstanbul 2000.

BATUR Erhan, “Yurt Dışı Sermaye Yatırımları ve Yabancı Sermayeden Türkiye Ekonomisinin Beklentileri, Politika Tedbirleri ve Günümüzdeki Konum”, Yayımlanmamış Uzmanlık Tezi, *Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı*, Ankara 1994.

ÇALIŞIR Mustafa, “Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Ülke Riski Açısından Analizi ve Türkiye”, Yayımlanmamış Doktora Tezi, *İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı*, İstanbul 2001.

DENEMEÇ Reha, “Yabancı Sermaye Yatırımlarını Belirleyen Faktörler ve Türkiye Örneği Belirleyen Faktörler ve Türkiye Örneği”, Uzmanlık Tezi, Yayımlanmamış Uzmanlık Tezi, Ekonomik Modeller ve Stratejik Araştırmalar Genel Müdürlüğü Ekonomik İlişkiler Daire Başkanlığı, *DPT Müsteşarlığı*, Ankara 1996.

HACALOĞLU Tuncay, “Yabancı Sermaye ve Türkiye’de Yabancı Sermaye Uygulaması”, Yayımlanmamış Uzmanlık Tezi, *T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı Teşvik ve Uygulama Başkanlığı*, Ankara 1983.

İÇÖZ Orhan, “ Turizmin Bölgesel Ekonomik Etkileri ve Kuşadası Örneği”, Doktora Tezi, *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, İzmir 1987.

NUDARALI F. Özlem, “1980 Sonrasında Türkiye’ye Yabancı Sermaye İlgisi Ve 1984-1993 Döneminde Kurulan Yabancı Sermayeli Şirketlerin Niteliklerine İlişkin Bir Ön Çalışma”, Uzmanlık Tezi, *T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı*, Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü, Ankara.

ÖZDEMİR F. Nazan, “Dünyada ve Türkiye’de Yabancı Sermaye”, Uzmanlık Tezi, *T.C Başbakanlık Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı*, Ankara 1992.

SABİR Hasan, “Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarını Gelişmekte Olan Ülkelere Yönlendirici Politikalar, *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi*, İstanbul 2001.

İNTERNET

<http://www.asomedy.com>, Ahmet TANRIKULU, Sanayi ve Ticaret Bakanının Görüşü.

<http://www.dpt.gov.tr>

<http://www.hazine.gov.tr>

<http://www.antimai.org>

<http://www.die.gov.tr>

<http://www.wto.org>

“Dışsal Ekonomiler”, <http://www.canaktan.org.tr>, 20.5.2003.

<http://www.finansforum.com.tr>

<http://www.aksam.com.tr>

DİĞER

“8/168 Sayılı Yabancı Sermaye Çerçeve Kararnamesi”, Resmi Gazete, 25 Ocak 1980
2 Mayıs 1995 Tarih ve 22275 Sayılı Resmi Gazete.

DPT, “6224 Sayılı Kanuna Göre Türkiye’de Yabancı Sermaye” Yabancı Sermaye
Başkanlığı, Ankara 1983.

DPT, “Bilim-Araştırma-Teknoloji Ana Planı”, Özel İhtisas Komisyonu Raporu,
Ankara 1988.

DPT “Yabancı Sermaye Başkanlığı; “6224 Sayılı Kanuna Göre Türkiye’de Yabancı
Sermaye”, DPT Yayınları, Mart 1983.

DPT, “Yeni Strateji ve Kalkınma Planı, Üçüncü Beş Yıl,1973-1977”, Yayın No:1272,
Ankara, 1973.

DPT, Altıncı Beş .Yıllık Kalkınma Planı, 1990-1994, Ankara 1989.

DPT, “Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 1985-1989”, Yayın No:1974, Ankara 1985.

DPT, “Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları Özel İhtisas Komisyonu Raporu”,
Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, Yayın No: DPT:2514-
ÖİK:532, Ankara Mayıs 2000.

DPT, “Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı”, 1979-1983, Ankara 1979.

DPT, “Kalkınma Planı İkinci Beş Yıl 1968-1972”, Ankara 1967.

DPT, “Kalkınma Planı, Birinci Beş Yıl 1963-1967”, Ankara 1963.

DPT, “Yeni Strateji ve Kalkınma Planı 1973-1977”, Yayın No:1272, Ankara 1974.

DPT, “Yabancı Sermaye Mevzuatı ve Yapılabilirlik Raporu Esasları”, Ankara 1991.

DPT, “Yabancı Sermaye Raporu (1987-1989)”, Yabancı Sermaye Başkanlığı, Ankara,
1990.

Hazine Müsteşarlığı, Yabancı Sermaye Raporu (1993-1995) T.C. Hazine Müsteşarlığı
Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü, Ankara, 1996.

IFC, Lessons of Experience: Foreign Direct Investment, International Finance
Corporation and Foreign Direct Investment Advisory Service,
Publication No:5, Washington 1997.

İSO, “Türkiye’nin 500 Büyük Sanayi Kuruluşu”, *İSO Özel Sayısı*, Ağustos 1999, İstanbul.

New from YASED, İstanbul 1992.

Odi Briefing Paper, “Foreign Direct Investment :Who Gains” April 2002.

OECD, “Foreign Investment in Turkey, Changing Condition Under The New Economics Program”, OECD 1983.

OECD, “Trend and Recent Devolopments in Foreign Direct Investmnet”, Article Forthcoming in the OECD İnternational Investment in Foreign Direct Investmnet, September 2002.

Özelleştirme İdaresi Başkanlığı, Dünya ve Türkiye’de Özelleştirme Uygulamaları, Ankara 1996.

T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü, “Yabancı Sermaye Mevzuatı”, Ankara Mayıs 2001.

TOBB, 1990 İktisat Raporu, Ankara 1990.

Türkiye Ticaret Odaları, Sanayi Odaları ve Ticaret Borsaları Birliği, “Özel Sektörün Yabancı Sermaye Hakkında Görüşü”, Ankara, 1966.

UN, WIR; United Nations, New York and Geneva, 1998.

UNCTAD, World Investment Report, 2004: The shift servicesi New York and Geneva; United Nations, 2004a.

UNCTAD, World Investment Report, Promoting Linkages, 2001.

World Bank, “What Determines Foreign Direct Investment?”, From the Devolopment Economics Vice Presidency of the World Bank, No:16, August 1996.

Yabancı Sermaye Mevzuatı, T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı , Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü Ankara Mayıs 2001.

Yabancı Sermaye, T.C. Başbakanlık, Ankara 1990.

YASED, “Türkiye’de Yabancı Sermaye Yatırımı, Yeni Ekonomik Program
Çerçevesinde Değişen Koşullar”, ISOLAN Tarafında OECD İçin
Hazırlanmış Olan Rapor, Haziran 1983

